

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

УЛЯНЧЕНКО ЮРІЙ ОЛЕКСАНДРОВИЧ

УДК 342.72/.73:070(477)(73)

ДИСЕРТАЦІЯ

**КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС ЗАСОБІВ МАСОВОЇ
ІНФОРМАЦІЇ В УКРАЇНІ ТА США: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ**

08 – Право

081 – Право

Подається на здобуття ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ **Ю. О. Улянченко**

Науковий керівник: **Тарасенко Костянтин Васильович,**

кандидат юридичних наук, доцент

Київ – 2025

АНОТАЦІЯ

Улянченко Ю. О. Конституційно-правовий статус засобів масової інформації в Україні та США: порівняльно-правовий аналіз. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право. – Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2025.

Дисертація присвячена дослідженню конституційно-правового статусу засобів масової інформації в Україні та США. У межах предмета дослідження здійснено аналіз наукових досліджень, регламентацію зазначеного статусу і на цій основі визначено такі поняття та елементи конституційно-правового статусу засобів масової інформації, як правосуб'єктність, принципи, повноваження, гарантії й відповідальність. Крім того, у дисертації розглянуто роль засобів масової інформації у розбудові суспільства в Україні та США, а також діяльність засобів масової інформації щодо формування держави в Україні та США. За результатами проведеного дослідження сформульовано низку висновків, пропозицій та рекомендацій, запропонованих особисто здобувачем.

Дотримуючись загальних правил логічної побудови структури та системності викладення матеріалу в дисертації, насамперед було опрацьовано стан наукових досліджень правового статусу засобів масової інформації в Україні та США. На цій підставі констатовано, що в наукових дослідженнях, навчальних посібниках, коментарях та інших працях найчастіше лише фрагментарно досліджуються питання статусу засобів масової інформації. На підставі зазначеного констатовано, що конституційно-правовий статус засобів масової інформації в Україні та США потребує сформованої наукової доктрини. Адже лише узгоджена й загальноновизнана наукова доктрина може стати основним підґрунтям для розроблення та прийняття реально діючих і ефективних нормативно-правових та індивідуально-владних актів у сфері медіа.

Обґрунтовано, що наявні теоретичні напрацювання, які пов'язані з дослідженням конституційно-правового статусу засобів масової інформації дають

можливість систематизувати та умовно поділити наукові роботи на такі групи: 1) дослідження конституційно-правового статусу як такого; 2) дослідження місця та ролі засобів масової інформації в державі та суспільстві (в Україні та США); 3) дослідження безпосередньо конституційно-правового статусу засобів масової інформації; 4) дослідження окремих складових конституційно-правового статусу засобів масової інформації.

Опрацьовано нормативні джерела, що регламентують конституційно-правовий статус засобів масової інформації в Україні та США. Установлено систему нормативно-правових актів національного законодавства України, яке безпосередньо визначає статус засобів масової інформації в Україні. Крім того, проаналізовано міжнародні акти, які визначають статус відповідних органів у країнах світу. На цій підставі узагальнено, що міжнародно-правова база, що визначає статус засобів масової інформації, складається з комплексу норм, зафіксованих у відповідних міжнародних актах – конвенціях, деклараціях, резолюціях. Ці документи регулюють принципи правового становища ЗМІ, їхні права, обов'язки та правосуб'єктність, передбачають гарантії й відповідальність, а також окреслюють напрями міжнародного співробітництва у сфері використання масової інформації.

У межах дослідження проведено комплексний та всебічний аналіз конституційно-правового статусу засобів масової інформації в Україні та США. Проведено порівняльний історичний аналіз регулювання засобів масової інформації та виявлено різні шляхи, на які вплинули різні політичні, культурні й соціально-економічні чинники. У Сполучених Штатах Америки довговічність встановлених правових принципів забезпечує модель стабільності, проте швидкий темп технологічних інновацій потребує адаптивних заходів у межах цієї системи. Тим часом історичний досвід України підкреслює необхідність комплексних законодавчих реформ, спрямованих на вирішення застарілих проблем та інтеграцію сучасних регуляторних практик. Розглянуто декілька теорій та підходів до визначення поняття «конституційно-правовий статус» в Україні та США. Запропоновано визначення поняття «конституційно-правового статусу

ЗМІ» з використанням діяльнісного підходу. Це визначення демонструє, що конституційно-правовий статус ЗМІ є складним правовим явищем, яке в межах діяльнісного підходу розглядається не як статичний набір прав і обов'язків, а як динамічна система, що визначається реальною правовою діяльністю засобів масової інформації. Визначено низку специфічних ознак та елементи конституційно-правового статусу засобів масової інформації в Україні та США. Зазначені елементи (принципи, правосуб'єктність, повноваження (права й обов'язки), відповідальність, гарантії та механізми правозастосування) показують про те, що конституційно-правовий статус ЗМІ у рамках діяльнісного підходу формується не лише через нормативні акти, а й через реальну участь засобів масової інформації у правовій системі. Порівняльний аналіз підходів до правового статусу засобів масової інформації в Україні та США продемонстрував значні відмінності у правовому регулюванні цієї сфери. Американська модель, яка базується на ліберальних традиціях і доктрині природних прав, забезпечує максимальний рівень свободи преси відповідно до Першої поправки Конституції США. В Україні ж конституційно-правовий статус ЗМІ продовжує формуватися в умовах демократичних трансформацій з урахуванням необхідності забезпечення балансу між свободою слова, інформаційною безпекою та боротьбою з дезінформацією. Зокрема, застосування діяльнісного підходу до визначення правового статусу ЗМІ дає змогу розглядати їх не лише як юридичні суб'єкти, що володіють певними правами та обов'язками, а й як активних учасників суспільно-політичного процесу, що відіграють ключову роль у формуванні громадської думки та контролі за діяльністю державних інституцій.

Окремо розглянуто елементи конституційно-правового статусу засобів масової інформації в Україні та США. Проаналізовано сутність і зміст принципів конституційно-правового статусу засобів масової інформації. Зокрема, розглянуто розуміння зазначених принципів та їх нормативне закріплення в Україні та США. Пильну увагу приділено судовій практиці Верховного суду США, яка відіграла ключову роль у формуванні сучасного розуміння свободи слова та інформації й українську судову практику щодо свободи слова та інформації, яка базується на

європейських стандартах та враховує баланс між свободою вираження поглядів і захистом інших конституційних цінностей.

Проведено порівняльний аналіз принципів конституційно-правового статусу засобів масової інформації в Україні та США. Зокрема, розглянуто ключові відмінності у підходах до принципу свободи слова та інформації і принципу державного захисту журналістів. Результати порівняльного аналізу принципів конституційно-правового статусу ЗМІ мають важливе практичне значення для реформування медіасфери України. Запропоновано низку заходів для поліпшення конституційно-правового статусу ЗМІ в Україні з урахуванням кращих практик США.

Детально висвітлено повноваження як центральний елемент конституційно-правового статусу ЗМІ в Україні та США. Розглянуто повноваження ЗМІ, у конституційно-правовому розумінні, як комплекс прав, свобод і законних можливостей засобів масової інформації, що мають на меті забезпечити виконання медіа своєї суспільної місії та є невіддільними від обов'язків і відповідальності. Здійснено класифікацію цих повноважень за різними критеріями. Запропонована класифікація повноважень ЗМІ є важливим науковим інструментом, що забезпечує всебічне розуміння цього елементу конституційно-правового статусу медіа. Проведено порівняльний аналіз повноважень засобів масової інформації в Україні та США.

Проаналізовано та проведено порівняння гарантій і відповідальності як елементів конституційно-правового статусу ЗМІ в Україні та США. У ході порівняння правових систем України і США встановлено, що, незважаючи на спільність базових компонентів конституційно-правового статусу ЗМІ (правосуб'єктність, права, обов'язки тощо), їх конкретний зміст і співвідношення суттєво різняться. У США акцент зміщено на гарантії свободи (мінімізація обмежень і відповідальності для преси, окрім виняткових ситуацій), натомість в Україні правовий статус детальніше регламентований законами, які встановлюють як права, так і істотні обмеження та контрольні механізми. Розглянуто питання безпеки журналістів та захисту їхніх джерел інформації.

Запропоновано на законодавчому рівні посилити роль Комісії з журналістської етики в Україні. Запропоновано заходи для зміцнення гарантій незалежності українських ЗМІ на законодавчому та інституційному рівнях.

Висвітлено роль засобів масової інформації у розбудові суспільства в Україні та США, які є одним з найважливіших інститутів громадянського суспільства, забезпечуючи інформаційні потреби громадян та підтримуючи політичну комунікацію. Проведено порівняльний аналіз функцій і ролі засобів масової інформації в процесах розбудови суспільства та держави у двох країнах. Запропоновані напрями розвитку засобів масової інформації щодо формування нового балансу сил в інформаційному просторі, де держава, громадянське суспільство та технологічні компанії спільно визначатимуть «правила гри» як в Україні, так і в США.

Проаналізовано діяльність засобів масової інформації з формування держави в Україні та США. Проведено історичний аналіз діяльності засобів масової інформації щодо формування політичної культури громадян та впливу медіа в Україні та США. Посилену увагу зосереджено на діяльності традиційних медіа та онлайн-медіа. Окремо розглянуто вплив медіа на вибори як в Україні, так і в США. Акцентовано увагу на вплив медіа на інформаційну безпеку держави і суспільства. Україна з 2014 року є одним із ключових прикладів країни, яка змушена активно оборонятися на фронті інформаційної війни. Досвід України демонструє комплексний підхід – від заборон і санкцій проти пропагандистських ресурсів до розбудови власних медіа та фактчекінгових-платформ, які мають на меті викриття брехні та просвіту громадян. Проаналізовані відмінності контекстів медіасередовища України та США. Аналіз ролі ЗМІ у розвитку суспільства та держави в Україні та США показав, що за умов забезпечення конституційних гарантій свободи медіа вони стають потужним чинником демократичних перетворень. Україна, переймаючи позитивний американський досвід (у частині незалежності медіа від урядового контролю, високих стандартів журналістики, судового захисту преси), водночас повинна врахувати власну специфіку (необхідність захисту інформаційного простору від агресії, становлення

суспільного мовника). Запропоновано розвивати інституційні механізми взаємодії ЗМІ і держави, зокрема створити постійно діючі платформи діалогу між владою, медіа та громадськістю щодо питань інформаційної політики.

Дисертаційне дослідження формує наукове підґрунтя для подальшого комплексного дослідження проблем конституційно-правового статусу засобів масової інформації та шляхів його вдосконалення. Запропоновані науково обґрунтовані положення можуть бути використані в правозастосовній діяльності, а також у навчальному процесі для підготовки фахівців у сфері конституційного права та міжнародному захисті прав людини.

Результати дослідження також можуть бути використані в практичній діяльності як теоретичний матеріал для підготовки та прийняття нормативно-правових актів України, що регламентують правовий статус ЗМІ, з метою його вдосконалення з урахуванням позитивного досвіду США.

Ключові слова: свобода слова, засоби масової інформації, медіа, інформація, інформатизація, інформаційне суспільство, інформаційна безпека, конституційно-правовий статус, конституційно-правовий статус ЗМІ, порівняльно-правовий аналіз, Україна та США, поняття, елементи, повноваження, гарантії, відповідальність, роль ЗМІ, е-демократія, судова практика, діяльність ЗМІ.

SUMMARY

Ulianchenko Yu. O. The Constitutional and legal status of the mass media in Ukraine and the USA: comparative legal analysis. – A Qualifying scientific work on the rights of a manuscript.

Dissertation for the Degree of Doctor of Philosophy in Specialty 081 – «Law». - National Academy of Internal Affairs, Kyiv, 2025.

The dissertation is devoted to the study of the constitutional and legal status of the mass media in Ukraine and the USA. Within the scope of the study, the author analyses scientific research and regulation of this status and, on this basis, defines the concepts and elements of the constitutional and legal status of the media, such as legal personality, principles, powers, guarantees and responsibility. In addition, the dissertation examines the role of the mass media in the development of society in Ukraine and the USA, as well as the activities of the mass media in shaping the State in Ukraine and the USA. Based on the results of the study, a number of conclusions, suggestions and recommendations were formulated by the applicant.

Following the general rules of logical structure and systematic presentation of the material in the dissertation, first of all, the state of scientific research on the legal status of the media in Ukraine and the United States was studied. On this basis, it is stated that in scientific studies, textbooks, commentaries and other works, the issues of the status of the media are often only fragmentarily studied. Based on the above, the author concludes that the constitutional and legal status of the mass media in Ukraine and the USA requires a well-formed scientific doctrine. After all, only a coherent and universally recognized scientific doctrine can become the main basis for the development and adoption of effective and efficient regulatory and legal acts in the media sphere.

It is substantiated that the existing theoretical developments related to the study of the constitutional and legal status of mass media make it possible to systematize and conditionally divide the above-mentioned scientific works into the following groups: 1)

research of the constitutional and legal status as such; 2) research of the place and role of the media in the State and society (in Ukraine and the USA); 3) research of the constitutional and legal status of the media itself; 4) research of individual components of the constitutional and legal status of the media.

The author analyses the regulatory sources governing the constitutional and legal status of the mass media in Ukraine and the USA. The author establishes the system of regulatory legal acts of national legislation of Ukraine which directly defines the status of mass media in Ukraine. The author also analyses international acts which determine the status of the relevant bodies in other countries. On this basis, it is concluded that the international legal framework defining the status of the mass media consists of a set of norms enshrined in the relevant international acts – conventions, declarations, resolutions. These documents regulate the principles of the legal status of the media, their rights, obligations and legal personality, provide for guarantees and liability, and outline the areas of international cooperation in the field of mass media use.

The study provides a comprehensive and in-depth analysis of the constitutional and legal status of the media in Ukraine and the United States. A comparative historical analysis of media regulation is carried out and different ways in which various political, cultural and socio-economic factors have influenced the regulation of the media are identified. In the United States of America, the durability of established legal principles provides a model of stability, but the rapid pace of technological innovation requires adaptive measures within this system. Meanwhile, the historical experience of Ukraine highlights the need for comprehensive legislative reforms aimed at solving outdated problems and integrating modern regulatory practices. Several theories and approaches to the definition of the concept of constitutional and legal status in Ukraine and the USA are considered. In particular, the author proposes a definition of the concept of the constitutional and legal status of mass media using the activity-based approach. This definition demonstrates that the constitutional and legal status of mass media is a complex legal phenomenon which, within the framework of the activity-based approach, is not considered as a static set of rights and obligations, but as a dynamic system determined by the actual legal activities of mass media. The author identifies a

number of specific features and elements of the constitutional and legal status of mass media in Ukraine and the USA. These elements (principles, legal personality, powers (rights and obligations), responsibility, guarantees and mechanisms of law enforcement) indicate that the constitutional and legal status of the media within the framework of the activity-based approach is formed not only through regulations, but also through the actual participation of the media in the legal system. A comparative analysis of the approaches to the legal status of the media in Ukraine and the USA has demonstrated significant differences in the legal regulation of this area. The American model, which is based on liberal traditions and the doctrine of natural rights, ensures the maximum level of press freedom in accordance with the First Amendment of the US Constitution. In Ukraine, the constitutional and legal status of the media continues to evolve in the context of democratic transformations, taking into account the need to strike a balance between freedom of speech, information security and the fight against disinformation. In particular, the application of an activity-based approach to determining the legal status of the media allows them to be viewed not only as legal entities with certain rights and obligations, but also as active participants in the socio-political process, playing a key role in shaping public opinion and controlling the activities of state institutions.

The elements of the constitutional and legal status of the mass media in Ukraine and the USA are separately considered. The author analyses the essence and content of the principles of the constitutional and legal status of the mass media. In particular, the author examines the understanding of these principles and their statutory consolidation in Ukraine and the United States. Special attention is paid to the case law of the US Supreme Court, which played a key role in shaping the modern understanding of freedom of speech and information, and to the Ukrainian case law on freedom of speech and information based on European standards and taking into account the balance between freedom of expression and protection of other constitutional values.

A comparative analysis of the principles of the constitutional and legal status of the mass media in Ukraine and the United States is carried out. In particular, the author examines the key differences in approaches to the principle of freedom of speech and

information and the principle of state protection of journalists. The results of the comparative analysis of the principles of the constitutional and legal status of the media are of great practical importance for reforming the media sector of Ukraine. The author proposes a number of measures to improve the constitutional and legal status of the media in Ukraine, taking into account the best practices of the United States.

The article highlights in detail the powers as a central element of the constitutional and legal status of the media in Ukraine and the United States. The author considers the powers of the media in the constitutional and legal sense as a set of rights, freedoms and legal opportunities of the media aimed at ensuring that the media fulfil their public mission and are inseparable from their duties and responsibilities. These powers are classified according to various criteria. The proposed classification of media powers is an important scientific tool which provides a comprehensive understanding of this element of the constitutional and legal status of media. A comparative analysis of the powers of the media in Ukraine and the United States is carried out.

The article analyses and compares guarantees and liability as elements of the constitutional and legal status of the media in Ukraine and the USA. Comparing the legal systems of Ukraine and the United States, the author establishes that, despite the commonality of the basic components of the constitutional and legal status of the media (legal personality, rights, obligations, etc.), their specific content and correlation differ significantly. In the United States, the emphasis is on guarantees of freedom (minimization of restrictions and liability for the press, except in exceptional situations), while in Ukraine, the legal status is regulated in more detail by laws that establish both rights and significant restrictions and control mechanisms. The article considers the issues of journalists' safety and protection of their sources of information. It is proposed to strengthen the role of the Commission on Journalistic Ethics in Ukraine at the legislative level. A number of measures are proposed to strengthen the guarantees of independence of the Ukrainian media at the legislative and institutional levels.

The article highlights the role of the media in building society in Ukraine and the United States. They are one of the most important institutions of civil society, meeting the information needs of citizens and supporting political communication. A

comparative analysis of the functions and role of the media in the processes of building society and the state in the two countries is carried out. The author proposes directions for the development of the media to create a new balance of power in the information space, where the state, civil society and technology companies will jointly determine the 'rules of the game' in both Ukraine and the United States.

The article analyses the activities of the media in shaping the state in Ukraine and the United States. A historical analysis of the media's activities in shaping the political culture of citizens and the influence of the media in Ukraine and the United States is carried out. Special attention is paid to the activities of traditional media and online media. The influence of the media on elections in both Ukraine and the United States is considered separately. Attention is paid to the impact of the media on the information security of the state and society. Since 2014, Ukraine has been one of the key examples of a country that has been forced to actively defend itself on the information warfare front. Ukraine's experience demonstrates a comprehensive approach - from bans and sanctions against propaganda resources to the development of its own media and fact-checking platforms aimed at exposing lies and educating citizens. The article analyses the differences between the media contexts of Ukraine and the United States. An analysis of the role of the media in the development of society and the state in Ukraine and the United States has shown that, provided that constitutional guarantees of media freedom are ensured, they become a powerful factor in democratic transformation. Ukraine, while adopting the positive American experience (in terms of media independence from government control, high standards of journalism, and judicial protection of the press), should also take into account its own specifics (the need to protect the information space from aggression, and the establishment of a public broadcaster). It is proposed to develop institutional mechanisms for interaction between the media and the state, in particular, to create permanent platforms for dialogue between the authorities, the media and the public on information policy issues.

The dissertation research forms the scientific basis for further comprehensive study of the problems of the constitutional and legal status of the mass media and ways to improve it. The proposed scientifically grounded provisions can be used in law

enforcement activities, as well as in the educational process for training specialists in the field of constitutional law and international human rights protection.

The results of the study can also be used in practice as theoretical material for the preparation and adoption of legal acts of Ukraine regulating the legal status of the media in order to improve it with due regard to the positive experience of the United States.

Keywords: freedom of speech, mass media, media, information, informatization, information society, information security, constitutional and legal status, constitutional and legal status of mass media, comparative legal analysis, Ukraine and the United States, concept, elements, powers, guarantees, responsibility, role of mass media, e–democracy, court practice, media activity.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ,

в яких висвітлено основні наукові результати:

Публікація у виданні, яке включено до наукометричної бази Scopus

Onishchuk Y., Golovko L. L., Ostapiak V. I., Belichenko O. V., Ulianchenko Y. O. International Experience of Legal Regulation of Freedom of Speech in the Global Information Society. *International Journal for the Semiotics of Law*. 2023. Issue 36. P. 1325–1339. DOI: doi.org/10.1007/s11196-023-10007-0

Публікації у фахових періодичних виданнях України (категорія «Б»)

1. Tarasenko K. V., Ulianchenko Y. O. Scientific studies of the constitutional and legal status of mass media. *Entrepreneurship, Economy and Law*. 2023. № 7. С. 91–95. DOI: doi.org/10.32849/2663-5313/2022.7.13

2. Улянченко Ю. О. Сутність і зміст принципів конституційно-правового статусу засобів масової інформації в Україні та США. *Київський часопис права*. 2023. № 1. С. 58–63. DOI: doi.org/10.32782/klj/2023.1.9

3. Возник М. В., Улянченко Ю. О. Роль засобів масової інформації в умовах воєнного стану щодо протидії Російській Федерації. *Київський часопис права*. 2023. № 2. С. 15–20. DOI: doi.org/10.32782/klj/2023.2.2

4. Улянченко Ю. О. Роль медіа у формуванні державності в Україні та США. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2024. № 1 (27). С. 125–132. DOI: doi.org/10.33270/01242702.125

Список праць, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації.

1. Улянченко Ю. О. Щодо проблем реалізації та захисту прав і свобод людини. *Права людини та сучасний світ – виклики сьогодення: матеріали наук.-практ. круглих столів* (Київ, 10 грудня 2021 р.). Київ: НАВС кафедра конституційного права та прав людини, 2021. С. 117–120.

2. Улянченко Ю. О. Актуальні аспекти забезпечення прав свободи слова в сфері засобів масової інформації та їх гарантії. *Україна і світ: правові питання*

регіональної та глобальної безпеки: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 18 травня 2022 р.). Київ: КНЕУ, Юридичний інститут кафедри адміністративного та фінансового права, 2022. С. 119–121.

3. Улянченко Ю. О. Щодо проблем інформаційної війни в умовах військового стану. *Розвиток громадянського суспільства як необхідна складова європейської інтеграції України: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 06 жовтня 2022 р.). Львів-Торунь: КРЦНАПНУ Інститут держави і права ім. М. Корецького НАН України, 2022. С. 305–308.*

4. Возник М. В., Улянченко Ю. О. Конституційно-правовий статус засобів масової інформації в Україні. *Людина і війна: соціально-правові аспекти сьогодення: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 13 жовтня 2022 р.). Київ: ККІБП кафедра права ЮК Громадська приймальня, 2022. С. 10–13.*

5. Улянченко Ю. О. Актуальні питання кримінально-правового захисту професійної діяльності журналістів. *Актуальні проблеми кримінального права: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 30 листопада 2022 р.). Київ: НАВС кафедра кримінального права, 2022. С. 280–282.*

6. Возник М. В., Улянченко Ю. О. Поняття та характеристика структурних елементів конституційно-правового статусу ЗМІ. *Актуальні питання юридичної науки в дослідженнях молодих вчених: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. до Дня науки та 30-річчя НАПрН України (Київ, 18 травня 2023 р.). Київ: Науково-дослідний інститут правотворчості та науково-правових експертиз НАПрН України, Рада молодих вчених, 2023. С. 142–145.*

7. Улянченко Ю. О. Актуальні питання реформування галузі медіа в умовах Євроінтеграції України та вступу в НАТО. *Реалізація конституційного курсу України на членство в ЄС та НАТО: матеріали круглого столу (Київ, 26 червня 2023р.). Київ: НАВС кафедра конституційного права та прав людини, 2023. С. 127–132.*

ЗМІСТ

ВСТУП.....	18
РОЗДІЛ 1. ДОКТРИНА ТА РЕГЛАМЕНТАЦІЯ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ.....	28
1.1. Наукові дослідження конституційно-правового статусу засобів масової інформації.....	28
1.2. Конституційно-правове регулювання статусу засобів масової інформації.....	49
Висновки до розділу 1.....	71
РОЗДІЛ 2. КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ В УКРАЇНІ ТА США: ПОНЯТТЯ ТА ЕЛЕМЕНТИ.....	74
2.1. Поняття, ознаки та елементи конституційно-правового статусу засобів масової інформації в Україні та США.....	74
2.2. Сутність і зміст принципів конституційно-правового статусу засобів масової інформації в Україні та США.....	97
2.3. Повноваження – центральний елемент конституційно-правового статусу засобів масової інформації в Україні та США.....	149
2.4. Гарантії та відповідальність як елементи конституційно-правового статусу засобів масової інформації в Україні та США.....	169
Висновки до розділу 2.....	186
РОЗДІЛ 3. ЗАСОБИ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ У ПРОЦЕСІ РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА ТА ДЕРЖАВИ В УКРАЇНІ ТА США	190
3.1. Роль засобів масової інформації у розбудові суспільства в Україні та США.....	190
3.2. Діяльність засобів масової інформації по формуванню держави в Україні та США.....	206
Висновки до розділу 3.....	224
ВИСНОВКИ.....	228

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	235
ДОДАТКИ.....	268

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Вільний обмін інформацією є одним з найважливіших здобутків сучасного розвитку людства. Забезпечення громадян, державних органів та громадських об'єднань необхідною інформацією про навколишній світ і події, що в ньому відбуваються, становить невід'ємну складову розбудови національного інформаційного суспільства. Розвиток інформаційних технологій, а також утвердження України як суверенної, демократичної, соціальної, правової держави нерозривно пов'язані з потребою удосконалення правових норм та інститутів у контексті формування інформаційних відносин на тлі глобалізації. Особливе місце в цих процесах займають засоби масової інформації (далі – ЗМІ) як один з найважливіших інститутів громадянського суспільства. Саме тому спостерігається стійка тенденція до цілеспрямованого правового врегулювання відносин у національному інформаційному просторі за участю ЗМІ з визначенням їх місця, ролі та завдань у цьому просторі.

Актуальність дослідження зумовлена також вагомою роллю ЗМІ у забезпеченні конституційних прав громадян на отримання і поширення інформації, збереженні та розвитку Української держави, підтримці її культурних традицій. Серед усіх ресурсів сучасної цивілізації, інформація має важливе значення, адже лише за наявності повної та якісної інформації можливо побудувати громадянське суспільство і правову державу. Відтак дослідження досвіду впорядкування інформаційних відносин у США є потрібним і пріоритетним, оскільки в США інформація розглядається як один з основних національних ресурсів, а системи, що забезпечують її створення, обробку та поширення, вважаються ключовим стратегічним фактором розвитку інформаційної інфраструктури.

Актуальність обраної теми підсилюється тим, що українське законодавство про ЗМІ є результатом закріплення та розвитку конституційних норм, які проголошують вироблену тривалою соціально-політичною практикою модель

демократичної держави як в Україні, так і за кордоном. Водночас в Україні й досі недостатньо врегульовані багато питань, пов'язаних з функціонуванням ЗМІ. Незважаючи на прийняття низки нормативно-правових актів, які регулюють діяльність ЗМІ, навряд чи можна стверджувати, що межі правового регулювання функціонування ЗМІ визначені достатньо чітко і повно.

Доктринальна актуальність теми визначається й тим фактом, що ця тема не належить до всебічно опрацьованих у вітчизняній конституційно-правовій науці. Проте наявні закордонні й вітчизняні наукові праці створюють певну наукову основу для підготовки цієї роботи. Саме тому можна стверджувати, що наукову та методологічну основу дисертаційного дослідження становлять праці таких вітчизняних науковців, як О. В. Батанов, О. П. Васильченко, В. М. Висоцький, С. Д. Гусарєв, Л. М. Дешко, Б. В. Калиновський, О. В. Каплій, І. В. Кипич, М. І. Козюбра, А. М. Колодій, О. А. Колодій, А. Р. Крусян, Н. В. Кушакова, Ю. О. Легеза, І. В. Людвик, О. В. Марцеляк, О. В. Нестеренко, М. П. Орзіх, О. В. Петришин, П. М. Рабінович, В. В. Середюк-Буз, В. О. Серьогін, О. В. Скрипнюк, О. В. Совгиря, К. В. Тарасенко, Т. А. Терехова, Ю. М. Тодика, О. І. Фаєр, М. Р. Фарбота, В. Л. Федоренко, С. О. Халюк, М. Р. Чалабієва, Т. В. Чубарук, В. М. Шаповал, Ю. С. Шемшученко та інших.

Доктринальну основу дисертації склали також наукові праці зарубіжних учених, які в межах досліджень приділяли увагу правовому статусу засобів масової інформації, серед яких праці J. Balkin, S. Baran, E. Barendt, G. Belmas, F. Blevens, M. Broussard, M. Castells, T. Crone, D. Davis, S. Dawes, R. Fletcher, P. Gade, D. Hallin, D. Herbeck, P. Iosifidis, K. Irion, H. Jenkins, A. Kalogeropoulos, B. Kovach, T. Krattenmakert, L. Lemos, W. Lippmann, P. Mancini, R. McChesney, M. McLuhan, J. Merrill, J. Nerone, J. Oster, W. Overbeck, L. Powe, T. Rosenstiel, W. Schulz, T. Tedford, B. Toff, P. Valcke та інших.

Про актуальність теми свідчить також зростаюча увага до неї з боку самих ЗМІ, збільшення кількості парламентських дискусій з означеної проблематики, а також проведення наукових конференцій, присвячених окремим аспектам конституційно-правового регулювання діяльності засобів масової інформації.

Отже, комплексне дослідження проблем конституційно-правового статусу ЗМІ та шляхів його вдосконалення є вельми своєчасним на сучасному етапі розбудови в Україні громадянського суспільства і правової держави.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами.

Тема дисертаційного дослідження узгоджена з такими державними та відомчими науковими програмними документами: Національною стратегією у сфері прав людини, затвердженою Указом Президента України від 24.03.2021 № 119/2021; Переліком пріоритетних тематичних напрямів наукових досліджень і науково-технічних розробок на період до 2023 р., затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 07.09.2011 № 942; Планом заходів до 2024 року щодо реалізації Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021–2026 роки, затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14.02.2023 № 160-р; Стратегією розвитку Національної академії правових наук України на 2021–2025 роки, затвердженою Постановою загальних зборів Національної академії правових наук України від 26.03.2021; Тематикою наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок на 2020–2024 роки, затвердженої наказом Міністерства внутрішніх справ України від 11.06.2020 № 454; Основними напрямками наукових досліджень Національної академії внутрішніх справ на 2021–2024 роки (рішення Вченої ради НАВС від 21 грудня 2020 року, протокол № 23).

Тему дисертації затверджено рішенням Вченої ради Національної академії внутрішніх справ від 26 жовтня 2021 року (протокол № 20) і зареєстровано Координаційним бюро НАПрН України (№ 74, 2021 рік).

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є розроблення теоретичних положень і практичних рекомендацій, пов'язаних з конституційно-правовим статусом засобів масової інформації в Україні та США, а також формулювання науково обґрунтованих пропозицій щодо вдосконалення чинного законодавства України у цій сфері.

Для досягнення вказаної мети передбачено вирішити такі завдання:

- проаналізувати стан наукових досліджень з проблематики ЗМІ та їх правового статусу в Україні та США;
- провести теоретичний аналіз способів регламентації правового статусу ЗМІ в Україні та США, виявити проблемні питання нормативно-правового регулювання у досліджуваній сфері;
- запропонувати авторське визначення поняття конституційно-правового статусу ЗМІ та визначити його складові елементи;
- здійснити комплексне дослідження сутності й змісту правосуб'єктності та принципів конституційно-правового статусу ЗМІ, запропонувати оптимальний їх перелік;
- визначити зміст повноважень (прав та обов'язків) ЗМІ в Україні та США, внести пропозиції щодо їх удосконалення;
- дослідити гарантії та відповідальність як необхідні елементи конституційно-правового статусу ЗМІ в Україні та США, обґрунтувати пропозиції щодо їх удосконалення;
- наголосити на значущості ролі ЗМІ у розбудові суспільства в Україні та США;
- проаналізувати особливості діяльності ЗМІ у процесі формування державності в Україні та США.

Об'єктом дослідження є сукупність суспільних відносин, що виникають у процесі становлення, функціонування і розвитку інституту ЗМІ в Україні та США.

Предметом дослідження є конституційно-правовий статус засобів масової інформації в Україні та США.

Методи дослідження. Методологічну основу дослідження становить система наукових методів, які забезпечили повне виконання поставлених завдань. Важливість обраної проблематики та складність її змісту зумовили застосування міждисциплінарного методологічного інструментарію – комплексу філософських, загальнонаукових і спеціально-наукових методів, кожен з яких дав змогу дослідити предмет з відповідних методологічних позицій.

Ключовим виступає *загальнонауковий діалектичний метод*, який дав можливість проаналізувати теоретичні й практичні проблеми конституційно-правового статусу ЗМІ в Україні та США в розвитку, з урахуванням правового статусу інших суб'єктів та їх взаємного впливу на відповідні правовідносини (застосовувався під час вироблення загальної концепції дослідження та написання всіх розділів дисертації). *Методи узагальнення та групування* слугували методологічним підґрунтям для опрацювання проблем доктринального осмислення і правової регламентації статусу ЗМІ (підрозділи 1.1, 1.2). *Методи індукції та дедукції* дали змогу окреслити конституційно-правові засади регулювання статусу ЗМІ (підрозділ 1.2) і сприяли визначенню поняття, ознак та змісту складових елементів конституційно-правового статусу ЗМІ в Україні та США (підрозділ 2.1). Застосування *методів аналізу та синтезу* у кожному розділі роботи сприяло формулюванню обґрунтованих висновків за результатами дослідження.

З використанням *історичного та історико-правового методів* досліджено процес виникнення, становлення та розвитку конституційно-правового статусу ЗМІ в Україні та США (підрозділи 1.1, 1.2). Завдяки *порівняльному методу* охарактеризовано такі окремі структурні елементи конституційно-правового статусу ЗМІ, як правосуб'єктність, повноваження, гарантії в Україні та США (розділ 2). Застосування *системного аналізу* допомогло виявити особливості діяльності ЗМІ у формуванні державності в Україні та США (підрозділ 3.2).

Формально-догматичний метод сприяв аналізу чинного національного і зарубіжного законодавства та дав змогу виокремити повноваження (права та обов'язки) як центральний елемент конституційно-правового статусу ЗМІ (підрозділ 2.3). *Логіко-семантичний метод* застосовувався майже в кожному підрозділі дисертації під час аналізу наукових поглядів і концепцій на тему дослідження (розділи 1–3). Використання *структурно-функціонального методу* дав змогу виокремити принципи конституційно-правового статусу ЗМІ як базові засади цього статусу (підрозділ 2.2). *Метод прогнозування* надав можливість

сформулювати пропозиції щодо вдосконалення конституційно-правового статусу ЗМІ в Україні (розділи 1–3).

Нормативну та емпіричну основу дослідження становлять Конституція України та Конституція США, закони й інші нормативно-правові акти, що регулюють суспільні відносини з приводу предмета дослідження, міжнародні акти, рішення Європейського суду з прав людини, офіційні звіти органів державної влади та статистичні дані судової практики.

Теоретичну базу дослідження складають наукові праці українських і зарубіжних учених у галузі теорії держави і права, конституційного, міжнародного й адміністративного права, теорії управління, політології та філософії.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що дисертація є першим комплексним монографічним дослідженням конституційно-правового статусу засобів масової інформації в Україні та США, в якому всебічно проаналізовано та порівняно особливості цього статусу. У межах проведеного дослідження:

вперше:

– запропоновано використовувати діяльнісний підхід у визначенні конституційно-правового статусу засобів масової інформації, що дає змогу, повніше оцінити їхню реальну роль у правовій системі, урахувати їхній вплив на суспільні процеси та вдосконалити механізми правового регулювання з урахуванням сучасних викликів і тенденцій розвитку інформаційного суспільства;

– сформульовано авторське визначення поняття конституційно-правового статусу засобів масової інформації під яким запропоновано розуміти конституційно закріплене положення засобів масової інформації як особливого суб'єкта правовідносин, що детермінується через правосуб'єктність, систему принципів, прав, свобод, обов'язків та гарантій;

– запропоновано доповнити частину 2 статті 4 Закону України «Про медіа» нормою: «Держава не втручається в діяльність суб'єктів у сфері медіа, а будь-яке припинення діяльності медіа або заборона поширення матеріалів допускається

лише за рішенням суду у випадках, прямо встановлених законом», яке унеможливить практику адміністративного блокування медіа без належної процедури;

– запропоновано посилити роль Комісії з журналістської етики шляхом внесення змін до частини 2 статті 90 Закону України «Про медіа» та доповнення пунктом 27-1, в якому передбачити те, що на своїх засіданнях Національна рада України з питань телебачення і радіомовлення розглядає висновки Комісії з журналістської етики, в яких викладено інформацію про грубі порушення Кодексу журналістської етики;

удосконалено:

– понятійно-категоріальний апарат конституційно-правового статусу засобів масової інформації, конкретизацією й систематизацією переліку базових принципів (свобода слова, незалежність, достовірність, заборона цензури, прозорість власності, плюралізм, державний захист журналістів, міжнародне співробітництво) та уточненням їх змісту і взаємозв'язку;

– визначено специфічні ознаки конституційно-правового статусу засобів масової інформації, а саме: нормативно-правове закріплення; комплексний характер; універсальність та загальнообов'язковість; взаємозв'язок прав і обов'язків медіа; динамічність; наявність спеціальних механізмів реалізації та захисту; відображення принципів правової держави, які підтверджують унікальний характер статусу ЗМІ та необхідність особливого підходу до його правового регулювання;

– встановлено, що американська модель конституційно-правового статусу ЗМІ базується на ліберальних традиціях і доктрині природних прав, забезпечує максимальний рівень свободи преси відповідно до Першої поправки Конституції США, а українська модель продовжує формуватися в умовах демократичних трансформацій з урахуванням необхідності забезпечення балансу між свободою слова, інформаційною безпекою та боротьбою з дезінформацією;

– розроблено структурну модель гарантій і відповідальності ЗМІ, у якій запропоновано розмежування конституційних, спеціальних законодавчих і

процесуальних гарантій, а також виокремлено превентивні, компенсаційні та репресивні форми відповідальності, що сприяє підвищенню ефективності правозастосування у медіасфері.

дістали подальший розвиток:

– теорія принципів конституційно-правового статусу ЗМІ шляхом розкриття їх ролі як інтегруючої ланки між нормами позитивного права та етичними зобов'язаннями медіа, що детермінують баланс між свободою слова і захистом суспільних інтересів;

– положення щодо ролі засобів масової інформації у розбудові громадянського суспільства і правової держави, а також у процесі формування державності в Україні та США;

– класифікація повноважень ЗМІ (за суб'єктом реалізації, сферою інформаційної діяльності, функціональним призначенням та правовою природою), яка розкриває внутрішню структуру повноважень та формує методологічну основу для подальших досліджень і нормотворчих рішень у сфері медіаправа;

– концепція взаємодії ЗМІ і держави в умовах воєнного стану та гібридних загроз, визначено алгоритм конституційно-правових обмежень свободи слова, який забезпечує дотримання принципу пропорційності та судового контролю над тимчасовими обмеженнями інформації;

– проведено системний порівняльний аналіз конституційно-правового статусу ЗМІ в Україні та США за критеріями принципів, правосуб'єктності, повноважень, гарантій і відповідальності, сформовано узагальнену порівняльну матрицю відмінностей/спільних рис та визначено тенденції їх зближення, що дало змогу розкрити вплив правових традицій на свободу медіа.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що сформульовані в дисертації положення, висновки і пропозиції мають прикладне значення та можуть бути використані:

– у науково-дослідній роботі для подальшого вивчення конституційно-правового статусу ЗМІ, механізмів його реалізації, а також для глибшого

осмислення правового положення та нормативного закріплення цього соціального інституту, визначення його місця і ролі в житті суспільства, держави та права (акт впровадження НАВС від 07.02.2025 р. № 10-НД);

– в освітньому процесі під час викладання навчальних дисциплін для підготовки здобувачів вищої освіти (бакалаврів, магістрів) за спеціальністю 081 «Право», розробленні підручників і навчальних посібників, підготовки курсів лекцій і навчально-методичних матеріалів з дисциплін «Конституційне право», «Сучасні аспекти забезпечення прав і свобод людини», «Актуальні проблеми конституційного та муніципального права», «Міжнародний захист прав людини», а також у ході підготовки окремих розділів підручників, навчальних посібників і курсів лекцій з відповідних правових дисциплін (акт впровадження НАВС від 07.02.2025 р. № 9-ОП);

– у правотворчості як теоретичний матеріал для підготовки та прийняття нормативно-правових актів України, що регламентують правовий статус ЗМІ, з метою його вдосконалення з урахуванням позитивного досвіду США (довідка Головного управління Національної гвардії України від 14.03.2025 р. № 2781/253);

– у правозастосуванні для оптимізації форм і методів функціонування ЗМІ.

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є самостійною науковою працею автора. Основні напрацювання та ідеї, включно з положеннями, які визначають наукову новизну, практичне значення та отримані результати, здобуті дисертантом особисто. В опублікованих у співавторстві наукових статтях «Scientific studies of the constitutional and legal status of mass media» К. В. Тарасенком, «Роль засобів масової інформації в умовах воєнного стану щодо протидії Російській Федерації» М. В. Возником особистий внесок здобувача становить 70 %.

В опублікованій у журналі, який включений до наукометричної бази Scopus, науковій статті «International Experience of Legal Regulation of Freedom of Speech in the Global Information Society» (співавтори – Ю. В. Оніщик, Л. Л. Головка, В. І. Остап'як, О. В. Беліченко) особистий внесок здобувача становить не менше

30 %. Наукові ідеї та напрацювання співавторів зазначених публікацій у дисертації не використовувалися.

Апробація матеріалів дисертації. Основні теоретичні та практичні положення, висновки і пропозиції дисертації були оприлюднені та доповідались на міжнародних, всеукраїнських науково-теоретичних і науково-практичних конференціях, а саме: Матеріали науково-практичних круглих столів «Права людини та сучасний світ – виклики сьогодення» (м. Київ, 10 грудня 2021 року); Міжнародній науково-практичній конференції «Україна і світ: правові питання регіональної та глобальної безпеки» (м. Київ, 18 травня 2022 року); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Розвиток громадянського суспільства як необхідна складова європейської інтеграції України» (м. Київ, 06 жовтня 2022 року); Міжнародній науково-практичній конференції «Людина і війна: соціально-правові аспекти сьогодення» (м. Київ, 13 жовтня 2022 року); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Актуальні проблеми кримінального права» (м. Київ, 30 листопада 2022 року); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Актуальні питання юридичної науки в дослідженнях молодих вчених» (м. Київ, 18 травня 2023 року); Матеріали круглого столу «Реалізація конституційного курсу України на членство в ЄС та НАТО» (м. Київ, 26 червня 2023 року).

Публікації. Основні положення та висновки дисертації відображено у дванадцяти наукових публікаціях автора, серед яких чотири статті опубліковані у вітчизняних фахових виданнях з юридичних наук, включених МОН України до Переліку наукових фахових видань, одна стаття – у науковому виданні іноземної держави, а також сім тез доповідей, опублікованих у матеріалах конференцій.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається з анотації, вступу, трьох розділів, які містять вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел (323 найменувань) і додатків. Загальний обсяг дисертації становить 276 сторінок, з яких основного тексту – 216 сторінок.

РОЗДІЛ 1. ДОКТРИНА ТА РЕГЛАМЕНТАЦІЯ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ

1.1. Наукові дослідження конституційно-правового статусу засобів масової інформації

Засоби масової інформації є найактивнішими учасниками інформаційних відносин у суспільстві, значущість яких пояснюється можливістю впливу на свідомість людей та здатністю до формування громадської думки. У сучасному суспільстві друковані видання та аудіовізуальні медіа є найдоступнішими та поширеними засобами пошуку, отримання і поширення інформації.

Питання правового регулювання статусу засобів масової інформації в суспільстві і державі завжди викликало жвавий науковий інтерес та було в центрі уваги наукової спільноти. Такий інтерес зумовлений швидким технологічним розвитком, глобалізацією, потужним розвитком аудіовізуальних медіа, що спричинило зміни в загальній структурі ЗМІ та потребує оновлення підходів та удосконалення правового регулювання статусу засобів масової інформації.

При цьому правове регулювання статусу засобів масової інформації в Україні перебуває на етапі становлення й адаптації до сучасних умов, що пов'язано з бурхливим розвитком технічного прогресу та необхідністю адаптації національного законодавства до вимог Європейського Союзу. Саме тому використання зарубіжного досвіду, зокрема Сполучених Штатів Америки, є доречним та допоможе дослідити статус засобів масової інформації у порівняльному аспекті. Адже тривалий час наукові дослідження з проблем мас-медіа здійснювалися в Європі на основі американських розробок, але з використанням західноєвропейської наукової традиції та особливостей медіа-ринку Європи, наприклад, функціонування на той час переважно громадських медіа в країнах Європи, а не комерційних, як у Сполучених Штатах Америки [77, с. 7].

Специфіка діяльності засобів масової інформації (свобода слова, заборона цензури, обов'язок державних органів, громадських об'єднань та їх посадових осіб надавати інформацію на запит редакції тощо) дає змогу засобам масової інформації бути посередниками між громадянами і державними органами й організаціями, органами місцевого самоврядування, громадськими об'єднаннями, їх посадовими особами щодо отримання інформації [139, с. 60]. Таким чином засоби масової інформації формують унікальну можливість для реалізації єдиного процесу поширення ідей, вчень, теорій, суспільно значущої інформації, виховання соціальних почуттів, що охоплює періодичні друковані видання, радіо- теле-, відеопроекти, кінохронікальні програми, інші форми періодичного поширення масової інформації.

Додатково зазначимо та акцентуємо увагу у своєму дослідженні на тому, що ЗМІ виступають також своєрідним засобом реалізації прав і свобод людини та громадянина. Зокрема, Конституція України передбачає можливість кожного вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір (ст. 34). При цьому, на відміну від Конституції України, Загальна декларація прав людини розкриває зміст вказаного права, який складається із свободи безперешкодно дотримуватися своїх переконань і свободи шукати, одержувати і поширювати інформацію та ідеї будь-якими засобами і незалежно від державних кордонів. Важливим є можливість саме публічного висловлювання своєї думки, яка найкращим чином забезпечується засобами масової інформації, зокрема радіо і телебаченням, оскільки вони надають доступ до ширшої аудиторії, порівняно з іншими ЗМІ [2, с. 58].

У контексті зазначеного варто погодитись з І. В. Людвик, яка зазначає, що формування доктринального статусу ЗМІ в конституційному праві передбачає проведення комплексних наукових досліджень, присвячених генезі відповідного правового статусу, його сутності, змісту та структурі, а також шляхам і перспективам його унормування в чинному законодавстві. Результати цих досліджень повинні стати креативною серцевиною конституційно-правового

статусу ЗМІ, отримати своє логічне завершення в системі концепцій, теорій і вчень щодо юридичних особливостей конституційно-правового статусу ЗМІ, а також добути своє унормування в конституційних принципах організації та діяльності ЗМІ в Україні [59, с. 115].

Таким чином, ураховуючи вищевказане, у своїй роботі спробуємо дослідити особливості конституційно-правового статусу засобів масової інформації шляхом формулювання поняття, визначення структури та ознак статусу засобів масової інформації, дослідження правосуб'єктності засобів масової інформації, їх прав та обов'язків, гарантій і відповідальності за порушення згаданого статусу. Відтак вважаємо за доцільне проаналізувати доктринальні джерела для формування підходів щодо дослідження конституційно-правового статусу ЗМІ в Україні та США. Концентруючи увагу на специфіці предмета дисертації, вважаємо, що ступінь дослідження проблеми конституційно-правового статусу засобів масової інформації варто розкривати у двох ключових та взаємозв'язаних аспектах: перший – стан теоретичного дослідження проблематики конституційно-правового статусу; другий – стан конституційно-правового регулювання засобів масової інформації в Україні та США.

Вітчизняні науковці постійно працюють над виробленням та удосконаленням понятійного апарату, який є основою процесу сучасного державотворення. Дослідження наукової літератури, яка присвячена теоретичним засадам поняття «конституційно-правовий статус», пов'язано з необхідністю виокремлення проблем практичної реалізації структурних елементів згаданого статусу та ґрунтується на вивченні й аналізі наукової літератури – юридичної, філософської, історичної, політологічної. А тому методологічною основою нашого дослідження серед вітчизняних авторів, які досліджували загальнотеоретичні підходи поняття «конституційно-правовий статус» і гарантії його реалізації, стали праці таких науковців, як, О. В. Батанов, О. П. Васильченко, В. М. Висоцький, С. Д. Гусарєв, Л. М. Дешко, Т. М. Заворотченко, Б. В. Калиновський, М. І. Козюбра, А. М. Колодій, О. А. Колодій, О. В. Марцеляк, А. Р. Крусян, А. Ю. Олійник, М. П. Орзіх, О. В. Петришин, В. Ф. Погорілко,

П. М. Рабінович, В. О. Серьогін, О. В. Скрипнюк, О. В. Совгіря, К. В. Тарасенко, Ю. М. Тодика, В. Л. Федоренко, О. Ф. Фрицький, С. О. Халюк, В. М. Шаповал, Ю. С. Шемшученко та інших.

При цьому насамперед варто відзначити особливу теоретичну цінність дисертацій вчених-конституціоналістів, присвячених дослідженню конституційно-правового статусу державних органів, об'єднань, депутатів, Президента тощо. Зокрема такі роботи: «Конституційно-правовий статус громадських організацій в Україні» (О. М. Вашук); «Конституційно-правові засади організації та діяльності політичних партій» (Ю. В. Бевз); «Конституційно-правовий статус народного депутата України» (Н. Г. Григорук); «Конституційно-правовий статус міста в Україні» (В. М. Шкабаро); «Конституційно-правовий статус глави держави в Україні та зарубіжних країнах: порівняльний аналіз» (Г. В. Задорожня); «Конституційно-правовий статус Українського народу» (О. А. Колодій); Теоретичні основи конституційно-правового статусу суддів в Україні (В. М. Кравчук); «Конституційно-правовий статус Ради національної безпеки і оборони України» (К. В. Тарасенко); «Конституційно-правовий статус депутатських фракцій Верховної Ради України» (О. В. Кульчицька); Конституційно-правовий статус Вищої ради правосуддя в Україні та відповідних органів у зарубіжних країнах: порівняльний аналіз (С. О. Халюк) та інші.

Наступним блоком доктринальних джерел, який потребує належного аналізу з точки зору наявних наукових напрацювань, є дисертаційні дослідження, монографії, наукові статті, в яких предметом дослідження стали безпосередньо засоби масової інформації та їх статус. Так, науковці, зокрема фахівці теорії держави та права, конституційного й адміністративного права, міжнародного права, політології, державного управління, досліджують різні аспекти статусу через призму, власне, галузі права чи науки, представниками якої вони є.

Предметом дослідження деяких вчених стало місце та роль засобів масової інформації в сучасному суспільстві та державі. Адже перед суспільствами, які тільки-но вступили на шлях демократичного розвитку, постає наріжне питання вивчення світового досвіду і розроблення власних стандартів взаємодії політичної

та медіасистем, суспільства і держави. Костирев А. Г. у своїй дисертації наголошує на актуальності розуміння проблем впливу і взаємозв'язку функціонування системи ЗМІ з розвитком демократії, що особливо характерно для держав, які переживають період трансформації. Бурхливі процеси соціально-економічних перетворень характеризуються суперечливістю та ховають у собі небезпеки, які сталі демократії навчилися завчасно бачити та вчатися долати за допомогою законів і моральних норм. Динамічні процеси, що відбуваються в Україні та характеризуються реформуванням політичної системи суспільства, активно впливають і на засоби масової інформації, докорінно змінюючи розуміння їхньої ролі та приводячи до все більшого ускладнення функцій. Неоднозначні зміни в українському суспільстві віддзеркалюються також у суперечливому характері впливу ЗМІ на процеси демократизації [46].

У своїй науковій статті Н. О. Мороз також порушує питання ролі засобів масової інформації у формуванні громадянського суспільства України. Серед іншого авторка зазначає, що повноцінне функціонування демократичної, правової, соціально орієнтованої держави неможливе без обміну інформацією, яку збирають, опрацьовують і доносять до громадян ЗМІ. Інформуючи про події у світі та держав, про політичне і громадське життя, ЗМІ впливають на формування поглядів людей, громадської думки, яка є важливим інструментом демократичної системи. Незалежний розвиток ЗМІ є не лише передумовою, а й показником розвиненості громадянського суспільства. Крім того, як констатує авторка, виникає потреба в захисті ЗМІ не лише від державного втручання, а й тієї залежності, яку породжує ринок та ринкові відносини. Маючи повну свободу, вони матимуть змогу безперешкодно виконувати свої соціальні функції, а саме освітню, виховну, ідеологічну, інформаційну та формування культурних цінностей [70, с. 210].

Розвиваючи попередню думку І. В. Бойчук у своїй монографії «Засоби масової інформації як інститут громадянського суспільства в Україні (на прикладі західних областей)» зазначає, що ЗМІ як соціальний інститут наділений власними ресурсами впливу на політичні процеси і як інструмент формування та

маніпуляції свідомістю громадян України переслідують неоднозначні, а інколи й протилежні за своєю сутністю політичні цілі. Недостатня ефективність політичної комунікації в її традиційних формах здебільшого не забезпечує зворотного зв'язку з громадськістю, що породжує проблему політичної відчуженості, втрати довіри до влади та ініційованої нею політичної комунікації.

Крім того, І. В. Бойчук зазначає, що оскільки однією з ознак громадянського суспільства є політико-правовий контроль за діяльністю органів державної влади й органів місцевого самоврядування, то можна констатувати, що в Україні відбулися якісні зміни громадянського суспільства, яке перейшло із пасивної стадії в активну, що позитивно вплинуло на його інститути, у тому числі ЗМІ. Засоби масової інформації як інститут громадянського суспільства активно впливають не лише на політичний вибір громадян, а й на їх громадянську позицію і в такий спосіб формують демократичну політичну і громадянську культуру, сприяють цілеспрямованій медіаосвіті, здійснюють контроль за публічною владою. Така діяльність передбачає забезпечення органами державної влади та інститутами громадянського суспільства безпеки та ефективного використання інформаційного простору [9, с. 153–154].

При цьому С. В. Бурлаков у межах дослідження щодо ролі засобів масової інформації у розвитку національної інформаційної політики зауважує на окремих недоліках у підходах до розвитку інформаційної політики і забезпечення інформаційної безпеки в Україні. Науковець конкретизує, що це стосується співпраці держави із засобами масової інформації у напрямку формування національної свідомості та культури громадськості. Держава повинна активніше розвивати і поглиблювати партнерські стосунки з цими інститутами громадянського суспільства. Автор наголошує на тому, що ні в якому разі не йдеться про посягання держави на свободу слова, думки, обмеження незалежності ЗМІ чи просування через них якоїсь політичної ідеології, а про необхідність спільного вироблення концептуальних засад розвитку та захисту інформаційної сфери України за допомогою потенціалу ЗМІ [12, с. 49–50].

Натомість О. М. Макеєва зазначає, що у сучасних умовах актуалізується роль ЗМІ та виникає потреба в удосконаленні державної інформаційної політики щодо засобів масової інформації, яка передбачає створення правових основ для забезпечення сприятливих умов розвитку та функціонування засобів масової інформації як суб'єктів правової комунікації. На думку О. М. Макеєвої, засоби масової інформації виступають суб'єктами поширення та донесення суспільству інформації, правової інформації, а також інтерпретації, аналізу та оцінки як законодавства, так і правових відносин, явищ, подій і конфліктів. Правова комунікація сформована як засіб трансляції нормативної інформації, яка програмує правові відносини та праворозуміння у суспільстві, сприяє удосконаленню взаємозв'язків між усіма елементами правової системи, правотлумачної, правотворчої та правозастосовчої діяльності у державі через ЗМІ. Крім того, авторка зазначає, що у процесі правової комунікації засобам масової інформації як її суб'єктам притаманні такі функції: правоосвітня, цінніснонормативна, правоорієнтаційна, комунікативна, попереджувальна, правосоціалізаційна, прогностична [62, с. 34].

Також варто звернути увагу, що І. В. Людвик у науковій статті «Засоби масової інформації як інститут громадянського суспільства: конституційно-правові аспекти» порушує важливе питання особливостей конституційно-правового статусу засобів масової інформації як інституту громадянського суспільства, обґрунтовує пропозиції щодо удосконалення конституційної правотворчої та правозастосовної практики забезпечення діяльності ЗМІ в інтересах громадянського суспільства. Авторка вважає, що ЗМІ як інститут громадянського суспільства – це преса, радіо, телебачення, глобальна мережа Інтернет та інші незалежні від держави суб'єкти, які вільно збирають, зберігають використовують і поширюють інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір, для висвітлення актуальних для громадян і громадянського суспільства проблем суспільного життя та забезпечують громадський контроль за діяльністю органів публічної влади та їх посадових осіб [60, с. 25–29].

Щодо доктринальних джерел, які стосуються безпосередньо конституційно-правового статусу ЗМІ, то комплексних досліджень з цієї проблематики не проводилося, що і зумовило актуальність та необхідність нашого дослідження. Проте варто наголосити на наявності окремих наукових робіт, таких як дисертаційні дослідження на здобуття наукових ступенів доктора та кандидата юридичних наук (доктора філософії), наукові статті, в яких дотично розглянуті окремі аспекти статусу ЗМІ, які і складуть методологічну основу нашого дослідження. Це – представники теорії держави та права, конституційного, адміністративного, міжнародного, кримінального, цивільного, кримінально-процесуального права тощо.

Важливими для нашого дослідження є теоретичні напрацювання вчених, які в межах своїх наукових розробок торкалися питань статусу або його елементів засобів масової інформації як в Україні, так і в США. Частково питання конституційно-правового статусу ЗМІ висвітлювали у своїх працях такі вчені: Ю. О. Легеза, І. В. Людвик, О. В. Каплій, І. В. Кипич, Н. В. Кушакова, О. В. Нестеренко, В. В. Середюк-Буз, Т. А. Терехова, М. Р. Фарбота, М. Р. Чалабієва, Т. В. Чубарук, О. І. Фаєр та інші.

Так, І. В. Людвик у межах циклу своїх наукових статей приділила увагу конституційно-правовому статусу ЗМІ. Серед іншого, авторка зауважує, що конституційно-правовий статус ЗМІ за роки незалежності України зазнав докорінних змін, спрявши трансформації вітчизняних ЗМІ у важливий інститут громадянського суспільства, який ще іноді називають «четвертою владою» в державі. Разом з тим генезис конституційної правосуб'єктності ЗМІ в 1991–2010 роках показав фрагментарність та безсистемність нормативно- та організаційно-правових заходів Української держави щодо посилення конституційно-правового статусу ЗМІ. Авторка висловлює сподівання, що всі недоліки будуть подолані найближчим часом, але за умови належного теоретико-методологічного забезпечення правотворчої та правозастосовної діяльності, спрямованої на удосконалення конституційно-правового статусу ЗМІ [61, с. 145].

Чалабієва М. Р. у дисертаційній роботі «Конституційно-правовий статус електронних засобів масової інформації» досліджує конституційно-правовий статус електронних ЗМІ в Україні та світі, систему принципів діяльності електронних інтернет-видань. Авторка наголошує, що система електронних засобів масової інформації складається з трьох елементів – теле-, радіо- та Інтернет-медіа. Окремо авторка виділяє та обґрунтовує зарахування соціальних мереж за загальними ознаками до електронних засобів масової інформації, зокрема до Інтернет-ЗМІ. Зазначає, що це спеціальний сучасний канал медіакомунікації, який є організацією (юридичною особою) з широким аудиторним колом споживачів (які необмежені відстанями та кордонами), функціонує виключно за допомогою мережі Інтернет і додаткових «засобів-приймачів» (телефон, планшет, ноутбук та ін.) та наразі є авторитетним «джерелом» реалізації конституційних прав. Крім того, запропоновано класифікувати Інтернет-ЗМІ на суто мережеві, паперові та аудіовізуально-мережеві, мережево-аудіовізуальні та мережево-паперові [146].

Загалом авторка констатує, що українська нормативно-правова база стосовно діяльності ЗМІ характеризується хаотичним виокремленням деяких електронних засобів масової інформації – телебачення та радіо як аудіовізуальних медіа і повною відсутністю нормативного регулювання сучасного масмедіа – Інтернету. На думку дисертанта, одним з найважливіших кроків для України у напрямку унормування інформаційної діяльності з поширення інформації в електронних засобах масової інформації стане прийняття «Інформаційного кодексу України» як інструменту, що забезпечить функціонування інформаційної сфери [146].

Одним з найважливіших, з точки зору предмета нашої роботи, є дисертація «Конституційні засади правого регулювання інформаційної сфери» вітчизняної вченої Т. В. Чубарук, яка зазначає, що у сучасному демократичному суспільстві інформаційна сфера є важливою складовою суспільного устрою та його прогресивного розвитку. Еволюційне значення інформаційної складової полягає в тому, що зараз людство активно формує інформаційне суспільство, докладає

зусиль для розвитку інформаційних технологій і створення високоефективного інформаційного середовища у глобальному вимірі. Водночас інформаційна сфера виконує функціональну роль – виступає вагомим чинником розбудови конституційних інститутів, розвитку та зміцнення демократичних цінностей.

Авторка зазначає, що вперше в рамках науки конституційного права України на основі системного підходу здійснено комплексне дослідження конституційних засад правового регулювання інформаційного простору, визначення їх змісту, механізмів реалізації. Обґрунтовано твердження, що у поєднанні правове регулювання інформаційної сфери, зміст, механізм реалізації утворюють певну конституційну модель, якій мають відповідати суспільні відносини і яка забезпечує певний конституційний формат правового регулювання засобів масової інформації. Інформаційна сфера не є автономною в системі суспільно-державних зв'язків. Умовою стійкого, стабільного розвитку держави є забезпечення її функціонування як правового простору, що дає змогу характеризувати її як самостійний об'єкт правового регулювання.

Крім того, дисертантка досліджує конституційне право на інформацію, яке має засадничий зміст – є системоутворюючою складовою конституційних засад комплексного характеру та охоплює конституційні принципи, які у своїй системі регулятивних механізмів забезпечують баланс приватних і публічних інтересів. У роботі авторка визначила напрями законодавчого забезпечення інформаційної безпеки в Україні, які пропонується врахувати у проекті Закону про інформаційну безпеку [149, с. 6; 15].

Каплій О. В. у дисертаційній роботі «Конституційно-правові засади організації та діяльності засобів масової інформації в Україні» також стверджує, що в умовах переходу до демократичної, соціальної, правової держави та становлення інформаційного суспільства в Україні пріоритетного значення набуває суспільна потреба в інформації як в інструменті, який нерозривно пов'язаний з усіма сферами життєдіяльності: економічною, соціальною, політичною тощо, та є по суті каталізатором їх розвитку. Необхідність задоволення цієї потреби й обумовлює особливу роль ЗМІ [37, с. 9].

У своїй роботі О. В. Каплій наголошує, що ЗМІ є найважливішим демократичним інститутом, який сприяє реалізації конституційних прав громадян на свободу думки і слова, права на інформацію. А отже, конституційно-правове регулювання організації та діяльності ЗМІ має спиратися на конституційні засади, ядро яких становлять основні конституційні принципи. До того ж автор зазначає, що суттєвого удосконалення потребують питання визначення ЗМІ як суб'єкта конституційно-правових відносин, структури конституційно-правового статусу, характеристики окремих елементів цієї структури, особливо гарантій діяльності ЗМІ. Варто погодитись з автором у тому, що на цей час існують роботи, присвячені дослідженню окремих видів юридичної відповідальності ЗМІ, які проводять фахівці у різних галузях права, але немає комплексного напрацювання механізму юридичної відповідальності ЗМІ саме у конституційній площині. Окремого дослідження потребує питання напрямків та форм взаємодії ЗМІ з органами публічної влади, існуючих проблем, які виникають у зв'язку із цим, а також шляхів їх вирішення [37].

Автором запропоновано визначення таких категорій, як «конституційні засади організації та діяльності ЗМІ в Україні», а також поняття «система ЗМІ» як сукупність організацій, що розповсюджують та поширюють інформацію. Обґрунтовано необхідність зарахування до засобів масової інформації Інтернет-ЗМІ та встановлено, що важливою процесуальною гарантією діяльності ЗМІ є правовий імунітет, який включає такі форми: правовий індемнітет ЗМІ та(або) його працівників; процесуальний імунітет свідків від свідчень [37, с. 5].

Дисертант доходить висновків у своїй роботі про те, що в цілому конституційно-правові засади організації та діяльності ЗМІ у Конституції України сформовані достатньою мірою, хоча й потребують певної законодавчої корекції, а також визначають основні напрями та склад, структурують законодавчу базу України у сфері регулювання організації та діяльності ЗМІ, яку на цей час становлять, окрім Конституції України, спеціальні закони та підзаконні акти [37, с. 5–6; 9].

Водночас М. Р. Фарбота, досліджуючи правовий статус ЗМІ в Інтернет-середовищі зазначає, що національне законодавство у сфері діяльності ЗМІ не здатне повною мірою забезпечити гармонійний розвиток суспільних відносин, які виникають у зв'язку з появою нового різновиду засобів масової інформації – мас-медіа, які функціонують в мережі Інтернет. А тому запропоновано до впровадження комплекс заходів щодо вдосконалення українського законодавства, беручи до уваги особливості електронних масмедіа, які повинні бути реалізовані з урахуванням технічних властивостей існування електронних медіа, з додержанням норм міжнародного і національного законодавства задля забезпечення належного й ефективного дотримання та захисту прав і свобод учасників правовідносин в умовах побудови інформаційного суспільства [141, с. 96].

Натомість вчені І. М. Бойчук та І. М. Копистинська звертають увагу на необхідність створення законодавчих передумов для забезпечення економічної незалежності ЗМІ, зокрема шляхом скасування необґрунтованих обмежень на здійснення рекламної діяльності; перегляду механізму та порядку надання державної підтримки ЗМІ для забезпечення рівних умов діяльності засобів масової інформації різних форм власності. Держава має гарантувати: недопущення практики позасудового закриття засобів масової інформації та припинення мовлення телерадіоорганізацій; застосування заходів впливу на ЗМІ шляхом перешкоджання їхній діяльності, зокрема у процесі видання та розповсюдження друкованих видань; забезпечення рівності прав і можливостей для створення та функціонування ЗМІ всіх форм власності; впровадження ефективних антимонопольних норм діяльності усіх суб'єктів інформаційного ринку [8, с. 143].

Окремо варто вказати на низку дисертацій та інших наукових праць, які присвячені висвітленню права громадян на інформацію, адже ця проблематика тісно пов'язана зі статусом засобів масової інформації, які беруть безпосередню участь у процесі реалізації згаданого права. Так, Нестеренко О. В. в дисертації «Право на доступ до інформації в Україні: конституційно-правовий аспект», яка

присвячена праву на доступ до інформації, яке займає особливе місце, оскільки є гарантією реалізації багатьох інших прав і свобод людини і громадянина. У роботі автор констатує, що «...на жаль, в Україні ані фізичні особи, ані представники ЗМІ та громадських організацій не мають доступу до повної інформації про діяльність державних інститутів, порушується право осіб знайомитися в органах державної влади, місцевого самоврядування, установах і організаціях із відомостями про них». Дисертант також вказує на те, що розпочата в науковій літературі дискусія навколо зазначеної проблеми продовжується. На дисертаційному рівні було розглянуто такі проблеми, як право на інформацію, свобода слова, інформаційна безпека, роль засобів масової інформації в реалізації свободи інформації, принцип гласності. Проте, у зазначених працях висвітлені лише деякі аспекти права на доступ до інформації. А в роботах, присвячених безпосередньо доступу до інформації, розглядаються проблеми, пов'язані з реалізацією доступу до інформації і майже не аналізуються теоретичні засади цього права. Натомість у своїй роботі автор формулює власне визначення права на доступ до інформації як гарантованої можливості кожного отримувати безпосередньо від органів публічної влади, їх установ та організацій інформацію про їх діяльність, від приватноправових юридичних осіб суспільно значущу інформацію про їх діяльність та можливість знайомитися з відомостями про себе. Узагальнюючи, дисертант вказує такі основні причини порушення права на доступ до інформації в Україні: низький рівень фахової підготовки посадових та службових осіб; відсутність культури інформаційної відкритості влади; істотні недоліки та невідповідність міжнародним стандартам у сфері доступу і свободи інформації Закону України «Про інформацію» та інших нормативно-правових актів, що регламентують реалізацію права на доступ до інформації в Україні [72].

Необхідно звернути увагу на дисертаційне дослідження Н. В. Кушакової на тему «Конституційне право на інформацію в Україні (порівняльний аналіз)», присвячене праву на інформацію. Авторка зазначає, що конституції сучасних держав гарантують людині сприятливе довкілля, відповідні сімейні та інші соціальні обставини, за яких особа може розвиватися. Однак тільки в

конституціях, прийнятих, починаючи з другої половини ХХ ст., передбачено право людини на інформацію. Здебільшого вчені та практики трактують його як політичне право, пов'язане з можливістю громадян знати про політичні інститути й процеси, їх функціонування у власній державі та світі. Кушакова Н. В. зазначає, що на початку 80-х рр. ХХ ст. зміст права на інформацію почали тлумачити значно ширше. Так, у Декларації свободи висловлювань та інформації, прийнятій Радою Європи у 1982 р., свобода інформації проголошена запорукою соціального, економічного, культурного і тільки насамкінець політичного розвитку кожної людини. На сучасному етапі розвитку суспільства є потреба ревізії, чи перегляду права на інформацію в контексті конституційного права, яке особа набуває не в результаті дарування його державою чи державою і суспільством, а яке є її природним правом. Право на інформацію є запорукою вільного отримання інформації, її індивідуальної обробки та передавання. Крім того, Н. В. Кушакова визначила поняття, зміст і структуру конституційного права на інформацію; дослідила місце та роль права на інформацію в системі конституційних прав людини; запропонувала новий підхід до обмеження втручання держави у процес реалізації права на інформацію та судовий захист від цього втручання [55].

Петров С. В. у дисертаційній роботі «Адміністративно-правове забезпечення реалізації права громадян на інформацію» зазначає, що реалізація права громадян на інформацію, як і будь-якого іншого права, передбачає створення з боку держави певних умов, пов'язаних із закріпленням названого права у нормативно-правових актах, встановленням процедур реалізації права на інформацію, визначенням уповноважених суб'єктів публічної адміністрації, покликаних забезпечувати реалізацію даного права. Дисертант виокремив право на інформацію з позиції природного права та позитивного права. У першому випадку право на інформацію – це система неписаних, таких що впливають із самої біологічної сутності людини, її життєдіяльності, існуючих правил поведінки в інформаційній сфері. У другому – система загальнообов'язкових, формально визначених, установлених чи санкціонованих державою, гарантованих і забезпечених нею правил поведінки в інформаційному середовищі [82].

Ціла низка наукових праць пов'язана з дослідженням міжнародно-правового аспекту статусу засобів масової інформації, зокрема йдеться про питання правового регулювання, взаємовідносини ЗМІ з різними суб'єктами міжнародного права. Адже розвиток інформаційно-комунікаційних технологій та їхній глобальний транскордонний вплив на суспільне життя усього людства спричинив появу новітньої планетарної соціальної інфосфери, що є свідченням переходу людства у своєму розвитку до фази так званого інформаційного суспільства. На думку Пазюка А. В., роль міжнародного права у забезпеченні соціального прогресу шляхом вироблення правил поведінки, зокрема для суб'єктів міжнародно-правових відносин в інформаційній сфері, є ключовою. Визнання та закріплення юридичних прав та обов'язків, рамок застосування контролю й обмежень транскордонних потоків інформації є пріоритетним завданням міжнародної спільноти, міжурядових організацій на універсальному та регіональному рівнях, про що, серед іншого, свідчить тематика міжнародних конференцій та документів, які на них приймаються [76, с. 1].

Водночас Т. А. Терехова досліджує правове регулювання діяльності ЗМІ в європейському інформаційному просторі, що є важливим для України з огляду на необхідність її залучення до повноцінної участі в європейських (міжнародних) інтеграційних процесах у інформаційному просторі. Це зокрема включає питання міждержавного співробітництва та координації щодо правового регулювання діяльності ЗМІ, механізмів міжнародно-правової взаємодії з інституціями Європейського Союзу, ОБСЄ, Ради Європи і ЮНЕСКО, а також з різними неурядовими організаціями, що опікуються свободою преси, асоціаціями журналістів та профспілками тощо. Україна як член Ради Європи повинна впроваджувати й дотримуватися європейських стандартів у сфері діяльності ЗМІ, які розроблені в рамках цієї міжнародної організації. Крім того, Україна в рамках Угоди про асоціацію з Європейським Союзом взяла на себе зобов'язання про співпрацю у сфері просування аудіовізуального продукту й заохочення спільного виробництва у галузі кінематографії та телебачення. Авторкою дослідження здійснено аналіз та характеристику процесу еволюції правового регулювання в

європейському інформаційному просторі, у зв'язку із чим виокремлено чотири основні періоди його розвитку, а також три ключові напрямки розвитку європейської інформаційної політики: розвиток аудіовізуальних ЗМІ; конвергенція телекомунікацій та медіа; розвиток нових ЗМІ [132, с. 13; 18].

У своїй науковій статті «Європейська парадигма обмеження свободи масової інформації», яка присвячена аналізу положень Загальної декларації прав людини від 10 грудня 1948 року, Міжнародного пакту про громадянські та політичні права від 16 грудня 1966 року, Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 року, судових рішень Європейського суду з прав людини, В. В. Середюк-Буз розглядає можливості обмеження свободи масової інформації. Автор наголошує, що суть європейської парадигми обмеження свободи масової інформації полягає в допустимості обмеження такої свободи за умов їх закріплення в законі, наявності співмірних законних цілей та необхідності саме в демократичному суспільстві. При цьому основоположною ідеєю все ж залишається унеможливлення свавільного та незаконного втручання у здійснення свободи масової інформації, а також засудження цензури як такої [117].

Окремими міжнародно-правовими аспектами статусу ЗМІ займались такі вчені, як О. О. Грицун, О. В. Кирилюк, З. О. Кукіна, Є. А. Макаренко, А. І. Марущак, А. В. Мельник, І. Ф. Новосельський, Е. В. Тітко, О. В. Топчій та інші.

Вибіркові елементи правового статусу засобів масової інформації досліджували науковці в різних галузях права. Так, О. В. Харенко в межах дисертаційного дослідження «Правове регулювання інформаційної діяльності друкованих засобів масової інформації» визначила поняття державного управління у сфері інформаційної діяльності друкованих ЗМІ як врегульовану нормами права підзаконну, спрямовану на реалізацію державної інформаційної політики у сфері діяльності друкованих ЗМІ діяльність системи уповноважених органів державної влади (їх посадових осіб) та недержавних суб'єктів щодо делегованих їм державою завдань та функцій, зміст якої полягає у здійсненні

безперервного владно-організуючого впливу на друковані ЗМІ та суб'єктів їх діяльності з метою забезпечення права громадян на отримання масової інформації через друковані ЗМІ. Крім того, з метою удосконалення організаційно-правових засад державного управління у сфері інформаційної діяльності друкованих ЗМІ авторка запропонувала: 1) оптимізувати систему органів державного управління у цій сфері, закріпивши відповідні повноваження Міністерства юстиції України та Міністерства інформаційної політики України за Державним комітетом телебачення і радіомовлення України; 2) закріпити за Державним комітетом телебачення і радіомовлення України повноваження щодо захисту суспільства від негативного впливу друкованих ЗМІ, що становить загрозу суспільній моралі; 3) закріпити контрольні функції щодо недопущення монополізації друкованих ЗМІ за Антимонопольним комітетом України, а не Міністерством юстиції України; 4) закріпити у ст. 186-6 КУпАП адміністративну відповідальність за ненадання чи надання реєструючому органу в документах, поданих на реєстрацію друкованих ЗМІ, недостовірних, неповних чи неточних відомостей щодо пов'язаних осіб; 5) скасувати вимогу для зарубіжних друкованих ЗМІ щодо одержання дозволу для розповсюдження інформаційної продукції в Україні [142, с. 14].

Ще однією цікавою роботою є праця вітчизняної вченої О. І. Бугери, яка в дисертації на здобуття вченого ступеня кандидата юридичних наук на тему «Проблеми використання засобів масової інформації для запобігання злочинів серед неповнолітніх» проаналізувала причини та умови, які породжують протиправну поведінку неповнолітніх, та зазначила, що поряд з такими чинниками, як криза моралі, економічна нестабільність, негативний вплив на неповнолітніх мікросередовища тощо, нового забарвлення та актуальності набуває така складова, як вплив засобів масової інформації. Засоби масової інформації, особливо телебачення, стали невід'ємною частиною культури сучасного суспільства. Саме ЗМІ створюють своєрідний інформаційний фон, на основі якого людина, зокрема молода, формує певний світогляд щодо способу і стилю життя, моделей поведінки. У цьому розумінні ЗМІ мають у своєму розпорядженні невичерпні можливості позитивного впливу на свідомість людей,

формування у них, особливо у неповнолітніх і молоді, високих моральних якостей, громадської активності, зразків правомірної поведінки, нетерпимості до порушень закону тощо. У цій роботі О. І. Бугера обґрунтовує потребу у закріплення квот і співвідношення трансляції передач правовиховного та культурного спрямування для запобігання злочинності серед неповнолітніх, підвищення їх духовного рівня та правосвідомості законодавче. Крім того, доводить необхідність створення спеціалізованого суб'єкта інформаційної діяльності для ширшого використання можливостей ЗМІ щодо запобігання злочинності неповнолітніх на основі поєднання загальносоціальних та спеціальних кримінологічних заходів [11].

Стеценко Ю. В. у дисертаційному дослідженні «Науково-методичні засади використання засобів масової інформації при розслідуванні злочинів» зазначає, що у наш час ЗМІ сформувались в окремий соціальний інститут, який значною мірою спроможний впливати на розвиток усього людства. Як важливий інститут демократії, засіб реалізації принципу гласності, вираження суспільної думки, сучасні ЗМІ значно впливають на сферу правопорядку, у тому числі на діяльність правоохоронних органів, покликаних протидіяти сучасній злочинності. Особливої ваги взаємовідносини між правоохоронними органами та ЗМІ в нашій державі набувають у період становлення демократії та розбудови правової держави. Актуальність проблеми використання можливостей ЗМІ під час розслідування злочинів полягає в тому, що хоча окремі сторони вказаної проблеми (в основному попереджувального характеру) проаналізовані, однак у криміналістичному аспекті вона ще мало вивчена, бракує тактико-криміналістичних рекомендацій. Дисертант зазначає, що потрібно інформаційне супроводження розслідування кримінальних справ, коли здійснюється або очікується тиск на слідчого з боку незацікавлених у результатах розслідування осіб, у тому числі з використанням ЗМІ, а також відповідна підготовка слідчих. Автор обґрунтував положення щодо необхідності розроблення тактичних засад використання повідомлень ЗМІ під час розслідування злочинів. Уперше у вітчизняній науці Ю. В. Стеценко запропонував систему таких тактичних прийомів, визначив зміст кожного з них,

розглянув можливості використання повідомлень ЗМІ у складі тактичних операцій, а також розвинені положення про критерії допустимості використання повідомлень ЗМІ для висвітлення результатів розслідування злочинів. Дисертант підсумовує, що єдиного розуміння й поняття таких критеріїв у співробітників правоохоронних органів та працівників ЗМІ немає. Крім того, автор запропонував рекомендації щодо можливості використання ЗМІ для виявлення злочинів та затримання осіб, які їх вчинили [129].

Дисертант Ю. О. Легеза у своїй роботі «Відомчі засоби масової інформації в механізмі формування правосвідомості співробітників органів внутрішніх справ України» зазначає, що ЗМІ є важливим каналом засвоєння індивідом соціального досвіду (знань, навичок, форм поведінки) у різних сферах життя. Засвоюючи соціальну інформацію, яку передають ЗМІ, людина індивідуально і вибірково переробляє її згідно з досягнутим нею рівнем наукових знань і культури, спрямованістю інтересів і потреб. Правосвідомість співробітника органів внутрішніх справ формується під впливом комплексу об'єктивних та суб'єктивних чинників. Відомчі ЗМІ як структурний компонент системи засобів масової інформації виступають одним із них та істотно впливають на процес формування професійної правосвідомості. Вони є тим засобом, який виконує роль інформаційного каналу зворотного зв'язку ОВС України із суспільством. Автор зазначає, що засоби масової інформації МВС України у системі масмедіа відіграють роль структурної ланки між органами внутрішніх справ та громадськістю в цілому. Легеза Ю. О. розробив авторську класифікацію відомчих ЗМІ, за такими критеріями: за способом передачі інформації; за організаційно-правовою формою діяльності; за характером інформаційних послуг, що ними надаються; за ступенем поширеності серед споживачів інформації; за територіальним розповсюдженням; за підрозділом, що розповсюджує відомчу інформаційну продукцію; за динамікою розвитку [57].

Частково у своїх дослідженнях порушували питання щодо статусу ЗМІ в США такі науковці, як В. М. Брижко, К. О. Данилішина, Є. А. Макаренко, А. В. Мельник, В. С. Політанський, А. Р. Рудик, М. М. Руденко,

В. В. Середюк-Буз, В. М. Тарасюк, К. С. Шахбазян. Данилішина К. О. в дисертації «Американський чинник в процесі інформаційної глобалізації» зазначає, що процеси глобалізації та інформатизації суспільства безпосередньо пов'язані з питанням майбутнього світового устрою, системи міжнародних відносин, з місцем і роллю Сполучених Штатів Америки у вирішенні світових проблем. На цей час США – визнаний лідер у процесах глобалізації. Домінування у політичній, економічній, культурній сфері цієї країни доповнюється монополізуванням світового інформаційного простору з метою остаточного оформлення однополюсного світу. У цьому полягає суть американського «інформаційного імперіалізму», який став визначальним чинником новітнього світового інформаційного суспільства. Для України важливість дослідження проявів американського «інформаційного імперіалізму» зумовлена вирішенням такої ділеми: закріпитися у фарватері американської зовнішньої політики чи приєднатися до табору прихильників багатопольсного світу. Авторка зазначає, що вперше у вітчизняній науковій практиці досліджується проблема впливу американської інформаційної експансії на світові глобалізаційні процеси та робиться спроба формалізації ідеї визначальності інформації в сучасних глобальних процесах, яка доводить, що важливою складовою процесів глобалізації став розвиток новітніх інформаційних технологій, які призвели до глобальних трансформацій в сфері комунікації [24].

Середюк-Буз В. В. у своїй науковій статті зазначає, що сприяти свободі друку в дійсності означає сприяти людській свободі. А тому можна стверджувати, що Перша поправка фактично передбачає заборону цензури і контролю над ЗМІ. Обмеження свободи слова та преси в США можливі, але, як свідчить практика та рішення Верховного Суду США, вони є поодинокими, досить виваженими та обґрунтованими. Варто зазначити, що і європейська, і американська парадигми спрямовані на забезпечення і гарантування свободи масової інформації. Проте способи досягнення цієї мети вони обрали різні. Якщо в Європі чітко закріплені певні обмеження як гарантії існування свободи, то в США свобода захищається заради існування свободи [118, с. 720].

Варто звернути увагу і на такі посібники, як, «Правове регулювання інформаційної діяльності» (Автори: Б. А. Кормич, О. П. Федотов, Т. В. Аверочкіна) [29], «Діяльність засобів масової інформації в період виборчої кампанії – 2012» (Укладачі: О. О. Бурмагін, Л. В. Опришко, Л. Л. Панкратова), які спрямовані на додаткове інформування щодо діяльності засобів масової інформації в різних умовах, зокрема під час виборчого процесу.

Таким чином, аналіз наукових публікацій показує, що існують різноманітні підходи щодо конституційно-правового статусу засобів масової інформації, його поняття, структури та змісту. Про це свідчать праці фахівців у галузі державного управління, теорії держави та права, конституційного й адміністративного права, міжнародного права, політології, які досліджували окремі питання розглядуваної проблематики. Проте аналіз змісту монографій, дисертаційних досліджень, наукових статей, посібників показує, що практично в усіх досліджуваних наукових працях комплексного та детального аналізу питань, присвячених обраній нами темі, не здійснювалось. У національних дослідженнях найчастіше лише фрагментарно досліджуються питання статусу засобів масової інформації. Узагальнюючи зазначені обставини, а також ураховуючи певні теоретичні прогалини у питанні конституційно-правового статусу ЗМІ переконані, що тема нашого дисертаційного дослідження потребує комплексного підходу. А отже, наша робота буде присвячена актуальним проблемам, які потребують подальшої наукової дискусії на рівні комплексного монографічного дослідження конституційно-правового статусу засобів масової інформації України та США.

Крім того, здійснений аналіз теоретичних досліджень конституційно-правового статусу ЗМІ дає можливість систематизувати й умовно розділити наукові роботи, які стосуються теми дисертаційного дослідження, на такі групи: 1) дослідження конституційно-правового статусу як такого; 2) дослідження місця та ролі засобів масової інформації в державі та суспільстві; 3) дослідження безпосередньо конституційно-правового статусу засобів масової інформації; 4) дослідження окремих складових конституційно-правового статусу засобів масової інформації.

1.2. Конституційно-правове регулювання статусу засобів масової інформації

Перехід нашої держави до чергового етапу розбудови громадянського суспільства, а також політична багатогранність зумовлюють потребу суспільства в інформації. Задоволення цієї потреби – функція засобів масової інформації у повсякденному житті [15, с. 14]. Проте проникнення інформації в усі сфери життя, яке зумовлено розвитком новітніх засобів зв'язку й можливостями обміну інформацією, утворює для всіх без винятку держав світу необхідність правового регулювання статусу ЗМІ.

Саме тому в межах предмета нашого дослідження проведемо аналіз чинного законодавства, яке визначає статус засобів масової інформації як на національному, так і міжнародному рівні й визначимо стан такої регламентації. Одночасно зауважимо, що конституційно-правова регламентація статусу ЗМІ повинна містити ознаки комплексності, системності та виваженості, а тому вважаємо за доцільне насамперед звернутися до міжнародних актів у розглядуваній сфері.

Цілком очевидно, що міжнародна спільнота виявляє велику цікавість до питання правового регулювання статусу ЗМІ і саме тому найперше у своєму дослідженні звернемось до міжнародно-правових аспектів такого регулювання. На нашу думку, міжнародно-правове регулювання статусу ЗМІ є сукупністю міжнародно-правових норм, об'єднаних у міжнародно-правові акти (конвенції, декларації, резолюції), предметом правового регулювання яких є як статус та діяльність засобів масової інформації, так і питання міжнародного співробітництва у сфері забезпечення права на інформацію. Отже, у межах нашого дослідження потрібно проаналізувати основні міжнародно-правові акти, які регламентують також право людини на інформацію, доступ до інформації та статус засобів масової інформації.

Насамперед варто згадати про Загальну декларацію прав людини від 10 грудня 1948 року, яка була проголошена Генеральною Асамблеєю ООН «як

завдання, до виконання якої повинні прагнути всі народи й всі держави». У статті 19 Декларації зазначено: «Кожна людина має право на свободу переконань і на вільне вираження їх; це право включає свободу безперешкодно дотримуватися своїх переконань і свободу шукати, одержувати й поширювати інформацію та ідеї будь-якими засобами і незалежно від державних кордонів» [32]. Крім того, потрібно звернути увагу і на Міжнародний пакт про громадянські і політичні права 1966 року, у якому закріплено право людини безперешкодно дотримуватися своїх думок; право на вільне вираження своєї думки, що включає свободу шукати, одержувати і поширювати всякого роду інформацію та ідеї незалежно від державних кордонів будь-якими засобами. При цьому в згаданій статті передбачені певні гарантії проти довільного обмеження права на доступ до інформації, які полягають у встановленні особливих обов'язків та відповідальності і передбачають вимоги щодо порядку встановлення обмежень: по-перше, тільки відповідно до закону, по-друге, тільки з метою забезпечення поваги прав інших осіб або охорони державної безпеки, громадського порядку, здоров'я, моральності населення (ст. 19) [66].

Щодо регіональних міжнародних актів, які стосуються забезпечення прав людини, то йдеться головним чином про Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 року. Адже вступ України до Ради Європи, а також подальша ратифікації Конвенції сформували чіткий намір України слідувати курсом загальноєвропейських демократичних традицій та зобов'язань з дотримання прийнятих у цивілізованому світі стандартів у сфері прав і свобод людини [43]. Зокрема, Конвенція гарантує свободу вираження поглядів. Це право включає свободу дотримуватися своїх поглядів, одержувати і передавати інформацію та ідеї без втручання органів державної влади і незалежно від кордонів (ст. 10). Крім того, згадана стаття встановлює окремі обмеження, які безпосередньо пов'язані з такими формальностями, умовами або санкціями, що встановлені законом і є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадської безпеки, запобігання заворушенням чи злочинам, охорони здоров'я чи моралі, захисту

репутації чи прав інших осіб, запобігання розголошенню конфіденційної інформації або підтримання авторитету і безсторонності суду [43].

Таким чином, у Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 року узагальнено та концентровано акцентовано на свободі вираження своїх поглядів, що також включає можливість вільно шукати, одержувати й поширювати інформацію та ідеї будь-якими засобами і незалежно від державних кордонів. При цьому у вітчизняній доктрині свободу вираження поглядів розуміють у подвійному значенні: з одного боку, це надбання суспільства загалом, що гарантується державою-учасницею Конвенції, а з іншого – це право кожної особи, що перебуває під юрисдикцією держави-учасниці, дотримуватися своїх поглядів, отримувати й передавати інформацію та ідеї без втручання органів державної влади і незалежно від кордонів. З цього випливає, що в разі невиконання державою своїх зобов'язань за статтею 10 Конвенції (у разі порушення цього права державою-учасницею) порушуються інтереси всього суспільства загалом, руйнується демократична основа держави [3, с. 277]. Відповідний підхід посилює практика Європейського суду з прав людини, який у своєму рішенні наголосив на тому, що свобода інформації є однією з основ прогресу демократичного суспільства і розвитку кожної людини окремо [179].

Крім згаданої Європейської конвенції про захист прав людини й основних свобод 1950 року, європейське право містить ще низьку документів, які безпосередньо регламентують діяльність засобів масової інформації. Зокрема, на XXI сесії Парламентської Асамблеї Ради Європи прийнято Резолюцію щодо Декларації про засоби масової інформації й права людини 1970 року. У Декларації встановлюються: по-перше, принципи, необхідні для створення засобам масової інформації можливості виконувати суспільні функції; по-друге, заходи щодо забезпечення відповідальності засобів масової інформації; по-третє, заходи щодо захисту індивіда від будь-якого зазіхання на його право на повагу особистого життя.

Декларація проголошує такі принципи функціонування засобів масової інформації: право на свободу вираження своєї думки повинне поширюватися на

засоби масової інформації; офіційна влада зобов'язана в розумних межах надавати інформацію, що представляє інтерес для громадськості, а засоби масової інформації зобов'язані повідомляти повну й вичерпну інформацію про державні справи; незалежність засобів масової інформації від державного контролю повинна бути передбачена законом. Будь-яке обмеження цієї незалежності допускається тільки на підставі рішення суду, а не органів виконавчої влади; не повинно бути прямої чи непрямої цензури. Обмеження можуть накладатися в межах, дозволених статтею 10 Європейської конвенції про захист прав людини й основних свобод 1950 року. Не повинно бути ніякого державного контролю над змістом радіо і телевізійних програм; внутрішня організація засобів масової інформації повинна гарантувати свободу відповідальних редакторів виражати свою думку, редакторська незалежність повинна бути захищена; незалежність засобів масової інформації повинна бути захищена від загрози з боку монополій. Ні приватні підприємства, ні фінансові групи не повинні мати права на монополію у сфері друку, радіо чи телебачення, (це стосується утворення монополій підконтрольних уряду); необхідно вжити спеціальних заходів для забезпечення свободи іноземних журналістів.

Щодо заходів, які забезпечують відповідальність засобів масової інформації, у Декларації визначено, що засоби масової інформації зобов'язані виконувати свої функції з почуттям відповідальності перед суспільством і окремими громадянами. Для цього бажано передбачити: професійну підготовку журналістів; кодекс професійної етики для журналістів; раду з питань друку для проведення розслідувань і навіть припинення випадків непрофесійного поведіння з метою здійснення самоконтролю самими органами друку [106].

Декларація містить заходи не тільки щодо захисту індивіда від будь-якого зазіхання на його право на особисте життя. У ній також зазначається, що особисте життя громадського діяча також повинно захищатися, за винятком випадків, коли воно може впливати на суспільно значимі події [106]. Таким чином, з нашої точки зору, положення цієї Декларації мають бути враховані у нормотворчій діяльності відповідних суб'єктів, що сприятиме посиленню захисту особи від втручання

преси в приватне життя за умов динамічного розвитку сучасних технологій фото, відеофіксації та засобів шпіонажу.

Взаємовідносини ЗМІ та державних органів також стали об'єктом регулювання в міжнародних актах. Так, на 36 черговій сесії Парламентської Асамблеї Ради Європи була прийнята Резолюція «Про стосунки парламентів держав-членів Ради Європи із засобами масової інформації» від 01.01.1984 № 820. Цей документ встановлює права й обов'язки парламентів та засобів масової інформації. Парламентам необхідно, щоб засоби масової інформації висвітлювали їхню діяльність, оскільки поінформованість населення про роботу парламенту є елементом будь-якої сучасної демократичної держави. Завдання засобів масової інформації відповідно до цієї Резолюції полягає в найбільш повному й об'єктивному висвітленні у своїх програмах діяльності парламенту, що так само, зобов'язує надати пресі все необхідне для цього [107].

Крім того, варто відзначити Рекомендацію № R (81) 19 Комітету міністрів для держав-членів «Про доступ до інформації, що знаходиться у розпорядженні державних органів», яка прийнята Комітетом Міністрів 25 листопада 1981 під час 340-ї зустрічі заступників міністрів, яка стосується необхідності держав-членів Ради Європи забезпечити кожній людині, що перебуває під їхньою юрисдикцією, право одержувати інформацію на запит, наявну в державних органах (крім законодавчих і судових). Рекомендація передбачає винятки, але тільки такі, які необхідні в демократичному суспільстві для захисту правомірних суспільних інтересів. У Рекомендації зазначено, що орган влади, який відмовив у наданні інформації, повинен письмово мотивувати свою відмову відповідно до законодавства й практики [108].

Загалом існують рішення Ради Європи й її органів, які стосуються конкретного втілення свободи масової інформації. Так, прийнята Декларація Комітету міністрів Ради Європи «Про свободу вираження поглядів та інформації» від 29 квітня 1982 року, яка фактично є розвитком положень ст. 19 Загальної декларації прав людини від 10 грудня 1948 року та ст. 10 Конвенції про захист

прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 року, передбачає, що в сфері інформації та засобів масової інформації варто:

- захистити права кожного, незалежно від кордонів, самовиражатися, шукати й одержувати інформацію та ідеї з будь-якого джерела, а також поширювати їх відповідно до умов, викладених у статті 10 Європейської конвенції з прав людини;

- скасувати цензуру або будь-який довільний контроль чи обмеження щодо учасників інформаційного процесу, змістового наповнення ЗМІ або передавання чи поширення інформації;

- проводити відкриту інформаційну політику в публічному секторі, що включає також доступ до інформації, задля сприяння розумінню кожною людиною політичних, соціальних, економічних і культурних проблем та заохочення вільного обговорення цих проблем;

- забезпечити існування широкого кола незалежних і автономних ЗМІ, що дасть можливість відображати різноманітність ідей та думок;

- створити відповідні можливості для передавання і поширення інформації та ідей, розумного доступу до них на національному й міжнародному рівнях;

- сприяти міжнародному співробітництву та надавати допомогу через державні й приватні канали для заохочення вільного обігу інформації та поліпшення інфраструктури і можливостей зв'язку [25].

У рекомендації Комітету міністрів № R (94) 13 «Про заходи забезпечення прозорості засобів масової інформації», зазначається, що прозорість у секторі преси може бути гарантована завдяки включенню до національного законодавства положень, які зобов'язали б органи преси розкривати інформацію таких категорій:

- пов'язану з ідентифікацією осіб або органів, які є членами видавничої структури органу преси, а також щодо характеру та ступеня участі цих осіб або органів у структурі;

- про частку видавничої структури або осіб чи органів цієї структури в інших ЗМІ;

– про осіб або органи, які не беруть безпосередньої участі у роботі видавничої структури, але можуть здійснювати значний вплив на редакційну політику органу чи органів преси, якими вони керують;

– про документи, в яких визначаються редакційна політика або політична спрямованість органів преси;

– про фінансові підсумки роботи видавничої структури та поширення її видання (видань) [111].

Крім того, в рекомендації Комітету міністрів № R (99) 1 «Про заходи щодо стимулювання плюралізму в засобах масової інформації» йдеться про те, що держави-члени мають шукати способи забезпечення того, щоб органи преси мали достатню кількість джерел інформації задля їхнього плюралістичного наповнення. Для сприяння плюралізму й різноманітності ЗМІ держави-члени могли б розглянути можливість упровадження прямих або непрямих схем фінансової підтримки як друкованих ЗМІ, так і органів мовлення, зокрема на регіональному й місцевому рівнях. Потрібно також вивчити питання про надання субсидій друкованим ЗМІ і телерадіоорганізаціям, які працюють мовами меншин. Заходи щодо підтримки процесів створення, виробництва і поширення аудіовізуальної та інших видів інформації, що є значним внеском до плюралізму в ЗМІ, також мають бути розглянуті державами-членами з метою сприяння утворенню нових медіа органів або надання допомоги тим з них, які стикаються з труднощами чи зобов'язані адаптуватися до структурних або ж технічних змін [109].

У 1989 році Рада Європи прийняла «Європейську Конвенцію про транскордонне телебачення» (ратифікована в Україні 17 грудня 2008 року). Метою цієї Конвенції є полегшення трансляції і ретрансляції телепрограм без урахування кордонів між учасниками угоди (ст. 1). Масова інформація в цьому випадку дійсно є вільною, тому що вона не обмежується межами одного державного утворення. Згідно з положеннями Конвенції сторони забезпечують вільне вираження думки та свободу інформації відповідно до вимог статті 10 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950

року. Таким чином, на свободу поширення масової інформації за допомогою транскордонного мовлення поширюються обмеження, установлені частиною 2 статті 10 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 року (ст. 4 Конвенції). У ст. 7 встановлюються обов'язки телемовника. Програми повинні виражати повагу до людської гідності та основних прав людей. Вони не повинні бути непристойними, не повинні виділяти насильство і сприяти расовій ненависті. Телемовник повинен забезпечувати справедливість та вільний порядок висловлення думок щодо фактів і подій. При цьому країни-учасниці, Європейського співтовариства застосовують приписи згаданої Конвенції тільки тоді, коли відсутні правові норми Співтовариства, що регулюють конкретне питання (ст. 27) [29]. Таким чином, Європейська Конвенція про транскордонне телебачення регламентує основні засади телемовлення, які спрямовані на реалізацію ст. 10 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 року.

За допомогою засобів масової інформації можна як підбурювати до війни, пропагувати расизм та апартеїд, так і вести боротьбу за зміцнення миру. Міжнародне право містить норми, які забороняють або обмежують передавання певної інформації. До такої інформації, насамперед, належить пропаганда війни та мілітаризму. Наприклад, у Міжнародній конвенції про використання радіомовлення в інтересах миру 1936 року зазначається, що радіомовлення повинно використовуватися лише в інтересах миру і взаєморозуміння. Конвенція забороняє програми, що підбурюють до дій, несумісних з внутрішнім порядком, з безпекою інших держав, а також пропаганду війни [67]. Крім того, Генеральна конференція ЮНЕСКО 28 листопада 1978 року прийняла «Декларацію про основні принципи, що стосуються внеску засобів масової інформації у зміцнення миру та міжнародного взаєморозуміння, у розвиток прав людини та у боротьбу проти расизму й апартеїду, підбурювання до війни». Зазначена Декларація проголошує, що справа зміцнення миру і міжнародного взаєморозуміння «... має потребу у вільному, більш широкому і більш збалансованому поширенні інформації». За допомогою широкого оприлюднення інформації стосовно

всесвітньо визнаних цілей і принципів, які покладено в основу резолюцій, ухвалених різними установами ООН, ЗМІ мають ефективно сприяти зміцненню миру і міжнародного взаєморозуміння, розвиткові прав людини, а також встановленню більш справедливого міжнародного економічного порядку (ст. 7). Загалом проголошена мета цієї Декларації – обмежити міжнародно-правовими рамками можливість негативного впливу засобів масової інформації на міжнародну політику [26]. Проте, необхідно констатувати, що попередньо згадана Міжнародна конвенція про використання радіомовлення в інтересах миру 1936 року не стала пересторогою для Другої світової війни, хоча СРСР був однією з країн-підписантів.

У Рекомендації Ради Європи CM/Rec (2011) 7 від 21 вересня 2011 року щодо нового розуміння ЗМІ у контексті свободи слова й отримання інформації зазначено, що свобода вираження поглядів, зокрема право на пошук, передавання та отримання інформації, та її наслідки для свободи ЗМІ є незамінними для справжньої демократії та демократичних процесів. При цьому ЗМІ повинні утримуватися від поширення порушення ненависті та іншого контенту, який закликає до насильства або дискримінації за якоюсь ознакою. Особлива увага потрібна з боку тих учасників, які регулюють колективні простори обміну в режимі «онлайн», покликані сприяти інтерактивним масовим комунікаціям (або масовим комунікаціям в агрегованому вигляді). Слід приділяти увагу використанню та редакторському реагуванню на висловлювання расистського, ксенофобного, антисемітського, женоненависницького, сексистського (у тому числі щодо осіб із групи ЛГБТ) характеру чи інші упереджені думки. Крім того, зазначається, що від учасників нової медійної екосистеми може знадобитися (на підставі закону) повідомляти компетентні органи влади про погрози насильства кримінального характеру, за расистськими, етнічними, релігійними, гендерним чи іншими ознаками, які потрапили в поле їхньої уваги [110].

Водночас питання сприяння і захисту права на свободу поглядів та їх вільне вираження є актуальним для світової спільноти і в сучасний період, що підкреслюється міжрегіональним характером прийнятих актів. Спільна

«Декларація про універсальність і право свободу вираження поглядів» від 6 травня 2014 року підписана за участю Спеціального доповідача ООН з питань свободи думки і слова, Представника ОБСЄ з питань свободи ЗМІ, Спеціального доповідача ОАД з питань свободи слова та Спеціального доповідача з питань свободи слова та вільного доступу до інформації Африканської комісії з прав людини і народів. У Декларації визнається загальний характер свободи вираження поглядів, що відображається у низці міжнародних (універсальних) та регіональних договорів і стандартів у галузі прав людини, у національних конституціях, а також у визнанні державами демократії як системи правління, яка ґрунтується на свободі висловлення думки та визнання її ключовою складовою людських цінностей у всіх основних культурних, філософських та релігійних традиціях у світі. Крім того, у Декларації висловлюється стурбованість численним спробам виправдати порушення свободи вираження поглядів, найчастіше виключно з політичною метою, посиляючись на певні культурні, історичні, суспільні цінності, моральні та релігійні вірування або на твердження про загрозу національній безпеці та громадському порядку. Звертається увага на роль та вплив Інтернету, а також його значення та доступність порівнянно з іншими комунікаційними платформами, що підкреслює важливу роль у реалізації універсальності свободи вираження поглядів [27].

Важливим є ще один документ міжнародного характеру – Хартія основних прав Європейського Союзу від 7 грудня 2000 року, яка передбачає, що кожна людина має право на вираження своїх поглядів. Зазначене право включає свободу дотримуватися своїх поглядів, отримувати та розповсюджувати інформацію та ідеї без будь-якого втручання державних органів та незалежно від державних кордонів. Додатково зазначено про необхідність дотримання свободи та плюралізму засобів масової інформації (ст. 11) [143]. Отже, розглядувана свобода визнається однією з основ демократії та однією з найважливіших передумов реалізації інших прав і свобод, що в кінцевому підсумку забезпечить фактичне втілення принципу поділу влади, народовладдя, верховенства права, державотворення.

Таким чином, можна погодитись з думкою Т. А. Терехової, яка констатує наявність двох ключових підходів щодо розуміння інформаційного простору: людиноцентричний, коли в основі розуміння феномена знаходиться право людини на інформацію, та технократичний, коли в основі розуміння знаходиться порядок й особливості взаємодії технічного інструментарію [133, с. 32]. Крім того, науковиця зазначає, що інституційною складовою інформаційного простору є широка система міжнародних міжурядових і неурядових організацій, які забезпечують існування та розвиток інформаційної сфери. У рамках цих організацій наголошують на існуванні дещо іншого явища – «медійної екосистеми», яка в широкому сенсі охоплює всіх учасників та фактори, взаємодія яких дає змогу ЗМІ функціонувати і виконувати свою роль у суспільстві [133, с. 33]. Таким чином, проведений аналіз зазначених та інших міжнародно-правових актів у сфері медіа дає всі підстави стверджувати, що людиноцентричний підхід у вказаних актах визначений більше порівняно з технократичним, адже охоплює широке коло дискусійних та проблемних питань як на міжнародному рівні, так і на національному та безпосередньо стосується правового статусу ЗМІ у тій чи іншій країні. Саме тому можна констатувати, що розглянуті міжнародно-правові акти закладають основи певного порядку у сфері використання засобів масової інформації, сприяють налагодженню й активізації міжнародного обміну інформацією. Отже, міжнародно-правові основи регулювання правового статусу засобів масової інформації є сукупністю міжнародно-правових норм, об'єднаних у міжнародно-правові акти (конвенції, декларації, резолюції), предметом правового регулювання яких є як принципи статусу засобів масової інформації, їх права та обов'язки, правосуб'єктність, а також гарантії та відповідальність, так і питання міжнародного співробітництва у сфері використання масової інформації. Вони містять найбільш загальні норми, що регулюють такі питання: незалежність ЗМІ від держави, заборона цензури, неприпустимість монополізації засобів масової інформації, спонсорство, неприпустимість зловживань свободою масової інформації, відповідальність за правопорушення в цій сфері, рекламу, свободу професійної діяльності журналіста тощо. Загалом міжнародно-правові акти в цій

сфері слугують зразком у формуванні і розвитку відповідного національного законодавства. І, безумовно, розвиток законодавства про засоби масової інформації в Україні повинен спиратися на загальновизнані норми та принципи міжнародного права, акти ООН, рекомендації Ради Європи та ураховувати директиви Європейського Союзу. При цьому приведення національного законодавства у сфері засобів масової інформації у відповідність до вищезазначених міжнародних стандартів можливо кількома способами: або прямим відтворенням у поточному українському законодавстві, або шляхом прийняття нових нормативних актів.

З урахуванням викладеного можна ствердно констатувати, що нині питання правового врегулювання статусу засобів масової інформації в Україні є вкрай нагальним. Це зумовлено складним історичним контекстом, упродовж якого протягом багатьох десятиліть бракувало належної нормативної бази для діяльності національних медіа. За часів колишнього СРСР, перебуваючи в умовах авторитарного режиму, журналістика спиралася не на законодавчі акти, а на партійні постанови й директиви, що суперечило практиці демократичних держав. Лише з початком процесів лібералізації та гласності у 1986 році й ухваленням у 1990 році Закону СРСР «Про пресу та інші засоби масової інформації» було покладено початок системному вирішенню нормативних проблем функціонування медіасфери.

Однак, на нашу думку, правова регламентація статусу національних ЗМІ отримала необхідну основу для їх подальшого розвитку з 1990 року. Важливе значення для становлення незалежної правової держави стало прийняття Декларації про державний суверенітет України від 16 липня 1990 року та Акта проголошення незалежності України від 24 серпня 1991 року. Не менш вагомими положеннями містяться в Основному Законі нашої держави – Конституції України від 28 червня 1996 року. Так, у ст. 15 Конституції зазначається, що суспільне життя в Україні ґрунтується на засадах політичної, економічної та ідеологічної багатоманітності. Жодна ідеологія не може визнаватися державою як обов'язкова. Цензура заборонена. Держава гарантує свободу політичної діяльності, не

забороненої Конституцією і законами України. Крім того, кожному гарантовано право на свободу думки та слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань. Кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір (ст. 34 Конституції України) [44].

Починаючи з моменту проголошення незалежності України, у національному законодавстві здійснюються перманентні спроби регламентації сфери діяльності засобів масової інформації шляхом прийняття відповідних законів та інших підзаконних актів. Регламентація правового статусу засобів масової інформації пов'язана з широким спектром суспільних відносин, які охоплюються такою регламентацією. Відтак, найперше зазначимо ключові закони у розглядуваній сфері суспільних відносин для формування правових рамок нашого дослідження: «Про інформацію» від 02.10.1992 № 2657-ХІІ; «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» від 16.11.1992 № 2782-ХІІ (втратив чинність); «Про внесення змін і доповнень до положення законодавчих актів України, що стосуються захисту честі, гідності та ділової репутації громадян і організацій» від 06.05.1993 № 3188-ХІІ; «Про телебачення і радіомовлення» від 21.12.1993 № 3759-ХІІ (втратив чинність); «Про авторське право і суміжні права» в редакції від 01.12.2022 № 3792-ХІІ; «Про інформаційні агентства» від 28.02.1995 № 74/95-ВР (втратив чинність); «Про рекламу» від 03.07.1996 № 270/96-ВР; «Про державну таємницю» від 21.01.1994 № 3855-ХІІ; «Про захист інформації в інформаційно-комунікаційних системах» від 05.07.1994 № 80/94-ВР (назва в редакції закону від 16.12.2020); «Про видавничу справу» від 05.06.1997 № 318/97-ВР; «Про Національну раду України з питань телебачення і радіомовлення» від 23.09.1997 № 538/97-ВР (втратив чинність); «Про державну підтримку медіа, гарантії професійної діяльності та соціальний захист журналіста» від 23.09.1997 № 540/97-ВР (назва в реакції від 13.12.2022); «Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації» від 23.09.1997 № 539/97-ВР (втратив чинність); «Про науково-технічну інформацію» від 25.06.1993 № 3322-ХІІ; «Про

захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах» від 31.05.2005 № 80/94-ВР; «Про електронні комунікації» від 16.12.2020 № 1089-ІХ; «Про запобігання загрозам національній безпеці, пов'язаним із надмірним впливом осіб, які мають значну економічну та політичну вагу в суспільному житті (олігархів)» від 23.09.2021 № 1780-ІХ; «Про Національну програму інформатизації» в редакції від 01.12.2022 № 74/98-ВР; «Про електронні комунікації» від 16.12.2020 № 1089-ІХ; «Про забезпечення функціонування української мови як державної» від 25.04.2019 № 2704-VIII; «Про кінематографію» від 13.01.1998 № 9/98-ВР; «Про суспільні медіа України» від 17.04.2014 № 1227-VII; «Про реформування державних і комунальних друкованих медіа» від 24.12.2015 № 917-VIII; «Про систему іномовлення України» від 08.12.2015 № 856-VIII та ін.

Зауважимо, що втрата чинності переважної більшості законів, зумовлена прийняттям Закону України «Про медіа» від 13.12.2022 № 2849-ІХ та оновленням національного законодавства у сфері телекомунікацій та засобів масової інформації [91]. Саме прийняття Закону України «Про медіа» від 13.12.2022 з усією очевидністю демонструє, що правове положення ЗМІ в Україні перебуває у процесі перманентних змін та детермінується низкою чинників, таких як технічний прогрес, соціокультурні трансформації та політичні процеси. До того ж широкомасштабне вторгнення Російської Федерації до України спричинило врахування воєнного стану й регламентацію діяльності засобів масової інформації за таких обставин. Таким чином, аналіз зазначених законів дає змогу зробити узагальнення щодо того, що сфера їх регламентації достатньо широка, а тому конституційно-правовий статус засобів масової інформації потребує комплексного міжгалузевого дослідження.

Крім законів України, правове регулювання функціонування засобів масової інформації та їх розвиток, визначають й інші нормативні акти, такі як укази, постанови, які приймаються владними структурами, відомствами тощо. Найперше зауважимо на окремих актах Президента України, серед яких можна виокремити такі укази: «Про першочергові заходи щодо забезпечення реалізації та

гарантування конституційного права на звернення до органів державної влади та органів місцевого самоврядування» від 07.02.2008 № 109/2008; «Питання забезпечення органами виконавчої влади доступу до публічної інформації» від 05.05.2011 № 547/2011; «Про Доктрину інформаційної безпеки України» від 25.02.2017 № 47/2017 (Доктрина інформаційної безпеки України втратила чинність на підставі Указу Президента від 28.12.2021 № 685/2021); «Про Стратегію інформаційної безпеки» від 28.12.2021 № 685/2021 тощо.

Так, Стратегія інформаційної безпеки містить визначення поняття «інформаційна безпека України» і є складовою частиною національної безпеки України, стану захищеності державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу, інших життєво важливих інтересів людини, суспільства і держави, за якого належним чином забезпечуються конституційні права і свободи людини на збирання, зберігання, використання та поширення інформації, доступ до достовірної та об'єктивної інформації, існує ефективна система захисту і протидії нанесенню шкоди через поширення негативних інформаційних впливів, у тому числі скоординоване поширення недостовірної інформації, деструктивної пропаганди, інших інформаційних операцій, несанкціоноване розповсюдження, використання й порушення цілісності інформації з обмеженим доступом [99].

У межах забезпечення інформаційної безпеки нормотворець визначив деякі стратегічні цілі:

– протидія дезінформації та інформаційним операціям, насамперед держави-агресора, спрямованим, серед іншого, на ліквідацію незалежності України, повалення конституційного ладу, порушення суверенітету і територіальної цілісності держави, пропаганду війни, насильства, жорстокості, розпалювання національної, міжетнічної, расової, релігійної ворожнечі та ненависті, вчинення терористичних актів, посягання на права і свободи людини;

– забезпечення всебічного розвитку української культури та утвердження української громадянської ідентичності;

– підвищення рівня медіакультури та медіаграмотності суспільства. Українське суспільство повинно бути захищене від деструктивного впливу дезінформації та маніпулятивної інформації, а медіасередовище – бути соціально відповідальним і функціонувати стабільно;

– забезпечення дотримання прав особи на збирання, зберігання, використання та поширення інформації, свободу вираження своїх поглядів і переконань, захист приватного життя, доступ до об'єктивної та достовірної інформації, а також забезпечення захисту прав журналістів, гарантування їх безпеки під час виконання професійних обов'язків, протидія поширенню незаконного контенту;

– інформаційна реінтеграція громадян України, які проживають на тимчасово окупованих територіях та на прилеглих до них територіях України, до загальноукраїнського інформаційного простору, а також відновлення їх права на інформацію, що дає їм змогу підтримувати зв'язок з Україною. Одним з основних напрямів внутрішньополітичної діяльності держави є захист прав, свобод і законних інтересів своїх громадян на тимчасово окупованих територіях, реалізація ініціатив щодо реінтеграції цих територій, а також захист прав і свобод корінних народів України;

– створення ефективної системи стратегічних комунікацій. Основною метою створення та розвитку системи стратегічних комунікацій є гарантування ефективної інформаційної взаємодії та діалогу між органами державної влади, органами місцевого самоврядування та суспільством з питань, що стосуються кризових ситуацій, а також утвердження позитивного іміджу України, інформаційне сприяння просуванню інтересів держави у світі;

– розвиток інформаційного суспільства та підвищення рівня культури діалогу [99].

У Стратегії інформаційної безпеки зазначено, що існує недосконалість регулювання відносин у сфері інформаційної діяльності та захисту професійної діяльності журналістів, тобто регулювання відносин у сфері інформаційної діяльності не відповідає сучасним викликам та загрозам. Це перешкоджає

розвитку українського медіаринку, ускладнює ведення бізнесу у цій сфері, зберігає залежність засобів масової інформації від їх власників, не забезпечує дотримання професійних стандартів діяльності журналістів. Також актуальною проблемою є непоодинокі випадки втручання в професійну організаційно-творчу діяльність засобів масової інформації та в індивідуальну професійну творчу діяльність журналістів, інші посягання на свободу інформаційної діяльності, зокрема перешкоджання їх професійній діяльності, погрози, насильство щодо них, посягання на їх життя та власність. Зазначене позбавляє журналістів можливості належним чином інформувати суспільство про суспільно важливі події та явища. Саме тому українське суспільство повинне бути захищене від деструктивного впливу дезінформації та маніпулятивної інформації, а медіасередовище – бути соціально відповідальним і функціонувати стабільно. За таких умов українське суспільство зможе ефективніше протистояти державі-агресору та залишатися стійким перед широким спектром загроз, зокрема в інформаційній сфері [99].

Отже, акти Президента України переважно мають загальний координаційний і спрямовуючий характер та містять положення стратегічного змісту, а тому потребують подальшої деталізації з боку органів виконавчої влади.

Важливе значення щодо правового функціонування засобів масової інформації на сучасному етапі мають акти Кабінету Міністрів України, які стосуються різних питань діяльності вітчизняних засобів масової інформації.

Серед окремих таких актів можна виокремити постанову Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про Державний комітет телебачення і радіомовлення України» від 13.07.2014 № 341-2014-п; постанову Кабінету Міністрів України «Про затвердження переліку друкованих засобів масової інформації та редакцій, реформування яких здійснюється на першому етапі» від 23.11.2016 № 848-2016-п; постанову Кабінету Міністрів України «Деякі питання доступності інформаційно-комунікаційних систем та документів в електронній формі» від 21.07.2023 № 757-2023-п; постанову Кабінету Міністрів України «Про внесення до деяких постанов Кабінету Міністрів України змін щодо приведення їх у відповідність із Законом України «Про медіа» від 23.04.2024 № 450-2024-п;

розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження плану заходів з реалізації Стратегії інформаційної безпеки на період до 2025 року» від 30.03.2023 № 272-2023-р.

Вагоме місце у вдосконаленні нормативних засад діяльності вітчизняних засобів масової інформації посідають спеціальні галузеві нормативні акти, серед яких особливої уваги заслуговує Кримінальний кодекс України, ухвалений 5 квітня 2001 року [51]. Його запровадження стало визначною подією для правової системи держави, адже це перший в історії України самостійно прийнятий кримінальний закон від часів «Руської правди» Ярослава Мудрого. Кодекс упорядковує перелік суспільно небезпечних діянь, що визнаються злочинами, та встановлює чіткі санкції за їх учинення.

Вперше в історії правовідносин у новому Кримінальному кодексі України була введена ст. 171 «Перешкоджання законній професійній діяльності журналістів», у якій зазначається, що незаконне вилучення зібраних, опрацьованих, підготовлених журналістом матеріалів і технічних засобів, якими він користується у зв'язку із своєю професійною діяльністю, незаконна відмова у доступі журналіста до інформації, незаконна заборона висвітлення окремих тем, показу окремих осіб, критики суб'єкта владних повноважень, а так само будь-яке інше умисне перешкоджання здійсненню журналістом законної професійної діяльності карається штрафом до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або пробаційним наглядом на строк до трьох років, або обмеженням волі на той самий строк. Вплив у будь-якій формі на журналіста з метою перешкоджання виконанню ним професійних обов'язків або переслідування журналіста у зв'язку з його законною професійною діяльністю караються штрафом до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або пробаційним наглядом на строк до чотирьох років, або обмеженням волі на той самий строк [51].

Як уже наголошувалося, положення згаданої статті чинного Кримінального кодексу України є новим. Введення кримінальної відповідальності за перешкоджання законній діяльності журналіста зумовлене необхідністю

подальшого розвитку свободи слова відповідно до норм Конституції України. Нагадаємо, що згідно зі ст. 34 Конституції України кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір. Для журналіста поширення інформації – це професійний обов'язок. У цьому випадку об'єктом злочину є суспільні відносини в сфері забезпечення конституційних прав громадян на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань. Об'єктивний бік злочину відповідно до ст. 171 Кримінального кодексу полягає у вчиненні дії (або бездіяльності), спрямованої на перешкоджання, тобто створення перепон законній професійній діяльності журналістів. Це може бути ненадання інформації, яка не є таємницею (державною, слідчою, комерційною, конфіденційною), або надання недостовірної інформації, відібрання записів, зроблених журналістом письмово або за допомогою технічних засобів, знищення або пошкодження таких записів, вилучення тиражу друкованого видання без рішення суду про це тощо.

У разі вчинення дій, передбачених ч. 2 ст. 171, якщо вони були вчинені службовою особою з використанням свого службового становища або за попередньою змовою групою осіб, визначена відповідальність передбачає штраф від двохсот до п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або пробацийним наглядом на строк до п'яти років, або обмеженням волі на той самий строк, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого [51].

На розвиток регулювання правових засад статусу та діяльності засобів масової інформації України відчутно вплинули проведені у стінах Верховній Раді України парламентські слухання: «Суспільство, засоби масової інформації, влада: свобода слова та цензура в Україні» 4 грудня 2002 року; «Стан свободи слова в регіональних засобах масової інформації» 2 грудня 2009 року; «Законодавче забезпечення розвитку інформаційного суспільства в Україні» 18 червня 2014 року; «Безпека діяльності журналістів в Україні: стан, проблеми і шляхи їх вирішення» 6 листопада 2019 року. У межах проведення зазначених парламентських слухань неодноразово аналізували проблеми та той стан, який

склався у сфері діяльності засобів масової інформації, їх роль і місце у взаємовідносинах між владою та суспільством. Серед ключових проблем у сфері правового регулювання ЗМІ різних років визнавались: відсутність достатніх, у тому числі й законодавчих умов для виконання засобами масової інформації функцій інформування, громадської критики й контролю, а також налагодження процесу комунікації між усіма складовими частинами суспільства; відсутність умов для економічної незалежності засобів масової інформації; присутність «ручного» управління інформаційним простором органами державної влади, що є основною передумовою обмеження конституційних прав людини та громадянина на свободу думки і слова, на вільне вираження поглядів і переконань та застосування в системі українських засобів масової інформації прямої й опосередкованої цензури, хоч це беззастережно заборонено Конституцією України та інформаційним законодавством [98; 97; 96].

Вказано було також на необхідність удосконалення законодавства і захист честі й гідності з метою недопущення використання судових позовів до засобів масової інформації та журналістів за їхню професійну діяльність; встановлення додаткових гарантій реалізації трудових прав працівників засобів масової інформації, зокрема в частині регулювання договірних відносин між власником (органом) і працівником, порядку звільнення працівників тощо [93].

Ураховуючи вищевказане, на нашу думку, удосконалення національного законодавства за безпосередньою участю Верховної Ради України стане підґрунтям для подальшого розвитку правових відносин, пов'язаних з функціонуванням вітчизняних засобів масової інформації, утвердженням свободи слова, соціальним захистом журналістів. Більше того, у кінцевому підсумку засоби масової інформації мають можливість сформуватись у правовій державі як дійсно «четверта гілка влади», стати основою громадянського суспільства і розвиватись й утверджуватись на засадах демократії, гласності та плюралізму.

Як зазначає А. К. Сікорський, роль і місце засобів масової інформації в системі суспільної комунікації є досить важливими, а в умовах розвитку інформаційного суспільства – дедалі більш визначальними. Переваження у ЗМІ

(особливо телебачення) розважального компонента в боротьбі за глядача створює умови для формування симулякритивної дійсності та маніпулятивної ураженості суспільства. При цьому, на думку А. К. Сікорського, варто визнати, що з розвитком Інтернету як засобу масової інформації, атомізацією суспільства, становленням індивідуалізованої людини вплив ЗМІ на «формування порядку денного» дещо знижується, але підвищується рівень головної функції – інформування. За таких умов зростає роль якості взаємодії органів державної влади і ЗМІ для підвищення ефективності інформування суспільства, становлення системи відкритості влади, її підпорядкованості громадським інтересам, демократизації державного управління. Саме тому необхідно формувати нові підходи щодо взаємодії органів державної влади і ЗМІ з урахуванням вже напрацьованих наукою цивілізованих форм і методів, ПР-засобів та особливостей професійної діяльності ЗМІ в умовах їх економічної незалежності [120, с. 131].

Водночас, звернемо увагу на окремі аспекти правового регулювання засобів масової інформації у США. Зокрема, у США регулювання діяльності медіа базується на кількох ключових законах. Перша поправка до Конституції США забезпечує свободу слова, преси, релігії та зборів. Її мета – захист від урядового втручання у свободу висловлювань і преси. Основні аспекти включають гарантії проти цензури, захист журналістів та свободу інформації [187].

Закон про комунікації регулює діяльність Федеральної комісії з комунікацій (FCC) і встановлює регуляторні основи для радіо, телебачення та інших видів електронних комунікацій. Його мета полягає в регулюванні радіочастотного спектра, ліцензуванні телерадіомовлення та забезпеченні конкуренції. Основні аспекти охоплюють ліцензування мовників, контроль за контентом і регулювання телекомунікацій [298]. Крім того, варто згадати Закон про свободу інформації (FOIA) який забезпечує право громадян на доступ до інформації, якою володіють федеральні органи влади. Метою цього закону є підвищення прозорості уряду та забезпечення громадського контролю. Основні аспекти визначають процедуру запиту інформації, винятки з доступу до інформації та оскарження відмов у наданні інформації [301].

Закон США про дотримання норм доброчесності в мовленні визначає відповідальність за поширення непристойного або шкідливого контенту на телебаченні й радіо. Його мета – захист громадян, особливо дітей, від шкідливого контенту. Основні аспекти включають встановлення штрафів за порушення стандартів пристойності та регулювання змісту мовлення [176].

Таким чином, потрібно констатувати, що в Україні регулювання діяльності медіа більш детально прописане в окремих законах, що охоплюють різні аспекти медіа, такі як друковані медіа, телебачення, радіо й доступ до інформації. У США, навпаки, основні принципи свободи слова та преси закріплені в Конституції, а деталі регулювання здійснюються через спеціалізовані закони й органи, наприклад Федеральну комісію зі зв'язку США (FCC).

У США Перша поправка забезпечує широкий захист свободи преси, що робить будь-які спроби урядового втручання в діяльність медіа майже неможливими. В Україні свобода слова також гарантована, але існують більш конкретні регуляторні механізми, які можуть впливати на зміст контенту. Національне законодавство України детально регулює процеси ліцензування та зміст програм, тоді як у США FCC здійснює контроль за відповідністю стандартам доброчесності й регулює конкурентне середовище.

Слід зауважити, що варті запозичення окремі аспекти американського законодавства для вдосконалення системи регулювання медіа. Наприклад, доречно посилити правовий захист свободи слова за допомогою конституційних змін, аналогічних до Першої поправки США. Це дасть змогу уникнути урядового втручання в діяльність медіа та забезпечити незалежність журналістів. Удосконалення законів про доступ до публічної інформації на основі FOIA може підвищити прозорість урядової діяльності й забезпечити громадянам право на інформацію. Створення аналогічного FCC органу в Україні може поліпшити регуляцію медіа, забезпечити ефективний контроль за дотриманням стандартів і сприяти розвитку конкурентного медіасередовища. Крім того, застосування суворіших заходів контролю за змістом програм, зокрема щодо захисту дітей від

шкідливого контенту, може бути корисним для України, урахуваючи американський досвід регулювання пристойності в мовленні [138, с. 127].

Отже, проведений аналіз чинного законодавства України щодо правової регламентації засобів масової інформації в Україні та США дає підстави стверджувати, що обидві країни мають ефективні системи захисту свободи слова, доступу до інформації та контролю за контентом. Урахуваючи успішний досвід США, Україна може вдосконалити своє законодавство шляхом запозичення кращих практик, що сприятиме посиленню демократичних принципів і розвитку громадянського суспільства.

Висновки до розділу 1

Узагальнивши вітчизняний та зарубіжний досвід доктринальних досліджень та правової регламентації статусу засобів масової інформації, можна сформулювати такі підсумкові положення, висновки, рекомендації та пропозиції:

1. Проведений аналіз наукових публікацій показує, що існують різноманітні підходи щодо конституційно-правового статусу засобів масової інформації, його поняття, структури та змісту. Наявні теоретичні напрацювання на досліджувану тематику мають багатогранну природу, що підтверджують праці фахівців у галузі державного управління, теорії держави та права, конституційного й адміністративного права, міжнародного права, політології, які досліджували окремі питання розглядуваної проблематики.

2. Встановлено, що засоби масової інформації в межах визначення їх конституційно-правового статусу потребують чітко сформульованої визначеної доктрини, що сприятиме формуванню базових засад для розроблення та прийняття необхідних нормативно-правових актів у сфері медіа.

3. Дослідження конституційно-правового статусу засобів масової інформації в Україні та США комплексно не здійснювалося. У наукових дослідженнях, навчальних посібниках, коментарях та інших працях найчастіше лише фрагментарно досліджуються питання статусу засобів масової інформації. Все це

викликає посилену увагу вчених, політиків, громадських діячів до з'ясування місця та ролі засобів масової інформації в сучасному суспільстві. Разом з тим проблеми статусу ЗМІ формують значний суспільний та науковий інтерес. Узагальнюючи зазначені обставини, а також ураховуючи певні теоретичні прогалини у питанні конституційно-правового статусу засобів масової інформації в Україні, дана робота буде присвячена актуальним проблемам, які потребують подальшої наукової дискусії на рівні комплексного монографічного дослідження конституційно-правового статусу засобів масової інформації України та США.

4. Обґрунтовано, що наявні теоретичні напрацювання, які пов'язані з дослідженням конституційно-правового статусу засобів масової інформації, дають можливість систематизувати й умовно розділити згадані наукові роботи на такі групи: 1) дослідження конституційно-правового статусу як такого; 2) дослідження місця та ролі засобів масової інформації в державі та суспільстві (в Україні та США); 3) дослідження безпосередньо конституційно-правового статусу засобів масової інформації; 4) дослідження окремих складових конституційно-правового статусу засобів масової інформації.

5. Встановлено, що нормативна регламентація конституційного статусу засобів масової інформації в Україні забезпечується різними видами нормативних актів. Проведений аналіз змісту нормативно-правових актів, які визначають правовий статус засобів масової інформації в Україні дає змогу поділити їх на міжнародні та національні. Міжнародні нормативно-правові акти включають чинні міжнародні договори та міжнародно-правові зобов'язання України. Національні нормативно-правові акти включають: Конституцію України, закони, укази Президента України, нормативні акти Кабінету Міністрів України, нормативні акти центральних органів виконавчої влади, акти Конституційного Суду України, акти органів судової системи України та інші засоби правового захисту.

6. Міжнародно-правова база, що визначає статус засобів масової інформації, складається з комплексу норм, зафіксованих у відповідних міжнародних актах – конвенціях, деклараціях, резолюціях. Ці документи регулюють принципи

правового становища ЗМІ, їхні права, обов'язки та правосуб'єктність, передбачають гарантії й відповідальність, а також окреслюють напрями міжнародного співробітництва у сфері використання масової інформації.

7. Досліджені міжнародно-правові акти закладають основи певного порядку у сфері використання засобів масової інформації, сприяють налагодженню й активізації міжнародного обміну інформацією, містять загальні норми, що регулюють такі питання: незалежність засобів масової інформації від держави, заборона цензури, неприпустимість монополізації ЗМІ, спонсорство, неприпустимість зловживань свободою масової інформації, відповідальність за правопорушення в цій сфері, рекламу, свободу професійної діяльності журналіста тощо.

8. Доведено, що є слушним запозичення окремих аспектів американського законодавства для вдосконалення системи регулювання медіа в Україні. Наприклад, доречно посилити правовий захист свободи слова за допомогою конституційних змін, аналогічних до Першої поправки США. Це дасть змогу уникнути урядового втручання в діяльність медіа та забезпечити незалежність журналістів.

9. Визнано доцільним запропонувати суб'єктам законодавчої ініціативи в Україні врахувати деякі положення Декларації про засоби масової інформації й права людини 1970 року під час розроблення нових і перегляду діючих нормативно-правових актів, що дасть змогу проголосити принципи функціонування засобів масової інформації і захистити індивіда від втручання преси в його приватне життя. Крім того, розроблення та дотримання кодексів професійної етики журналістів, що передбачено зазначеною Декларацією, допоможе уникнути зловживань свободою масової інформації.

РОЗДІЛ 2. КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ В УКРАЇНІ ТА США: ПОНЯТТЯ ТА ЕЛЕМЕНТИ

2.1. Поняття, ознаки та елементи конституційно-правового статусу засобів масової інформації в Україні та США

Дослідження конституційно-правового статусу ЗМІ в Україні та США потребує застосування належної методологічної основи, яка забезпечить науковість, об'єктивність та достовірність отриманих результатів. Методологія цього дослідження ґрунтується на сукупності принципів, підходів та методів наукового пізнання, які дають змогу всебічно розкрити особливості конституційно-правового статусу ЗМІ в обох країнах та провести їх компаративний аналіз.

Під час проведення дослідження будемо дотримуватися таких основоположних принципів наукового пізнання:

- об'єктивності, що забезпечить неупереджений аналіз правових систем обох країн, незалежно від їхньої політичної, соціальної чи економічної специфіки;
- всебічності та повноти дослідження, який допоможе розглянути конституційно-правовий статус ЗМІ як багатоаспектне явище з урахуванням історичних, соціальних, політичних та правових факторів;
- історизму, за допомогою якого буде проведено аналіз розвитку правового регулювання медіа в історичній перспективі – від перших концепцій контролю над друкованими ЗМІ до сучасних моделей регулювання цифрових медіа;
- системності, який дасть можливість розглянути конституційно-правовий статус ЗМІ як цілісну систему взаємозв'язаних елементів.

Для досягнення мети дослідження буде використано комплекс загальнонаукових та спеціальних юридичних методів:

- формально-юридичний – для аналізу нормативно-правових актів, що регламентують діяльність ЗМІ в Україні та США, їх тлумачення та систематизації. Завданням цього метод можна визначити юридичний зміст

понять, пов'язаних з конституційно-правовим статусом ЗМІ, та проаналізувати юридичні конструкції і термінологію;

– історично-правовий – для дослідження еволюції концепцій регулювання медіа від середньовічних систем цензури до сучасних демократичних моделей. Зазначений метод дасть можливість виявити історичні передумови формування відмінностей у правовому статусі ЗМІ в Україні та США;

– порівняльно-правовий – для виявлення спільних рис і відмінностей у конституційно-правовому статусі ЗМІ в Україні та США. У межах дослідження буде використано: синхронне порівняння (аналіз сучасного стану правового регулювання); діахронне порівняння (розвиток правового статусу ЗМІ в історичній перспективі); нормативне порівняння (порівняння юридичних норм); функціональне порівняння (аналіз практики реалізації правових норм);

– системно-структурний – для дослідження конституційно-правового статусу ЗМІ як цілісної системи взаємозв'язаних елементів та виявлення структурних зв'язків між ними;

– догматичний – для аналізу юридичних понять, категорій та конструкцій, що стосуються правового статусу ЗМІ, їх логічної структури та взаємозв'язки;

– соціологічний – для аналізу фактичної реалізації правових норм у медійній сфері, їх впливу на функціонування ЗМІ та суспільно-політичні процеси;

– правового моделювання – для розроблення пропозицій щодо вдосконалення конституційно-правового статусу ЗМІ в Україні з урахуванням американського досвіду.

Емпіричною базою нашого дослідження будуть нормативно-правові акти (Конституції України та США, міжнародні документи з прав людини, законодавство України та США в сфері регулювання медіа, підзаконні нормативно-правові акти), судова практика (рішення Конституційного Суду України, Верховного Суду США та федеральних судів, рішення Європейського суду з прав людини), доктринальні джерела (наукові праці українських і зарубіжних вчених, аналітичні матеріали та звіти урядових і неурядових

організацій), статистичні дані щодо стану свободи ЗМІ, кількісні показники діяльності медіа в обох країнах.

Зазначена вище методологія дослідження забезпечить комплексний та всебічний аналіз конституційно-правового статусу ЗМІ в Україні та США, виявлення спільних рис та відмінностей, а також допоможе сформулювати науково обґрунтовані пропозиції щодо вдосконалення правового регулювання у цій сфері з урахуванням позитивного зарубіжного досвіду.

Еволюція концепцій регулювання ЗМІ – складний шлях, який відображає широкі суспільні зміни та розвиток демократичних інститутів. Цей процес ознаменувався значними зрушеннями в розумінні ролі ЗМІ в суспільстві та відповідних механізмів їхнього регулювання.

Як зазначають деякі дослідники, перші концепції щодо регулювання ЗМІ з'явилися з розвитком друкарських технологій у XV ст. Але початкові регуляторні підходи були переважно обмежувальними, зосередженими на цензурі та державному контролі [258]. Уряди та релігійні інституції, визнаючи силу друкованого слова впливати на громадську думку і кидати виклик встановленому порядку, швидко перейшли до впровадження регуляторних заходів, які обмежували свободу преси. Одним з перших і найзначущих механізмів контролю була система попередньої заборони – правова доктрина, згідно з якою усі друковані матеріали отримували офіційне схвалення перед публікацією. Причиною цього була потенційна загроза політичній та релігійній стабільності. Системи ліцензування були створені для того, щоб гарантувати, що лише схвалені державою повідомлення досягали громадськості, ефективно придушуючи інакомислення та альтернативні погляди. Друкарні мали отримувати дозвіл від влади (світської або церковної) перед тим, як випустити будь-який матеріал, що було інструментом як цензури, так і політичного контролю [226]. Ураховуючи це, можна стверджувати, що системи обмежень, поширені в середньовічній Європі, були першою систематичною спробою регулювання ЗМІ.

Період Просвітництва став вирішальним поворотним моментом у концептуальному розумінні регулювання ЗМІ. Такі філософи, як Дж. Мільтон і

Дж. Локк, суттєво вплинули на розвиток концепції свободи преси завдяки своїм виступам проти цензури та на користь «ринку ідей» [186]. Так, Дж. Мільтон у своїй фундаментальній праці «Ареопагітика» [228] представив один з найперших і найвпливовіших аргументів проти попередньої цензури. Він стверджував, що обмеження преси не лише стримуватиме інтелектуальний розвиток, але й перешкоджатиме пошуку самої істини. Локк Дж. розвинув ці ідеї, сформулювавши свободу преси як природне право, пов'язане з людським розумом та індивідуальною свободою. У своїх «Двох трактатах про правління» [283] Дж. Локк стверджував, що урядова влада походить від згоди керованих, і що люди володіють невід'ємними правами, у тому числі правом вільно висловлювати свою думку. На відміну від Дж. Мільтона, який передусім зосереджувався на інтелектуальних перевагах свободи слова, Дж. Локк створив політичні рамки, в яких свобода преси була необхідною для справедливого і підзвітного уряду. Його теорія суспільного договору передбачала, що будь-який легітимний уряд повинен захищати свободи, а не придушувати їх.

Становлення конституційної демократії наприкінці XVII ст. принесло фундаментальні зміни в концепції регулювання ЗМІ. Перша поправка до Конституції США [297] встановила нову парадигму свободи ЗМІ, яка вплинула на системи регулювання ЗМІ в усьому світі [237]. Перша поправка ґрунтувалася на концепції природних прав, яка відображала переконання, що свобода вираження поглядів є невід'ємною частиною людської свободи, а не привілеєм, наданим урядом. Така перспектива була радикальним відходом від європейських традицій регулювання преси через встановлення дозволів і цензури, які тривалий час домінували в регулюванні ЗМІ. Рання американська законодавча база прагнула закріпити ці свободи, не дозволяючи Конгресу ухвалювати закони, які обмежували б права на свободу слова чи преси. Такий запобіжник також впливав на правові системи за межами Сполучених Штатів [178].

XIX століття стало свідком розвитку складніших підходів до регулювання ЗМІ. У цей період з'явилися концепції, пов'язані з відповідальністю ЗМІ та балансом між свободою і підзвітністю. Розвиток законодавства про захист

приватного життя відображав зростаюче визнання необхідності збалансувати свободу ЗМІ з іншими суспільними інтересами [159]. Однією з ключових подій цього періоду стало розширення законодавства про захист від клевети, яке мало на меті збалансувати здатність ЗМІ критикувати публічних осіб із захистом від клеветницької неправдивої інформації.

Хоча свобода преси дедалі більше визнавалася фундаментальним правом, вона не вважалася абсолютною. Були встановлені правові обмеження, щоб запобігти неправдивим або необдуманим звинуваченням, які могли б зашкодити репутації людини. Суди відігравали вирішальну роль у визначенні того, якою мірою журналісти можуть висвітлювати діяльність публічних осіб, посилюючи ідею про те, що зі свободою преси пов'язаний відповідний обов'язок здійснювати цю свободу відповідально [164].

У цей період з'явилися професійні журналістські стандарти, оскільки журналістські організації почали розробляти етичні рекомендації щодо точності, чесності та підзвітності перед громадськістю. Ці дискусії проклали шлях до розвитку сучасних професійних рад з питань преси та регуляторних органів, які згодом інституціоналізували журналістську етику через механізм самоврядування та правові засади [195].

XX ст. принесло безпрецедентні виклики та зміни в концепції регулювання ЗМІ. Перехід від медіапростору, в якому домінували друковані ЗМІ, до медіапростору, в якому домінують радіо і телебачення, потребував нових регуляторних підходів, зокрема для вирішення проблеми дефіциту радіочастотного спектра. На відміну від друкованих ЗМІ, які мали небагато технологічних обмежень для розповсюдження, радіомовлення покладалося на обмежений електромагнітний спектр, що робило втручання держави необхідним для запобігання перешкод і забезпечення рівного доступу. Уряди в усьому світі відреагували на це створенням регуляторних органів, таких як Федеральна комісія зі зв'язку США (FCC), для розподілу частот і забезпечення виконання зобов'язань щодо захисту суспільних інтересів. Ці регуляторні рамки відображали зростаюче розуміння того, що ЗМІ мають обов'язки, які виходять за межі комерційного

прибутку, у тому числі служити інформаційним та культурним потребам суспільства [320].

У період після Другої світової війни відбулася інтернаціоналізація концепцій регулювання ЗМІ. Звірства воєнної пропаганди та контрольованої державою інформації підкреслили потребу в глобальному стандарті, який би одночасно захищав незалежність ЗМІ та визнавав необхідність певних обмежень. Загальна декларація прав людини встановила глобальні стандарти свободи ЗМІ, визнаючи при цьому необхідність певних обмежень. Стаття 19 Загальної декларації прав людини чітко закріпила право на свободу переконань і на вільне їх вираження, включаючи право «шукати, одержувати і поширювати інформацію та погляди будь-якими засобами і незалежно від державних кордонів» [32]. Цей період ознаменувався появою більш уніфікованого розуміння принципів регулювання ЗМІ в різних правових системах [216]. Загальна декларація прав людини заклала основу для наступних міжнародних договорів, таких як Міжнародний пакт про громадянські та політичні права, які ще більше конкретизували обсяг свободи ЗМІ й обґрунтували розумні обмеження у випадках національної безпеки, громадського порядку або захисту індивідуальних прав [66]. Правові принципи, закладені в цих документах, вплинули на національні конституції в усьому світі, що сприяло гармонізаційному підходу до регулювання ЗМІ. Акцент на правах людини після Другої світової війни перетворив регулювання ЗМІ не лише на питання внутрішньої політики, а й на частину ширших зусиль, спрямованих на підтримку демократичних принципів у глобальному масштабі.

Незважаючи на ці досягнення, «холодна війна» призвела до появи конкуруючих ідеологічних трактувань свободи ЗМІ. Західні демократії, зокрема Сполучені Штати, просували ринкову модель регулювання преси, яка мінімізувала втручання держави. На противагу цьому Радянський Союз та інші соціалістичні держави виступали за більш контрольоване медіасередовище, де свобода преси підпорядковувалася ширшим суспільним цілям, таким як стабільність та ідеологічна єдність. Обидві сторони звинувачували одна одну в

порушенні прав людини щодо свободи ЗМІ, що відображало геополітичну боротьбу, яка формувала регуляторну політику в цей період [198].

Необхідно зазначити, що цифрова революція кінця ХХ – початку ХХІ ст. докорінно змінила традиційні концепції регулювання ЗМІ. Дослідник у галузі ЗМІ права Г. Джекінс вважає, що конвергенція різних форм ЗМІ та поява соціальних медіаплатформ зумовили необхідність переосмислення традиційних регуляторних підходів [222]. На відміну від традиційних друкованих і ефірних ЗМІ, які працювали в межах чітких регуляторних норм, цифрові ЗМІ виходять за межі національних кордонів, працюють у режимі реального часу та дають змогу практично будь-кому стати творцем контенту. Ці трансформації порушили нагальні питання про те, як збалансувати свободу вираження поглядів із занепокоєнням щодо дезінформації, приватності та безпеки у високо взаємопов'язаному світі. Соціальні медіаплатформи ще більше дестабілізували регулювання традиційних ЗМІ, передавши контроль над поширенням інформації від авторитетних медіаорганізацій до приватних технологічних компаній. Такі платформи, як Facebook, Twitter і YouTube, працюють і як розповсюджувачі контенту, і як видавці, проте вони не дотримуються тих самих редакційних стандартів, що й традиційні ЗМІ. Це створило регуляторні дилеми щодо модерації контенту, політичної реклами, мови ворожнечі та дезінформації. У той час, як деякі уряди наполягають на суворішому регулюванні онлайн-платформ, інші попереджають, що надмірний нагляд може призвести до цензури та обмежити законний публічний дискурс.

Сучасний розвиток концепцій регулювання ЗМІ відображає зростаюче занепокоєння щодо інформаційної безпеки, приватності та ролі штучного інтелекту в роботі ЗМІ. Нещодавні дослідження показують, що сучасні концепції регулювання ЗМІ повинні враховувати не лише традиційні питання свободи вираження поглядів, а й складні технологічні та безпекові виклики [177]. Алгоритми, керовані штучним інтелектом, тепер курують стрічками новин, рекомендують контент і навіть генерують статті, що викликає занепокоєння щодо упередженості, маніпуляцій та підзвітності. Хоча штучний інтелект має потенціал

для підвищення ефективності та персоналізації ЗМІ, але також створює ризики, такі як алгоритмічна дискримінація, технологія глибоких фейків і поширення автоматизованих дезінформаційних кампаній. Регулятори все частіше розглядають способи забезпечити прозорість та етичність впровадження штучного інтелекту в ЗМІ, не обмежуючи при цьому інновації.

Еволюція концепцій регулювання ЗМІ в пострадянських країнах, зокрема в Україні, має чітку траєкторію. Наша держава зіткнулася з унікальним викликом переходу від державного контролю до демократичного регулювання ЗМІ, одночасно адаптуючись до швидких технологічних змін. Так, історична траєкторія розвитку правового регулювання ЗМІ в Україні позначена драматичною трансформацією від репресивної, контрольованої державою моделі за часів Радянського Союзу до більш плюралістичної та незалежної системи після проголошення незалежності в 1991 році. Демонтаж структур радянської епохи започаткував період значних правових і конституційних реформ. Однак перехід не був ані миттєвим, ані безперешкодним. Перші законодавчі акти після здобуття незалежності намагалися збалансувати імперативи встановлення демократичних норм із залишками централізованої, авторитарної структури ЗМІ. Подальші політичні реформи ще більше активізували зусилля, спрямовані на приведення українського медіазаконодавства у відповідність до міжнародних стандартів, хоча повна реалізація цих реформ все ще залишається проблематичною.

Особливий внесок в розвиток ЗМІ зробила агресія Російської Федерації проти України. Роль ЗМІ в даній ситуації важко переоцінити. Українські ЗМІ «фіксують унікальний досвід українців та українок, документують злочини воєнного часу, стаючи голосами тих, кого варто, але складно почути» [128]. Незважаючи на всі труднощі, ЗМІ продовжують інформувати українське суспільство та світову спільноту про ситуацію на місцях, сприяючи тим самим розвитку демократії та зміцненню інституту незалежних ЗМІ в Україні.

Таким чином, історичний контекст регулювання ЗМІ в Україні відображає шлях поступової демократизації, що перемежовувався з періодами політичної нестабільності та законодавчої непослідовності, що підкреслює необхідність

продовження реформ для створення міцної правової бази, яка належним чином захищає свободу ЗМІ.

Проведений нами короткий порівняльний історичний аналіз цих двох юрисдикцій виявляє різні шляхи, на які вплинули різні політичні, культурні та соціально-економічні чинники. У той час як Сполучені Штати спираються на давні правові традиції, які постійно адаптуються до нових медіа-викликів, правовий ландшафт України, що розвивається, відображає більш бурхливу історію, позначену значними змінами в управлінні та регуляторних пріоритетах. Ця історична перспектива є важливою для розуміння сучасних правових викликів, з якими стикаються обидві країни, і підкреслює важливість контексту у формуванні медіарегулювання. У Сполучених Штатах довговічність встановлених правових принципів забезпечує модель стабільності, проте швидкий темп технологічних інновацій потребує адаптивних заходів у рамках цієї системи. Тим часом історичний досвід України підкреслює необхідність комплексних законодавчих реформ, спрямованих на вирішення застарілих проблем та інтеграцію сучасних регуляторних практик.

Паралельно з історичним розвитком ЗМІ відбувався процес наукового осмислення цього поняття. На цей час, термін «ЗМІ» стосується різних форм каналів комунікації, які призначені для одночасного охоплення великої аудиторії. Сюди входять друковані ЗМІ (газети, журнали), радіомовні ЗМІ (радіо, телебачення), цифрові ЗМІ (Інтернет, соціальні мережі), а також кіно та аудіопродукція (фільми, подкасти тощо). Сьогодні ЗМІ відіграють вирішальну роль у формуванні громадської думки, поширенні інформації та впливі на культурний і політичний дискурс.

Розглянемо дослідження, які вплинули на розуміння поняття засобів масової комунікації на початкових етапах розвитку цього явища. Основоположною працею в сфері ЗМІ, яка досліджує, як ЗМІ та пропаганда формують суспільне сприйняття та демократію, вважається робота «Громадська думка» В. Ліпмана [241], який стверджує, що люди не сприймають світ безпосередньо, а покладаються на «картинки в наших головах», які формуються

засобами масової інформації, освітою та соціальними взаємодіями. Засоби масової інформації відіграють вирішальну роль у формуванні громадської думки, часто контролюючи наративи та впливаючи на рішення.

Значний внесок у вивчення теорії масової комунікації зробив Г. Лассвелл у дослідженні «Техніка пропаганди у світовій війні» [234]. Автор визначає пропаганду як контроль над колективними настроями шляхом маніпулювання значущими символами (наприклад, гаслами, зображеннями, промовами) та стверджує, що пропаганда формує емоції, переконання та поведінку, впливаючи на суспільну мораль і національну єдність. Крім того, Г. Лассвелл підкреслює, що уряди достатньо часто використовують контроль за ЗМІ, цензуру, маніпуляції новинами та емоційні заклики з метою підтримки війни.

Проблематика впливу ЗМІ на результати виборів ставали неодноразово об'єктом наукових досліджень. Лазарсфельд П. у дослідженні «Народний вибір» [294] вивчав вплив ЗМІ на громадську думку та поведінку виборців, а також розробив теорію двоступеневого впливу, яка припускає, що ЗМІ не обов'язково впливати безпосередньо на маси. Замість цього інформацією від ЗМІ треба вплинути на лідерів громадської думки, які потім впливатимуть на інших. У дослідженні підкреслюється роль соціальних груп – такі фактори, як сім'я, громада, групи однолітків, інші соціальні групи (утворені за певними ознаками) відіграють більшу роль у формуванні політичних думок, ніж прямий вплив ЗМІ.

Поняття «медіа» («media») як «повідомлення» було розроблено канадським дослідником М. Маклюеном у книзі «Розуміння медіа: продовження людини» [246], який стверджував, що форма медіа (наприклад, телебачення, радіо, друковані видання) впливає на людське сприйняття та соціальні структури більше, ніж власне зміст, який вони передають. Його ідея підкреслює, що медіатехнології самі по собі формують те, як люди думають, спілкуються та взаємодіють зі світом. Наприклад, телебачення змінило політику, надаючи перевагу візуальним образам над змістовними дебатами, інтернет революціонізував комунікацію, уможлививши взаємодію в режимі реального часу, соціальні мережі змінили публічний дискурс, змінивши концентрацію уваги

та моделі залучення. Теорія М. Маклюена навіть зараз залишається надзвичайно актуальною під час аналізу цифрових ЗМІ, штучного інтелекту та масової комунікації.

«Теорія масової комунікації» Д. МакКвейла [247] є одним з найвпливовіших наукових досліджень у галузі ЗМІ та теорії комунікації, що надає всебічний огляд ролі засобів масової комунікації в суспільстві. Це основоположна праця для розуміння медіаефектів, поведінки аудиторії та функцій масової комунікації. МакКвейл Д. класифікує медіаструктури, поділяє їх на авторитарні, ліберальні, соціально-відповідальні і радянсько-комуністичні та досліджує, як працюють ЗМІ в рамках економічної, політичної та культурної систем, впливаючи на громадську думку й управління.

Зазначені наукові роботи відіграли ключову роль у подальших дослідженнях сфери розвитку ЗМІ та визначення їхньої ролі у формуванні суспільних настроїв і думок. Ці дослідження заклали наукові основи для аналізу впливу ЗМІ на суспільство, що сприяло формуванню правових норм щодо їхньої діяльності та сучасного розуміння конституційно-правового статусу ЗМІ як у глобальному контексті, так і в межах України та США.

Перш ніж перейти до аналізу специфіки конституційно-правового статусу ЗМІ, необхідно визначитись із загальнотеоретичним розумінням категорії «конституційно-правовий статус». Поняття «конституційно-правовий статус» є складною правовою категорією, яка викликала значний науковий дискурс. Розуміння цього поняття є фундаментальним для аналізу системи регулювання ЗМІ, оскільки воно забезпечує теоретичне підґрунтя для вивчення прав, обов'язків і гарантій, що надаються суб'єктам медійної діяльності.

У вітчизняній юридичній науці існує кілька підходів до визначення цього поняття, що відображають різні аспекти цього складного явища.

1. Нормативний підхід. Згідно з цим підходом конституційно-правовий статус розглядається як сукупність закріплених у Конституції та інших законах прав, свобод, обов'язків та гарантій певного суб'єкта права (особи, органу державної влади, організації тощо) [40]. Акцент робиться на формально-

юридичному аспекті – наявності відповідних правових норм. Цей підхід є важливим, оскільки підкреслює значення нормативного закріплення статусу, проте він не враховує повною мірою динаміку реалізації цих норм. Отже, основою аналізу є не фактична діяльність суб'єкта, а ті юридичні рамки, в яких він функціонує. Відповідно до цього підходу конституційно-правовий статус державних органів, громадян або організацій є стабільною та передбачуваною правовою категорією, оскільки її зміна потребує законодавчого перегляду.

2. Структурно-функціональний підхід. Розглядає конституційно-правовий статус як систему взаємозв'язаних елементів, кожен з яких виконує певну функцію. До таких елементів зазвичай належать: правосуб'єктність (здатність мати права та обов'язки), права, свободи, обов'язки, гарантії, відповідальність [130]. Цей підхід є більш комплексним, ніж нормативний, оскільки дає змогу побачити не лише статичний набір норм, а й динамічну взаємодію елементів статусу та конкретну роль, яку виконує суб'єкт у правовій системі.

3. Інституційний підхід. Прихильники цього підходу розглядають конституційно-правовий статус як елемент більш широкого правового інституту – інституту основних прав і свобод [21], тобто статус певного суб'єкта розглядається у контексті його взаємодії з іншими суб'єктами та інститутами в межах конституційно-правового регулювання. В основі цього підходу лежить уявлення про суб'єкта як частину інституційної структури суспільства, що функціонує відповідно до закріплених норм та правил. При цьому конституційно-правовий статус розглядається не лише як набір прав і обов'язків, а як взаємозв'язок між суб'єктом і державними, політичними та громадськими інституціями, які визначають його роль у правовій системі. Такий підхід забезпечує комплексне розуміння правового статусу суб'єкта в контексті його місця та ролі у правовій системі.

4. Діяльнісний підхід. Акцентує увагу не стільки на статичному наборі прав і обов'язків, скільки на реальній практиці їх здійснення. Конституційно-правовий статус розглядається як сукупність правових можливостей та фактичних дій суб'єкта, спрямованих на реалізацію цих можливостей [1]. На відміну від

зазначених вище трьох підходів до визначення правового статусу діяльнісний підхід дає змогу розширити традиційне розуміння конституційно-правового статусу, оскільки враховує не тільки нормативно закріплені положення, а й реальну поведінку суб'єкта, механізми реалізації його статусу та вплив зовнішніх факторів. Це дає змогу комплексно аналізувати правове становище осіб, органів та організацій у конституційній системі.

В юридичній науці США «конституційно-правовий статус» є також фундаментальним поняттям, яке аналізувалося і теоретично осмислювалося різними вченими-юристами та науковими школами. Теорії конституційно-правового статусу пояснюють взаємовідносини між людьми або іншими суб'єктами та законом, визначаючи їхні права, обов'язки та можливості в межах правової системи. Розглянемо три впливовіші теорії конституційно-правового статусу в юридичній школі США.

1. Теорія природного права. Прихильники теорії природного права доводять, що право випливає з моральних принципів, притаманних людській природі та розуму. Ця точка зору припускає, що закони отримують свою легітимність завдяки відповідності моральним принципам, а не просто соціальним домовленостям чи державній владі [253]. Відповідно конституційно-правовий статус суб'єкта випливає з універсальних моральних принципів, які існують незалежно від законів, створених людиною. Згідно з цією точкою зору суб'єкт має юридичні права й обов'язки, що ґрунтуються на притаманних йому моральних цінностях, які відкриваються через розум та узгоджуються з фундаментальною людською гідністю.

2. Теорія юридичного позитивізму. Юридичні позитивісти стверджують, що право – це сукупність правил, створених соціальними інститутами, і його юридична сила не залежить від моралі. Позитивісти розрізняють первинні норми (які накладають зобов'язання) і вторинні норми (які забезпечують механізми створення, модифікації та інтерпретації первинних норм). Позитивісти стверджують, що моральні міркування не обов'язково визначають юридичну дійсність [268]. Відповідно до теорії юридичного позитивізму конституційно-

правовий статус визначається суворо прийнятими законами і правовими нормами незалежно від моралі чи соціальних міркувань.

3. Теорія правового реалізму. Відповідно до теорії правового реалізму конституційно-правовий статус суб'єкта визначається не абстрактними моральними принципами чи формальними юридичними текстами, а тим, як право фактично застосовується і забезпечується в реальних обставинах [237]. Правові реалісти підкреслюють, що право формується під впливом судових рішень, суспільних факторів та практичних результатів, а не лише під впливом законів чи теоретичних доктрин.

Кожен із зазначених вище підходів має свої переваги та недоліки. Вітчизняні вчені під час визначення конституційно-правового статусу ЗМІ використовують різні підходи. Так, О. В. Каплій, використовуючи інституційний підхід щодо визначення конституційно-правового статусу ЗМІ, визначає його як «систему доктринальних, нормативно-правових та інституційних елементів, які визначають поняття, принципи, конституційну правосуб'єктність і гарантії діяльності та поведінки ЗМІ щодо реалізації і забезпечення конституційного права громадян України вільно збирати, зберігати, використовувати та поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір» [38, с. 118]. Українська дослідниця М. Р. Чалабієва дотримується аналогічного підходу та надає майже ідентичне визначення конституційно-правовому статусу ЗМІ [147, с. 35].

На нашу думку, для ефективного вирішення завдань, поставлених у дослідженні, вважаємо за найкраще для визначення конституційно-правового статусу ЗМІ використовувати діяльнісний підхід. Діяльнісний підхід у визначенні конституційно-правового статусу суб'єкта має низку позитивних аспектів, які роблять його більш гнучким та адаптивним порівняно з традиційними статичними моделями. Насамперед цей підхід відзначається динамічністю, оскільки дає змогу враховувати зміни у конституційно-правовому статусі суб'єкта відповідно до його участі в суспільних та правових процесах [5]. Завдяки цьому конституційно-правовий статус розглядається не як статичний набір прав та

обов'язків, а як система, що функціонує у зв'язку з реальними умовами соціально-правового середовища.

Важливим аспектом діяльнісного підходу є його орієнтація на практичну реалізацію правових норм, що дає змогу оцінювати ефективність правового регулювання через призму фактичного правозастосування. Це забезпечує можливість аналізу не лише формального існування норм, а й ступеня їхньої імплементації у правовій поведінці суб'єктів. У цьому контексті діяльнісний підхід дає можливість комплексно оцінювати рівень правової культури та правосвідомості, оскільки акцентує увагу на активному використанні прав і виконанні юридичних обов'язків у конкретних життєвих ситуаціях. Додатковою перевагою цього підходу є його універсальність, адже він може бути застосований до різних суб'єктів правовідносин, включно з фізичними особами, державними органами, громадськими об'єднаннями, у тому числі засобами масової інформації. Такий підхід сприяє глибшому розумінню специфіки конституційно-правового статусу суб'єкта з урахуванням його ролі у правовій системі та функціонального призначення. Це уможливорює оцінювання діяльності суб'єктів через призму їхньої реальної правової активності, а не лише через формальні критерії.

Значущим позитивним аспектом діяльнісного підходу є його здатність забезпечувати ефективне правозастосування та тлумачення права. У сучасних умовах розвитку правової держави та глобалізації правових систем цей підхід дає змогу враховувати швидкі зміни у правовому середовищі, адаптуючи правові механізми до сучасних викликів, включно з розвитком цифрових технологій та міжнародних правових стандартів. Відтак діяльнісний підхід формує підґрунтя для справедливішого та об'єктивнішого правозастосування, оскільки орієнтований на аналіз реальної взаємодії суб'єкта з правовою системою, а не лише на формальне визначення його конституційно-правового статусу.

Крім того, варто згадати про те, що в правовій доктрині США відсутній чітко визначений діяльнісний підхід щодо визначення конституційно-правового статусу, хоча принципи цього підходу глибоко вкорінені в багатьох галузях права США. Відповідно до проведених нами спостережень найчастіше цей підхід

використовується в адміністративному праві, де правовий статус суб'єкта визначається на основі його дій, ролей чи функцій, а не притаманних йому характеристик [310].

У контексті вище зазначеного, застосування діяльнісного підходу до визначення конституційно-правового статусу ЗМІ дає змогу розглядати їх не лише як юридичні суб'єкти, що мають визначені законом права й обов'язки, а й як активних учасників суспільно-політичного процесу, які реально впливають на правовідносини та формування суспільної думки. Відповідно до цього підходу конституційно-правовий статус ЗМІ визначається не лише формальними нормативними положеннями, а й їхньою фактичною діяльністю, що охоплює правозастосування, дотримання етичних стандартів, виконання соціальної функції та взаємодію з іншими суб'єктами права. У цьому контексті за допомогою діяльнісного підходу можна оцінити конституційно-правовий статус ЗМІ через їхню роль у реалізації конституційного права на свободу вираження поглядів та поширення інформації. Оскільки сучасні ЗМІ відіграють важливу роль у функціонуванні демократичного суспільства, потрібно аналізувати їхню активність у забезпеченні плюралізму думок, прозорості державної влади та захисті прав громадян. Такий підхід сприяє комплексному розумінню відповідальності ЗМІ перед суспільством та їхньої здатності виконувати інформаційну функцію, ураховуючи зміни у медіапросторі та правовому регулюванні.

Важливою складовою діяльнісного підходу є дослідження взаємодії ЗМІ з державними органами та інститутами громадянського суспільства. Це включає аналіз механізмів правового регулювання діяльності ЗМІ, їхніх обов'язків щодо дотримання законодавства про інформацію, захист персональних даних, запобігання поширенню дезінформації та фейкових новин. У цьому аспекті діяльнісний підхід дає змогу визначити не лише формальні межі конституційно-правового статусу ЗМІ, а й рівень їхньої відповідальності у процесі комунікації між державою та суспільством.

Крім того, з огляду на розвиток цифрових технологій та глобалізацію медіапростору, за допомогою діяльнісного підходу можна оцінити конституційно-правовий статус ЗМІ з урахуванням нових викликів, зокрема регулювання контенту у соціальних мережах, впливу алгоритмів на доступ до інформації та питання відповідальності за поширення недостовірних даних. Це дає можливість розширити класичне правове розуміння статусу ЗМІ, включивши до нього аспекти регулювання діяльності цифрових платформ, блогерів, незалежних журналістських ініціатив та інших новітніх суб'єктів медіапростору.

Використання діяльнісного підходу у визначенні конституційно-правового статусу ЗМІ дає змогу повніше оцінити їхню реальну роль у правовій системі, їхній вплив на суспільні процеси та вдосконалити механізми правового регулювання з урахуванням сучасних викликів і тенденцій розвитку інформаційного суспільства.

Таким чином, сформульовано авторське визначення поняття конституційно-правового статусу засобів масової інформації під яким запропоновано розуміти конституційно закріплене положення засобів масової інформації як особливого суб'єкта правовідносин, що детермінується через правосуб'єктність, систему принципів, прав, свобод, обов'язків та гарантій. Це визначення демонструє, що конституційно-правовий статус ЗМІ є складним правовим явищем, яке в межах діяльнісного підходу розглядається не як статичний набір прав і обов'язків, а як динамічна система, що визначається реальною правовою діяльністю ЗМІ.

Як будь-яка правова категорія, конституційно-правовий статус ЗМІ має низку специфічних ознак, які відрізняють його від інших. До таких ознак належать:

1. Нормативно-правове закріплення. Нормативно-правове закріплення є однією з ключових ознак конституційно-правового статусу суб'єкта, оскільки визначає його місце в правовій системі держави та окреслює межі прав і обов'язків. Це означає, що статус суб'єкта регулюється системою норм права, які містяться у конституційних, законодавчих та підзаконних актах [49]. Основним джерелом нормативного закріплення конституційно-правового статусу є

Конституція – основний закон держави, який має найвищу юридичну силу і встановлює базові положення щодо прав, свобод, обов'язків та гарантій їх реалізації. Окрім Конституції, правовий статус суб'єкта може визначатися законами, міжнародними договорами, підзаконними актами, судовими рішеннями та іншими джерелами права. На нашу думку, нормативне закріплення конституційно-правового статусу ЗМІ включає конституційні гарантії свободи слова та друку, але також регулюється галузевими законами та міжнародними стандартами. Завдяки нормативно-правовому закріпленню кожен суб'єкт знає свої можливості, межі діяльності та способи захисту своїх прав, що є основою функціонування демократичної правової держави.

2. Комплексний характер. Ця ознака підкреслює, що конституційно-правовий статус формується не лише нормами конституційного права, а й нормами інших галузей, які безпосередньо пов'язані з його реалізацією. Він включає основні права, свободи, обов'язки, гарантії їх реалізації, а також юридичну відповідальність у разі їхнього порушення [78]. Конституція закріплює базові правові норми, які деталізуються у галузевому законодавстві. З огляду на міжгалузеву природу можна виділити основні складові комплексного характеру конституційно-правового статусу суб'єкта, до яких належать, поєднання: матеріальних і процесуальних норм, загальних та спеціальних норм, внутрішнього та міжнародного права. Комплексний характер конституційно-правового статусу забезпечує єдність правової системи, гнучкість та адаптивність, захист прав і свобод, взаємодію внутрішнього й міжнародного права. Вважаємо, що комплексний характер конституційно-правового статусу ЗМІ формується конституційним правом (гарантія свободи слова та недопущення цензури), адміністративним правом (регулювання ліцензування ЗМІ), кримінальним правом (відповідальність за поширення фейкових новин або наклеп), міжнародним правом (Загальна декларація прав людини) та іншими галузями права.

3. Універсальність та загальнообов'язковість. Ознака універсальності та загальнообов'язковості конституційно-правового статусу означає, що цей статус поширюється на всіх суб'єктів, які перебувають у сфері дії конституційного

права, та встановлює єдині загальні правила поведінки у правовій системі держави. Вона підкреслює, що незалежно від соціального статусу, правосуб'єктності чи галузевої належності кожен суб'єкт має визначені Конституцією права, обов'язки, гарантії та відповідальність [30]. Відповідно універсальність конституційно-правового статусу ЗМІ означає, що конституційно-правові норми щодо діяльності ЗМІ поширюються на всі види масової комунікації незалежно від форм власності, територіального охоплення чи специфіки контенту.

4. Взаємозв'язок прав і обов'язків. Конституційно-правовий статус ЗМІ визначається не лише через гарантовані права, а й через чітко встановлені обов'язки. Цей баланс забезпечує співіснування свободи слова та інформаційної відповідальності, що є основою демократичного суспільства. З одного боку, держава гарантує ЗМІ право на свободу вираження поглядів і поширення інформації, а з іншого – зобов'язує їх дотримуватися журналістських стандартів, правових норм та етичних принципів. Таким чином, взаємозв'язок прав і обов'язків ЗМІ – це двосторонній механізм, що гарантує ЗМІ незалежність та право на поширення інформації, захищає права громадян і держави від можливих зловживань ЗМІ, сприяє правовій визначеності у сфері масової комунікації.

5. Динамічність. Попри стабільність основних положень, конституційно-правовий статус може змінюватися залежно від політичних, соціально-економічних умов або правових реформ. Динамічність конституційно-правового статусу ЗМІ, означає його змінність і здатність до адаптації під впливом політичних, соціальних, економічних, технологічних і правових трансформацій. Як суб'єкт конституційного права ЗМІ діють у середовищі, яке постійно змінюється, що впливає на їх правовий статус. Наприклад, розвиток цифрових технологій, зміни в інформаційній політиці держави, міжнародні зобов'язання або внутрішні законодавчі реформи можуть безпосередньо змінювати їхнє становище в правовій системі.

6. Наявність механізмів реалізації та захисту. Для ефективного функціонування конституційно-правового статусу передбачені гарантії його

реалізації: судовий захист, діяльність конституційних органів, міжнародні механізми, правозахисні інституції. До механізмів реалізації конституційно-правового статусу ЗМІ можна зарахувати конституційні гарантії діяльності ЗМІ, законодавчі механізми реалізації, інституційні механізми реалізації. Механізмами захисту конституційно-правового статусу ЗМІ можуть бути судовий захист, адміністративні механізми захисту, міжнародні механізми захисту. Таким чином, механізми реалізації створюють умови для діяльності ЗМІ, а механізми захисту забезпечують можливість відстоювати порушені права. Разом вони гарантують стабільність правового статусу ЗМІ.

7. Відображення принципів правової держави. Однією з ключових ознак конституційно-правового статусу ЗМІ є його відповідність принципам правової держави. Це означає, що правове регулювання діяльності ЗМІ ґрунтується на таких базових засадах, як верховенство права, поділ влади, забезпечення прав і свобод людини, демократизм, відкритість і відповідальність. У демократичних суспільствах ЗМІ відіграють роль «четвертої влади», здійснюючи громадський контроль за діяльністю держави та сприяючи вільному поширенню інформації. Відповідно, конституційно-правовий статус ЗМІ повинен відображати принципи правової держави, забезпечуючи незалежність ЗМІ, їх об'єктивність та відповідальність перед суспільством. Таким чином, правовий статус ЗМІ визначається не лише законодавчими нормами, а й загальними принципами правової системи, що гарантують їхню свободу та відповідальність.

Отже, конституційно-правовий статус є складним правовим явищем, що визначає його місце у правовій системі держави. Його ознаки забезпечують чіткість, ефективність, стабільність та можливість адаптації до сучасних викликів суспільного розвитку.

Діяльнісний підхід акцентує увагу на ролі ЗМІ в суспільстві та взаємозв'язку між нормами права і практикою їхньої реалізації. Відповідно конституційно-правовий статус ЗМІ включає низку елементів, які безпосередньо пов'язані з їхньою діяльністю у правовому просторі. Елементами конституційно-правового статусу є структурні компоненти, які визначають становище ЗМІ в

правовій системі. До таких елементів конституційно-правового статусу ЗМІ пропонуємо зарахувати такі:

1. Конституційно-правові принципи діяльності ЗМІ. Цей елемент охоплює фундаментальні принципи функціонування ЗМІ, такі як свобода слова, право на інформацію, заборона цензури, гарантії незалежності ЗМІ тощо. Зазначені фундаментальні принципи закріплені у міжнародних правових актах, ратифікованих Україною та США (наприклад, стаття 19 Загальної декларації прав людини [32]), та національних конституціях відповідних держав. Значення цього елемента полягає в тому, що він визначає загальні рамки діяльності ЗМІ та гарантує їхню можливість вільно функціонувати без неправомірного втручання з боку держави чи приватних осіб. Без цієї складової конституційно-правовий статус ЗМІ був би обмеженим і не відповідав би стандартам демократичного суспільства.

2. Правосуб'єктність ЗМІ. Правосуб'єктність ЗМІ означає їхню здатність виступати носіями прав і обов'язків, укладати угоди, подавати судові позови та нести юридичну відповідальність у межах правового поля; включає питання юридичного оформлення ЗМІ (наприклад, реєстрацію, організаційно-правову форму) та визначення їхнього статусу як незалежних чи державних суб'єктів. Значення цього елемента полягає в тому, що він забезпечує легітимність діяльності ЗМІ, їхню здатність відстоювати власні права в судовому порядку та нести відповідальність за порушення законодавства.

3. Функціональна складова. Функціональна складова визначає роль ЗМІ як інституту громадянського суспільства. Засоби масової інформації виконують низку важливих функцій:

- інформування суспільства про важливі події;
- формування громадської думки;
- контроль за діяльністю органів державної влади (так звана «четверта влада»);
- забезпечення комунікації між державою та громадянами тощо.

Функціональна складова є ключовим елементом у діяльнісному підході, адже правовий статус ЗМІ набуває реального значення лише через їхню активну участь у суспільному житті.

4. **Обов'язки та відповідальність ЗМІ.** Засоби масової інформації, як і будь-який інший суб'єкт права, мають не лише права, а й обов'язки, серед яких:

- дотримання стандартів достовірності інформації;
- захист персональних даних громадян;
- недопущення поширення мови ворожнечі та дискримінаційного контенту;
- дотримання професійних стандартів журналістики тощо.

Обов'язки та відповідальність є елементом, необхідним для балансування свободи слова з іншими важливими цінностями, такими як захист людської гідності, приватності та національної безпеки.

5. **Інституційні гарантії.** Гарантії конституційно-правового статусу ЗМІ включають правові механізми захисту журналістів, редакцій та медіакомпаній від неправомірного тиску. Це можуть бути законодавчі норми, які стосуються:

- захисту джерел інформації;
- недопущення безпідставного переслідування журналістів;
- забезпечення прозорості власності на ЗМІ тощо.

Інституційні гарантії є важливим елементом, який запобігає зловживанням владою та створює умови для функціонування незалежних і об'єктивних ЗМІ.

6. **Механізми правозастосування.** Діяльність ЗМІ може бути ефективною лише за наявності чітких механізмів контролю та правозастосування, які передбачають:

- судові процедури для захисту свободи слова;
- адміністративні механізми регулювання ЗМІ (наприклад діяльність медіарегуляторів);
- етичні комісії та самоврядування тощо.

Цей елемент важливий, оскільки забезпечує реальний механізм реалізації конституційно-правового статусу ЗМІ, допомагає врегулювати конфлікти між ЗМІ та іншими суб'єктами правовідносин.

Зазначені елементи показують, що конституційно-правовий статус ЗМІ у рамках діяльнісного підходу формується не лише через нормативні акти, а й через реальну участь ЗМІ у правовій системі. Саме тому його структура включає правові, функціональні, правозастосовні аспекти, відповідальність та гарантії, які визначають не лише їхні формальні права, а й реальні механізми їхньої реалізації та захисту. Таким чином, діяльнісний підхід дає змогу глибше зрозуміти конституційно-правовий статус ЗМІ, розглядаючи його як систему, яка змінюється під впливом технологічних, політичних та суспільних трансформацій.

Проведений аналіз поняття, ознак та елементів конституційно-правового статусу ЗМІ в Україні та США показав, що цей правовий феномен має комплексний характер і формується під впливом як історичних, так і сучасних політичних, правових та соціально-економічних факторів. Поняття конституційно-правового статусу ЗМІ включає не лише правові норми, що регулюють діяльність ЗМІ, а й фактичну реалізацію їхньої ролі у суспільстві. Визначені елементи правового статусу ЗМІ – правові принципи, правосуб'єктність, функціональна складова, обов'язки та відповідальність, гарантії та механізми правозастосування – сприяють комплексному оцінюванню місця і значення ЗМІ в правовій системі.

Порівняльний аналіз підходів до правового статусу ЗМІ в Україні та США продемонстрував значні відмінності у правовому регулюванні цієї сфери. Американська модель, яка базується на ліберальних традиціях і доктрині природних прав, забезпечує максимальний рівень свободи преси відповідно до Першої поправки Конституції США. В Україні ж конституційно-правовий статус ЗМІ продовжує формуватися в умовах демократичних трансформацій, з урахуванням необхідності забезпечення балансу між свободою слова, інформаційною безпекою та боротьбою з дезінформацією. Окремим викликом для українських ЗМІ є вплив зовнішніх інформаційних загроз, що посилює роль державного регулювання у сфері ЗМІ без порушення принципів демократії.

Застосування діяльнісного підходу до визначення правового статусу ЗМІ дає змогу розглядати їх не лише як юридичні суб'єкти, що володіють певними

правами та обов'язками, а й як активних учасників суспільно-політичного процесу, які відіграють ключову роль у формуванні громадської думки та контролі за діяльністю державних інституцій. Такий підхід сприяє розширенню класичного розуміння правового статусу ЗМІ, урахуваючи їхню взаємодію з державними органами, міжнародними організаціями та громадянським суспільством. Отже, конституційно-правовий статус ЗМІ – це динамічна правова категорія, яка змінюється під впливом суспільних, технологічних та політичних трансформацій. Подальше вдосконалення законодавства у цій сфері має бути спрямоване на забезпечення свободи ЗМІ, їхньої незалежності та відповідальності, а також на адаптацію правового регулювання до викликів цифрової епохи.

2.2. Сутність і зміст принципів конституційно-правового статусу засобів масової інформації в Україні та США

Принципи, як елемент конституційно-правового статусу ЗМІ, є фундаментальною основою, яка визначає основні характеристики та параметри діяльності медіа інститутів у демократичному суспільстві. Ці принципи є наріжними елементами, які формують відносини між ЗМІ, державою, суспільством, встановлюючи основоположні правила функціонування ЗМІ. На основі принципів конституційно-правового статусу ЗМІ формуються фундаментальні правові норми та положення, які визначають права, обов'язки та відповідальність ЗМІ у межах правового поля певної юрисдикції.

Науковий дискурс навколо принципів конституційно-правового статусу ЗМІ з часом значно еволюціонував. Вітчизняні та американські вчені підкреслюють їхню вирішальну роль у підтримці демократичних цінностей та забезпеченні свободи преси [263; 38]. На цей час принципи виходять за рамки простої нормативно-правової бази та охоплюють фундаментальні гарантії незалежності преси, механізми підзвітності та захисту журналістської діяльності. Принципи конституційно-правового статусу є орієнтирами, які визначають обсяг свободи

ЗМІ, встановлюють обмеження на втручання держави та окреслюють межі законної діяльності ЗМІ.

Сучасні дослідники діяльності ЗМІ стверджують, що принципи конституційно-правового статусу ЗМІ слід розуміти як динамічні концепції, які постійно адаптуються до мінливого технологічного та соціального ландшафту, зберігаючи при цьому свою основну мету – захист незалежності ЗМІ та суспільних інтересів [193]. Ці принципи діють на різних рівнях – від конституційних гарантій до конкретних законодавчих положень, створюючи комплексну систему, яка регулює діяльність ЗМІ та забезпечує їх належне функціонування в демократичних суспільствах. У контексті порівняльно-правового аналізу розуміння принципів конституційно-правового статусу ЗМІ набуває особливого значення, оскільки вони відображають різні правові традиції, культурні цінності та підходи до регулювання ЗМІ. Тлумачення та реалізація цих принципів може значно відрізнятись в різних юрисдикціях під впливом історичного розвитку, політичних систем і соціальних контекстів. Зазначені відмінності потребують ретельного вивчення того, як принципи конституційно-правового статусу ЗМІ проявляються в різних правових системах, зокрема в Україні та США.

Порівняльний аналіз принципів конституційно-правового статусу ЗМІ в Україні та США має кілька важливих наукових цілей, які сприяють як теоретичному розумінню, так і практичному застосуванню в процесі розвитку законодавства про ЗМІ. У цьому розділі дослідження ми прагнемо провести всебічний аналіз фундаментальних принципів, що регулюють діяльність ЗМІ в обох юрисдикціях, виявити спільні та відмінні риси, а також потенційні напрямки для вдосконалення законодавства.

Як вже зазначалося в попередніх розділах, вибір України та США для порівняльного аналізу є особливо важливим з огляду на їхні відмінні історичні та правові традиції у регулюванні діяльності ЗМІ. Сполучені Штати, з їхнім багаторічним досвідом застосування Першої поправки до Конституції США [297] та значним розвитком судової практики, являють собою розвинену систему

регулювання діяльності ЗМІ, яка значно вплинула на світові стандарти свободи преси. Дослідження Л. Епштайна демонструє, як принципи американського медіа-права розвивалися протягом століть конституційного тлумачення та судових прецедентів, створюючи надійну основу для незалежності ЗМІ [201]. На противагу цьому законодавча база України, що регулює діяльність ЗМІ, як зазначають дослідники [158; 308; 309], зазнала значної трансформації з моменту здобуття незалежності, що відображає перехід країни до демократичного врядування та європейської інтеграції. Цей еволюційний процес створює унікальні виклики та можливості для розвитку принципів регулювання ЗМІ. Порівняння набуває особливої актуальності в контексті постійних зусиль України, спрямованих на зміцнення демократичних інститутів та приведення медіа-законодавства у відповідність до міжнародних стандартів.

Вважаємо, що розуміння принципів конституційно-правового статусу ЗМІ, які довели свою ефективність в усталених демократіях, може надати цінний досвід для демократичних систем, що розвиваються. У дослідженні ми визначимо успішні регуляторні підходи Сполучених Штатів, які можна адаптувати до українського контексту, ураховуючи унікальні соціальні, політичні та культурні особливості українського суспільства.

В українській юридичній науці поняття принципів конституційно-правового статусу ЗМІ досліджується з різних перспектив, що відображає складність та багатогранність ролі ЗМІ у демократичному суспільстві. На думку О. Каплій, принципи конституційно-правового статусу ЗМІ можна визначити як конституційні засади організації та діяльності ЗМІ, під якими розуміють «закріплені у Конституції України основні ключові положення, ідеї засадничого системоутворюючого характеру, що є основою правового впливу на відносини у сфері організації та діяльності ЗМІ, їх розвиток, а також основою формування законодавства про ЗМІ як підгалузі конституційного законодавства, що регулює відповідні суспільні відносини» [38].

Так само М. Чалабієва, досліджуючи конституційно-правовий статус електронних ЗМІ, під принципами конституційно-правового статусу ЗМІ розуміє

«головні засади та поняття, які є критеріями й векторами їх функціонування, та відображають їх практичні, моральні та теоретичні цінності» [147].

В американській науці поняття принципів конституційно-правового статусу також ставало предметом дослідження. Так, під принципами конституційно-правового статусу ЗМІ американський дослідник Т. Кроне зазвичай розуміє основоположні правові та конституційні норми, які регулюють діяльність ЗМІ та забезпечують їхню незалежність, балансує між суспільними інтересами та державним наглядом [192]. Дослідники, Т. Кратенмакер та Л. Пове, які визначають принципи як фундаментальні нормативні положення, що слугують основою для регулювання медіа та забезпечення їхнього функціонування в демократичному суспільстві [233]. Аналіз цієї роботи дає можливість зробити висновок, що автори розглядають принципи не як жорсткі норми, а як орієнтири, що визначають правові межі діяльності медіа відповідно до демократичних цінностей.

На нашу думку, до визначення принципів конституційно-правового статусу ЗМІ необхідно підходити з урахуванням трьох аспектів, а саме: ролі ЗМІ у демократії, правового регулювання діяльності ЗМІ, етичних зобов'язань ЗМІ.

Зосереджуючись на першому аспекті (ролі ЗМІ у демократії), принципи конституційно-правового статусу ЗМІ можна визначити як фундаментальні настанови, що окреслюють права та обов'язки ЗМІ в рамках конституційного ладу. Особливий акцент в даному випадку ми робимо на свободі слова як основоположному праві, що забезпечує можливість ЗМІ вільно поширювати інформацію та висловлювати думки. Крім того, цим ми підкреслюємо роль ЗМІ у демократичному суспільстві як засобу забезпечення плюралізму думок, громадського контролю за владою та інформування суспільства про важливі події.

Використовуючи другий аспект (правове регулювання діяльності ЗМІ), ми зосереджуємося на правових засадах, що регулюють діяльність ЗМІ, зокрема на балансі між свободою вираження поглядів і необхідністю забезпечення національної безпеки, територіальної цілісності та громадського порядку. Під час використання цього підходу принципи конституційно-правового статусу ЗМІ

включають як гарантії свободи ЗМІ, так і обмеження, передбачені законом для захисту інших конституційних цінностей. Це відображає необхідність знаходження компромісу між правами ЗМІ та інтересами держави і суспільства.

Використання третього аспекту (етичні зобов'язання ЗМІ), акцентує увагу на зобов'язаннях ЗМІ надавати точну, об'єктивну та неупереджену інформацію. Відповідно принципи конституційно-правового статусу ЗМІ охоплюють не лише правові, а й етичні аспекти діяльності ЗМІ, підкреслюють важливість журналістської доброчесності та відповідальності перед суспільством за поширення інформації, що відповідає дійсності та не порушує права інших осіб.

Отже, з урахуванням зазначеного вище, пропонуємо під принципами конституційно-правового статусу ЗМІ розуміти фундаментальні настанови, які окреслюють права та обов'язки ЗМІ в рамках конституційного ладу, визначають роль ЗМІ у становленні демократії та впливають на формування правових основ діяльності та етичних зобов'язань ЗМІ.

Аналіз існуючих наукових досліджень принципів конституційно-правового статусу ЗМІ [38; 147; 192; 233], нормативно-правових актів України та США, міжнародних договорів та професійних стандартів дає можливість навести перелік загальноприйнятих принципів конституційно-правового статусу ЗМІ:

- свободи слова та інформації;
- незалежності ЗМІ;
- достовірності та об'єктивності інформації;
- заборони цензури;
- прозорості медіавласності;
- плюралізму думок;
- державного захисту журналістів;
- міжнародного співробітництва.

Зазначений перелік принципів конституційно-правового статусу ЗМІ не є вичерпним. Деякі з дослідників зазначають інші принципи конституційно-правового статусу ЗМІ. Але, на нашу думку, зазначений перелік дає можливість достатньою мірою розкрити конституційно-правовий статус ЗМІ.

Розглянемо розуміння зазначених принципів та їх нормативне закріплення в Україні та США.

Принцип свободи слова та інформації є фундаментальною основою демократичного суспільства, що забезпечує вільний обмін ідеями, плюралізм думок та підзвітність влади громадянам. У теоретичному розумінні цей принцип передбачає право кожної особи вільно висловлювати власні погляди та переконання, а також безперешкодно поширювати й отримувати інформацію через різні канали комунікації, включаючи ЗМІ [121].

Цей принцип є наріжним каменем демократії в США, забезпечуючи активні публічні дебати, підзвітність уряду та захист від цензури. Американська правова доктрина розглядає цей принцип переважно з позицій «негативної свободи» – як відсутність державного втручання у сферу вираження поглядів. Цей захист є фундаментальним для американської демократії, забезпечуючи відкритий ринок ідей та обмежуючи державну цензуру. Еволюція правових доктрин, рішень Верховного суду та академічних інтерпретацій сформувала сучасне розуміння цих прав.

Один з найповніших аналізів свободи слова у США надають Т. Тедфорд та Д. Гербек в роботі «Свобода слова в США» [295]. Автори аналізують історичну еволюцію доктрини свободи слова від вузького тлумачення до розширеного захисту, що охоплює різні форми вираження, включаючи символічні дії та комерційну мову. Дослідники підкреслюють, що свобода слова та інформації є абсолютним правом, але може бути обмежена у разі наклепу, підбурювання до насильства та з міркувань національної безпеки.

Аналогічно Л. Александер підкреслює, що судова практика США у сфері свободи слова є найбільш розвиненою у світі, з акцентом на нейтральності змісту, попередньому стримуванні та захисті від дискримінації за поглядами [156]. Він стверджує, що Верховний суд США історично розширив захист свободи слова завдяки таким ключовим рішенням, як Бранденбург проти Огайо [174], яке встановило стандарт «прямого порушення закону» для обмеження свободи слова, забороняючи уряду регулювати контент на основі його змісту або точки зору, за

винятком чітко визначених категорій (підбурювання до насильства, дитяча порнографія тощо).

Шауер Ф. розвиває цю концепцію, стверджуючи, що американське розуміння свободи слова ґрунтується на глибокій недовірі до державної влади та переконанні, що вільний обмін ідеями сприяє виявленню істини [280]. Цей підхід знаходить своє відображення в доктрині «ринку ідей», за якою істина має найбільші шанси проявитися в умовах вільної конкуренції думок і поглядів.

Українські науковці розглядають принцип свободи слова та інформації в контексті демократичної трансформації суспільства та євроінтеграційних процесів. Як зазначає Т. Костецька, свобода слова в Україні є не лише конституційним правом, а й важливим інструментом демократизації суспільства та забезпечення прозорості влади [47].

Члевик О. розглядає свободу слова як інтелектуальну свободу, що є невід'ємною умовою повноцінного розвитку особистості та громадянського суспільства [148]. Він підкреслює, що обмеження свободи слова має відбуватися лише в чітко визначених законом випадках та відповідати принципу пропорційності.

Ромашко А. аналізує баланс між свободою слова та іншими конституційними цінностями, зазначаючи, що обмеження свободи слова повинні бути необхідними в демократичному суспільстві та відповідати принципу пропорційності [116]. Цей підхід відображає європейське розуміння свободи вираження поглядів, яке передбачає як «негативні» обов'язки держави (невтручання), так і «позитивні» (забезпечення умов для реалізації цього права).

Принцип свободи слова та інформації у Сполучених Штатах закріплений насамперед у Першій поправці до Конституції США, прийнятій у 1791 році, яка лаконічно, але категорично встановлює: «Конгрес не повинен видавати жодного закону... що обмежує свободу слова чи преси» [297]. Ця конституційна норма має абсолютний характер щодо заборони попередньої цензури та встановлює високий поріг для будь-яких обмежень свободи вираження поглядів.

На відміну від України, у США відсутній спеціальний закон про ЗМІ на федеральному рівні. Регулювання здійснюється переважно через судові прецеденти та галузеве законодавство, що регулює окремі аспекти діяльності ЗМІ:

1. Закон про комунікації [298] регламентує діяльність електронних ЗМІ та встановлює повноваження Федеральної комісії зі зв'язку США (FCC).

2. Закон про свободу інформації [301] забезпечує доступ громадян і журналістів до урядової інформації.

3. Закони про захист від наклепу, прийняті в різних штатах (наприклад, The Texas Citizens Participation Act [212]), відображають принципи, встановлені судовою практикою щодо захисту журналістів від позовів про дифамацію.

Ця система нормативного регулювання відображає американський підхід до свободи слова як до негативного права, що захищає від державного втручання, а не потребує активних дій від держави для його забезпечення. Американська практика виходить з того, що будь-яке втручання держави в діяльність суб'єктів у сфері медіа прямо заборонене Конституцією.

Конституційне закріплення принципу свободи слова та інформації в Україні міститься у статті 34 Конституції України, у якій зазначено: «Кожному гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань. Кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір» [44].

На відміну від лаконічного формулювання Першої поправки, стаття 34 Конституції України також містить частину другу, яка передбачає можливість обмежень: «Здійснення цих прав може бути обмежене законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя» [44].

Деталізація конституційних положень здійснюється через систему спеціальних законів:

– «Про інформацію» від 02.10.1992 № 2657-XII [90], який визначає інформаційні права громадян, режим доступу до інформації та встановлює загальні принципи інформаційних відносин;

– «Про медіа» від 13.12.2022 № 2849-IX [91], який замінив низку галузевих законів та комплексно регулює діяльність ЗМІ відповідно до європейських стандартів;

– «Про доступ до публічної інформації» від 13.01.2011 № 2939-VI [87], який забезпечує прозорість і відкритість суб'єктів владних повноважень;

– «Про державну підтримку медіа, гарантії професійної діяльності та соціальний захист журналістів» від 23.09.1997 № 540/97-ВР [86], який встановлює механізми державної підтримки ЗМІ.

Така розгалужена система нормативно-правових актів свідчить про позитивний підхід до забезпечення свободи слова, що передбачає не лише утримання держави від цензури, а й активні заходи для створення умов реалізації цього права.

Судова практика Верховного суду США відіграла ключову роль у формуванні сучасного розуміння свободи слова та інформації. Серед найважливіших рішень можна виділити: *New York Times Co. v. Sullivan* [259] (суд постановив, що для доведення наклепу публічна особа повинна довести, що ЗМІ публікували інформацію, знаючи про її неправдивість або проявляючи «необґрунтовану недбалість» щодо її достовірності), *Brandenburg v. Ohio* (суд визначив, що держава може обмежувати свободу слова лише тоді, коли вона спрямована на підбурювання до негайних незаконних дій і може спричинити такі дії, *Near v. Minnesota* [257] (суд скасував закон Міннесоти, який давав змогу закривати видання, які публікували «злісні та наклепницькі» матеріали), *Reno v. ACLU* [273] (суд скасував положення Закону про пристойність у комунікаціях, що обмежували непристойний контент в інтернеті), *Packingham v. North Carolina* [264] (суд скасував закон Північної Кароліни, який забороняв зареєстрованим сексуальним злочинцям доступ до соціальних мереж).

Зазначені рішення сформували правові доктрини, що забезпечують надзвичайно сильний захист свободи слова у США, встановлюючи високий поріг для будь-яких обмежень.

Українська судова практика щодо свободи слова та інформації ще перебуває у стадії формування, проте вже має значний доробок: Рішення Конституційного Суду України від 10.04.2003 у справі про поширення інформації [114] (КСУ підкреслив, що обмеження свободи слова можуть встановлюватися виключно законами, а не підзаконними актами, і мають бути пропорційними легітимній меті), Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи» [101] (розмежовано фактичні твердження та оцінні судження, встановлено особливості розгляду справ про дифамацію).

На формування української судової практики значно впливають рішення Європейського суду з прав людини, найважливішими серед яких є: «Лінгенс проти Австрії» [240] (встановлено, що межі допустимої критики публічних осіб, особливо політиків, ширші, ніж щодо приватних осіб), «Українська «Прес-Група» проти України» [125] (ЄСПЛ підкреслив необхідність розмежування фактів та оцінних суджень), «Редакція газети «Правое дело» та Штекель проти України» [124] (суд наголосив на необхідності особливого захисту журналістів, які поширюють інформацію з інтернет-джерел).

Ці судові рішення демонструють поступове формування в Україні правової доктрини свободи слова, що базується на європейських стандартах та враховує баланс між свободою вираження поглядів та захистом інших конституційних цінностей.

Незважаючи на надійний захист, свобода слова в США не є абсолютною. Верховний суд США визнав кілька категорій висловлювань, які можуть бути обмежені: підбурювання до насильства (справа *Brandenburg v. Ohio* [174], обмеженню підлягають лише висловлювання, що спрямовані на підбурювання до негайних незаконних дій і можуть спричинити такі дії); непристойні висловлювання та мова ворожнечі (*Miller v. California* [250], встановлено

триступеневий тест для визначення непристойного контенту; *R.A.V. v. City of St. Paul* [269] обмежено можливості регулювання мови ворожнечі, якщо вона не становить «безпосередньої загрози» насильства); наклеп і дифамація (*New York Times Co. v. Sullivan* [259] встановлено стандарт «фактичної злонавмисності» для публічних осіб); комерційна мова (*Central Hudson Gas & Electric Corp. v. Public Service Commission* [182]); свобода слова в соціальних мережах (*Packingham v. North Carolina* [264]).

Важливою особливістю американської системи є те, що обмеження свободи слова розглядаються з надзвичайною обережністю, з презумпцією на користь свободи вираження поглядів, особливо коли це стосується політичного дискурсу.

В Україні обмеження свободи слова визначаються статтею 34 Конституції України [44] та деталізуються у спеціальному законодавстві. Ці обмеження включають:

1. Питання національної безпеки та територіальної цілісності – особливо актуально в умовах збройної агресії Російської Федерації (Закон України «Про санкції» від 14.08.2014 № 1644-VII [100] та рішення РНБО дають змогу обмежувати діяльність ЗМІ, що становлять загрозу національній безпеці).

2. Захист репутації та приватності – регулюється Цивільним кодексом України та спеціальним законодавством.

3. Заборону мови ворожнечі та пропаганди – відповідно до Закону України «Про медіа» від 13.12.2022 № 2849-IX [91], забороняється поширення контенту, що розпалює ненависть або пропагує насильство.

4. Захист суспільної моралі – регулюється Законом України «Про медіа» [91], який встановлює обмеження щодо поширення порнографії та інформації, що негативно впливає на моральний розвиток дітей.

5. Інформаційну безпеку – в умовах війни набуває особливого значення, що відображено в Законі України «Про правовий режим воєнного стану» від 12.05.2015 № 389-VIII [94].

На відміну від США, українська система обмежень свободи слова більш деталізована на законодавчому рівні та включає ширший спектр підстав, що відображає європейську модель балансування різних конституційних цінностей.

Аналіз міжнародних рейтингів свободи преси демонструє цікаві тенденції. Згідно з Індексом свободи преси, опублікованим організацією «Репортери без кордонів» у 2024 році, Україна посіла 61-ше місце, піднявшись на 18 позицій порівняно з 2023 роком, а США зайняли 55-те місце, опустившись на 10 позицій [171].

Поліпшення позиції України пов'язане з зусиллями щодо гармонізації законодавства з європейськими стандартами, зменшенням олігархічного впливу на ЗМІ та впровадженням прозорих механізмів регулювання медіа. Зниження позиції США, незважаючи на сильний конституційний захист, пов'язане з економічною консолідацією медіаринку, викликами цифрової дезінформації, поляризацією медіапростору та нападами на журналістів під час висвітлення громадських протестів [254].

Завдяки проведеному аналізу можна виділити ключові відмінності у підходах до принципу свободи слова та інформації в США та Україні (табл. 1)

Таблиця 1

Аспект	США	Україна
Конституційне закріплення	Лаконічна і категорична заборона Конгресу обмежувати свободу слова чи преси без прямої вказівки на можливі обмеження	Деталізоване формулювання з визначенням конкретних підстав для обмежень
Правова традиція	«Негативна свобода» – акцент на невтручанні держави	Поєднання «негативної» та «позитивної» свободи – держава не лише утримується від втручання, але й створює умови для реалізації свободи слова

Система регулювання	Мінімальне законодавче регулювання, провідна роль судових прецедентів	Розгалужена система спеціальних законів та підзаконних актів
Обмеження свободи слова	Вузький перелік обмежень, встановлених судовою практикою, з високим порогом для їх застосування	Ширший спектр законодавчо визначених обмежень, особливо в контексті національної безпеки
Інституційні механізми	Саморегулювання медіа-ринку з мінімальним державним втручанням	Поєднання державного регулювання та саморегулювання з тенденцією до посилення незалежних регуляторних органів

Ці відмінності відображають різний історичний досвід і правові традиції: американська система наголошує на негативній свободі (свободі від державного втручання), а українська система балансує між свободою та позитивними зобов'язаннями держави щодо підтримки розвитку ЗМІ.

Принцип незалежності ЗМІ є фундаментальною складовою демократичного врядування, що забезпечує можливість ЗМІ вільно виконувати свою суспільну функцію без неправомірного втручання з боку державних, політичних чи економічних суб'єктів. Цей принцип передбачає структурну, редакційну та фінансову автономію медіаорганізацій, що надає їм можливість неупереджено збирати, аналізувати та поширювати інформацію.

У Сполучених Штатах принцип незалежності ЗМІ розглядається як невід'ємний елемент демократичної системи, який гарантує журналістським інституціям працювати вільно від урядового контролю чи надмірного корпоративного впливу. Американські дослідники аналізують незалежність ЗМІ з різних точок зору, зосереджуючись на конституційному захисті, економічному тиску та регуляторній політиці.

Бенсон Р. у своїх працях стверджує, що незалежність ЗМІ найкраще розуміється як баланс між державним регулюванням і ринковими силами, а журналістська свобода потребує фінансової ізоляції як від державного впливу, так і від комерційного тиску [167]. Автор підкреслює, що надмірна комерціалізація ЗМІ може бути такою ж загрозою для їхньої незалежності, як і державний контроль.

Халлін Д. та Манчіні П. розвивають цю думку, виділяючи три моделі медіа-систем: ліберальну (характерну для США), демократичну корпоративну та поляризовану плюралістичну. Дослідники підкреслюють, що в ліберальній моделі незалежність ЗМІ базується насамперед на захисті від державного втручання, але це створює ризики надмірної залежності від комерційних інтересів [214].

Пікард В. у дослідженні «Демократія без журналістики» наголошує на структурних загрозах незалежності ЗМІ в США через корпоративну консолідацію. Він аргументує, що горизонтальна та вертикальна інтеграція медіа-компаній підриває плюралізм та створює системні ризики для незалежної журналістики [266].

Наукове розуміння принципу незалежності ЗМІ в Україні формувалося в умовах складного переходу від пострадянської системи до демократії, що супроводжувався значними викликами, такими як олігархічний контроль над ЗМІ, політичний та економічний тиск, а в останні роки – повномасштабна війна з Росією [54].

Каплій О. розглядає незалежність ЗМІ як багатовимірне поняття, що включає: політичну, економічну, юридичну, професійну незалежність та незалежність від власника [38]. Автор наголошує, що без повноцінної реалізації кожного з цих аспектів неможливо забезпечити справжню свободу медіа.

Чалабієва М. акцентує увагу на особливостях забезпечення незалежності електронних ЗМІ в умовах інформаційного протистояння. Дослідниця підкреслює необхідність балансу між регуляторними механізмами, спрямованими на захист інформаційного простору, та збереженням незалежності медіа від державного втручання [147].

Шевченко М. аналізує трансформацію медіаландшафту України після 1991 р., і виявляє парадоксальну ситуацію: формальне скасування державної цензури не призвело до справжньої незалежності ЗМІ через концентрацію власності в руках фінансово-промислових груп. Автор наголошує, що в українському контексті незалежність ЗМІ потребує не лише свободи від державного втручання, а й механізмів запобігання непрозору впливу власників на редакційну політику [151].

Конституційною основою незалежності ЗМІ у Сполучених Штатах є Перша поправка до Конституції, яка забороняє Конгресу ухвалювати закони, що обмежують свободу слова чи преси [297]. Цей конституційний захист створює сильний бар'єр проти прямого державного втручання в діяльність ЗМІ та є основою для розвитку судової практики, що закріплює принцип незалежності медіа.

Як зазначалося вище, на відміну від багатьох європейських країн, у США відсутній спеціальний закон про пресу на федеральному рівні, а законодавча база складається з кількох ключових актів. Американське законодавство про ЗМІ традиційно протистоїть сильному державному втручання, покладаючись на саморегулювання та ринкову конкуренцію [284]. Це відображає ліберальну модель медіасистеми, де роль держави обмежується створенням рамкових умов для функціонування вільного медіаринку.

Конституційно-правові засади незалежності ЗМІ в Україні закріплені у статті 34 Конституції України, яка гарантує право на свободу думки і слова, вільне вираження поглядів і переконань [44]. Крім того, стаття 15 Конституції забороняє цензуру та встановлює, що жодна ідеологія не може визнаватися державою як обов'язкова, що створює конституційні гарантії ідеологічного плюралізму та незалежності ЗМІ.

На законодавчому рівні принцип незалежності ЗМІ деталізується у низці нормативно-правових актів:

– Закон України «Про медіа» став ключовим законодавчим актом, що комплексно регулює діяльність ЗМІ відповідно до європейських стандартів [91].

Цей закон визначає, що медіаорганізації мають право самостійно визначати зміст інформаційних повідомлень, програмну політику та інші аспекти своєї діяльності без зовнішнього втручання. Закон забороняє органам державної влади та місцевого самоврядування втручатися в редакційну політику медіа;

– Закон України «Про суспільні медіа України» [102] створив правові засади для функціонування незалежного суспільного мовника, встановлюючи гарантії його політичної й економічної незалежності від державних органів та комерційних суб'єктів;

– Закон України «Про інформацію» [90] закріплює такі принципи інформаційних відносин, як достовірність, повнота та своєчасність інформації, свобода вираження поглядів і переконань, що є важливими елементами незалежної журналістики.

Законодавство України також передбачає інституційні механізми забезпечення незалежності ЗМІ через діяльність регуляторних органів, зокрема Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення. Однак модель формування цього органу (частина членів призначається Президентом, частина обирається Верховною Радою) викликає дискусії щодо його повної незалежності від політичного впливу. І час від часу на адресу Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення лунають звинувачення в упередженому ставленні до окремих ЗМІ та прийнятті необґрунтованих рішень [20].

Судова практика США відіграла визначальну роль у формуванні та зміцненні принципу незалежності ЗМІ. Ключові рішення Верховного суду США створили міцний фундамент для захисту ЗМІ від державного втручання: «New York Times Co. v. United States» [260] (попередня цензура преси допустима лише у виняткових випадках, коли уряд може довести неминучу і серйозну шкоду національній безпеці), «Miami Herald Publishing Co. v. Tornillo» [248] (підтверджено редакційну автономію преси), «Red Lion Broadcasting Co. v. FCC» [271] (доктрина справедливості, за якої мовники мали представляти різні точки зору з контроверсійних питань суспільного значення), «Turner Broadcasting

System, Inc. v. FCC» [312] (забезпечення різноманітності джерел інформації та запобігання монополізації медіаринку).

Судова практика України щодо незалежності ЗМІ є менш розвиненою порівняно з США, однак поступово формується, ураховуючи європейські стандарти та рішення Європейського суду з прав людини.

Вважаємо, що Україні слід врахувати досвід США у сфері дотримання такого ключового принципу, як незалежність ЗМІ. Зазначеного можна досягти шляхом внесення змін до профільного закону, доповнивши частину 2 статті 4 нормою: «Держава не втручається в діяльність суб'єктів у сфері медіа, а будь-яке припинення діяльності медіа або заборона поширення матеріалів допускається лише за рішенням суду у випадках, прямо встановлених законом». Зазначене положення унеможливить практику адміністративного блокування медіа без належної процедури. Таким чином у законі буде закріплено принцип незалежності ЗМІ, аналогічний американському.

Незважаючи на потужний конституційний захист, незалежність ЗМІ в Україні та США стикається з низкою структурних та економічних викликів.

У США корпоративна концентрація власності є ключовою проблемою. На цей час великі медіаконгломерати контролюють значну частину американського медіаринку [266]. Ця консолідація викликає побоювання щодо обмеження плюралізму думок та комерціалізації новин. Хоча Перша поправка забезпечує надійний захист від прямого втручання уряду, але не вирішує проблему корпоративного впливу на редакційну політику. Багато ЗМІ належать великим корпораціям з різноманітними бізнес-інтересами, що створює потенційні конфлікти інтересів та може впливати на редакційні рішення.

Український медіаландшафт стикається з власними унікальними викликами для забезпечення незалежності ЗМІ. Олігархічний контроль над медіа залишається системною проблемою. Як зазначає Інститут масової інформації, медіавласники часто використовують ЗМІ як інструмент лобіювання бізнес-інтересів та політичного впливу, що суперечить їхній суспільній місії [56]. Звіт Ethical Journalism Network наголошує, що 75% національного телерадіомовлення

контролюється п'ятьма медіагрупами, пов'язаними з великим бізнесом, що створює системні перешкоди для незалежності ЗМІ [314].

Отже, принцип незалежності ЗМІ є фундаментальним для забезпечення здорового демократичного процесу як в Україні, так і в США. Порівняльний аналіз демонструє, що обидві країни стикаються з викликами у реалізації цього принципу, хоча джерела і характер цих викликів відрізняються відповідно до правових традицій, економічних моделей та історичного досвіду.

Для зміцнення незалежності ЗМІ в Україні з урахуванням американського досвіду потрібно провести низьку реформ у сфері вдосконалення законодавства про власність на ЗМІ (посилити прозорість щодо кінцевих бенефіціарів) та зміцнення економічної незалежності ЗМІ (розробити механізми підтримки незалежних медіа, особливо на місцевому рівні).

Принцип достовірності й об'єктивності інформації є життєво важливим для зміцнення суспільної довіри до медіа, підтримки доброчесності ЗМІ та забезпечення належного функціонування демократичного суспільства. У конституційно-правовому статусі ЗМІ цей принцип виступає одним із фундаментальних елементів, що визначає як правові вимоги до діяльності журналістів, так і професійні стандарти журналістики.

Об'єктивність у журналістиці передбачає безсторонній, неупереджений підхід до збирання, аналізу та надання інформації. Достовірність стосується точності, надійності та перевірюваності фактів, які лежать в основі журналістських матеріалів. Разом ці компоненти складають основу журналістської діяльності, спрямованої на забезпечення суспільства якісною інформацією, необхідною для прийняття обґрунтованих рішень.

Українські дослідники розглядають принцип достовірності та об'єктивності інформації як фундаментальну основу журналістської етики та професійної діяльності, що має важливе значення для формування довіри до ЗМІ та розвитку демократичних процесів у суспільстві.

Різун В., один із провідних українських теоретиків журналістики, пропонує конкретні визначення ключових понять. Він розглядає достовірність як

відповідність отриманої інформації фактичним подіям, явищам, процесам, а об'єктивність – як неупереджене ставлення до предмета відображення, відсутність суб'єктивізму [112]. Автор наголошує на системному характері цих понять, підкреслюючи, що достовірність та об'єктивність – це не просто бажані характеристики журналістського матеріалу, а необхідні умови для виконання ЗМІ своїх суспільних функцій.

Білограць Х. розвиває ці поняття, виділяючи їх конкретні складові. Дослідниця підкреслює, що достовірність передбачає точність, повноту і правдивість інформації, тоді як об'єктивність потребує збалансованого висвітлення різних точок зору на проблему [6]. Такий підхід акцентує увагу на багатовимірності цих концепцій, які охоплюють як фактологічний аспект (точність даних), так і методологічний (збалансованість представлення).

Внесок у розуміння принципу достовірності та об'єктивності в українському контексті робить В. Улибін, який аналізує етичні норми діяльності журналістів під час воєнних конфліктів. В умовах російської агресії проти України це дослідження набуває особливої актуальності. Автор наголошує на важливості дотримання принципів достовірності та об'єктивності, оскільки в умовах воєнного стану інформація може бути використана як інструмент маніпуляції, пропаганди та дезінформації. Улибін В. акцентує увагу на відповідальності журналістів за перевірку фактів щоб уникнути поширення неперевіреної або упередженої інформації, яка може завдати шкоди національній безпеці чи суспільній стабільності [137].

Американські науковці розглядають принцип достовірності та об'єктивності в контексті ширшої концепції журналістської відповідальності та служіння суспільству, приділяючи значну увагу методологічним аспектам та практичним викликам для об'єктивної журналістики.

Ковач Б. і Розенстіл Т. у своїй впливовій праці «Елементи журналістики» визначають «зобов'язання перед правдою» (*obligation to the truth*) як перший і найважливіший принцип журналістики. Вони наголошують, що об'єктивність слід розуміти не як абсолютну істину чи відсутність точки зору, а як «прозорий

метод верифікації інформації» [232]. Цей підхід переносить акцент з результату (абсолютно об'єктивного матеріалу, який практично неможливо досягти) на процес (прозорі, послідовні методи збирання та перевірки інформації).

Мерріл Д. розвиває цю думку, стверджуючи, що об'єктивність – це професійний метод збирання та подання інформації, який передбачає систематичне відокремлення фактів від цінностей [208]. Він розглядає об'єктивність не як недосяжний ідеал, а як практичний метод роботи, який можна застосовувати в щоденній журналістській практиці. Мерріл Д. підкреслює, що об'єктивність не означає відсутність ціннісних суджень, а радше їх чітке відокремлення від фактологічної основи.

Водночас деякі американські дослідники критикують традиційне розуміння об'єктивності, вважаючи його проблематичним у сучасному медіасередовищі. Міндіч Д. аргументує, що прагнення до абсолютної об'єктивності може призвести до «фальшивого балансу» (false balance), коли рівна увага приділяється науково обґрунтованим фактам і маргінальним думкам [251]. Ця критика особливо актуальна в контексті висвітлення наукових тем, таких як зміна клімату або вакцинація, де журналістська об'єктивність може неправомірно легітимізувати антинаукові погляди.

Самбрук Р. досліджує вплив цифрових технологій на надійність і довіру до ЗМІ. Він аналізує, як швидкість онлайн-журналістики та попит на безперервний контент послабили традиційні процеси перевірки, що робить перевірку фактів та оцінювання достовірності ще більш критичною в цифрову епоху [278]. Дослідник підкреслює необхідність адаптації принципів достовірності та об'єктивності до нових медіареалій.

Нормативне закріплення принципу достовірності та об'єктивності в США має особливості, зумовлені правовою системою та історичними традиціями регулювання медіа. На відміну від прямого законодавчого закріплення, цей принцип реалізується через комбінацію галузевого саморегулювання, судової практики та обмеженого державного регулювання.

Перша поправка до Конституції США, захищаючи свободу слова та преси, створює правову рамку, в якій пряме регулювання змісту медіа з боку держави суттєво обмежене [297]. Це означає, що вимоги щодо достовірності та об'єктивності реалізуються переважно через механізми саморегулювання та ринкові стимули, а не через пряме законодавче зобов'язання.

Регулювання достовірності інформації здійснюється переважно у площині саморегулювання через професійні стандарти та етичні кодекси. Професійні організації, такі як Товариство професійних журналістів (Society of Professional Journalists), розробили кодекси етики, які встановлюють стандарти достовірності та об'єктивності для своїх членів [292]. Ці кодекси, хоч і не мають юридичної сили, впливають на журналістську практику через професійну соціалізацію та взаємний тиск колег.

У сфері судової практики закони про наклеп і дифамацію непрямо сприяють дотриманню принципу достовірності, створюючи правові ризики для ЗМІ, які публікують недостовірну інформацію. Знакове рішення Верховного суду США у справі *New York Times Co. v. Sullivan* встановило високий стандарт для доведення наклепу щодо публічних осіб, вимагаючи доказу «дійсного злого умислу» (*actual malice*) – знання про неправдивість інформації або нехтування її істинністю [259]. Хоча це рішення зміцнило свободу преси, але також встановило важливий баланс, підкреслюючи відповідальність ЗМІ за достовірність інформації.

У сфері телерадіомовлення FCC зберігає певні регуляторні повноваження щодо контенту, хоча вони обмежені та спрямовані переважно на захист дітей від непристойного контенту, а не на забезпечення достовірності або об'єктивності. Комісія може накладати штрафи за свідомо неправдиві повідомлення, які спричиняють суспільну небезпеку, наприклад фальшиві повідомлення про надзвичайні ситуації.

Важливим аспектом регулювання є Закон про свободу інформації, який забезпечує доступ до урядових документів, сприяючи точності та повноті інформації у висвітленні діяльності влади [301]. Цей закон є важливим

інструментом для журналістів у перевірці фактів та забезпеченні достовірності повідомлень.

В Україні принцип достовірності та об'єктивності інформації має більш виражене нормативно-правове закріплення, що відображає європейську модель регулювання медіа з більшим акцентом на позитивні зобов'язання ЗМІ.

Конституція України у статті 34 гарантує право на свободу думки і слова, вільне вираження поглядів і переконань [44]. Хоча ця стаття прямо не згадує принцип достовірності, вона створює конституційну основу для регулювання інформаційних відносин, включаючи діяльність ЗМІ.

Закон України «Про інформацію» у статті 2 встановлює принципи інформаційних відносин, серед яких є «достовірність і повнота інформації» [90]. Закон України «Про медіа» встановлює сучасну законодавчу рамку для діяльності ЗМІ. Стаття 4 цього закону визначає принципи поширення інформації, включаючи вимоги щодо достовірності та об'єктивності. Закон також встановлює механізми саморегулювання та спільного регулювання у сфері медіа [91]. Крім того, закон передбачає відповідальність за поширення недостовірної інформації, особливо якщо вона завдає шкоди честі, гідності чи діловій репутації особи.

Професійні стандарти журналістики в Україні закріплені в Кодексі етики українського журналіста, прийнятому Національною спілкою журналістів України та Незалежною медіа-профспілкою України. Цей кодекс встановлює, що «головний обов'язок журналіста – сприяти забезпеченню права громадян на одержання оперативної інформації. Це передбачає подання інформації правдиво, збалансовано, з належним виправленням неточностей» [41]. Хоча цей документ не має сили закону, але відіграє важливу роль у саморегулюванні журналістської спільноти.

Національна рада України з питань телебачення і радіомовлення як регуляторний орган має повноваження контролювати дотримання ліцензійних умов, які включають вимоги щодо достовірності та об'єктивності інформації. Рада може застосовувати санкції до мовників за порушення цих вимог, включаючи попередження, штрафи та в крайніх випадках – анулювання ліцензії.

У контексті протидії дезінформації та інформаційних загроз, пов'язаних з російською агресією, в Україні впроваджуються додаткові механізми для забезпечення достовірності інформації. Центр стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки при Міністерстві культури та інформаційної політики здійснює моніторинг інформаційного простору та протидію дезінформації [105].

Судова практика США відіграла ключову роль у формуванні правової рамки, що непрямо впливає на дотримання принципу достовірності та об'єктивності інформації. Верховний суд США через низку важливих рішень встановив баланс між свободою преси та відповідальністю за поширення недостовірної інформації (*New York Times Co. v. Sullivan* [259] – дає змогу критично висвітлювати діяльність публічних осіб без надмірних ризиків судових позовів; *Curtis Publishing Co. v. Butts* [194] – підтвердило важливість вільного обговорення питань суспільного значення, *Hustler Magazine v. Falwell* [218] – розширило захист свободи вираження на пародію та сатиру, *Obsidian Finance Group, LLC v. Cox* [261] – закріпило захист блогерів Першою поправкою).

Українська судова практика щодо достовірності та об'єктивності інформації формується з урахуванням як внутрішнього законодавства, так і міжнародних стандартів, зокрема практики Європейського суду з прав людини.

Судова практика української влади поступово адаптує стандарти ЄСПЛ. Знаковою для формування цих стандартів є справа «Лінгенс проти Австрії» [240], в якій ЄСПЛ встановив, що межі допустимої критики щодо публічних осіб є ширшими, ніж щодо приватних осіб. Безпосередній вплив на українську практику мала справа «Українська Прес-Група» проти України» [125] (суд наголосив на необхідності розрізняти факти та оцінні судження в українській судовій практиці). У справі «Редакція газети «Правое дело» та Штекель проти України» [124] ЄСПЛ розглянув питання відповідальності ЗМІ за передрук інформації з інтернет-джерел (суд постановив, що покарання журналістів за поширення заяв інших осіб «серйозно перешкоджало б внеску преси в обговорення питань суспільного значення»).

В умовах інформаційної війни та російської агресії особливого значення набувають судові справи, пов'язані з протидією дезінформації. Рішення українських судів щодо блокування проросійських медіа демонструють пошук балансу між забезпеченням інформаційної безпеки та дотриманням свободи слова. Ці рішення часто спираються на необхідність захисту достовірності інформаційного простору від цілеспрямованої дезінформації.

Порівняльний аналіз підходів до принципу достовірності та об'єктивності інформації в Україні та США вказує на те, що нормативно-правове закріплення принципу суттєво відрізняється. В Україні принцип достовірності та об'єктивності має більш виражене законодавче закріплення, з прямими вимогами в законах «Про інформацію» та «Про медіа». У США цей принцип реалізується переважно через саморегулювання, етичні кодекси та непрямі правові механізми, такі як закони про наклеп.

Принцип заборони цензури в ЗМІ є фундаментальним елементом демократичного суспільства, що забезпечує свободу слова та вираження думок. Цей принцип встановлює прямі обмеження на втручання держави у зміст інформації, яка поширюється через ЗМІ, захищаючи тим самим вільний обмін ідеями, незалежну журналістику та плюралізм думок.

У теоретичному розумінні цензура – система державного контролю за змістом і поширенням інформації з метою обмеження або недопущення поширення ідей та відомостей, які влада вважає небажаними або небезпечними. Історично цензура проявлялась у різних формах: від попереднього схвалення публікацій до заборони вже опублікованих матеріалів, від прямих заборон до економічного тиску або обмеження доступу до інформаційних ресурсів.

Українські науковці розглядають принцип заборони цензури як одну з найважливіших гарантій свободи слова та демократичного розвитку суспільства. Їхні дослідження охоплюють як історичний досвід цензури, так і сучасні виклики для її запобігання.

Сичик К., аналізуючи конституційні аспекти свободи слова, підкреслює, що заборона цензури є не лише формальною нормою, а й фундаментальним

принципом, який забезпечує вільний інтелектуальний розвиток суспільства. Він розглядає цензуру як «заперечення самої сутності демократії», оскільки вона перешкоджає критичному осмисленню соціальної дійсності та позбавляє громадян права на власну думку [119].

Приступенко Т. досліджує історичні аспекти цензури в Україні, показуючи, як цензурні обмеження за радянської доби деформували інформаційний простір та громадську свідомість. Авторка підкреслює, що подолання спадщини цензури є важливим елементом демократичної трансформації суспільства, а конституційна заборона цензури має особливе значення в пострадянському контексті [83].

Войчук В. розглядає сучасні форми цензури, звертаючи увагу на те, що поряд із прямою державною цензурою існують непрямі форми втручання в діяльність ЗМІ: економічний тиск, вибіркове застосування законодавства, самоцензура журналістів. Вона зазначає, що ефективна протидія цензурі потребує не лише конституційних заборон, а й розвитку незалежної судової системи, громадянського суспільства та професійної солідарності журналістів [16].

Українські дослідники підкреслюють, що принцип заборони цензури є невід'ємною частиною демократичного суспільства та допомагає розкрити потенціал особистості, забезпечуючи вільний обмін думками та ідеями [122].

Американські науковці та юристи традиційно інтерпретують Першу поправку до Конституції США як потужний захист від цензури та основу для обмеження державного втручання у діяльність ЗМІ. Американська правова доктрина щодо заборони цензури розвивалася протягом століть через судові рішення та наукові дискусії.

Балкін Д. обґрунтовує, що заборона цензури є не просто правовим принципом, а необхідною умовою функціонування демократичного суспільства. Він виділяє чотири основні цінності, які захищаються заборонаю цензури: індивідуальну самореалізацію, досягнення істини, участь громадян у демократичних процесах та забезпечення балансу між стабільністю та змінами в суспільстві [162].

Блазі В. розвиває теорію «перевірки влади» (checking value), згідно з якою головна цінність свободи преси та заборони цензури полягає в можливості ЗМІ контролювати діяльність державних органів і посадових осіб. Він аргументує, що засновники США розглядали вільну пресу як необхідний інструмент запобігання зловживанням владою, що робить принцип заборони цензури центральним для американської конституційної системи [169].

Стон Г. та Волох Є. аналізуючи сучасні виклики для принципу заборони цензури в цифрову епоху, зазначають, що в інтернет-середовищі традиційна державна цензура стає менш ефективною, проте виникають нові форми обмеження свободи слова через приватні платформи, алгоритми та інформаційні «ехо-камери». Це потребує переосмислення традиційних підходів до заборони цензури, з урахуванням нових реалій інформаційного суспільства [290].

Принцип заборони цензури в Україні має чітке конституційне закріплення та деталізацію в галузевому законодавстві, що відображає значущість цього принципу для розвитку демократичної держави.

Стаття 15 Конституції України містить категоричне формулювання: «Цензура заборонена» [44]. Це лаконічне положення є базовим для розуміння принципу заборони цензури в українському правовому полі та свідчить про фундаментальний характер цієї заборони, яка поширюється на всі види інформаційної діяльності.

Конституційна норма деталізується в спеціальному законодавстві. У статті 24 Закону України «Про інформацію» не лише забороняється цензура, але й надається їй визначення: «Цензурою інформації вважається будь-яка вимога, спрямована, зокрема, до журналіста, ЗМІ, його засновника (співзасновника), видавця, керівника, розповсюджувача, узгоджувати інформацію до її поширення або накладення заборони чи перешкоджання в будь-якій іншій формі тиражуванню або поширенню інформації» [90]. Цей закон також забороняє втручання у професійну діяльність журналістів та контроль за змістом поширюваної інформації.

Закон України «Про медіа» у статті 4 також категорично забороняє цензуру [91]. Цей закон розширює розуміння цензури, включаючи до неї не лише пряме втручання державних органів у зміст публікацій, а й інші форми тиску на редакційну політику. Важливо, що цей закон також передбачає гарантії редакційної незалежності, які є необхідною умовою для реального забезпечення принципу заборони цензури.

Однак варто зазначити, що законодавство України допускає певні обмеження свободи інформації в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності, громадського порядку та з інших підстав, передбачених частиною 3 статті 34 Конституції України. В умовах воєнного стану, відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану», можуть впроваджуватися додаткові обмеження для запобігання загрозам національній безпеці [94]. Ці обмеження не є формально цензурою в розумінні законодавства, але на практиці можуть створювати виклики для повної реалізації принципу свободи слова.

Нормативне закріплення принципу заборони цензури в США має свої особливості, пов'язані з конституційною традицією та прецедентною системою права.

Основою цього принципу є Перша поправка до Конституції США, яка встановлює: «Конгрес не повинен ухвалювати законів, що обмежують свободу слова чи преси» [297]. Хоча текст поправки прямо не вживає термін «цензура», американська правова доктрина та судова практика традиційно інтерпретують це положення як заборону цензури, особливо у формі попереднього обмеження (prior restraint).

Закон про комунікації прямо забороняє Федеральній комісії зі зв'язку (FCC) здійснювати цензуру радіо- та телевізійного мовлення. Розділ 326 закону встановлює: «Ніщо в цьому законі не повинно тлумачитися як надання Комісії права цензури радіокомунікацій або радіомовлення, і жодне положення цього закону не дає Комісії повноважень видавати правила або умови, які суперечать праву вільного слова за допомогою радіокомунікацій» [298].

Закон про свободу інформації хоч і не стосується прямо заборони цензури, але створює механізми доступу громадян до урядової інформації, що є важливим інструментом протидії інформаційній закритості, яка часто супроводжує цензуру [301].

На рівні штатів діють різноманітні закони про захист свободи слова та преси, які додатково захищають ЗМІ від цензури та інших форм втручання. Деякі штати мають у своїх конституціях положення, які навіть сильніше захищають свободу преси, ніж федеральна Конституція.

Важливо зазначити, що американська правова система допускає певні обмеження свободи слова та преси в окремих сферах, таких як непристойні матеріали, дитяча порнографія, пряме підбурювання до насильства та наклеп. Ці обмеження, однак, інтерпретуються дуже вузько, щоб запобігти їх використанню як інструментів цензури.

Як і в Україні, у США існують нормативні положення щодо можливості обмеження свободи преси в інтересах національної безпеки, зокрема Закон про шпигунство (Espionage Act) [160]. Однак ці положення застосовуються з надзвичайною обережністю і під суворим судовим наглядом, щоб запобігти їх використанню для цензури.

Судова практика США відіграла вирішальну роль у формуванні та зміцненні принципу заборони цензури, встановлюючи прецеденти, які захищають ЗМІ від державного втручання: *Near v. Minnesota* [257] – встановлено, що «головною метою [гарантії свободи преси] є запобігання попередній цензурі публікацій»; *New York Times Co. v. United States* [260] – захищає право преси публікувати інформацію, навіть якщо вона є класифікованою чи чутливою, якщо уряд не може довести, що публікація спричинить негайну та серйозну шкоду національній безпеці; *United States v. Progressive, Inc.* [316] – дозволено публікацію статті про конструкцію водневої бомби.

Ці та інші рішення сформували потужну судову доктрину, яка захищає ЗМІ від різних форм цензури та встановлює високий поріг для будь-яких обмежень свободи преси. Американська судова практика послідовно підтверджує, що

попередня цензура може бути виправдана лише у виняткових випадках, коли існує безпосередня та серйозна загроза національній безпеці, яку неможливо відвернути іншими засобами.

Українська судова практика щодо заборони цензури продовжує формуватися, відображаючи як розвиток демократичних інститутів, так і специфічні виклики, з якими стикається країна.

Рішення Конституційного Суду України від 16 липня 2019 року № 9-р/2019 [140] хоч і не присвячене безпосередньо питанням цензури, але містить важливі положення щодо свободи слова та поширення інформації. Конституційний Суд України підкреслив, що «право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань є одним із фундаментальних прав людини, які становлять основу демократичного суспільства». Суд також зазначив, що обмеження цього права має відповідати принципу пропорційності та бути необхідним у демократичному суспільстві.

Рішення Конституційного Суду України від 10.04.2003 № 8-рп/2003 [114] у справі про поширення інформації містить важливі тлумачення щодо меж свободи слова та недопустимості цензури. Конституційний Суд України визначив, що «право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію» є «одним із головних елементів свободи слова». Суд також підкреслив, що обмеження цього права можуть встановлюватися виключно законом і мають бути «виключенням зі свободи думки і слова, вільного вираження своїх поглядів і переконань».

Варто зазначити, що рішення ЄСПЛ також впливають на українську судову практику щодо заборони цензури. Так, справа «Українська Прес-Група проти України» [125], де ЄСПЛ визнав порушення статті 10 Конвенції через засудження газети за критичні публікації щодо політиків, встановила важливі стандарти щодо допустимих обмежень свободи вираження поглядів, які українські суди мають враховувати.

Порівняльний аналіз підходів до принципу заборони цензури в Україні та США виявляє як спільні риси, так і суттєві відмінності, зумовлені різними правовими традиціями, історичним досвідом та сучасними викликами.

Обидві країни мають конституційне закріплення принципу свободи слова та преси, що створює фундаментальну основу для заборони цензури. В обох країнах судова система відіграє ключову роль у захисті ЗМІ від цензури, інтерпретуючи конституційні положення та встановлюючи баланс між свободою преси та іншими конституційними цінностями. Хоча американська судова практика є більш розвиненою і ґрунтується на прецедентному праві, українські суди також розвивають практику захисту від цензури, зокрема з урахуванням рішень ЄСПЛ.

Як Україна, так і США визнають, що заборона цензури не є абсолютною і може мати певні обмеження, пов'язані з національною безпекою, захистом моральності, прав і свобод інших осіб. При цьому обидві країни підкреслюють, що такі обмеження мають бути винятковими, передбаченими законом та пропорційними.

Щодо відмінностей, варто зазначити, що формулювання конституційних норм в Україні та США відрізняється за своїм підходом. Перша поправка до Конституції США забороняє Конгресу ухвалювати закони, що обмежують свободу слова чи преси, що створює презумпцію проти будь-якого державного регулювання. Конституція України містить коротке й ясне формулювання «цензура заборонена», але при цьому стаття 34 передбачає конкретні підстави для обмеження свободи слова.

Отже, принцип заборони цензури в ЗМІ є ключовим елементом забезпечення свободи слова як в Україні, так і в США. В обох країнах цей принцип має конституційне підґрунтя та розвивається через законодавство і судову практику. Хоча обидві країни визнають важливість заборони цензури, підходи до її реалізації різняться, відображаючи різні правові традиції, історичний досвід та сучасні виклики.

Принцип прозорості медіавласності є ключовим для демократичного функціонування суспільства, оскільки забезпечує можливість громадян розуміти,

хто стоїть за інформацією, яку вони споживають. Цей принцип передбачає відкритість та доступність інформації про реальних власників ЗМІ, їхні фінансові інтереси та потенційні зв'язки з політичними та бізнес-структурами. Прозорість медіавласності є фундаментальною умовою для реалізації права громадян на отримання об'єктивної інформації та формування критичного ставлення до медіаконтенту.

У теоретичному розумінні принцип прозорості медіавласності включає три основні аспекти: розкриття інформації про кінцевих бенефіціарних власників ЗМІ, запобігання надмірній концентрації власності на медіаринку та уникнення конфліктів інтересів, які можуть впливати на редакційну політику. Ці аспекти взаємопов'язані та разом забезпечують плюралізм думок, необхідний для здорового демократичного дискурсу.

Українські науковці розглядають принцип прозорості медіавласності як ключовий елемент демократичного медіасередовища, підкреслюючи його значення для розвитку незалежних ЗМІ та інформаційної безпеки держави.

Буданова О. аналізує прозорість медіавласності в контексті європейської інтеграції України, зазначаючи, що відкритість інформації про власників ЗМІ є не лише питанням економічної конкуренції, але й фундаментальною умовою для забезпечення інформаційного плюралізму та захисту від прихованого впливу на суспільну думку [10]. Автор підкреслює, що прозорість медіавласності є передумовою плюралізму та різноманітності ЗМІ, що необхідні для функціонування демократичного суспільства.

Шевченко Т. досліджує проблему непрозорих структур власності в українських медіа, вказуючи на використання офшорних компаній та складних корпоративних структур для приховування реальних власників [127]. Вона стверджує, що відсутність прозорості щодо кінцевих бенефіціарів позбавляє аудиторію можливості критично оцінювати отриману інформацію з урахуванням потенційних інтересів власників. Дослідниця наголошує, що прозорість дає змогу суспільству оцінювати достовірність інформації та виявляти потенційні конфлікти інтересів між власниками ЗМІ та їх контентом.

Гарус А. та Яніцький А. розглядають прозорість медіавласності в контексті взаємозв'язку між медіавласністю та якістю контенту. Вони зазначають, що олігархічна модель медіавласності в Україні призводить до використання ЗМІ як інструментів політичного впливу, а не як незалежних джерел інформації [19]. Автори підкреслюють, що прозорість власності є першим кроком до зменшення політичного впливу на редакційну політику.

Американські дослідники розглядають принцип прозорості медіавласності в контексті ринкової економіки, демократичних цінностей та технологічних трансформацій медіасередовища.

Баум М. та Жуков Ю. у своєму дослідженні підкреслюють, що прозорість медіавласності є важливим інструментом для підвищення довіри до ЗМІ. Вони стверджують, що в епоху зниження довіри до традиційних медіа, відкритість щодо структури власності та фінансових інтересів може стати конкурентною перевагою для ЗМІ, які прагнуть завоювати довіру аудиторії [166]. Автори наголошують, що радикальна прозорість у структурі власності сприяє кращому розумінню медіаландшафту споживачами новин і допомагає уникати маніпуляцій.

Колдрі Н. та Меяс У. досліджують вплив цифрових технологій на медіавласність та необхідність адаптації принципів прозорості до нових реалій. Вони зазначають, що традиційні підходи до регулювання медіавласності, засновані на моделі обмежених частот для мовлення, потребують перегляду в епоху цифрових медіа, де бар'єри для входу на ринок значно нижчі [188]. Автори наголошують на необхідності розроблення нових підходів до забезпечення прозорості в цифровому медіасередовищі.

Принцип прозорості медіавласності в Україні має чітке законодавче закріплення, яке розвивалося в рамках загальної трансформації медіазаконодавства та адаптації до європейських стандартів.

Закон України «Про медіа» [91] є ключовим нормативним актом, який встановлює вимоги до прозорості власності ЗМІ. Закон містить детальні положення щодо прозорості структури власності, зокрема: вимогу щодо прозорості структури власності для всіх суб'єктів у сфері медіа, заборону використання

трастів як власників істотної участі у ЗМІ, обов'язок суб'єктів у сфері медіа щорічно подавати до Національної ради з питань телебачення і радіомовлення відомості про структуру власності та інформувати про будь-які зміни тощо.

Закон також передбачає санкції за порушення вимог щодо прозорості власності, включаючи штрафи, тимчасове зупинення дії ліцензії або навіть її анулювання у разі грубих чи систематичних порушень.

Інформація про структуру власності ЗМІ є публічною та доступною через Державний реєстр суб'єктів інформаційної діяльності у сфері телебачення і радіомовлення, який веде Національна рада з питань телебачення і радіомовлення [81].

Нормативне закріплення принципу прозорості медіавласності у США має свої особливості, пов'язані з федеративним устроєм держави та традицією мінімального втручання держави у діяльність ЗМІ.

Федеральна комісія зі зв'язку (FCC) є головним регуляторним органом, який встановлює правила щодо прозорості власності та обмеження концентрації на ринку мовлення.

Відповідно до правил FCC, встановлено обмеження:

– Національний критерій охоплення – жодна компанія не може володіти телевізійними станціями, які охоплюють більше 39% американських домогосподарств [299];

– Правила власності на радіостанції – кількість радіостанцій, якими може володіти одна компанія, залежить від розміру ринку. У найбільших ринках компанія може володіти до 8 станцій, але не більше 5 у тому самому діапазоні (AM або FM) [299];

– Правила перехресної власності – встановлюють обмеження на одночасне володіння різними типами ЗМІ (телебачення, радіо, газети) в одному ринку.

Важливим аспектом американської системи є вимога щодо публічного розкриття інформації про власність. Відповідно до правил FCC мовники зобов'язані подавати визначену форму, яка містить детальну інформацію про

власників, включаючи дані про расову та гендерну належність для моніторингу різноманітності власності.

Ця інформація є публічною та доступною через базу даних FCC, що дає змогу громадськості та дослідникам аналізувати структуру власності на медіаринку.

Крім федерального регулювання, деякі штати мають додаткові вимоги щодо прозорості власності ЗМІ, особливо для друкованих видань, які не підпадають під юрисдикцію FCC.

Важливо зазначити, що на відміну від України, де законодавство встановлює вимоги до прозорості власності для всіх типів медіа, у США регулювання зосереджено переважно на мовниках, які використовують обмежений радіочастотний ресурс. Інтернет-медіа та друковані видання підлягають менш суворому регулюванню.

Порівняльний аналіз демонструє, що кожна країна має свої сильні сторони у підході до забезпечення прозорості медіавласності. Український досвід цінний своїм комплексним законодавчим регулюванням та увагою до розкриття кінцевих бенефіціарів. Американський досвід пропонує ефективні моделі громадського моніторингу та створення публічних баз даних для аналізу концентрації власності. Взаємне врахування позитивних аспектів обох підходів може сприяти вдосконаленню механізмів забезпечення прозорості медіавласності в обох країнах та підвищенню рівня інформованості громадян про те, хто контролює інформаційний простір. Це, також, сприятиме розвитку медіаплюралізму, підвищенню якості журналістики та зміцненню демократичних інститутів.

Принцип плюралізму думок у роботі ЗМІ є фундаментальною концепцією демократичного суспільства, необхідною для забезпечення різноманітного та сильного суспільного дискурсу. Цей принцип полягає в тому, що в медіапросторі має бути представлений широкий спектр точок зору та поглядів, що дає змогу забезпечити всебічне розуміння питань та сприяти проведенню обґрунтованих публічних дебатів.

Медіа-плюралізм передбачає не лише різноманітність власників ЗМІ (структурний плюралізм), а й різноманітність контенту, тем, думок і підходів до висвітлення подій (змістовний плюралізм). Важливим аспектом є також забезпечення доступу до медіапростору для різних соціальних, етнічних, культурних та політичних груп, що надає можливість усім верствам суспільства бути почутими та представленими у публічному дискурсі.

У демократичних суспільствах плюралізм думок розглядається як необхідна умова для функціонування «вільного ринку ідей», де різні погляди можуть конкурувати, а громадяни мають можливість формувати власні переконання на основі різноманітної, об'єктивної та повної інформації. Це сприяє не лише більш інформованому прийняттю рішень, а й зміцненню демократичних інститутів та розвитку громадянського суспільства.

Українські науковці розглядають медіа-плюралізм як важливий елемент демократичного розвитку суспільства та становлення незалежної журналістики, підкреслюючи його роль у подоланні пострадянської спадщини та розбудові європейської медіасистеми.

Рябчинська Н., аналізуючи плюралізм думок у контексті становлення демократичної журналістики в Україні, підкреслює, що різноманітність ЗМІ та представлених у них поглядів є необхідною умовою для формування критичного мислення громадян і розвитку громадянського суспільства [276]. Авторка розглядає медіа-плюралізм як важливий елемент підтримки демократії та запобігання концентрації медіа влади в руках небагатьох, наголошуючи на необхідності створення умов для функціонування різноманітних і незалежних медіа.

Проценко О. аналізує взаємозв'язок між плюралізмом думок та свободою слова, підкреслюючи, що ці концепції є взаємозв'язаними, але не тотожними. Дослідниця розглядає плюралізм думок як невід'ємну складову свободи слова й інформації, що забезпечує ідеологічне різноманіття та конкуренцію інформаційних джерел. Так само свобода думки і слова, свобода інформації створюють умови для ідеологічного плюралізму в суспільстві» [104]. Авторка

наголошує, що для забезпечення справжнього плюралізму необхідні не лише правові гарантії свободи слова, а й активні заходи для підтримки різноманітності медіаландшафту.

Пахнін М. розглядає плюралізм думок у контексті інформаційної безпеки та протидії дезінформації. Він аргументує, що справжній плюралізм базується на фактах та відповідальній журналістиці, а не на поширенні неперевірених або маніпулятивних тверджень [80]. Автор підкреслює необхідність балансу між забезпеченням різноманітності думок та захистом інформаційного простору від зловмисного впливу.

Американські науковці розглядають плюралізм думок у контексті традиційного ліберального розуміння свободи слова та «ринку ідей», підкреслюючи роль конкуренції та мінімального державного втручання.

Спано Р. аналізує концепцію плюралізму думок через призму Першої поправки до Конституції США. Він зазначає, що американська модель медіа-плюралізму базується на припущенні, що найкращим способом забезпечення різноманітності думок є мінімальне регулювання та максимальна свобода вираження [288]. Автор підкреслює, що американські вчені часто наголошують на важливості «ринку ідей», де різні думки можуть вільно конкурувати, а істина має найбільші шанси перемогти в умовах відкритої конкуренції ідей.

Іхлібек А. та інші досліджують зв'язок між плюралізмом думок та якістю демократичного процесу. Дослідники стверджують, що різноманітність медіа-джерел і точок зору сприяє об'єктивнішому інформуванню громадськості та зміцненню громадянського суспільства, що є необхідною умовою для функціонування здорової демократії [317]. На їх думку, плюралізм думок є не просто бажаним, а необхідним елементом демократичного суспільства.

Принцип плюралізму думок у роботі ЗМІ має міцне нормативне закріплення в українському законодавстві, що відображає прагнення країни до розбудови демократичного суспільства та європейську орієнтацію.

Конституція України створює фундаментальну основу для плюралізму думок. Стаття 15 встановлює, що «суспільне життя в Україні ґрунтується на

засадах політичної, економічної та ідеологічної багатоманітності», і що «жодна ідеологія не може визнаватися державою як обов'язкова» [44]. Стаття 34 гарантує «право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань», а також право «вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір» [44]. Ці конституційні положення створюють правову основу для плюралізму думок у медіапросторі.

Закон України «Про інформацію» розвиває ці конституційні гарантії, встановлюючи у статті 2 основні принципи інформаційних відносин, серед яких «достовірність і повнота інформації», «свобода вираження поглядів і переконань» та «свобода обміну інформацією» [90]. Стаття 6 цього закону визначає, що право на інформацію забезпечується, зокрема, «створенням можливостей для вільного доступу до статистичних даних, архівних, бібліотечних і музейних фондів, інших інформаційних банків, баз даних, інформаційних ресурсів» [90], що сприяє забезпеченню плюралізму інформаційних джерел.

Закон України «Про медіа» встановлює принцип плюралізму як один з основних принципів державної політики у сфері медіа. Положення цього закону визначають, що державна політика у сфері медіа ґрунтується зокрема на принципах захисту плюралізму в медіа, сприяння розвитку конкуренції в медіа-сфері та заохочення різноманітності форм власності на медіа [91]. Закон також містить положення щодо обмеження концентрації власності в медіасфері, спрямовані на запобігання монополізації інформаційного простору та забезпечення різноманітності джерел інформації.

Закон України «Про суспільні медіа» створює правову основу для функціонування суспільного мовника, який має важливе значення для забезпечення плюралізму думок. Стаття 3 цього закону встановлює, що діяльність Національної суспільної телерадіокомпанії України ґрунтується на принципах «всебічного, об'єктивного і збалансованого інформування про суспільно значущі події в Україні та за кордоном» та «дотримання норм суспільної моралі, традицій і культури Українського народу, світових гуманістичних цінностей» [102]. Закон

також гарантує редакційну незалежність суспільного мовника, що є важливою умовою для забезпечення плюралізму думок.

У Сполучених Штатах принцип плюралізму думок у роботі ЗМІ має дещо інше нормативне закріплення, яке відображає американську традицію мінімального державного втручання та акценту на ринкових механізмах.

Перша поправка до Конституції США, яка встановлює, що «Конгрес не повинен ухвалювати законів, що обмежують свободу слова чи преси» [297], створює фундаментальну правову основу для плюралізму думок у ЗМІ. Ця конституційна гарантія забезпечує захист від державного втручання у зміст медіа-повідомлень та створює умови для вільного обміну ідеями.

Закон про комунікації 1934 року [298] хоча прямо не згадує плюралізм думок, але встановлює, що мовники мають діяти «в інтересах суспільства, зручності та необхідності», що інтерпретується як зобов'язання враховувати різноманітні інтереси аудиторії.

Правила власності на ЗМІ, встановлені FCC, є важливим механізмом забезпечення структурного плюралізму в американських медіа. Ці правила, як вже було зазначено, обмежують концентрацію власності на ЗМІ, зокрема встановлюючи ліміти на кількість радіо- та телестанцій, якими може володіти одна компанія в одному ринку, а також обмеження на перехресну власність (володіння різними типами медіа в одному ринку) [299]. Ці обмеження спрямовані на забезпечення різноманітності джерел інформації та запобігання монополізації медіаринку.

Важливим аспектом американського підходу до забезпечення плюралізму думок є акцент на саморегулюванні медіаіндустрії та ринкових механізмах. На відміну від більш централізованого підходу в Україні, у США значна роль надається ринковій конкуренції як механізму забезпечення різноманітності медіа-контенту. Це відображає американську традицію обмеженого державного втручання та довіри до ринкових сил.

Отже, порівняльний аналіз підходів до принципу плюралізму думок у роботі ЗМІ в Україні та США виявляє як спільні риси, так і суттєві відмінності,

зумовлені різними правовими традиціями, історичним досвідом та сучасними викликами.

Обидві країни визнають фундаментальне значення плюралізму думок для функціонування демократичного суспільства. Як українські, так і американські науковці та політики підкреслюють роль різноманітності медіа джерел та точок зору для забезпечення поінформованого громадянства й ефективного демократичного процесу.

В обох країнах існують конституційні гарантії свободи слова та преси, які створюють правову основу для плюралізму думок у медіапросторі. Стаття 34 Конституції України та Перша поправка до Конституції США забезпечують захист права на вільне вираження поглядів та поширення інформації.

Водночас регуляторний підхід до забезпечення плюралізму думок суттєво відрізняється. В Україні спостерігається більш активна роль держави у регулюванні медіаринку, з детальними законодавчими вимогами та повноваженнями регуляторних органів. У США переважає мінімалістський підхід з акцентом на ринкові механізми та саморегулювання галузі.

Принцип державного захисту журналістів є фундаментальним для підтримки свободи преси, демократії та прав людини. Цей принцип передбачає, що держава не лише утримується від втручання в журналістську діяльність, але й активно забезпечує правовий, фізичний та інституційний захист представників медіа під час виконання ними професійних обов'язків.

Журналісти відіграють важливу роль в інформуванні громадськості, забезпеченні підзвітності урядів та сприянні прозорості суспільних процесів. Однак їхня робота часто наражає їх на погрози, насильство та тиск з боку різних суб'єктів – від державних органів до кримінальних структур та окремих громадян, незадоволених критичним висвітленням. Саме тому уряди демократичних держав повинні впроваджувати правовий захист, заходи безпеки та інституційні механізми, щоб убезпечити журналістів від насильства, утисків і переслідувань.

У теоретичному розумінні принцип державного захисту журналістів ґрунтується на визнанні особливої суспільної місії журналістики як інституту

демократичного контролю та поширення суспільно важливої інформації. Захист журналістів розглядається не як привілей окремої професійної групи, а як необхідна умова реалізації права громадян на інформацію та забезпечення функціонування демократичних інститутів.

Українські науковці розглядають державний захист журналістів у контексті демократичної трансформації суспільства, інформаційної безпеки та протидії зовнішній агресії, акцентуючи увагу на правових й інституційних механізмах захисту.

Марків М. визначає державний захист журналістів як комплекс правових, організаційних та соціальних заходів, спрямованих на гарантування безпеки представників ЗМІ під час виконання ними професійних обов'язків. Автор підкреслює, що цей захист включає як фізичний захист, так і правову підтримку у разі порушення прав журналістів. Він наголошує, що такий захист має вирішальне значення, оскільки журналісти відіграють життєво важливу роль в інформуванні громадськості, сприянні суспільному дискурсу та забезпеченні підзвітності влади, виступаючи в ролі «четвертої влади» [63].

Гунаван Й., досліджуючи питання безпеки журналістів у зонах конфлікту, стверджує, що «журналісти в зонах конфлікту потребують особливого захисту відповідно до міжнародного гуманітарного права», наголошуючи на відповідальності українського уряду за захист військових кореспондентів [224]. Автор аналізує специфічні ризики, з якими стикаються журналісти в умовах збройного конфлікту, та підкреслює необхідність спеціальних механізмів захисту.

Теребус О., Рожило М. та Жванія Л., досліджуючи правові та інституційні проблеми захисту журналістів в Україні, зазначають, що «державний контроль в цій сфері часто є слабким, а механізми правозастосування непослідовними» [296]. Автори аналізують розрив між законодавчими гарантіями та їх практичною реалізацією, вказуючи на необхідність посилення інституційної спроможності правоохоронних органів у розслідуванні злочинів проти журналістів.

Американські дослідники розглядають захист журналістів переважно у контексті конституційних гарантій свободи преси, підкреслюючи роль судової

системи та громадянського суспільства у забезпеченні безпеки представників медіа.

Ньюман Дж. аналізує правові основи захисту журналістів у США, підкреслюючи, що «держава повинна забезпечувати правове середовище, в якому журналісти можуть працювати без страху перед цензурою або репресіями» [172]. Автор наголошує, що сильна преса має важливе значення для функціонування демократії, а це потребує певного рівня захисту як від державних, так і від приватних суб'єктів. Він акцентує увагу на тому, що в США захист журналістів базується переважно на конституційних гарантіях та судовій практиці, а не на спеціальному законодавстві.

Міллер К. та Косан С. досліджують проблему насильства щодо журналістів під час висвітлення протестів та громадських заворушень. Вони зазначають, що журналісти, які висвітлюють протести, часто стають жертвами як поліцейського насильства, так і нападів з боку протестувальників, що потребує комплексного підходу до їх захисту [249]. Дослідники аналізують статистику нападів на журналістів під час протестів Black Lives Matter у 2020 році та пропонують рекомендації щодо посилення їх захисту.

Трал А., Стекура Д., Свит Д. аналізують роль неурядових організацій у захисті журналістів у США. Вони зазначають, що в умовах відсутності спеціального законодавства, організації громадянського суспільства відіграють ключову роль у моніторингу порушень прав журналістів, наданні правової допомоги та адвокації законодавчих змін [306]. Дослідники підкреслюють важливість співпраці між державою та громадянським суспільством у забезпеченні безпеки журналістів.

Шапіра Р. досліджує судову практику щодо захисту журналістів у США. Він стверджує, що американські суди традиційно захищають журналістів, спираючись на Першу поправку, але цей захист не є абсолютним і має певні обмеження [286]. Автор аналізує ключові судові прецеденти, які встановили межі захисту журналістів у різних контекстах.

Принцип державного захисту журналістів в Україні має комплексне нормативно-правове закріплення, що включає конституційні положення, спеціальне законодавство та норми кримінального права.

Конституція України створює фундаментальну правову основу для захисту журналістів. Стаття 34 гарантує право на свободу думки і слова, вільне вираження своїх поглядів і переконань, а також право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію [44]. Ці конституційні гарантії забезпечують загальний захист журналістської діяльності як форми реалізації свободи слова.

Спеціальне законодавство деталізує механізми захисту журналістів. Закон України «Про державну підтримку медіа та соціальний захист журналістів» є ключовим нормативним актом у цій сфері [86]. Цей закон формулює правові, економічні й організаційні засади державної підтримки ЗМІ та соціального захисту журналістів. Стаття 17 цього закону встановлює, що відповідальність за посягання на життя і здоров'я журналіста, інші дії проти нього та відповідальність журналіста за завдану ним моральну (немайнову) шкоду визначаються відповідно до законодавства України.

Закон України «Про інформацію» також містить важливі положення щодо захисту журналістів [90]. Стаття 25 цього закону визначає гарантії діяльності журналістів, включаючи право на вільне отримання, використання, поширення (публікацію) та зберігання інформації, право на відвідування державних органів, органів місцевого самоврядування, а також право не розкривати джерело інформації. Важливою гарантією є положення, що журналіст має право відмовитися від авторства на матеріал, якщо його зміст після редакційної правки суперечить його переконанням.

Кримінальний кодекс України містить спеціальні статті, спрямовані на захист журналістів. Стаття 171 передбачає відповідальність за перешкоджання законній професійній діяльності журналістів [51]. Стаття 345-1 встановлює відповідальність за погрозу або насильство щодо журналіста, стаття 347-1 – за умисне знищення або пошкодження майна журналіста, стаття 348-1 – за

посягання на життя журналіста, стаття 349-1 – за захоплення журналіста як заручника. Ці норми створюють спеціальний кримінально-правовий режим захисту журналістів, визнаючи їх особливий статус та суспільну значущість їхньої діяльності.

Кримінальний процесуальний кодекс України також містить норми, спрямовані на захист журналістів. Стаття 216 зараховує розслідування злочинів проти журналістів до підслідності слідчих органів Національної поліції, а у разі вчинення злочину службовою особою правоохоронного органу – до підслідності Державного бюро розслідувань [52]. Це забезпечує ефективніше розслідування таких злочинів.

Нормативне закріплення принципу захисту журналістів у США має свої особливості, пов'язані з конституційною традицією та федеративним устроєм держави. На відміну від України, у США немає окремого всеосяжного федерального закону, спеціально розробленого для забезпечення фізичної безпеки журналістів.

Перша поправка до Конституції США є фундаментальною правовою основою захисту журналістів, яка встановлює, що «Конгрес не повинен ухвалювати законів, що обмежують свободу слова чи преси» [297]. Ця конституційна гарантія створює сильний захист для журналістської діяльності від державного втручання, хоча безпосередньо не встановлює механізми захисту від фізичних загроз.

На федеральному рівні існують окремі законодавчі акти, які опосередковано сприяють захисту журналістів. Закон про свободу інформації забезпечує журналістам доступ до урядової інформації, що є важливим інструментом для їхньої професійної діяльності [301].

Федеральні кримінальні закони, такі як Закон про громадянські права та Закон про федеральні злочини, можуть застосовуватися у разі насильства щодо журналістів, хоча вони не містять спеціальних положень саме для захисту представників медіа [185]. Ці закони забезпечують загальний кримінально-

правовий захист від насильства, погроз та переслідування, який поширюється і на журналістів.

На рівні штатів існують так звані «закони про захист журналістських джерел» (shield laws), які захищають журналістів від примусового розкриття їхніх джерел інформації. Ці закони діють у більшості штатів, хоча їх зміст та обсяг захисту різняться. Деякі штати також мають закони, які спеціально криміналізують перешкоджання журналістській діяльності або встановлюють підвищену відповідальність за напади на журналістів під час виконання ними професійних обов'язків.

Важливу роль у формуванні правових рамок захисту журналістів у США відіграє судова практика. Рішення Верховного суду США, такі як *New York Times Co. v. Sullivan* [259], встановили важливі прецеденти, які захищають журналістів від позовів про наклеп з боку публічних осіб, що є важливим аспектом правового захисту.

Реалізація принципу державного захисту журналістів в Україні стикається з низкою практичних викликів, які впливають на ефективність захисту представників медіа та свободу преси в цілому. Російська агресія та війна створюють безпрецедентні ризики для журналістів, які висвітлюють бойові дії. З початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну в лютому 2022 року значно зросла кількість загиблих та поранених журналістів. За даними Інституту масової інформації, у 2022 році було зафіксовано 12 випадків вбивств журналістів, а у 2023 році – шість [190].

Сполучені Штати, незважаючи на сильну традицію свободи преси та розвинену правову систему, також стикаються з низкою викликів у забезпеченні ефективного захисту журналістів. Зростання насильства щодо журналістів під час протестів та громадських заворушень стало серйозною проблемою останнім часом. Особливо помітним це було під час протестів *Black Lives Matter* у 2020 році, коли було зафіксовано безпрецедентну кількість нападів на журналістів, у тому числі з боку правоохоронних органів [155].

Проведений нами аналіз статистичних даних про злочини, вчинені проти журналістів в Україні та США упродовж 2014–2023 років, дає змогу краще зрозуміти масштаб та характер загроз для представників медіа в обох країнах (табл. 2).

Таблиця 2

Роки	Україна		США	
	Напади	Вбивства	Напади	Вбивства
2014	35	2	15	0
2015	28	2	20	0
2016	22	1	25	0
2017	18	0	22	0
2018	15	0	28	0
2019	12	0	24	0
2020	10	0	22	0
2021	8	0	18	0
2022	27	12	17	0
2023	22	6	15	0
Всього	179	23	206	0

Дані показують, що в Україні значно вищий рівень ризиків для життя журналістів. Проте й у США є такі проблеми як погрози та переслідування.

Отже, принцип державного захисту журналістів є ключовим елементом забезпечення свободи преси та функціонування демократичного суспільства. Як Україна, так і США стикаються з викликами у забезпеченні безпеки журналістів, хоча характер та інтенсивність цих викликів відрізняються.

Основна відмінність у підходах України та США до державного захисту журналістів полягає в правових традиціях і механізмах реалізації цього принципу. В Україні акцент робиться на спеціальних законах і державних програмах, спрямованих на підтримку та захист журналістів. Натомість у США захист прав

журналістів забезпечується через конституційні гарантії та судову практику, без окремих спеціалізованих законів.

Принцип міжнародної співпраці у сфері ЗМІ є основоположною концепцією сучасного управління медіа, яка виходить за межі національних кордонів і сприяє глобальному обміну інформацією. Цей принцип охоплює регуляторні рамки, спільні ініціативи та узгоджені стандарти, які уможливають транскордонну діяльність ЗМІ, допомагаючи вирішувати спільні виклики у розвитку ЗМІ.

У сучасному глобалізованому світі міжнародна медіаспівпраця набуває дедалі більшого значення, особливо в контексті цифрової трансформації, яка докорінно змінила способи створення, поширення та споживання інформації. Міжнародне співробітництво стає необхідною умовою для ефективного регулювання транскордонних медіапотоків, протидії дезінформації, захисту журналістів та забезпечення плюралізму в інформаційному просторі.

Теоретично принцип міжнародної співпраці у сфері ЗМІ ґрунтується на визнанні того, що в епоху глобальних комунікацій національні медіасистеми не можуть функціонувати ізольовано. Медіасистеми неминуче взаємодіють з міжнародним інформаційним середовищем, що створює як можливості (розширення аудиторії, доступ до різноманітного контенту), так і виклики (інформаційна безпека, захист національної культурної ідентичності, протидія дезінформації).

Українські науковці розглядають міжнародну співпрацю у сфері ЗМІ переважно через призму інституційних механізмів, європейської інтеграції та захисту національного інформаційного простору, що відображає специфічний історичний досвід та геополітичне становище України.

Жеребятнікова І. пропонує концептуальне визначення міжнародної медійної співпраці, характеризуючи її як систематичну координацію медійної політики та нормативно-правової бази між державами, спрямовану на вирішення спільних викликів при збереженні національного інформаційного суверенітету [31]. Дослідниця підкреслює, що таке розуміння відображає пострадянський досвід України та її постійні зусилля, орієнтовані на забезпечення балансу між

європейською інтеграцією та захистом національного інформаційного простору. Вона наголошує на важливості формальних механізмів співпраці, таких як міжнародні договори, спільні регуляторні органи та узгоджені стандарти.

Різун В. у своїх дослідженнях зосереджується на євроінтеграційних аспектах співпраці ЗМІ, вивчаючи вплив європейських стандартів та меж співпраці на розвиток українських ЗМІ [113]. Автор приділяє особливу увагу гармонізації регуляторних підходів та імплементації європейських норм у національне законодавство, розглядає міжнародну співпрацю як важливий інструмент демократичної трансформації українських медіа та підвищення професійних стандартів журналістики.

Логвіненко Є. і Коршикова В. аналізують міжнародну співпрацю у сфері ЗМІ в контексті інформаційної безпеки України. Вони зазначають, що в умовах гібридної війни міжнародне співробітництво стає не лише питанням розвитку медіасектору, а й важливим елементом національної безпеки [58]. Дослідники підкреслюють необхідність співпраці з міжнародними партнерами для протидії дезінформації й пропаганді, захисту журналістів у зонах конфлікту та забезпечення плюралізму в інформаційному просторі.

Американські науковці розглядають міжнародну співпрацю у сфері ЗМІ переважно через призму свободи інформаційних потоків, ринкового доступу та технологічних аспектів, що відображає ліберальну традицію та глобальне лідерство США в інформаційній сфері.

Іосифідіс П., аналізуючи американські підходи до міжнародної співпраці у сфері медіа, зазначає, що домінуючі американські концепції визначають міжнародну співпрацю ЗМІ як багатосторонні домовленості, які сприяють транскордонному обміну інформацією, мінімізуючи регуляторні бар'єри для діяльності ЗМІ та розповсюдження контенту [221]. Автор підкреслює, що таке розуміння відображає американську традицію мінімального державного втручання та ринкових підходів до регулювання ЗМІ. Він зазначає, що американські дослідники часто розглядають міжнародну співпрацю як інструмент

для просування свободи преси та демократичних цінностей у глобальному масштабі.

Сарікакис К. та Гартнер С. у своєму комплексному аналізі міжнародних механізмів співпраці у сфері ЗМІ розглядають вплив регуляторної гармонізації на ринкову конкуренцію та різноманітність контенту [279]. Дослідники зазначають, що американські підходи до міжнародної співпраці часто орієнтовані на забезпечення рівних умов для американських медіакомпаній на глобальних ринках та усунення торговельних бар'єрів для інформаційних продуктів і послуг.

Принцип міжнародної співпраці у сфері ЗМІ в Україні має комплексне нормативно-правове закріплення, що відображає європейську орієнтацію країни та її інтеграцію у міжнародний інформаційний простір.

Конституція України створює правову основу для міжнародного співробітництва у всіх сферах, включаючи медіа. Стаття 9 встановлює, що «чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України» [44]. Це положення забезпечує пряму дію міжнародних угод у сфері медіа в національній правовій системі. Стаття 18 визначає, що зовнішньополітична діяльність України спрямована на забезпечення її національних інтересів і безпеки шляхом підтримання мирного і взаємовигідного співробітництва з членами міжнародного співтовариства, що створює загальні рамки для міжнародної співпраці, у тому числі у сфері ЗМІ.

Закон України «Про інформацію» містить спеціальні положення щодо міжнародного співробітництва в інформаційній сфері. Стаття 2 цього закону визначає «відкритість, доступність інформації, свободу обміну інформацією» як один з основних принципів інформаційних відносин [90]. Стаття 3 встановлює, що «сприяння міжнародній співпраці в інформаційній сфері та входженню України до світового інформаційного простору є одним з основних напрямків державної інформаційної політики». Ці положення створюють правову основу для міжнародної співпраці у сфері ЗМІ.

Закон України «Про медіа» регулює міжнародні аспекти діяльності медіа [91] та визначає, що міжнародне співробітництво у сфері медіа здійснюється на основі міжнародних договорів України, загальновизнаних принципів і норм міжнародного права. Закон також встановлює принципи транскордонного мовлення, регулює діяльність іноземних медіа в Україні та українських медіа за кордоном, а також передбачає участь України в міжнародних медіаорганізаціях.

Важливим аспектом нормативного закріплення міжнародної співпраці у сфері ЗМІ є Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, яка містить положення щодо аудіовізуальної політики та медіа [135]. Глава 15 цієї Угоди передбачає співробітництво в галузі аудіовізуальної політики, включаючи «підготовку журналістів та інших працівників ЗМІ як друкованих, так і електронних». Україна зобов'язалася поступово наближати своє законодавство до законодавства ЄС, включаючи Директиву про аудіовізуальні медіапослуги.

Крім того, Україна є учасницею багатьох міжнародних договорів у сфері медіа, включаючи Європейську конвенцію про транскордонне телебачення [29], Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод [43], Міжнародний пакт про громадянські і політичні права [66] та ін. Ці міжнародні договори, ратифіковані Верховною Радою, є частиною національного законодавства України та створюють правову основу для міжнародної співпраці у сфері ЗМІ.

Нормативне закріплення принципу міжнародної співпраці у сфері ЗМІ в США має свої особливості, зумовлені федеративним устроєм, конституційною традицією та глобальним лідерством США в інформаційній сфері.

Конституція США не містить прямих положень щодо міжнародної співпраці у сфері ЗМІ, але створює загальну правову основу для міжнародних відносин. Стаття II Конституції надає президенту повноваження укладати міжнародні договори за порадою і згодою Сенату [187]. Ця норма дає змогу США брати участь у міжнародних угодах, що стосуються медіасектору.

Перша поправка до Конституції США, яка гарантує свободу слова та преси, також впливає на підходи США до міжнародної співпраці у сфері ЗМІ [297]. Ця конституційна гарантія створює рамки для міжнародної діяльності США,

спрямованої на просування свободи преси та вільного потоку інформації на глобальному рівні.

Федеральний закон «Про міжнародне мовлення» є ключовим нормативним актом, який регулює міжнародну діяльність США у сфері ЗМІ [220]. Цей закон, прийнятий у 1994 році як частина Закону про зовнішні відносини на 1994–1995 фінансові роки, створив правову основу для діяльності американських міжнародних мовників, таких як «Голос Америки», «Радіо Вільна Європа/Радіо Свобода» та ін. Закон «Про міжнародне мовлення» встановлює, що метою американського міжнародного мовлення є «просування свободи інформації та демократичних цінностей, а також надання точної, об'єктивної та збалансованої інформації про США та світ аудиторіям за кордоном» [220].

Закон «Про свободу інформації» також має міжнародний вимір, оскільки надає доступ до урядової інформації не лише громадянам США, а й іноземцям, включаючи журналістів з інших країн [301]. Це сприяє міжнародній прозорості та обміну інформацією.

США є учасником багатьох міжнародних договорів та організацій, які стосуються медіасектору, включаючи Всесвітню організацію інтелектуальної власності (WIPO), Міжнародний союз електрозв'язку (ITU), Світову організацію торгівлі (WTO) тощо. Ці міжнародні зобов'язання впливають на формування американської політики щодо міжнародної співпраці у сфері ЗМІ.

Аналіз законодавства США дає підстави стверджувати, що американські законодавчі підходи до міжнародної співпраці ЗМІ наголошують на усуненні бар'єрів для транскордонних операцій, просуванні свободи преси та вільного потоку інформації, а не на створенні формальних рамок співпраці. Це відображає американську традицію мінімального державного втручання та ринкових підходів до регулювання ЗМІ.

Отже, принцип міжнародної співпраці у сфері ЗМІ є важливим для розвитку медіапростору України, забезпечення свободи слова та протидії інформаційним загрозам. Порівняльний аналіз підходів України та США до міжнародної співпраці у сфері ЗМІ демонструє, що ці країни мають різні концептуальні,

нормативні та інституційні підходи, зумовлені їхніми правовими традиціями, геополітичним становищем та історичним досвідом. Українські підходи наголошують на структурованих інституційних рамках і гармонізації законодавства з міжнародними стандартами, тоді як американські підходи надають пріоритет ринковим механізмам та просуванню свободи преси у світі.

За результатами проведеного в цьому підрозділі аналізу можна стверджувати, що конституційно-правовий статус ЗМІ в обох країнах базується на спільних демократичних принципах. Основними з яких є свобода слова та інформації, незалежність ЗМІ, заборона цензури, прозорість медіавласності, плюралізм думок, об'єктивність і достовірність інформації, а також гарантії захисту журналістів та міжнародного співробітництва. В Україні ці засади закріплені насамперед у Конституції: стаття 34 гарантує право на свободу думки і слова, вільне вираження поглядів і переконань, а стаття 15 прямо забороняє цензуру і встановлює гарантії ідеологічного плюралізму. У США фундаментом правового статусу медіа є Перша поправка до Конституції, яка лаконічно проголошує: «Конгрес не повинен видавати жодного закону... що обмежує свободу слова чи преси». Таким чином, обидві держави конституційно забезпечують свободу преси як основу діяльності ЗМІ.

Результати порівняльного аналізу мають важливе практичне значення для реформування медіасфери України. По-перше, дослідження демонструє, які правові інструменти є ефективнішими для забезпечення свободи преси. Американський досвід доводить значення надійних конституційних гарантій і незалежного судочинства у захисті медіа від свавільного втручання. Це вказує українській владі на потребу послідовно дотримуватися конституційних норм про свободу слова та вдосконалювати судову практику їх застосування. Посилення ролі Конституції та орієнтація на стандарти, встановлені Європейським судом з прав людини, сприятиме зміцненню правового захисту журналістської діяльності.

По-друге, отримані дані підкреслюють важливість незалежності медіа для функціонування демократичних інститутів. Порівняння показало, що законодавчі норми самі по собі недостатні – потрібні дієві механізми імплементації. Для

України корисним є досвід США у створенні умов, коли медіа можуть виконувати роль «сторожового пса» влади. Це означає необхідність зміцнення інституційних гарантій незалежності: забезпечення реальної автономії регуляторних органів і суспільних мовників, розвиток самоврядних організацій журналістів, які стежать за дотриманням етики, та формування культури поваги до свободи слова серед посадовців.

По-третє, дослідження дає змогу оцінити ефективність уже проведених реформ у медіасфері. Зростання України в міжнародних рейтингах свободи преси за останні роки підтверджує правильність курсу на імплементацію європейських стандартів. Порівняння із США показує, які заходи працюють. Наприклад, посилення прозорості медіавласності та роздержавлення медіа позитивно впливають на незалежність преси.

Спираючись на проведений аналіз, можна запропонувати низку заходів щодо поліпшення конституційно-правового статусу ЗМІ в Україні з урахуванням кращих практик США:

- зміцнення конституційних гарантій і незалежності регуляторів. Необхідно забезпечити, щоб положення Конституції про свободу слова та заборону цензури неухильно виконувалися. Потрібно вдосконалити процедуру формування і діяльності Національної ради з питань телебачення і радіомовлення для гарантування її аполітичності та стійкості до тиску;

- забезпечення прозорості медіавласності та плюралізму. Виходячи з досвіду США, доцільно посилити обмеження на концентрацію медіавласності. Закони мають гарантувати, що одна особа чи структура не можуть монополювати значну частку інформаційного простору. Крім того, потрібно повністю реалізувати вимоги щодо розкриття інформації про кінцевих бенефіціарів ЗМІ;

- підтримка економічної самостійності медіа. Держава повинна сприяти створенню умов для фінансової стійкості незалежних ЗМІ. З огляду на американський досвід різноманітного медіаринку, рекомендується розробити механізми державного стимулювання медіа-плюралізму, які не загрожують

редакційній свободі. Це можуть бути прозорі грантові програми, податкові пільги або міжнародна донорська підтримка;

– гармонізація з міжнародними стандартами. Україна повинна й надалі узгоджувати своє законодавство зі стандартами ЄС у сфері свободи медіа. Виконання зобов'язань за Угодою про асоціацію з ЄС має залишатися пріоритетом.

Реалізація цих рекомендацій сприятиме формуванню в Україні вільної, незалежної, різноманітної та відповідальної медіасистеми; посилить роль ЗМІ як інструменту громадського контролю та забезпечить ефективніший захист прав громадян, підвищуючи прозорість влади; наблизить українське медіа-правове поле до найкращих міжнародних стандартів.

2.3. Повноваження – центральний елемент конституційно-правового статусу засобів масової інформації в Україні та США

Конституційно-правовий статус ЗМІ охоплює сукупність правових норм, що визначають їхнє становище в системі суспільних відносин, а також закріплюють основні права, свободи, обов'язки та відповідальність медіа. Як було вже зазначено в попередніх розділах, під конституційно-правовим статусом ЗМІ ми розуміємо конституційно закріплене положення засобів масової інформації як особливого суб'єкта правовідносин, що детермінується через правосуб'єктність, систему принципів, прав, свобод, обов'язків та гарантій. Відповідно повноваження ЗМІ у межах їхнього конституційно-правового статусу включають сукупність юридично закріплених правомочностей (компетенцій) медіа, реалізація яких забезпечує виконання їхніх суспільно важливих функцій. Іншими словами, це ті права та законні можливості, якими наділені ЗМІ згідно з Конституцією та законами, за якими вони можуть збирати, створювати і поширювати інформацію, впливати на формування громадської думки, здійснювати контроль за владою тощо. Одночасно повноваження ЗМІ

передбачають і наявність відповідних юридичних обов'язків та меж відповідальності медіа під час здійснення інформаційної діяльності.

Попередньо досліджуючи конституційно-правовий статус ЗМІ, ми звертали увагу на структуру цього статусу та його складові елементи. Деякі дослідники зазначають, що конституційно-правовий статус ЗМІ має певну юридичну конструкцію і включає загальні та спеціальні правові ознаки [61]. Загальні ознаки охоплюють базові права і свободи, якими медіа користуються нарівні з іншими суб'єктами (наприклад право на свободу слова), тоді як спеціальні ознаки відображають особливі права та гарантії, надані саме ЗМІ (наприклад право журналіста не розкривати джерело інформації або право редакції на редакційну незалежність). Таким чином, поняття повноважень ЗМІ включає комплекс правомочностей, притаманних ЗМІ як особливому суб'єкту – носію права на свободу слова та інформацію. Ці правомочності юридично забезпечують можливість ЗМІ виконувати їхню роль у суспільстві та визначають межі діяльності медіа, узгоджені з публічними інтересами і правопорядком.

Сутність повноважень ЗМІ розкривається через їхню ключову роль у функціонуванні демократичного суспільства. Вільні та незалежні медіа традиційно розглядають як одна з фундаментальних інституцій демократії – так звану «четверту владу», за аналогією з трьома гілками влади (законодавчою, виконавчою та судовою) [157]. Саме через здійснення своїх повноважень – свободу збирати і поширювати інформацію, критикувати владу, висвітлювати суспільно значущі події – ЗМІ виконують роль «сторожового пса демократії». Як зазначають американські дослідники, право на вільну пресу встановлено як засіб контролю за владою і є глибинно вкоріненим у відданості демократичним цінностям [282].

У демократичному суспільстві повноваження ЗМІ спрямовані на забезпечення прозорості й підзвітності державної влади, реалізацію права громадян на отримання правдивої інформації, формування плюралістичного інформаційного простору та вільного обміну думками. Конституційні гарантії свободи слова і преси покликані утвердити інформаційну відкритість як норму

суспільного життя. Свобода ЗМІ глибоко пов'язана з можливістю громадськості отримувати різноманітну інформацію та брати участь у суспільних процесах. Саме тому реалізація повноважень ЗМІ (як-от публікація журналістських розслідувань, викриття зловживань, організація публічних дискусій) забезпечує дію конституційного принципу народовладдя на практиці. Засоби масової інформації, що користуються своїми правами, водночас слугують суспільству, інформуючи, просвітлюючи громадян, забезпечуючи платформу для громадської дискусії.

Варто підкреслити, що демократична сутність повноважень ЗМІ проявляється не лише у свободах, якими вони наділені, а й у певних обмеженнях, що покликані захистити інші цінності демократичного суспільства. Свобода преси не є абсолютною: її здійснення може обмежуватися законом в інтересах національної безпеки, громадського порядку, захисту прав інших осіб тощо (як це прямо передбачено у ч. 3 ст. 34 Конституції України [44]). Такий баланс покликаний не послабити роль медіа, а навпаки, – забезпечити відповідальне здійснення ними своїх повноважень у рамках правового поля демократичної держави.

Як вже зазначалося у попередніх розділах, в Україні основи конституційно-правового статусу та повноважень ЗМІ закріплені насамперед на конституційному рівні. Конституція України проголошує принципи, безпосередньо пов'язані з діяльністю медіа. Конституційні норми гарантують, що держава не має права втручатися в зміст інформаційної діяльності медіа. Крім того, держава зобов'язується гарантувати свободу політичної діяльності, не забороненої законом, що включає вільне функціонування ЗМІ різних політичних напрямів на засадах плюралізму.

Безпосередньо право на інформаційну діяльність закріплене у статті 34 Конституції України [44]. У цій статті кожному гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань. Окремо наголошується, що кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію будь-яким способом на свій вибір. Таким чином,

Конституція наділяє як громадян, так і створені ними медіаінституції правом на вільний обіг інформації. Це фактично визначає базові повноваження ЗМІ: збирати інформацію (у тому числі одержувати її від органів влади), зберігати і обробляти її, та поширювати публічно через пресу, телебачення, радіо, Інтернет тощо. Конституційна норма також окреслює межі цих повноважень – можливість законних обмежень заради національної безпеки, територіальної цілісності, громадського порядку, захисту прав інших осіб тощо. Важливо, що будь-які такі обмеження мають встановлюватися саме законом і відповідати легітимній меті, що узгоджується з міжнародними стандартами свободи слова.

Розвиваючи конституційні положення, поточне законодавство України деталізує права й обов'язки суб'єктів інформаційної діяльності. Закон України «Про медіа» [91], який прийшов на зміну застарілому законодавству про пресу, телебачення і радіомовлення, визначає правові засади діяльності суб'єктів у сфері медіа, встановлює гарантії професійної діяльності журналістів та регулює питання державного нагляду у цій сфері. Хоча основні конституційні принципи залишилися незмінними, зокрема гарантії незалежності медіа і недопущення цензури, закон конкретизує повноваження ЗМІ, беручи до уваги сучасний медіапростір (інтернет-ЗМІ, платформи спільного доступу до інформації тощо).

Як приклад законодавчого закріплення повноважень ЗМІ можна навести окремі норми Закону України «Про інформацію» [90]. Цей закон гарантує журналістам та редакціям медіа конкретні правомочності, без яких реалізація конституційної свободи слова була б утрудненою. Зокрема журналіст має право: вільно здійснювати письмові, аудіо- та відеозаписи (крім випадків, передбачених законом); безперешкодно відвідувати приміщення органів влади та відкриті заходи, що ними проводяться, і бути особисто прийнятим посадовими особами у розумний строк; не розкривати джерела інформації, за винятком випадків, коли суд зобов'язує до цього на підставі закону; збирати інформацію в районах надзвичайних ситуацій, стихійного лиха, воєнних дій після пред'явлення посвідчення тощо. Таким чином, національне законодавство конкретизує

конституційні повноваження ЗМІ, надаючи їм інструменти для практичної реалізації права на інформацію.

Водночас українське право визначає обов'язки та відповідальність медіа. Наприклад, журналіст зобов'язаний подавати для поширення достовірну інформацію та дотримуватися вимог Кодексу етики українського журналіста. Закон забороняє зловживання свободою слова, такі як розповсюдження пропаганди війни, заклики до насильницького повалення конституційного ладу, розпалювання міжнаціональної ворожнечі (ці обмеження відображені й у Конституції – ч.5 ст. 5, ст. 37). Отже, конституційно-правовий статус ЗМІ в Україні врівноважує широкі повноваження медіа належними обмеженнями й обов'язками, щоб інформаційна діяльність здійснювалася в руслі демократичних цінностей та не завдавала шкоди суспільному благу.

У Сполучених Штатах Америки конституційно-правовий статус медіа ґрунтується на короткій, але вкрай впливовій нормі – Першій поправці до Конституції США [297], в якій заборонено видавати закони, що обмежують свободу слова або преси. Така формула фактично наділяє ЗМІ конституційним повноваженням вільно здійснювати свою професійну діяльність, бути захищеним від будь-якого втручання з боку законодавчої влади. Іншими словами, держава (в особі органів влади на всіх рівнях – після застосування 14-ї поправки до штатів [206]) позбавлена можливості встановлювати цензуру чи інші прямі обмеження для преси.

Американська модель забезпечення прав ЗМІ, як ми вже зазначали раніше, історично ґрунтується на негативних зобов'язаннях держави – утримуватися від посягань на свободу преси. Жодних спеціальних «повноважень» медіа у вигляді переліку прав у тексті Конституції США не прописано; натомість гарантовано загальний простір свободи, у межах якого преса може діяти на власний розсуд. Суди США, особливо Верховний Суд, протягом більш ніж двох століть наповнювали змістом цю конституційну норму через прецедентні рішення. Було вироблено низку доктрин, що стосуються діяльності медіа, які фактично визначають сутність їх конституційно-правового статусу. Зокрема Верховний Суд

США ще в справі *Near v. Minnesota* [257] заклав принцип недопустимості *prior restraint* – попередньої судової заборони публікації матеріалів, за винятком надзвичайних обставин (наприклад, прямої загрози національній безпеці). У знаменній справі *New York Times Co. v. United States* [260], про яку ми вже згадували вище, відомій як справа «Пентагонських документів», було підтверджено, що спроби уряду заборонити друк матеріалів за мотивами таємності інформації суперечать Першій поправці, якщо немає доведеного негайного і непоправного збитку національній безпеці. Ці прецеденти закріпили за пресою широкі можливості оприлюднювати навіть конфліктну для держави інформацію, виконуючи тим самим свою суспільну місію.

Варто зазначити, що в США повноваження медіа реалізуються переважно через саморегуляцію та постфактум відповідальність, а не через детальне законодавче регулювання їхніх прав. Наприклад, журналісти і редакції в США мають право збирати інформацію з будь-яких відкритих джерел, відвідувати публічні заходи, висвітлювати діяльність урядовців – усе це вважається природною складовою свободи преси, хоча й не перераховано окремо в законі. Існують певні негласні або професійні привілеї, напрацьовані практикою. Так, багато державних установ США акредитують журналістів на брифінги, надають пресрелізи, виконують вимоги щодо публічності інформації (зокрема через Закон про свободу інформації [301], що дає право запиту публічних документів). Проте ці механізми радше належать до адміністративних процедур, ніж до конституційно закріплених повноважень.

Американське законодавство не містить спеціального «закону про пресу» чи «про медіа», подібного до українського. Замість цього існує розгалужена система судового права та окремих нормативних актів, що стосуються окремих аспектів (телекомунікацій, телерадіомовлення, авторського права, дифамації тощо). Так, Акт про зв'язок [298] створив Федеральну комісію зі зв'язку, яка регулює технічні аспекти діяльності ЗМІ (розподіл частот для телебачення і радіо), а також певною мірою контент у сфері ефірного мовлення (наприклад правила щодо ненормативної лексики або відвертої еротики в ефірі). Однак ці

обмеження розглядаються як вузькі винятки, що мають відповідати конституційним критеріям допустимості. У цілому конституційно-правовий статус ЗМІ в США характеризується максимальною свободою дій медіа та мінімальним втручанням держави, виходячи з презумпції, що ринок ідей самостійно відрегулює інформаційне поле, а зловживання свободою преси мають адресуватися не цензурою, а відповідальністю *ex post* (через судові позови про наклеп, захист честі і гідності, притягнення до відповідальності за розголошення державної таємниці тощо).

Таким чином, у США повноваження ЗМІ як елемент їхнього правового статусу проявляються перш за все в імунітеті преси від державного примусу. Це дає змогу медіа виконувати роль каналу для вільного потоку інформації та громадського контролю над владою без остраху санкцій з боку уряду. Водночас американська модель покладає на медіа високу відповідальність за добросовісне використання такої свободи, оскільки саме від зрілості медіаспільноти залежить дотримання журналістських стандартів і довіра суспільства.

Аналізуючи повноваження ЗМІ, слід наголосити на їх двоїстій природі: це і права, і обов'язки ЗМІ, які в сукупності визначають їх особливий правовий статус. Медіа як соціальний інститут наділені широкими правами, необхідними для виконання своєї місії, проте користування цими правами невіддільне від виконання певних обов'язків перед суспільством.

До прав (власне повноважень) ЗМІ належать передусім інформаційні права—свобода пошуку, отримання та поширення інформації. Як зазначалося, в Україні та США ці права охороняються на конституційному рівні. Медіа мають право висловлювати критику на адресу влади, викривати суспільно небезпечні явища, публікувати матеріали на теми, що становлять публічний інтерес. Окрім того, законодавство нерідко закріплює за ними й спеціальні права. В українському законі такі права журналіста, як можливість не розкривати джерела інформації без рішення суду, чи право збирати дані в зонах надзвичайних подій, суттєво підсилюють спроможність преси до об'єктивного інформування населення. Отже,

ці правомочності створюють умови для незалежної й ефективної роботи медіа [231].

Водночас медіа мають обов'язки перед суспільством, які є зворотним боком їхніх повноважень. Ключовий обов'язок – дотримуватися правди і закону під час поширенні інформації. Українське законодавство прямо зобов'язує журналіста поширювати достовірну, перевірену інформацію та слідувати професійним етичним стандартам [50]. Етичні кодекси журналістів [41; 292] (як український, так і американський) встановлюють стандарти точності, неупередженості, поваги до приватності та відсутності конфлікту інтересів. Юридично медіа відповідають за порушення прав інших осіб (наприклад, за наклеп чи образу честі), за розголошення законом таємниці, яка охороняється за публікацію матеріалів, що містять заклики до протиправних дій. Таким чином, користуючись правом свободи слова, ЗМІ мають пам'ятати про правові та моральні межі, яких вони повинні дотримуватися.

Нижче, наведено приклади взаємозв'язку прав та обов'язків (табл. 3).

Таблиця 3

Право ЗМІ	Відповідний обов'язок
Свобода слова	Не поширювати фейки та дезінформацію
Доступ до інформації	Дотримуватись конфіденційності таємних даних
Критику влади	Дотримуватись журналістських стандартів
Висвітлення соціально важливих тем	Не маніпулювати суспільною думкою
Право журналістів на професійну діяльність	Дотримуватись професійної етики

Баланс між свободою і відповідальністю медіа є предметом постійної уваги законодавців і суспільства. У демократичній державі медіа не можуть діяти як монополісти істини чи безконтрольні суб'єкти: їхня діяльність врегульована

правом саме з метою захисту інтересів суспільства та окремих громадян. До прикладу, під час надзвичайних або воєнних станів держава може тимчасово обмежувати окремі повноваження медіа – цензурувати військову інформацію, забороняти поширення пропаганди агресора тощо, але такі кроки мають законодавче підґрунтя і винятковий характер [74]. У звичайний час функціонування медіа ґрунтується на презумпції їх добросовісності: держава очікує, що ЗМІ, маючи широкі права, добровільно дотримуватимуться стандартів і не завдаватимуть шкоди суспільному інтересу. Саморегулювання (через комісії з журналістської етики, омбудсманів з прав людини в медіа тощо) доповнює правові норми, сприяючи гнучкому реагуванню на випадки зловживання медіа владою.

Отже, з урахуванням зазначеного вище, пропонуємо визначити повноваження ЗМІ у конституційно-правовому розумінні як комплекс прав, свобод та законних можливостей ЗМІ, що мають на меті забезпечити виконання медіа своєї суспільної місії та є невіддільними від обов'язків і відповідальності. Медіа, як інститут громадянського суспільства користуються особливим захистом для реалізації права громадян на інформацію, але водночас зобов'язані діяти в межах, окреслених демократичними цінностями та правопорядком. Такий підхід дає змогу збалансувати свободу преси з іншими конституційними цінностями, створюючи умови для розвитку відкритого і відповідального медіапростору як в Україні, так і в США. У результаті ЗМІ зміцнюють свій конституційно-правовий статус як гаранті прозорості влади та учасники забезпечення прав і свобод людини, належно використовуючи надані їм повноваження на благо демократичного суспільства [139].

Для комплексного розуміння повноважень ЗМІ як елементу їхнього конституційно-правового статусу пропонуємо здійснити класифікацію цих повноважень за різними критеріями.

1. За сферою інформаційної діяльності:

– повноваження у сфері пошуку та збирання інформації (право на доступ до інформації, право на запит інформації, право на присутність на відкритих заходах органів влади, право не розкривати джерела інформації);

– повноваження у сфері обробки та редагування інформації (право на редакційну незалежність, власну редакційну політику);

– повноваження у сфері поширення інформації (право на публікацію матеріалів, право на трансляцію, право на вільне поширення через різні канали комунікації);

– повноваження у сфері захисту інформації та професійної діяльності (право на судовий захист, право на безпечні умови професійної діяльності).

2. За правовою природою:

– конституційні повноваження (безпосередньо закріплені в конституції або похідні від конституційних прав);

– спеціальні законодавчі повноваження (встановлені спеціальними законами про медіа);

– процесуальні повноваження (пов'язані з участю ЗМІ у різних правових процедурах);

– похідні повноваження (випливають із судової практики та тлумачення правових норм).

3. За суб'єктом реалізації:

– повноваження редакцій ЗМІ як юридичних осіб;

– повноваження журналістів як представників ЗМІ;

– повноваження власників та засновників ЗМІ;

– повноваження самоврядних організацій у медіасфері.

4. За функціональним призначенням:

– інформаційні повноваження (спрямовані на забезпечення інформування суспільства);

– контрольні повноваження (спрямовані на здійснення громадського контролю за владою);

- комунікативні повноваження (забезпечують взаємодію між різними соціальними групами);
- просвітницькі повноваження (сприяють підвищенню освіченості та культури суспільства).

5. За характером правових можливостей:

- правомочності-права (які надають ЗМІ певні юридичні можливості);
- правомочності-обов'язки (які встановлюють певні вимоги до діяльності ЗМІ);
- правомочності-заборони (які визначають межі допустимої діяльності ЗМІ);
- правомочності-гарантії (які забезпечують захист діяльності ЗМІ).

Запропонована класифікація повноважень ЗМІ є важливим науковим інструментом, що забезпечує всебічне розуміння цього елементу конституційно-правового статусу медіа; демонструє багатоаспектність і складну структуру повноважень ЗМІ та виступає методологічною основою для глибокого наукового дослідження конституційно-правового статусу засобів масової інформації в порівняльній перспективі.

Як вже зазначалося вище, у США на рівні законів прямо не визначається перелік прав чи повноважень ЗМІ. Виходячи з конституційного принципу, медіа мають усі права звичайних суб'єктів щодо збирання і поширення інформації, і держава не створює для них обов'язкового дозволу чи ліцензування (окрім технічного ліцензування частот для мовників). Існують, однак, закони, що опосередковано розширюють можливості медіа. Наприклад, федеральний Закон про свободу інформації [301] гарантує право журналістів (і взагалі всіх громадян) запитувати та отримувати від уряду публічну інформацію. У багатьох штатах діють *shield laws* – спеціальні закони про захист журналістських джерел, що звільняють журналістів від обов'язку розкривати конфіденційні джерела інформації у суді [289]. Такі норми хоча й не є конституційними, але підтримують реалізацію конституційної свободи преси.

В Україні законодавство детальніше окреслює статус ЗМІ та журналістів. Тривалий час діяли окремі профільні закони: «Про друковані засоби масової інформації (пресу)» від 16.11.1992 № 2782-ХІІ [88], «Про телебачення і радіомовлення» від 21.12.1993 № 3759-ХІІ [103], «Про інформаційні агентства» від 28.02.1995 № 74/95-ВР [89], які визначали права журналістів (зокрема право відвідувати відкриті засідання органів влади, запитувати інформацію, відмовитися розкривати джерела інформації без рішення суду) та їхні обов'язки. У 2023 році набув чинності Закон України «Про медіа» [91], що комплексно регулює сферу медіа. Цей закон замінив кілька попередніх актів і визначив правові засади діяльності в Україні суб'єктів медіа, а також засади державного управління, регулювання та нагляду. Фактично він модернізував понятійний апарат (перехід від терміна «засіб масової інформації» радянського походження до ширшого поняття «медіа») та враховував євроінтеграційні зобов'язання України. Закон «Про медіа» підтверджує свободу діяльності медіа, встановлює вимоги до прозорості їхньої власності, процедури ліцензування або реєстрації для різних типів медіа та визначає права журналістів (на професійний захист, на доступ до інформації) й обов'язки (дотримання законодавства, стандартів інформації тощо). Таким чином, законодавча база України більш деталізована щодо «повноважень» медіа, тоді як у США ці аспекти переважно регулюються через прецеденти та загальні норми, залишаючи медіа максимально вільними у своїй діяльності.

Свобода преси у США вважається однією з найменш обмежуваних у світі – будь-які обмеження можливі лише у виняткових випадках, визначених судовою практикою. Згідно з тлумаченням Верховного суду держава не може карати чи притягувати до відповідальності за висловлювання або публікації на підставі їх змісту, за винятком екстраординарних обставин [290]. Класично до таких винятків у США належать: наклеп (дифамація) – але щодо публічних осіб діє дуже високий стандарт доказування «умисної недостовірності»; непристойність (obscenity) – матеріали, що підпадають під юридичне визначення непристойних за тестом Міллера, не захищені Першою поправкою; пряме підбурювання до насильницьких дій – висловлювання, які створюють реальну та неминучу загрозу

провокування насильства [174]; розголошення державних таємниць у дуже вузьких ситуаціях (наприклад розкриття місця дислокації військ в умовах війни).

Отже, межі, в яких медіа у США можуть діяти, є надзвичайно широкими. Ліцензуванню підлягає тільки технічний аспект – радіочастоти для телерадіомовників, але не зміст публікацій. Законодавчо забороненими є лише окремі категорії контенту (наприклад дитяча порнографія або прямі погрози насильством). Немає закону, який би загалом обмежував «неправдиву інформацію» чи «пропаганду». Навіть завідомо неправдиві висловлювання захищаються, якщо вони не завдають конкретної юридичної шкоди. Для прикладу, «мова ворожнечі» (hate speech) у США не виділена окремо у законі: висловлювання образливих чи екстремістських поглядів охороняються Першою поправкою, поки не перетинають межі прямого підбурювання до насильства. Таким чином, держава не встановлює змістовних меж «повноважень» медіа повідомляти будь-яку інформацію; медіа відповідають лише постфактум, якщо порушили інші закони (наприклад дифамацію чи правила щодо держтаємниць), причому і ці закони сформульовані так, щоб максимально охороняти свободу слова.

Українське законодавство дозволяє певні обмеження свободи медіа, виходячи з наведених у Конституції критеріїв законності та необхідності в демократичному суспільстві. Це означає, що діяльність ЗМІ може бути обмежена в інтересах національної безпеки, громадського порядку, територіальної цілісності для запобігання злочинам, охорони здоров'я, захисту репутації чи прав інших людей, запобігання розголошенню конфіденційної інформації або для підтримання авторитету правосуддя [44]. Такі підстави досить широкі, і конкретизація їх відбувається через закони та судову практику. Українські закони прямо забороняють зловживання свободою слова. Зокрема не допускаються пропаганда війни, заклики до насильницького повалення влади, розпалювання міжнаціональної чи релігійної ворожнечі тощо (такі норми містилися ще в Законі «Про інформацію» 1992 р. і збереглися в Законі «Про медіа»).

Закон «Про медіа» 2023 року детально окреслив межі допустимого контенту та повноваження державного регулятора, значно розширив повноваження Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення (медіарегулятора) щодо нагляду за дотриманням медійного законодавства. Нацрада отримала право через суд скасовувати реєстрацію або анулювати ліцензії медіа за такі грубі порушення: надання неправдивих відомостей про власників та бенефіціарів; поширення дискримінаційних матеріалів; пропаганда наркотиків, а також позитивне висвітлення збройної агресії проти України чи підтримка внутрішньої політики держави-агресора; демонстрація нацистської чи комуністичної символіки; показ заборонених російських фільмів тощо. В умовах повномасштабної війни закон вводить окремий режим: розділ IX закону визначає особливості регулювання медіа під час збройної агресії, включно зі списком інформації, яку заборонено поширювати в умовах війни. Крім того, щодо онлайн-медіа передбачено процедури блокування: зареєстровані інтернет-видання можуть бути заблоковані за рішенням суду після неодноразових порушень, а незареєстровані – навіть рішенням Нацради (тимчасово на 14 днів після п'яти грубих порушень). Ці положення покликані боротися з дезінформацією та шкідливим контентом, але водночас викликають дискусії щодо можливих загроз свободі слова.

У питанні відповідальності за публікації простежується зближення зі світовими стандартами. Дифамація (наклеп) в Україні була декриміналізована у 2001 році – відповідні статті про образу та наклеп вилучено з Кримінального кодексу [154]. Відтоді притягнення журналіста чи видання за поширення недостовірної інформації можливе лише в порядку цивільного позову про захист честі, гідності і ділової репутації (тобто шляхом спростування і відшкодування шкоди). Це наближає Україну до американського підходу, де наклеп, теж є предметом цивільного права. Однак стандарт доказування в Україні є менш захисним для медіа, ніж у США: позивачеві достатньо довести поширення про нього неправдивих фактичних тверджень, тоді як у США публічний діяч повинен довести ще й «actual malice» – свідоме ігнорування правди або явну недбалість

журналіста щодо правдивості інформації. Верховний суд США у справі *New York Times v. Sullivan* [259] підкреслив, що захист принципу вільної дискусії передбачає готовність терпіти «їдкі та неприємно різкі нападки» на адресу влади, тому законодавство про наклеп не може використовуватися для придушення критики влади. Впровадження цього принципу – через критерій *actual malice* – суттєво обмежило можливості посадових осіб у США подавати позови проти преси з метою тиску. В Україні ж суди під час розгляду позовів про захист репутації часто стають на бік позивачів, особливо якщо це приватні особи, хоча поступово й тут враховуються стандарти ЄСПЛ про те, що публічні діячі мають терпіти більш жорстку критику. Загалом навіть у сфері дифамації, де обидві країни визнають можливість обмеження свободи медіа, американські стандарти встановлюють значно вужчі межі відповідальності преси, тоді як українські – ширші (хоч і звужуються під впливом європейської судової практики).

Принциповою рисою американської моделі є приватна і незалежна преса. Уряд США не володіє провідними медіаресурсами і не має офіційного органу цензури. Основні телевізійні канали, газети, інтернет-видання знаходяться у приватній власності і конкурують на ринку. Держава максимально відсторонена від контролю над медіа: немає міністерства інформації чи будь-якого державного комітету з «ідеології». Навіть державний регулятор у сфері мовлення – Федеральна комісія зі зв'язку – займається переважно технічними питаннями розподілу частот та виконанням вузьких норм (наприклад щодо недопущення ненормативної лексики в ефірі в денний час), але не втручається у редакційну політику новинних служб. Такий високий рівень незалежності історично підкріплювався як правовими нормами, так і традицією: ще з часів заснування США свобода преси розглядалась як «четверта влада», що контролює владу офіційну.

У США існує публічне мовлення (мережа NPR, телеканал PBS), які фінансуються частково державою, однак законодавство гарантує їх редакційну автономію. Крім того, є медіа для зовнішнього мовлення (*Voice of America*, *Radio Free Europe/Radio Liberty*), нагляд за якими здійснює незалежне Агентство США з

глобальних медіа. Їхній мандат – подавати аудиторії за межами США об’єктивну інформацію про Америку і світ, а не бути рупором уряду. У цілому урядовий вплив на медіа опосередкований і обмежується звичайними відносинами: пресслужби органів влади надають інформацію, проводяться пресконференції, діє система акредитації журналістів при державних установах тощо. Будь-яка спроба прямого тиску (наприклад, погрожувати медіа перевірками через критичні матеріали) викликати скандал і може мати юридичні наслідки, оскільки журналісти мають ефективні інструменти захисту. Рівень незалежності американських ЗМІ від уряду традиційно дуже високий. Проблеми, які обговорюються в США щодо медіа, стосуються переважно ринкових і суспільних чинників – концентрації власності, політичної поляризації редакцій, поширення дезінформації через соцмережі, але не прямого урядового контролю над пресою.

Взаємодія української держави і медіа історично була складнішою і пройшла шлях від пострадянських практик контролю до поступового утвердження незалежності преси. Конституційна заборона цензури та розвиток ринкових відносин у медіасфері в 1990-х роках ХХ ст. забезпечили появу незалежних приватних медіа. Однак значна частина впливових медіа (передусім телевізійних каналів) в Україні опинилася під контролем великих бізнес-груп (олігархів), які нерідко мали тісні зв’язки з політичною владою. Це призводило до неформального впливу держави на зміст мовлення: влада могла «домовлятися» з власниками каналів про лояльність у висвітленні, або ж, навпаки, опозиційні політики, володіючи медіа, використовували їх як інструмент тиску на владу. У часи президентства Л. Кучми (кінець 1990-х – початок 2000-х) була відома практика «темників» – таємних директив з Адміністрації Президента для редакцій телеканалів щодо того, як висвітлювати певні теми. Це явище було явним порушенням незалежності медіа. Проте олігархічна модель медіавласності продовжувала загрожувати повній редакційній свободі.

За останні десятиліття Україна посилила незалежність ЗМІ. У 2015–2017 роках створено суспільне мовлення: на базі державних телеканалів і радіостанцій утворено Національну суспільну телерадіокомпанію України (НСТУ, бренд

«Суспільне») [75], яка фінансується з бюджету, але має законодавчо гарантовану редакційну незалежність. Суспільний мовник покликаний бути аналогом європейських BBC чи Deutsche Welle – джерелом неупередженої інформації, захищеним від прямих урядових вказівок. На практиці проблемою залишається стабільність фінансування та спроби політичного впливу через наглядові органи, але загалом поява суспільного телебачення і радіо стала прогресом у відносинах держави і медіа.

Взаємодія держави з приватними медіа зараз відбувається в рамках правового поля: журналісти широко використовують Закон «Про доступ до публічної інформації» від 13.01.2011 № 2939-VI [87]. Щоб отримувати дані від влади, урядовці активно комунікують через пресслужби, брифінги, інтерв'ю. Водночас держава зберігає регуляторні важелі – вже згадувана Нацрада з питань телерадіомовлення контролює дотримання ліцензійних умов. Іноді її дії сприймаються як політично мотивовані, але такі випадки важко однозначно довести і вони не мають системного характеру останніми роками [68]. Загалом, до початку 2022 року медіасередовище України ставало все більш плюралістичним, а пряме втручання урядовців у редакційну політику було швидше винятком.

Повномасштабна війна, що почалася у лютому 2022 року, внесла корективи у державну інформаційну політику. З міркувань національної безпеки та інформаційної єдності влада ініціювала так званий «Єдиний телемарафон» – спільний цілодобовий інформаційний ефір основних телеканалів, присвячений висвітленню війни [236]. Фактично всі великі новинні канали погодилися транслювати уніфікований контент, вироблений консорціумом медіа за координації Офісу Президента. Цей крок пояснювався необхідністю доносити перевірену інформацію та запобігти паніці, але він, безумовно, знизив рівень медіаплюралізму на телебаченні. Критики зауважують, що марафон встановив певну цензурну однотипність і зробив державу головним модератором телепростору [227]. Влада, у свою чергу, обіцяє, що це тимчасовий воєнний захід. Поза марафоном продовжують працювати незалежні онлайн-медіа, друковані видання, де зберігається більша різноманітність думок.

Міжнародні індекси свободи преси відображають неоднозначну ситуацію. За даними «Репортерів без кордонів» [171], у 2024 році Україна посіла 61-ше місце зі 180 країн (піднявшись на 18 позицій порівняно з попереднім роком). RSF кваліфікує ситуацію як «проблематичну» (так само, як у Польщі чи Італії), відзначаючи прогрес у зменшенні політичного тиску і підвищенні безпеки журналістів, але звертаючи увагу, що український медіаландшафт «залишається частково під контролем олігархів» і що «держава також стала центральним гравцем медіасфери після російського вторгнення» [315]. США у тому ж рейтингу знаходяться на 55-му місці і теж зараховані до «проблематичної» зони в основному через поляризацію медіа та випадки насильства щодо журналістів (особливо під час протестів) [171]. Однак механізми впливу держави на медіа різняться: якщо в Україні це здебільшого історичний тягар олігархічної власності та виклики війни, то в США – скоріше питання ринкової конкуренції і суспільної довіри. У цілому незалежність українських медіа поступово зростає, хоча й зазнає стрес-тесту через війну, тоді як у США медіа традиційно незалежні від уряду, а актуальні дискусії точаться довкола якості й відповідальності самих медіа.

Як держава–член Ради Європи з 1995 року Україна перебуває під дією європейської системи захисту прав людини. Стаття 10 Європейської конвенції з прав людини гарантує свободу вираження поглядів та інформації, і Україна зобов'язана її дотримуватися [43]. Це означає, що рішення Європейського суду з прав людини мають безпосередній вплив на правову практику України у сфері медіа. Багато норм національного законодавства змінювалися під впливом міжнародних стандартів. Наприклад, саме в контексті вступу до Ради Європи Україна скасувала кримінальну відповідальність за наклеп у 2001 році, виконавши одну з рекомендацій щодо свободи слова [154]. Крім того, під тиском міжнародної спільноти Україна ухвалила закон про суспільне мовлення, забезпечила ухвалення прогресивного Закону «Про доступ до публічної інформації» [87], який закріпив європейські принципи відкритості даних.

Європейський суд з прав людини у своїх рішеннях щодо України (таких, як згадані «Швидка проти України» [126], «Редакція газети «Правое дело» та

Штекель проти України» [124], «Газета «Україна-Центр» проти України» [123]) сформулював важливі принципи: особливий захист політичної мови та обговорення суспільно важливих питань; вимогу суворої необхідності будь-якого обмеження; обов'язок держави створити сприятливі умови для свободи преси. Українські суди і законодавці зобов'язані враховувати ці стандарти. Наприклад, після рішення у справі «Редакція газети «Правое дело» та Штекель проти України» (де йшлося про відповідальність за передрук інтернет-коментаря) [124] було внесено зміни до закону щодо відповідальності за інформацію, взяту з інтернету, аби усунути правову невизначеність. Подібно рекомендації Комітету міністрів Ради Європи після низки справ проти України стимулювали посилення захисту журналістів від нападів і забезпечення ефективного розслідування таких злочинів.

Крім Ради Європи, важливим є вплив ОБСЄ та ООН. Організація з безпеки і співробітництва в Європі має представника з питань свободи медіа, який регулярно оцінює законопроекти й політику щодо медіа в країнах-учасниках. Він неодноразово звертав увагу України на необхідність зберігати баланс у боротьбі з дезінформацією та не допустити надмірних обмежень. Крім того, Україна, будучи учасником Міжнародного пакту про громадянські і політичні права [66], періодично проходить огляди ситуації зі свободою слова в Комітеті ООН з прав людини.

Сполучені Штати традиційно надають перевагу власній конституційній системі захисту прав і меншою мірою орієнтуються на міжнародне право у внутрішніх питаннях свободи слова. США є учасником Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, проте під час ратифікації в 1992 році Сенат США заявив, що положення статті 19 цього Пакту (про свободу вираження) не можуть обмежувати права, гарантовані Конституцією США, і не є самовиконуваними у внутрішньому правопорядку. Іншими словами, міжнародні норми не можуть знизити рівень захисту свободи слова і преси в США, встановлений Першою поправкою [205]. Водночас США часто виступають ініціатором міжнародних декларацій та коаліцій на підтримку свободи медіа. Наприклад, США разом з

Великою Британією та іншими союзниками в 2019 році започаткували Global Media Freedom Coalition – об'єднання держав, які зобов'язалися просувати свободу преси і захищати журналістів у світі. На дипломатичному рівні Держдепартамент США щорічно у Доповідях про права людини оцінює стан свободи слова в кожній країні (у тому числі і в Україні) [300], тим самим впливаючи через публічний тиск. Отже, міжнародне право впливає на США переважно опосередковано – через зобов'язання, які США беруть у межах міжнародних форумів, та через їхню власну роль як «експортера» стандартів свободи преси. Американське законодавство не запозичує напряду європейських чи інших моделей, бо має суворіші вимоги захисту висловлювань. Однак США підтримують загальні принципи, закріплені в статті 19 Загальної декларації прав людини та МПГПП і через свої дії за кордоном намагаються підсилити ці принципи.

Отже, Україна і США, маючи різні історичні та правові системи, виробили свої підходи до нормативно-правового регулювання діяльності мас-медіа. Українська модель характеризується детальною кодифікацією прав та обов'язків ЗМІ і журналістів, наявністю спеціалізованого регулятора та більш значною роллю держави у коригуванні інформаційного простору. Натомість американська модель спирається на мінімальне державне втручання, конституційні запобіжники проти цензури та розвинутий судовий захист свободи преси, навіть якщо це інколи дає змогу медіа уникати відповідальності за спірний контент.

В обох країнах ЗМІ мають конституційно гарантоване право вільно збирати і поширювати інформацію, яке в Україні закріплене статтею 34 Конституції, у США – Першою поправкою. Однак реалізація цього права відбувається по-різному: в Україні існує дозвільно-регуляторний підхід (реєстрація ЗМІ, обмеження за законами про інформацію, про телебачення тощо), у США – максимально ліберальний (немає єдиної системи реєстрації преси, обмеження встановлюються переважно судовими рішеннями і діють *ex post facto*, тобто після публікації у разі зловживань). Обов'язки ЗМІ в Україні детальніше прописані (наприклад, вимоги щодо достовірності інформації у Законі «Про інформацію»),

тоді як у США багато в чому це питання саморегуляції журналістів та медіакомпаній.

Водночас обидві країни визнають фундаментальне значення свободи слова і преси та декларують відданість міжнародним стандартам у цій сфері – різниця полягає насамперед у способах балансування свободи медіа з іншими суспільними інтересами (національна безпека, права осіб, громадський порядок). Компаративний аналіз показує, що для ефективного і демократичного регулювання медіа важливо дотримуватися верховенства права, прозорості та пропорційності обмежень, ураховуючи найкращі практики обох правових систем і вимоги міжнародного права. Свобода медіа – спільна цінність України та США, яка реалізується в різних правових формах, але підкоряється єдиному принципу: інформація має вільно циркулювати в демократичному суспільстві, а держава може втручатися лише в разі крайньої необхідності, встановленої законом.

2.4. Гарантії та відповідальність як елементи конституційно-правового статусу засобів масової інформації в Україні та США

У правовій науці під гарантіями діяльності ЗМІ розуміють систему правових засобів, умов і механізмів, що забезпечують реалізацію, охорону і захист свободи слова та преси [147]. Іншими словами, гарантії – це ті правові інструменти, які держава закріплює у законодавстві для безперешкодного здійснення медіа своєї функції інформування суспільства та контролю за владою. На конституційному рівні такі гарантії виражаються насамперед у закріпленні свободи слова і преси. Конституція України проголошує: «Кожному гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань» і прямо забороняє цензуру [44]. В Основному Законі України держава таким чином взяла на себе обов'язок не втручатися неправомірно у діяльність ЗМІ та створити умови для їх незалежності. Гарантії свободи преси закріплені і на міжнародному рівні: стаття 19 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права [66] та стаття 10 Європейської конвенції з прав людини [43] визначають

право кожного вільно виражати погляди, отримувати та поширювати інформацію, підкреслюючи, що здійснення цього права пов'язане з «обов'язками і відповідальністю» і може підлягати певним обмеженням, встановленим законом в інтересах демократичного суспільства.

Конституція США у Першій поправці так само гарантує свободу преси, встановлюючи, що Конгрес не може приймати законів, які обмежують свободу слова або друку [297]. На відміну від більшості інших правових систем, американська конституційна норма не містить застережень щодо можливих обмежень цього права – це відображає особливо високий рівень охорони свободи медіа в США.

У цілому гарантії свободи діяльності ЗМІ можна поділити на нормативно-правові (конституційні норми, закони, міжнародні договори), інституційні (незалежні суди, медіарегулятори, омбудсмани), а також на спеціальні гарантії для журналістів [152]. До спеціальних гарантій для журналістів належать передбачені законом права журналістів збирати інформацію, відвідувати органи влади, не розкривати джерела інформації тощо [90].

Таким чином, гарантії ЗМІ – це правові підвалини, що забезпечують реальність свободи преси: без дієвих гарантій деклароване право на свободу слова може залишатися лише формальним. Практика Європейського суду з прав людини наголошує, що свобода вираження поглядів і свобода преси є одним із наріжних каменів демократичного суспільства, а держава повинна створити умови для плюралістичного та незалежного медіасередовища [179]. Зокрема ЄСПЛ підкреслив особливу роль преси як «суспільного сторожа» (public watchdog), що покладає на державу обов'язок гарантувати їй можливість виконувати цю роль без необґрунтованого втручання [184].

Розглядаючи законодавче забезпечення незалежності медіа, необхідно зазначити, що правові гарантії свободи слова деталізуються в профільному законодавстві та покликані убезпечити медіа від неправомірного втручання. В Україні останніми роками відбулися суттєві зміни законодавства, спрямовані на оновлення медіасфери та посилення її незалежності. Закон України «Про медіа»

[91], ухвалений у рамках євроінтеграційних зобов'язань держави, замінив собою кілька старих галузевих актів та гармонізував українські норми з Директивою ЄС про аудіовізуальні медіапослуги [28]. Закон запроваджує прозорі вимоги до структури власності медіа, забороняє створення монополій на інформаційному ринку та встановлює чіткі процедури санкцій щодо ЗМІ, обмежуючи можливість довільного їх застосування. Одночасно закон передбачив нові механізми протидії пропаганді держави-агресора: пряму заборону медіа, пов'язаних з державою-окупантом, блокування ворожих інтернет-сервісів та ведення реєстру заборонених джерел контенту. Важливою інновацією стала норма про співрегулювання – створення в кожному секторі медіа галузевого органу, який разом з державним регулятором напрацьовуватиме правила та етичні стандарти. Таким чином, закон «Про медіа» комплексно оновив нормативну базу, збалансувавши розширені повноваження регулятора посиленими гарантіями від його зловживань. Втім експерти зауважують, що окремі положення викликали дискусії щодо потенційного впливу на незалежність ЗМІ. Наприклад, закон дав Нацраді право у виняткових випадках призупиняти ліцензію без рішення суду, що одразу ж породило питання щодо достатності запобіжників від політичного тиску [300]. Крім того, в умовах воєнного стану діє спеціальне законодавство. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» від 12.05.2015 № 389-VIII [94] наділяє військове командування та військові адміністрації правом регулювати роботу ЗМІ в інтересах інформаційної безпеки. Такі обмеження мотивуються необхідністю захисту держави, включаючи санкції щодо медіа та журналістів, які визнані загрозою національній безпеці або поширюють ворожу пропаганду. Водночас ці виняткові заходи мають тимчасовий характер і діють лише в рамках воєнного стану; після його завершення очікується повне відновлення конкурентного медіапростору. З огляду на вищезгадане, законодавче поле України наразі поєднує прогресивні норми, наближені до європейських стандартів, та спеціальні режими, зумовлені війною, що потребує подальшого моніторингу з точки зору впливу на незалежність преси.

Незалежність медіа забезпечується не лише нормами права, а й інституційними механізмами – діяльністю спеціалізованих органів, системою судового контролю та практиками саморегуляції журналістської спільноти [13]. В Україні центральним органом, покликаним гарантувати плюралізм і законність в медіасфері, є Національна рада з питань телебачення і радіомовлення. Цей медіарегулятор діє з 1994 року, має конституційно визначений статус незалежного органу. До його повноважень належать ліцензування телеканалів і радіостанцій, нагляд за дотриманням мовниками вимог законодавства, застосування санкцій (попередження, штрафи, звернення до суду щодо анулювання ліцензії) та участь у формуванні державної політики у сфері медіа.

У США функції медіарегулятора виконує Федеральна комісія зі зв'язку (FCC), яка була створена ще в 1934 році як незалежне федеральне агентство, відповідальне перед Конгресом [298]. На відміну від української Нацради, юрисдикція FCC охоплює не тільки медіа, а й усю сферу електрозв'язку (радіо, телебачення, супутниковий зв'язок, телефонію, Інтернет тощо). Законодавство США закріплює високий ступінь автономії FCC у прийнятті рішень, але водночас підпорядковує її дії вимогам Першої поправки. Як зазначалося, Комісії прямо заборонено цензурувати мовлення [302] або встановлювати будь-які обмеження за змістом, що не передбачені законом. Таким чином, FCC не має права втручатися в редакційну політику мовників чи друкованих видань. Її роль здебільшого технічна і регуляторна: видача ліцензій на використання радіочастот, розподіл каналів, контроль за добросовісністю конкуренції, розгляд скарг глядачів(слухачів).

Іншим важливим компонентом інституційних гарантій є саморегуляція медіа. Міжнародний досвід свідчить, що професійні журналістські спільноти здатні виробляти етичні стандарти та механізми контролю за їх додержанням, доповнюючи або навіть заміщаючи державне втручання [207]. У США, де традиційно покладаються на ринкові та етичні механізми, існує Кодекс етики Товариства професійних журналістів (SPJ Code of Ethics) [292] та інші добровільні кодекси, яких дотримуються редакції. Медіаорганізації (газети,

телеканали) часто мають власних редакційних омбудсменів, які слідкують за скаргами аудиторії.

В Україні культура саморегуляції тільки розвивається. Існуюча з 2001 року Комісія з журналістської етики ухвалює рішення щодо порушень етичного кодексу українського журналіста, а окремі великі медіа підписали її Декларацію принципів [41]. У 2016 році була створена Незалежна медійна рада – експертний орган при низці медійних громадських організацій, який дає консультативні висновки щодо резонансних випадків (скажімо, щодо мови ворожнечі в ефірі чи цензури) [92]. Хоча рішення саморегуляторів не мають юридичної сили, держава все більше враховує їх: закон передбачив, що галузеві співрегуляторні органи (створені представниками індустрії) братимуть участь у напрацюванні правил і можуть делеговано здійснювати частину контрольних-наглядових функцій. Це наближує українську модель до європейської, де саморегуляція вважається важливою складовою медіаполітики, оскільки підвищує довіру суспільства до медіа і знижує потребу в державному регулюванні.

На нашу думку, в Україні існує необхідність посилення ролі Комісії з журналістської етики. Зазначеного можна досягти внесенням змін до частини 2 статті 90 Закону України «Про медіа» та доповнення пунктом 27-1, в якому передбачити те, що на своїх засіданнях Національна рада України з питань телебачення і радіомовлення розглядає висновки Комісії з журналістської етики в яких викладено інформацію про грубі порушення Кодексу журналістської етики. Зазначена норма зобов'яже Національну раду розглядати грубі порушення в діяльності ЗМІ і реагувати на них. Це допоможе органу журналістської саморегуляції стати ефективнішим.

Питання безпеки журналістів і захисту їхніх джерел інформації є невід'ємною частиною гарантій свободи медіа. Міжнародні стандарти наполягають на особливому статусі журналістів, які виконують суспільно важливу функцію інформування. Стаття 19 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права [66] закріплює право кожного на свободу вираження поглядів, включно зі свободою шукати і поширювати інформацію.

Україна здійснила низку кроків для посилення захисту журналістів на законодавчому рівні. У 2015 році парламент ввів до Кримінального кодексу спеціальні склади злочинів, спрямовані на посилений захист працівників медіа: з'явилися статті 345-1 (погроза або насильство щодо журналіста), 347-1 (умисне знищення або пошкодження майна журналіста), 348-1 (посягання на життя журналіста), 349-1 (взяття журналіста як заручника). Усе це передбачає підвищену відповідальність за дії проти журналістів. Крім того, у 2016 році було розширено статтю 171 КК («Перешкоджання законній професійній діяльності журналістів»), яка тепер охоплює не лише незаконне вилучення матеріалів і техніки журналіста, а й відмову в доступі до інформації та інші форми впливу на журналіста з боку посадових осіб [51]. Ці зміни значно розширили правові можливості притягнення до відповідальності тих, хто чинить тиск чи насильство на репортерів. Відповідно було поліпшено і процесуальні аспекти: кримінальні провадження за злочинами проти журналістів передані до підслідності Національної поліції, а контроль за їх розслідуванням посилено з боку прокуратури. Попри це, проблема безкарності за напади на журналістів залишається актуальною, особливо зараз, у період війни.

Право захисту журналістських джерел в Україні прямо не прописане в Конституції, але забезпечується сукупністю норм. Закон «Про інформацію» (ст. 25) [90] та Закон «Про медіа» [91] закріплюють принцип конфіденційності джерел: журналіст не зобов'язаний розкривати джерело інформації, окрім випадків, коли цього вимагає рішення суду в рамках розслідування тяжкого злочину. Кримінальний процесуальний кодекс України [52] також містить норму, що журналіст не може бути допитаний як свідок про особу, яка надала йому інформацію, якщо ця особа не дала згоди (аналогічно до адвокатської таємниці).

Окрім того, в Україні діють й інші інститути захисту журналістів: Національна спілка журналістів України відслідковує випадки нападів (у межах проекту «Індекс фізичної безпеки журналістів» [35]) і надає правову підтримку постраждалим. Уповноважений Верховної Ради з прав людини має у своїй структурі представника з питань свободи слова, який реагує на порушення прав

медійників. Важливо звернути увагу на вплив європейських стандартів: багато положень українського законодавства були прийняті саме під впливом рекомендацій Ради Європи та з урахуванням рішень ЄСПЛ.

У США захист журналістів та їхніх джерел також є предметом як правового регулювання, так і постійних публічних дебатів. Американське законодавство історично не містило спеціалізованих норм про «журналістську таємницю» на федеральному рівні, і це питання вирішувалося судами та законами штатів. Поворотним моментом стала справа *Branzburg v. Hayes* [175], в якій Верховний суд США розглядав, чи має репортер привілей відмовитися свідчити перед великою журі (*grand jury*) про конфіденційні джерела. Суд постановив, що Перша поправка не надає журналістам абсолютного імунітету від виклику до суду: журналісти зобов'язані давати показання про злочини, які вони особисто бачили, навіть якщо це розкриє джерело. Це рішення викликало занепокоєння в медіа-спільноті, і законодавці на рівні штатів відреагували ухваленням так званих *shield laws* (законів-«щитів»). На цей час 49 із 50 штатів та округ Колумбія мають ті чи інші норми, що забезпечують журналістам право зберігати конфіденційність джерел (або через закон, або через судові прецеденти) [204]. Ці норми різняться за обсягом: деякі штати дають абсолютний привілей (журналіста взагалі не можна примушувати розкрити джерело), інші – кваліфікований (можна вимагати за рішенням суду у разі тяжкого злочину чи загрози життю тощо). На федеральному рівні прямих законодавчих гарантій наразі немає, хоча журналістська спільнота вже понад десятиліття лобіює ухвалення загальнонаціонального «Закону про свободу преси (*PRESS Act*)» [311].

З точки зору фізичного захисту журналістів, США традиційно належать до відносно безпечних країн, хоча окремі інциденти трапляються і там. У США більшість проблем стосується перешкоджання роботі журналістів під час протестів або агресії з боку окремих осіб. Правоохоронні органи здебільшого забезпечують охорону журналістів на масових заходах, проте були випадки затримань репортерів під час висвітлення акцій протесту (наприклад під час заворушень 2020 року) [170]. Громадські організації – такі як Комітет захисту

журналістів (CPJ) та Фонд свободи преси (Freedom of the Press Foundation) – моніторять подібні випадки і часто подають позови проти поліції за порушення прав журналістів. Важливим превентивним фактором є судові позови про порушення Першої поправки: журналісти в США можуть позиватись до органів влади, якщо ті створили перепони у збиранні або поширенні інформації. Таким чином, судовий захист у США виконує роль і реактивної, і проактивної гарантії: суди не тільки виправдовують журналістів, яких незаконно притягнули, а й забороняють державі вчиняти кроки, що загрожують свободі преси.

Поряд із широкими правами та гарантіями ЗМІ мають і юридичні обов'язки, а у разі їх порушення – відповідальність. У контексті медіа «відповідальність» вживається у двох аспектах: по-перше, як позитивна відповідальність (дотримання журналістами та редакціями етичних стандартів, правдивість і збалансованість інформації, повага до прав інших осіб), тобто певний соціальний обов'язок перед суспільством; по-друге, як негативна (юридична) відповідальність, що настає за порушення законодавства про інформацію та ЗМІ. У дослідженнях з медіаправа наголошується, що свобода слова не є абсолютною, оскільки її здійснення пов'язане з виконанням обов'язків і може підлягати санкціям, якщо медіа зловживають своїми правами [262].

Види юридичної відповідальності ЗМІ охоплюють цивільно-правову, адміністративну і кримінальну.

Питання адміністративної, цивільної та кримінальної відповідальності ЗМІ в Україні врегульовано низкою нормативних актів, зокрема Законом України «Про медіа» [91], Кримінальним кодексом України [51], Кодексом України про адміністративні правопорушення [42] та Цивільним кодексом України [145].

Як вже зазначалося раніше, Закон «Про медіа» запровадив сучасну систему регулювання медіасфери та розширив повноваження регулятора – Національної ради з питань телебачення і радіомовлення. Нацрада здійснює нагляд за дотриманням медіазаконодавства, проводить перевірки і застосовує заходи реагування у разі порушень [33]. До адміністративних санкцій, передбачених законом, належать накладення штрафів, попередження, анулювання ліцензій та

навіть тимчасове блокування онлайн-видань за грубі порушення. Наприклад, за поширення забороненого контенту – пропаганди війни, мови ворожнечі, порнографії тощо – Нацрада має право через суд скасувати реєстрацію медіа чи анулювати ліцензію, а у разі незареєстрованих онлайн-медіа – вимагати їх блокування після п'ятого грубого порушення [91]. Таким чином, законодавство України встановлює дієвий адміністративний контроль за діяльністю ЗМІ.

Цивільно-правова відповідальність настає передусім у разі завдання шкоди публікаціями. Цивільний кодекс України [145] гарантує захист честі, гідності та ділової репутації особи: якщо медіа поширили неправдиву інформацію, яка порочить особу, потерпілий може звернутися до суду з позовом про спростування такої інформації та відшкодування моральної (немайнової) шкоди. Відповідно до ст. 277 ЦК інформація визнається недостовірною в судовому порядку; відповідач (медіа) зобов'язаний її спростувати, а за наявності вини – відшкодувати збитки та моральну шкоду. Наразі тягар доказування недостовірності лежить на позивачеві, однак існують законодавчі ініціативи повернути «презумпцію недостовірності негативної інформації», щоб обов'язок доводити правдивість оскаржуваних тверджень покладалася на медіа [4]. Хоча такі зміни спрощували б захист репутації для громадян, але викликають дискусії щодо впливу на свободу слова. У будь-якому разі в Україні дифамація (наклеп) після декриміналізації 2001 року розглядається виключно в порядку цивільного судочинства, що відповідає європейським стандартам.

Кримінальна відповідальність журналістів або медіа настає в Україні лише за діяння, що явно виходять за межі законної журналістської діяльності і кваліфікуються як злочини. Прямої норми про «злочини преси» немає, натомість застосовуються загальні склади злочинів, якщо зміст поширюваної інформації порушує закон. Наприклад, КК України [51] містить статті, що можуть інкримінуватися працівникам медіа у разі поширення забороненої інформації: ст. 109 КК (публічні заклики до насильницького повалення конституційного ладу), ст. 110 КК (посягання на територіальну цілісність, зокрема шляхом інформаційної підтримки сепаратизму), ст. 161 КК (умисне розпалювання національної, расової

чи релігійної ворожнечі), ст. 436 КК (пропаганда війни), ст. 436-1 КК (поширення комуністичної та нацистської символіки) тощо. У 2022 році, в умовах війни, було запроваджено нову ст. 111-1 КК – колабораційна діяльність, яка передбачає покарання за умисне поширення фейкових новин про Збройні Сили України та інші військові формування. Таким чином, поширення дезінформації у воєнний час може кваліфікуватися як кримінальний злочин проти держави. Окрім того, законодавство встановлює кримінальну відповідальність за завідомо неправдиві повідомлення про загрозу безпеці (ст. 259 КК, наприклад «телефонний тероризм») та інші схожі діяння, які можуть стосуватися медіа в разі зловживання свободою слова. Важливо, що наклеп як злочин в Україні наразі відсутній – відповідні статті були вилучені з КК у 2001 році на виконання вимог ПАРЄ щодо декриміналізації дифамації. Таким чином, журналіст не може бути притягнутий до кримінальної відповідальності лише за публікацію недостовірних відомостей, якщо в його діях нема складу іншого злочину (наприклад, вони не підпадають під статті про ворожнечу чи держзраду). Для менш тяжких правопорушень у інформаційній сфері передбачена адміністративна відповідальність: так, ст. 173-1 КУпАП [42] встановлює штраф або виправні роботи за поширення неправдивих чуток, що можуть викликати паніку чи порушення громадського порядку. Отже, система відповідальності ЗМІ в Україні багаторівнева: адміністративні стягнення застосовуються регулятором за порушення медіазаконодавства, цивільні позови – для захисту честі і гідності, а кримінальні покарання – лише за інформаційні злочини, що загрожують державі чи громадському миру.

У США правове поле, що визначає відповідальність медіа, суттєво відрізняється з огляду на дію Першої поправки до Конституції США, яка гарантує свободу слова і преси. Як ми вже зазначали, на федеральному рівні відсутній єдиний «медійний закон» чи цензорський орган, аналогічний українській Нацраді. Натомість існує Федеральна комісія зі зв'язку, яка регулює діяльність теле- і радіомовників. Федеральна комісія зі зв'язку видає ліцензії і може накладати адміністративні санкції на телерадіокомпанії, наприклад, за порушення технічних умов мовлення чи за трансляцію забороненого контенту (обсценна лексика,

порнографія) [181]. Однак повноваження держави обмежені: будь-які спроби запровадити цензуру або надмірно втручатися в контент ЗМІ вважаються неконституційними. Так, ще у 1974 році Верховний суд США у справі *Miami Herald v. Tornillo* [248] одностайно скасував закон штату Флорида, згідно з яким газети мали надавати право відповіді кандидатам, визнавши такі вимоги порушенням свободи преси. Це рішення підкреслює, що редакційна політика медіа захищена від державного примусу. Таким чином, адміністративна відповідальність американських ЗМІ зводиться переважно до сфери ліцензування і вузьких технічних норм. Наприклад, мовник може бути оштрафований FCC за грубі порушення ефірної дисципліни чи свідоме поширення небезпечного для населення обману (так звані *broadcast hoaxes*), але газетам і онлайн-медіа жодних ліцензій чи контентних обмежень не встановлено.

Цивільно-правова відповідальність медіа в США настає головно у випадках дифамації, вторгнення в приватність або завдання іншої шкоди через публікації. Позови про наклеп (*libel*) регулюються правом окремих штатів і прецедентами федеральних судів. У США відсутній єдиний закон про дифамацію – натомість вироблені стандарти судової практики. Історичним рубежем стало рішення Верховного суду у справі *New York Times Co. v. Sullivan* [259], яке запровадило підвищений поріг відповідальності для ЗМІ у випадках, коли позивач є публічною особою. Суд постановив, що публічний посадовець не може отримати відшкодування за наклеп, допущений пресою, якщо не доведе, що спірне твердження було зроблено з «*actual malice*», тобто свідомо неправдиво або з грубою зневагою до істини. Цей конституційний стандарт захисту преси означає, що навіть хибні відомості щодо дій посадовців чи відомих осіб не тягнуть за собою відповідальності, якщо журналіст не діяв умисно недобросовісно. Для приватних осіб вимоги м'якші: після справи *Gertz v. Robert Welch, Inc.* [211] Верховний суд дав змогу штатам притягати до відповідальності за наклеп приватної особи на основі необережності (відсутності належної перевірки фактів), але теж за умови доведення неправдивості інформації позивачем. У всіх випадках істинність висловлювання є абсолютним захистом: правдиві факти не можуть

бути предметом вирашного позову. Дифамаційні процеси в США – це основний механізм цивільної відповідальності медіа. Нерідко вони призводять до значних компенсацій, особливо коли йдеться про завідомо неправдиві публікації, що завдали значної шкоди репутації. Водночас висока планка доказування вини журналіста у США суттєво обмежує кількість успішних позовів публічних осіб. Такий підхід покликаний запобігти «охолоджувальному ефекту» на свободу преси – ситуації, коли ЗМІ боялися б критикувати можновладців через загрозу судових санкцій [290]. Зауважимо, що нині в США точиться дискусія щодо перегляду цих стандартів: окремі судді та політики вважають, що критерій *actual malice* занадто ускладнює захист репутації і пропонують його пом'якшити.

Кримінальна відповідальність медіа у США майже відсутня. На федеральному рівні немає статей кримінального закону, що прямо передбачають покарання за наклеп чи образу [191]. Більше того, ще у 1964 р. Верховний суд (справа *Garrison v. Louisiana* [210]) визнав неконституційною норму про «кримінальну образу» через її невизначеність, фактично унеможлививши застосування загального права про кримінальний наклеп. Хоча в окремих штатах досі формально існують кримінальні статті про наклеп (близько 20 штатів мають такі норми у своїх кодексах), вони майже не застосовуються або скасовані судами за неконституційністю. Наприклад, Комітет захисту журналістів зазначає, що багато старих законів штатів про кримінальний наклеп визнані недійсними, а там, де вони ще є на папері, позивачам однаково довелося б доводити «*actual malice*» і відсутність правдивості висловлювань [191]. У цілому притягнення журналіста до кримінальної відповідальності в США можливе лише за злочини, не пов'язані напряму зі змістом публікацій як таким – наприклад, за розголошення державної таємниці (порушення Закону про шпигунство), підбурювання до насильницьких дій або за участь у змові з метою скоєння злочину. Проте сама по собі публікація неправдивих чи образливих тверджень не криміналізована – це питання вирішується в цивільно-правовій площині. Такий правовий підхід відображає глибоку традицію захисту свободи слова у США, відповідно до якої навіть

сумнівний чи провокаційний зміст охороняється від карального втручання держави.

Українська та американська моделі відповідальності медіа демонструють відмінний баланс між свободою преси та захистом інших прав. В Україні законодавство передбачає проактивний нагляд і державне реагування на порушення: спеціальний регулятор може оперативного застосувати санкції до медіа-організації (штраф, анулювання ліцензії), не чекаючи тривалого судового розгляду. Натомість у США відсутній інститут попередньої цензури чи адміністративних штрафів за зміст матеріалів; відповідальність настає переважно *ex post facto* – через судові позови від потерпілих осіб. Санкції теж різняться: в Україні порушення медійного законодавства (наприклад відмова виконати розпорядження Нацради) тягне відносно помірні штрафи у фіксованих розмірах або припинення діяльності ЗМІ, тоді як в США основним ризиком для медіа є великі матеріальні стягнення за рішенням суду у разі програшу в цивільному процесі. В кримінально-правовій площині українське законодавство останнім часом посилює відповідальність за інформаційні злочини, особливо в умовах війни, тоді як американське право уникає притягнення журналістів до криміналу за публікації, навіть якщо вони помилкові чи образливі. Загалом у США існує більше довіри до саморегуляції та ринкових механізмів (репутація, конкуренція) у забезпеченні відповідальності медіа, тоді як в Україні держава відіграє активнішу роль у підтриманні стандартів інформаційного простору.

Окремо вважаємо за необхідне звернути увагу на гарантії свободи преси та обмеження в умовах воєнного та надзвичайного стану. Свобода преси закріплена конституційно як в Україні, так і в США. В Україні стаття 34 Конституції гарантує право вільно збирати і поширювати інформацію. Водночас Конституція (ст.64) дає право у разі запровадження воєнного чи надзвичайного стану тимчасово обмежувати права і свободи із зазначенням строку таких обмежень [44]. Законодавство деталізує ці обмеження: Закон України «Про правовий режим воєнного стану» [94] прямо передбачає можливість військового командування регулювати діяльність ЗМІ в особливий період. В умовах воєнного стану влада

може запроваджувати цензуру та контроль над телерадіоорганізаціями, видавництвами й інтернет-мережами, аж до заборони роботи окремих передавачів і вилучення технічних засобів у разі порушення вимог режиму. Такі заходи мотивовані потребою захисту національної безпеки в умовах агресії. Наприклад, після запровадження воєнного стану 24 лютого 2022 року українська влада обмежила деякі медіа, що підозрювалися у поширенні проросійської пропаганди, та об'єднала загальнонаціональні телеканали в єдиний інформаційний марафон задля централізованого висвітлення подій війни. Умови надзвичайного стану (що вводиться під час серйозних внутрішніх криз) також допускають певні обмеження для медіа. Зокрема можуть запроваджуватися заборони на виготовлення і розповсюдження інформаційних матеріалів, які здатні «дестабілізувати обстановку» – під таким формулюванням можливе тимчасове закриття ЗМІ або цензура їхнього змісту [95]. Таким чином, українське право передбачає механізми обмеження свободи преси у воєнний чи надзвичайний період, що реалізуються через нормативні акти (укази Президента про введення стану, рішення військового командування тощо) у межах, визначених законами.

У Сполучених Штатах Америки свобода преси має ранг конституційної цінності згідно з Першою поправкою до Конституції США, яка проголошує: «Конгрес не має ухвалювати законів, що обмежують свободу слова або преси...» [297]. На відміну від України, в США немає прямої конституційної процедури призупинення дії цієї свободи навіть у воєнний чи надзвичайний час. Формально First Amendment діє без вилучень. Однак історично під час воєн та криз федеральна влада США все ж запроваджувала окремі обмеження через закони і судові прецеденти. Наприклад, у період Першої світової війни Конгрес ухвалив закони про шпигунство і про підривну діяльність (Espionage Act 1917 [160], Sedition Act 1918 [305]), які криміналізували поширення антивоєнної агітації. Верховний суд США у знаменитій справі *Schenck v. United States* [281] підтвердив, що за умов війни держава може жорсткіше обмежувати висловлювання, які створюють «clear and present danger» (очевидну і безпосередню загрозу) для воєнних зусиль. Суддя Олівер Венделл Голмс зазначив

тоді: «Коли нація у стані війни, багато речей, які можна говорити в мирний час, настільки заважають її зусиллям, що їх поширення не може бути допущене, доки триває бій, і жоден суд не визнає це захищеним конституційним правом» [217]. Ця судова доктрина обґрунтовувала обмеження свободи преси у воєнний час в США. Водночас у подальші роки підхід пом'якшився – Верховний суд став на захист преси у справах, де влада намагалася запровадити попередню цензуру з мотивів національної безпеки. Ключовим прецедентом є справа *New York Times Co. v. United States* [260] щодо оприлюднення таємних «Документів Пентагону» про війну у В'єтнамі: Суд відмовив уряду в забороні публікації, підкресливши, що цензура можлива лише за виключних обставин безпосередньої загрози безпеці. Таким чином, у США юридичних механізмів обмеження роботи ЗМІ під час надзвичайних ситуацій небагато; діє принцип, що навіть в кризових умовах преса повинна залишатися вільною, а будь-які обмеження мають відповідати найвищому стандарту обґрунтованості. На практиці уряд США вдавався до непрямих методів — добровільної цензури (наприклад, створення Офісу цензури в роки Другої світової війни, який координував з медіа невисвітлення чутливих військових даних) та переслідування витоків інформації (через закони про державну таємницю). Проте пряму заборону діяльності медіа або попереднє узгодження публікацій американська правова система допускає вкрай рідко.

Судова практика щодо обмежень свободи преси під час криз віддзеркалює наведений баланс. В Україні судова гілка влади, зважаючи на воєнний стан, загалом підтримує законні обмеження, впроваджені виконавчою владою, якщо вони відповідають законам і цілям національної безпеки. Україна офіційно здійснила дерогацію від окремих статей Європейської конвенції з прав людини (зокрема статті 10 про свободу вираження) на період воєнного стану, що було визнано необхідним кроком для легітимності тимчасових обмежень [272]. У міжнародній практиці під час збройного конфлікту допускається відступ від звичайних стандартів свободи преси, але такий відступ має бути пропорційним та обмеженим у часі. У США ж суди історично відігравали роль гаранта, який не допускає надмірного наступу на пресу навіть під тиском надзвичайних обставин.

Поряд із згаданими рішеннями *Schenck* та *NY Times v. US* [281], показовою є справа *Near v. Minnesota* [257], де Верховний суд скасував рішення штату про заборону випуску газети, наголосивши, що попередня заборона публікацій (*prior restraint*) є несумісною з Першою поправкою, окрім випадків надзвичайної ваги (наводився гіпотетичний приклад: розголошення місць дислокації військ у воєнний час може бути законно зупинено). Отже, американська судова доктрина встановила дуже вузькі винятки, коли держава може обмежити пресу під час кризи, і загалом такі обмеження піддаються суворому судовому контролю.

Таким чином, у воєнних та надзвичайних ситуаціях обидві країни визнають необхідність захисту інформаційної безпеки, але підходять до цього різними правовими засобами. Українське законодавство заздалегідь прописує можливість цензурних заходів і тимчасового призупинення діяльності ЗМІ в надзвичайних умовах, спираючись на конституційні вилучення та спеціальні закони. Натомість у США обмеження свободи преси встановлюються не спеціальним режимом, а *ad hoc* через загальні закони та прецеденти, при цьому конституційна свобода слова залишається базовим правилом, від якого відступають лише у разі крайньої потреби. Останнім часом, і Україна, і США стикаються з викликами дезінформації та воєнної пропаганди, що спонукає до пошуку балансу між свободою медіа та безпекою. В Україні у 2022–2023 рр. ухвалювалися рішення РНБО і укази Президента про блокування проросійських ресурсів, санкції проти окремих телеканалів, запровадження єдиного телемарафону тощо на основі законодавства про воєнний стан. У США після терактів 2001 р. та інших криз точаться дискусії щодо розширення повноважень влади у сфері моніторингу інформаційного простору, але пряма цензура не запроваджувалась [321]. Отже, гарантії свободи преси в обох країнах міцні, але вразливі перед обличчям національної безпеки: українське право більш формалізовано допускає обмеження під час надзвичайних станів, тоді як американська система спирається на судовий контроль і презумпцію свободи навіть у війні.

Отже, оцінюючи ефективність чинного законодавства України та США у сфері закріплення гарантій конституційно-правового статусу ЗМІ та визначення

відповідальності, можна дійти висновку, що обидві системи загалом декларують принципи свободи медіа згідно з міжнародними нормами, проте кожна потребує удосконалення в окремих аспектах. Для України пріоритетним є не лише збереження високих стандартів у законах, а й забезпечення їх реальної дії – зокрема гарантій від політичного втручання, належного правозастосування нових реформ (таких як Закон «Про медіа»), а також приведення залишкових норм у повну відповідність до зобов'язань за Європейською конвенцією з прав людини та рекомендаціями ОБСЄ. Для США ключовим викликом залишається протидія новим загрозам (фейковим новинам, онлайн-екстремізму) без підриву конституційних свобод, а також збереження традицій незалежності медіа в умовах концентрації медіавласності та політичної поляризації.

Необхідною умовою справжньої свободи медіа є незалежність ЗМІ – як інституційна (від держави, власників та політичних впливів), так і редакційна. Виходячи з аналізу, пропонуємо такі заходи для зміцнення гарантій незалежності українських ЗМІ на законодавчому та інституційному рівнях:

- забезпечити незалежність регуляторних органів. В Україні Національна рада з питань телебачення і радіомовлення повинна діяти як справді незалежний арбітр. Для цього пропонується удосконалити процедури формування її складу – запровадити відкритий конкурсний відбір членів, мінімізувати квоти від політичних органів, гарантувати представництво громадськості та медійної спільноти;

- впровадити ефективні механізми саморегуляції. Одним з найкращих шляхів забезпечити свободу медіа і відповідальність є саморегуляція журналістської спільноти. Доцільно підтримати на законодавчому рівні розширення повноважень чинної Комісії з питань журналістської етики – без посягання на її незалежність. Цього можна досягти, наприклад, шляхом встановлення обов'язку Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення розглядати на своїх засіданнях висновки Комісії з питань журналістської етики про грубі порушення в діяльності ЗМІ;

– захист журналістів та редакцій від тиску. Гарантії незалежності неможливі без ефективного захисту представників медіа від фізичного та правового тиску. Рекомендується посилити виконання законодавства щодо безпеки журналістів: ретельно розслідувати злочини проти працівників ЗМІ, притягати винних до відповідальності, що відповідатиме зобов'язанням України за резолюціями Ради Безпеки ООН та рекомендаціями ЮНЕСКО щодо безпеки журналістів.

Таким чином, посилення незалежності ЗМІ потребує комплексних зусиль: створення умов для редакційної автономії у приватному секторі, посилення ролі незалежного регулятора та втілення саморегуляційних практик. Ці кроки, особливо актуальні для України як країни, що прагне імплементувати Європейський акт про свободу медіа [202], сприятимуть утвердженню в медійному просторі принципів плюралізму, об'єктивності та відповідальності, убезпечать медіа від свавільного втручання і закладуть основу для довіри суспільства до журналістики.

Системи відповідальності медіа повинна стати збалансованою і справедливою. Ця система має захищати громадян від очевидно протиправних дій ЗМІ (наклепу, розпалювання ненависті, небезпечної дезінформації) та не перешкоджати журналістам виконувати свою роботу добросовісно, навіть якщо їхні матеріали критичні щодо влади чи впливових осіб. Законодавець і регулятори мусять постійно шукати цю рівновагу.

Висновки до розділу 2

Проведений історичний аналіз конституційно-правового статусу ЗМІ демонструє вплив різних політичних, культурних та соціально-економічних чинників на його розвиток в Україні та США. У той час як Сполучені Штати спираються на давні правові традиції, які постійно адаптуються до нових медіа-викликів, правовий ландшафт України, що розвивається, відображає більш бурхливу історію, позначену значними змінами в управлінні та регуляторних пріоритетах. Ця історична перспектива є важливою для розуміння сучасних

правових викликів, з якими стикаються обидві країни, і підкреслює важливість контексту у формулюванні медіарегулювання. У Сполучених Штатах довговічність встановлених правових принципів забезпечує модель стабільності, проте швидкий темп технологічних інновацій потребує адаптивних заходів у рамках цієї системи. Тим часом історичний досвід України підкреслює необхідність комплексних законодавчих реформ, спрямованих на вирішення застарілих проблем та інтеграцію сучасних регуляторних практик.

У вітчизняній юридичній науці існує кілька підходів до визначення цього поняття, що відображають різні аспекти цього складного явища, а саме: нормативний, структурно-функціональний, інституційний, діяльнісний. Найбільш впливовими теоріями конституційно-правового статусу в юридичній школі США є теорії: природного права, юридичного позитивізму, правового реалізму.

Для ефективного вирішення завдань, поставлених у дослідженні, вважаємо за найкраще для визначення конституційно-правового статусу засобів масової інформації використовувати діяльнісний підхід. Використання діяльнісного підходу у визначенні конституційно-правового статусу засобів масової інформації дає змогу повніше оцінити їхню реальну роль у правовій системі, врахувати їхній вплив на суспільні процеси та вдосконалити механізми правового регулювання з урахуванням сучасних викликів та тенденцій розвитку інформаційного суспільства.

З урахуванням положень діяльнісного підходу сформульовано авторське визначення поняття конституційно-правового статусу засобів масової інформації під яким запропоновано розуміти конституційно закріплене положення засобів масової інформації як особливого суб'єкта правовідносин, що детермінується через правосуб'єктність, систему принципів, прав, свобод, обов'язків та гарантій.

Конституційно-правовий статус ЗМІ має низку специфічних ознак, які відрізняють його від інших, а саме: нормативно-правове закріплення, комплексний характер, універсальність та загальнообов'язковість, взаємозв'язок

прав і обов'язків, динамічність, наявність механізмів реалізації та захисту, відображення принципів правової держави.

Проведений порівняльний аналіз дає можливість стверджувати, що конституційно-правовий статус ЗМІ в обох країнах базується на спільних демократичних принципах, до яких належать свобода слова та інформації, незалежність ЗМІ, заборона цензури, прозорість медіавласності, плюралізм думок, об'єктивність і достовірність інформації, а також гарантії захисту журналістів та міжнародного співробітництва. В Україні ці засади закріплені насамперед у Конституції: стаття 34 гарантує право на свободу думки і слова, вільне вираження поглядів і переконань, а стаття 15 прямо забороняє цензуру і встановлює гарантії ідеологічного плюралізму. У США фундаментом правового статусу медіа є Перша поправка до Конституції, яка лаконічно проголошує: «Конгрес не повинен видавати жодного закону... що обмежує свободу слова чи преси». Таким чином, обидві держави конституційно забезпечують свободу преси як основу діяльності ЗМІ.

Україна і США, маючи різні історичні та правові системи, виробили свої підходи до нормативно-правового регулювання повноважень ЗМІ. Українська модель характеризується детальною кодифікацією прав та обов'язків ЗМІ і журналістів, наявністю спеціалізованого регулятора та більш значною роллю держави у коригуванні інформаційного простору. Натомість американська модель спирається на мінімальне державне втручання, конституційні запобіжники проти цензури та розвинутий судовий захист свободи преси, навіть якщо це інколи дає змогу медіа уникати відповідальності за спірний контент. Компаративний аналіз показує, що для ефективного і демократичного регулювання медіа важливо дотримуватися верховенства права, прозорості та пропорційності обмежень, враховуючи найкращі практики обох правових систем і вимоги міжнародного права.

Під час порівняння правових систем України і США встановлено, що, незважаючи на спільність базових компонентів конституційно-правового статусу ЗМІ (правосуб'єктність, права, обов'язки тощо), їх конкретний зміст і

співвідношення суттєво різняться. У США акцент зміщено на гарантії свободи (мінімізація обмежень і відповідальності для преси, окрім виняткових ситуацій), натомість в Україні правовий статус детальніше регламентований законами, які встановлюють як права, так і істотні обмеження та контрольні механізми.

Оцінюючи ефективність чинного законодавства України та США у сфері закріплення гарантій конституційно-правового статусу ЗМІ та визначення відповідальності, можна дійти висновку, що обидві системи загалом декларують принципи свободи медіа згідно з міжнародними нормами, проте кожна потребує удосконалення в окремих аспектах. Для України пріоритетним є збереження високих стандартів у законах та забезпечення їх реальної дії – зокрема гарантій від політичного втручання, належного правозастосування нових реформ, а також приведення залишкових норм у повну відповідність до зобов'язань за Європейською конвенцією з прав людини та рекомендаціями ОБСЄ. Для США ключовим викликом залишається протидія існуючим загрозам без підриву конституційних свобод, а також збереження традицій незалежності медіа в умовах концентрації медіавласності та політичної поляризації.

РОЗДІЛ 3. ЗАСОБИ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ У ПРОЦЕСІ РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА ТА ДЕРЖАВИ В УКРАЇНІ ТА США

3.1. Роль засобів масової інформації у розбудові суспільства в Україні та США

Засоби масової інформації відіграють ключову роль у сучасному суспільстві, є одним з найважливіших інститутів громадянського суспільства, забезпечуючи інформаційні потреби громадян та підтримуючи політичну комунікацію. Сучасні медіа не лише передають новини, а й дедалі частіше самі формують порядок денний і впливають на зміст публічної дискусії. Завдяки можливості контролювати створення й поширення повідомлень ЗМІ здатні впливати на суспільну думку зокрема через встановлення порядку денного та інтерпретацію подій у вигідному ракурсі. Таким чином, ЗМІ перетворилися на потужний соціальний інститут, який істотно впливає на перебіг суспільних процесів.

Теорія масової комунікації описує різноманітні механізми, за допомогою яких медіа формують соціальну реальність. Засоби масової інформації можуть програмувати увагу аудиторії, наприклад, акцентуючи певні проблеми і замовчуючи інші, що відоме як agenda-setting (формування порядку денного). Інший механізм – priming (праймінг), коли повторюване висвітлення певних явищ впливає на майбутнє сприйняття нової інформації. Крім того, через framing (формування) медіа визначають контекст і тон повідомлень, підкреслюючи одні аспекти й ігноруючи інші [163]. Усе це означає, що ЗМІ не лише інформують, а й можуть скеровувати суспільну дискусію, впливаючи на формування громадської думки та поведінкові установки людей.

Для розуміння ролі медіа в розбудові суспільства варто окреслити три ключові напрямки діяльності ЗМІ: інформаційне забезпечення, демократичний контроль та соціальну мобілізацію. Інформаційне забезпечення передбачає роль ЗМІ у поширенні знань та фактів: медіа збирають, перевіряють і публікують

об'єктивну інформацію, формуючи таким чином базу суспільного знання. Цей напрямок діяльності ЗМІ забезпечує громадянам доступ до правдивих відомостей про найважливіші події, без чого неможливе усвідомлене прийняття рішень у суспільстві. Демократичний контроль (концепція «четвертої влади» [244]) означає здатність медіа здійснювати нагляд за діями уряду та посадовців. Засоби масової інформації виступають своєрідним «сторожовим псом» демократії: вони висвітлюють зловживання владою, викривають корупцію та тримають державні органи під громадським контролем. Таким чином забезпечується прозорість і підзвітність – ключові риси демократичного управління. Соціальна мобілізація дає змогу залучити та активізувати населення. Через медіа громадяни отримують не лише інформацію, а й стимул до дії: публікації та сюжети можуть спонукати людей об'єднуватися задля вирішення спільних проблем, брати участь у громадських ініціативах чи політичних процесах. Дослідження підтверджують, що без мас-медіа широкомасштабна участь громади практично неможлива, адже саме вони формують світогляд аудиторії та мотивують її до суспільної активності [7]. В умовах сучасності ці три напрямки тісно переплітаються, визначаючи внесок медіа у розвиток суспільства.

Цифрова епоха докорінно змінює спосіб функціонування ЗМІ та характер їхнього впливу. По-перше, розвиток інтернет-технологій породив феномен «п'ятої влади»: сьогодні поряд з традиційними медіа з'явилися онлайн-ресурси, соціальні мережі та платформи громадянської журналістики, які конкурують у ролі сторожового пса суспільства [199]. Інтернет надав голос мільйонам користувачів, розширивши можливості відкритого обговорення суспільних проблем та самоорганізації громадян. По-друге, цифрова трансформація змінила споживання інформації: сучасна аудиторія дедалі менше покладається на друковану пресу чи телебачення, віддаючи перевагу веб-виданням, блогам та соціальним мережам. Така зміна медіаландшафту має двоякі наслідки. З одного боку, зростає доступ до різноманітних джерел інформації і плюралізм думок, а з іншого – виникають виклики, пов'язані з поширенням дезінформації, зниженням стандартів журналістики та «інформаційними бульбашками». Проте в цілому цифрові медіа

посилили роль ЗМІ у суспільстві, зробивши їх невід'ємною частиною повсякденного життя та навіть перебігу подій у режимі реального часу [180].

Незалежна та вільна преса є наріжним каменем демократичного розвитку як в Україні, так і у Сполучених Штатах Америки. У США свобода преси гарантована Першою поправкою до Конституції і вважається фундаментальним принципом демократичної системи врядування [297]. Це означає, що журналісти та медіаорганізації можуть безперешкодно повідомляти факти і критикувати владу, виконуючи тим самим функції демократичного контролю. В Україні, яка продовжує зміцнювати свої демократичні інституції, роль незалежних медіа не менш важлива. Історично українські журналісти стикалися з викликами у вигляді цензури, олігархічного впливу та політичного тиску, однак вільна преса залишається критичною для просування реформ і громадянських свобод [18]. Підтримка незалежних медіа розглядається як інвестиція в стійкість демократичної системи: саме незалежна преса забезпечує підзвітність влади та захищає інформаційний простір від маніпуляцій [64]. Особливо на тлі сучасних викликів – від гібридної війни до глобальної дезінформації – вільні ЗМІ в Україні та США є запорукою того, що суспільство отримує правдиву інформацію, зберігає критичне мислення і здатне ефективно розбудовувати демократію.

Отже, засоби масової інформації у сучасному світі виконують багатогранну роль – від інформування та контролю влади до згуртування суспільства. Цифрові технології змінюють медіасередовище, але незмінним залишається одне: без вільних і незалежних медіа неможливий сталий демократичний розвиток ні в Україні, ні у США. Це підкреслює актуальність подальшого аналізу ролі ЗМІ в процесах розбудови суспільства та держави у двох країнах.

Засоби масової інформації виконують у суспільстві низку ключових функцій – базових ролей та завдань, які забезпечують їх вплив на соціум. У науковій літературі класично виокремлюють інформаційну, комунікативно-інтерпретаційну, культурно-освітню та розважальну функції мас-медіа [48; 144]. Ще у 1940-х роках американський дослідник Гарольд Лассуелл визначив три основні функції комунікації: нагляд (інформаційне спостереження) за

середовищем, кореляцію (узгодження) реакції суспільства на події та передача соціальної спадщини (трансляція культури й цінностей) [235]. Згодом ці функції були доповнені четвертою – розважальною, тобто забезпеченням дозвілля [319]. У демократичних суспільствах також особливо підкреслюється контролююча (наглядова) роль преси як «четвертої влади», що полягає у стримуванні зловживань влади та забезпеченні прозорості [79]. Сучасні дослідники додають ще і інтерактивну функцію, пов'язану з появою цифрових медіа, адже новітні платформи дають змогу здійснювати двосторонню комунікацію та брати активну участь аудиторії в інформаційних процесах [131]. У цілому, функції ЗМІ відображають суспільну потребу в масовій комунікації та тісно пов'язані з культурно-політичними умовами: різні теоретики можуть робити акцент на різних аспектах залежно від філософії суспільства. Розглянемо такі основні функції ЗМІ, як інформаційна, освітньо-культурна, контролююча та інтерактивно-комунікативна, а також особливості їх реалізації в Україні та США.

Інформаційна функція є базовою: ЗМІ збирають, опрацьовують і поширюють інформацію, тримаючи суспільство в курсі найважливіших подій. ЗМІ здійснюють «нагляд за середовищем», забезпечуючи широке висвітлення подій у світі – від політичних рішень до надзвичайних ситуацій. Засоби інформації повідомляють громадянам про соціальні, політичні, економічні новини, формуючи своєрідну картину реальності для масової аудиторії. У кризових ситуаціях (наприклад, стихійних лихах чи воєнних загрозах) саме медіа оперативно доводять до населення життєво необхідні відомості й інструкції, зменшуючи дезорієнтацію і паніку [303].

Важливо, що інформаційна функція ЗМІ тісно пов'язана з формуванням громадської думки. Вибір тем та інтерпретація новин медіа впливають на те, як суспільство сприймає явища і реагує на них. Наприклад, висвітлення війни у В'єтнамі американською пресою у 1960-х вплинуло на зміну ставлення громадськості США до конфлікту – дедалі більше людей почали виступати проти продовження війни [243]. Отже, через добір фактів, акценти і тон коментарів медіа здатні як підтримувати суспільний консенсус, так і змінювати суспільні

настрої. Водночас ця сила інформаційного впливу має і зворотний бік – можливість маніпуляції та пропаганди. У тоталітарних режимах ЗМІ перетворюються на інструмент державної ідеології, тоді як у демократичних країнах незалежна преса покликана забезпечувати об'єктивне інформування, а не однобічну агітацію.

Для України інформаційна функція медіа є надзвичайно значущою, особливо в умовах російсько-української війни. Українські ЗМІ не лише інформують громадян про перебіг бойових дій та рішення влади, а й протидіють ворожій дезінформації, слугуючи «контрпротивагою» до пропаганди [303]. Незалежні медіа в Україні забезпечують доступ громадян до правдивих даних про ситуацію в країні, тим самим зміцнюючи стійкість суспільства перед зовнішніми інформаційними загрозами. До того ж українські ЗМІ відіграють ключову роль у мобілізації підтримки міжнародної спільноти, доносячи світу правду про російську агресію. У США інформаційна функція медіа також відіграє важливу роль у суспільному житті: американці значною мірою дізнаються новини про події та наукові досягнення саме із загальнонаціональних ЗМІ та популярних інтернет-платформ. Дослідження показують, що більшість дорослих у США отримують інформацію про науку і технології не із спеціалізованих джерел, а з масових новинних медіа або соцмереж [215]. Це підкреслює велику відповідальність журналістів за точність й зрозумілість подання інформації для широкої аудиторії. Таким чином, інформаційна функція ЗМІ – базис для обізнаності населення, без якої неможливі усвідомлені громадські позиції та участь у політичному житті.

Освітньо-культурна функція ЗМІ полягає у переданні знань, формуванні світогляду та поширенні культурних цінностей у суспільстві. Медіа виступають каналом культурної трансмісії, тобто передавання від покоління до покоління накопичених норм, традицій, ідей [200]. Через пресу, телебачення, книги, інтернет відбувається знайомство людей з досягненнями науки, історичною спадщиною, витворами мистецтва. Засоби масової інформації фактично виконують роль «вчителя» для масової аудиторії: вони пояснюють складні явища простими

словами, знайомлять з новими поняттями, підвищують загальний рівень обізнаності населення. Багато просвітницьких програм, документальних фільмів, тематичних передач сприяють освіті широких верств населення поза формальною школою чи університетом. Наприклад, пізнавальні телеканали на кшталт National Geographic [256] чи науково-популярні рубрики в газетах допомагають людям дізнаватися про останні наукові відкриття, медичні поради, історичні факти тощо. У США традицію публічної освіти через медіа уособлюють Служба громадського мовлення (PBS) з її освітніми передачами, дитячі програми на кшталт «Sesame Street» [285], які передавали кільком поколінням дітей базові знання та соціальні навички, а також численні просвітницькі проекти в пресі та онлайн. Недарма більшість американців отримують науково-технічні знання саме із загальних новинних джерел. Медіа фактично беруть на себе цю просвітницьку місію в повсякденному житті [215].

Одночасно медіа впливають і на культурний розвиток суспільства, популяризуючи мистецтво, літературу, формуючи естетичні смаки, транслюючи систему цінностей. Через мас-медіа люди дізнаються про культурні події, отримують доступ до кіно, музики, театру незалежно від місця проживання чи матеріальних можливостей. Засоби масової інформації можуть об'єднувати суспільство довкола спільних символів і наративів, сприяючи формуванню національної ідентичності. Національна преса і телебачення нерідко стають носіями і захисниками національної культури: висвітлюють історичні дати, популяризують рідну мову, героїв, традиції. Як зазначається в дослідженнях, медіа виконують «духовно-ідеологічну» функцію, формуючи у суспільстві певну систему світоглядних цінностей [287]. Українські ЗМІ після здобуття незалежності отримали можливість відкрито плекати українську мову й культуру, які раніше були обмежені державою. У сучасній Україні медіа беруть активну участь у процесі національного відродження: теле- та радіоканали запровадили високі квоти на українськомовний продукт (не менше 80–90% ефіру має вестися державною мовою) для зміцнення позицій української мови [91]).

У Сполучених Штатах Америки медіа виконують освітньо-культурну функцію дещо в інший спосіб. Американські мас-медіа, особливо кіно та телебачення, стали глобальними ретрансляторами популярної культури – голлівудські фільми, серіали, музика поширили американські цінності та спосіб життя по всьому світу. Усередині країни різноманітні медіапродукти відображають багатокультурність суспільства й одночасно формують спільні орієнтири. Телебачення у США історично віддзеркалювало соціальні норми і водночас змінювало їх: наприклад, сімейні ситкоми різних епох (від «I Love Lucy» у 1950-х до сучасних шоу) показували еволюцію уявлень про сім'ю, гендерні ролі, толерантність [196]. Медіа можуть зробити прийнятним те, що колись вважалося табу, просто демонструючи це мільйонам глядачів. Так відбувалося, приміром, із зображенням змішаних шлюбів або ЛГБТ-родин на американському екрані. У результаті ЗМІ не лише навчають та інформують, а й виховують аудиторію, впливаючи на її систему цінностей. Таким чином, освітньо-культурна місія медіа проявляється і в прямому поширенні знань, і в тонкому впливі на суспільні норми та ідентичності.

Контролююча функція (наглядова) полягає в тому, що медіа виступають як незалежний спостерігач за діяльністю влади та інших центрів впливу, захищаючи інтереси суспільства. У демократичній теорії пресу часто називають «четвертою владою», наголошуючи, що поряд із законодавчою, виконавчою та судовою гілками вона здатна врівноважувати і контролювати владні інститути. Через публічність ЗМІ притягають посадовців до відповідальності: оприлюднення журналістами фактів скандалів, корупції чи зловживань примушує чиновників виконувати свої обов'язки перед громадянами. Як зазначається, «watchdog journalism» журналістика – «сторожовий пес» передбачає, що репортери та видання шляхом фактчекінгу й розслідувань підвищують прозорість і підзвітність у системі демократичного врядування [225]. Іншими словами, медіа виконують роль громадського контролера, який інформує людей про порушення закону чи етичних норм у діях влади або бізнесу, тим самим стимулюючи виправлення ситуації.

Історично саме розслідування преси ставали рушієм гучних політичних змін. Класичним прикладом є викриття газетою *Washington Post* справи «Вотергейт» у 1970-х, що зрештою призвело до відставки президента Річарда Ніксона [265]. Відтоді поняття «вотергейт» стало синонімом успішної роботи журналістів-розслідувачів, які виявили істину, приховану владою. Загалом у США міцно вкоренилася традиція макрекерства (від англ. *muckraking* – «вигрібання бруду»). Ще на початку ХХ століття репортери викривали корупцію в уряді, монополії великого бізнесу, соціальні негаразди, стимулюючи реформи. Такі журналісти діяли заради суспільного блага, нерідко наражаючись на тиск, і виконували тим самим конституційну місію вільної преси – бути на сторожі правди. У сучасній Америці медіа продовжують цю контролюючу місію, хоча стикаються й з новими викликами, такими як поляризація аудиторії (різні політичні групи по-різному довіряють контрольній функції преси). Приміром, опитування Pew показують, що підтримка ролі медіа як сторожа демократії серед американців залежить від партійних уподобань: прихильники Демократичної партії схильні довіряти контрольній функції преси значно більше, ніж республіканці [255]. Попри ці виклики, інститут розслідувальної журналістики у США продовжує регулярно викривати факти неправомірних дій – від зловживань місцевої влади до міжнародних скандалів.

В Україні контролююча функція ЗМІ утвердилася зі зміцненням незалежних медіа після 1991 року. Хоча українська преса довгий час перебувала під впливом владних структур чи олігархів, зараз існує активна спільнота незалежних журналістів-розслідувачів, які викривають корупцію різного рівня. Українські медіа дедалі більше виправдовують звання «четвертої влади», виступаючи проти зловживань чиновників та бізнес-еліти. Яскравим прикладом є діяльність розслідувальних проєктів [71; 168], що публікують матеріали про корупційні схеми. Попри воєнний стан, українські журналісти продовжують висвітлювати проблеми. Міжнародна спільнота зазначає, що незалежна журналістика можлива навіть під час війни і приносить реальну користь суспільству.

Інтерактивна (комунікативна) функція ЗМІ особливо проявилася в еру цифрових технологій і соціальних мереж. Традиційні мас-медіа переважно передавали інформацію в одному напрямку – від редакції до масової аудиторії. Натомість сучасні платформи (інтернет-сайти, соцмережі, блоги) забезпечують двосторонній обмін: аудиторія тепер може виступати не лише пасивним споживачем, а й активним учасником створення та поширення контенту. Через медіакомунікацію громадяни отримали змогу безпосередньо взаємодіяти один з одним і з органами влади, висловлювати думки, обговорювати суспільні проблеми, об'єднуватись у спільноти за інтересами. Таким чином, ЗМІ виконують роль платформи для суспільного діалогу.

Соціальні мережі стали ядром інтерактивної функції. Наприклад, Facebook [203], Twitter (X) [313], YouTube [322], Instagram [219] тощо дають змогу будь-якій людині публікувати інформацію, коментувати новини, дискутувати з іншими. Кожен користувач може бути «громадянським журналістом», поширюючи важливі відомості або транслюючи події наживо за допомогою смартфона. Це докорінно змінило природу масової комунікації: інформаційні потоки стали більш горизонтальними, а не тільки вертикальними. Дедалі частіше новини поширюються вірусно через репости й обговорення в соцмережах, а традиційні медіа змушені підлаштовуватися під цю швидкість та враховувати зворотній зв'язок аудиторії. У результаті зростає залученість громадян до суспільних процесів – формується інтерактивне публічне середовище, де люди можуть прямо висловлювати підтримку чи невдоволення, ініціювати колективні дії, впливати на порядок денний. Дослідження показують, що соціальні мережі надали значно більше можливостей для вираження думок широкому загалу [153]. Фактично платформи на кшталт Facebook [203] чи Twitter [313] перетворилися на сучасні агори, де відбуваються політичні та соціальні дискусії в режимі реального часу.

Інтерактивна функція тісно пов'язана з громадянською активністю. Через медіагрупи та онлайн-спільноти люди самоорганізуються – від благодійних зборів коштів до масових протестів. Волонтерські ініціативи, громадські кампанії проти корупції, обговорення реформ – усе це активно відбувається онлайн, залучаючи

тисячі громадян. Медіа виступають посередником для діалогу між владою і громадянами: чиновники завели офіційні сторінки в соцмережах, ЗМІ публікують реакції читачів, проводять опитування громадської думки, а органи влади змушені враховувати резонанс у медійному просторі.

У США інтерактивна функція ЗМІ також трансформувала політичний дискурс. З одного боку, вона підвищила доступність політики: пересічні американці можуть безпосередньо спілкуватися з політиками у Twitter [313], брати участь у обговореннях на Reddit [270], об'єднуватися у рухи (#MeToo, Black Lives Matter та ін.) завдяки хештег-кампаніям. Це підвищує поінформованість і залученість – люди відчують, що їх голос може бути почутим, що вони є частиною великої розмови про майбутнє країни. З іншого боку, американський досвід висвітлив і проблеми: соціальні мережі спростили не лише обмін корисною інформацією, а й маніпуляції та поляризацію. Дослідження міжнародної громадської думки показують, що більшість людей визнає: соцмережі одночасно полегшують доступ до інформації й підвищують обізнаність громадян, проте сприяють простішим поширенню дезінформації та розкол у суспільстві [252]. Отже, інтерактивна функція медіа дає нові можливості для демократичної участі, проте ставить виклики щодо перевірки інформації та культури дискусії.

Попри ризики, комунікативна функція медіа є невід'ємною складовою сучасного суспільного життя. Вона сприяє тому, що демократія стає більш безпосередньою: громадяни можуть активно взаємодіяти між собою і з владою, формуючи колективний діалог. У підсумку, медіасередовище сьогодні – це не монолог ЗМІ до публіки, а багатостороння розмова, яка безперервно триває на екранах телевізорів, комп'ютерів і смартфонів.

І Україна, і США як демократичні держави визнають фундаментальне значення всіх описаних вище функцій ЗМІ. В обох країнах конституційно гарантовано свободу слова і преси (Перша поправка до Конституції США; стаття 34 Конституції України), що створює правові передумови для виконання ЗМІ своїх суспільних ролей. Втім історичний шлях, медіаландшафт та виклики у реалізації цих функцій мають свої особливості.

Розглянуті функції ЗМІ у своїй сукупності визначають потужний вплив ЗМІ на розвиток суспільства. Інформуючи громадян, медіа забезпечують прозорість суспільних процесів і можливість свідомого вибору (на виборах, у повсякденному житті). Просвітлюючи та поширюючи культуру, вони підвищують інтелектуальний рівень нації, зміцнюють спільні цінності і національну єдність. Контролюючи владу, медіа сприяють утвердженню верховенства права, запобігають узурпації влади та корупції, захищають права людини. Забезпечуючи комунікацію та зворотний зв'язок, мас-медіа інтегрують громадян у публічне життя, стимулюють активність громади та розвиток громадянського суспільства. Недарма медіа називають однією з найважливіших інституцій демократичного ладу.

Досвід України і США підтверджує, що потужні функції медіа можуть стати драйвером суспільного прогресу. Коли преса діє вільно і відповідально, висвітлює суспільні проблеми, це є першим кроком до їх вирішення. Коли телебачення і радіо доносять знання до найвіддаленіших куточків – це сприяє розвитку людського потенціалу. Коли журналісти тримають владоможців під пильною увагою, зростає прозорість і довіра в державі. А коли медіа створюють платформи для дискусій, то формується згуртована, свідома спільнота громадян. Для реалізації цих благодотворних ефектів потрібні відповідні умови: гарантії свободи слова, медіаграмотність населення, відповідальність самих журналістів. За сприятливих умов функції ЗМІ стають чинником суспільного розвитку, прискорюючи модернізаційні процеси, підтримуючи демократичні інститути і об'єднуючи людей навколо спільного блага. Як підкреслюють науковці, перелік ролей медіа в суспільстві може варіюватися залежно від культурно-політичного контексту, але їхній загальний внесок у суспільний прогрес є визначальним [134]. Таким чином, засоби масової інформації, виконуючи свої основні функції, виступають не просто ретранслятором подій, а одним із моторів громадського життя – інструментом, без якого неможливий повноцінний розвиток сучасного суспільства.

Соціальна відповідальність засобів масової інформації визначає їхню роль у суспільстві та зобов'язання перед громадськістю. Вона ґрунтується на принципі, що медіа повинні служити суспільному благу, дотримуючись етичних норм і сприяючи демократичним цінностям. Нижче розглянемо теоретичні основи цього поняття, роль ЗМІ у просуванні прав людини та соціальної справедливості, практики дотримання журналістської етики, а також порівняємо підходи України та США до соціальної відповідальності медіа.

Поняття соціальної відповідальності медіа сформувалося в середині ХХ століття [39]. Соціально-відповідальна модель виходить з того, що свобода преси повинна поєднуватися з виконанням обов'язків перед суспільством. Класичним фундаментом є висновки Комісії Хатчінса (США, 1947 р.), яка визначила п'ять ключових функцій відповідальної преси. Згідно з цими принципами медіа мають: подавати правдиву, змістовну та контекстуально точну інформацію про події дня; слугувати платформою для обміну думками та критики; відображати різноманітність груп суспільства, уникаючи стереотипів; репрезентувати та роз'яснювати суспільні цінності; забезпечувати широкому загалу доступ до інформації [165]. Ці теоретичні засади підкреслюють, що медіа як «четверта влада» мають діяти в інтересах демократичного суспільства – підтримувати правду, плюралізм і відповідальність перед аудиторією, а не лише переслідувати комерційні чи політичні інтереси.

Медіа відіграють центральну роль у забезпеченні та захисті прав людини, виступаючи своєрідними «очима і вухами» суспільства у висвітленні як порушень, так і досягнень у цій сфері. Вільна та поінформована преса може запобігати перетворенню порушень прав людини на прийнятну «норму», оскільки журналістські розслідування і публічні дебати ЗМІ привертають увагу до випадків дискримінації, насильства чи цензури.

Журналістика суттєво впливає на суспільні процеси, зокрема на утвердження соціальної справедливості, висвітлюючи важливі соціальні проблеми та надаючи голос вразливим групам. Дотримання принципів журналістської етики у таких темах – критично важливе. Медіа повинні

висвітлювати питання бідності, нерівності, дискримінації чи корупції чесно й збалансовано, щоб привернути увагу до несправедливості та стимулювати її виправлення. Існує загальна згода, що журналістиці потрібен більш «людяний» підхід, який орієнтований на співчуття та розуміння потреб менш представлених груп [223]. Відповідальні медіа дотримуються принципу «не зашкодь» та уникання мови ворожнечі: розробляються детальні редакційні настанови, як не допустити упередженого висвітлення або стереотипів щодо меншин. Таким чином, журналісти намагаються знайти баланс між свободою слова та суспільною відповідальністю: з одного боку, вони мають право вільно повідомляти про проблеми, з іншого – зобов'язані враховувати наслідки своїх публікацій для соціальної злагоди та прав інших людей.

Етичні стандарти – це фундамент, на якому будується соціально відповідальна журналістика. Більшість журналістських кодексів у світі містять спільний набір принципів, зокрема правдивість, точність, об'єктивність, незалежність, неупередженість, справедливість, повагу до гідності людей та підзвітність перед суспільством [41; 292]. Дотримання цих норм означає, що журналісти перевіряють факти, розрізняють факти й оцінні судження, не спотворюють інформацію і не приймають подарунків чи хабарів за замовні матеріали. Важливим принципом є обмеження шкоди: медіа мають зважувати суспільну значущість інформації проти потенційної шкоди від її публікації – наприклад, не називати жертв злочинів або дітей, щоб не травмувати їх. Етичні кодекси також застерігають журналістів від поширення мови ворожнечі чи упереджених висловлювань за ознаками раси, релігії, статі тощо.

У реальності журналісти стикаються з численними викликами у дотриманні цих стандартів. Тиск з боку власників або влади, конкуренція за аудиторію, комерціалізація та вплив соціальних мереж іноді спонукають медіа до сенсаційності чи порушення стандартів. Такі відхилення підривають довіру громадськості: наприклад, тиражування неперевірених «гучних» новин або розважального контенту низької якості може призвести до кризи довіри до медіа. Дослідження показують, що тенденція до фейкових новин чи «жовтої»

журналістики не лише псує репутацію медіа, а й негативно позначається на суспільній стабільності та гармонії [65]. Саме тому професійна спільнота намагається протидіяти таким явищам: журналістські об'єднання та спілки розробляють кодекси етики, моніторять дотримання стандартів та публічно засуджують їх порушення.

Таким чином, в Україні і США ідеал соціально відповідальної журналістики полягає в служінні суспільному інтересу, хоча шляхи його досягнення різняться. Україна продовжує утверджувати стандарти вільної та відповідальної преси на тлі внутрішніх реформ та зовнішніх загроз, спираючись як на власні етичні інститути, так і на міжнародний досвід. США, маючи давно встановлені традиції, нині зіштовхуються з новими викликами (дезінформація в інтернеті, криза довіри до ЗМІ) і переосмислюють механізми підтримки журналістської етики в цифрову еру. В обох країнах усвідомлюють, що тільки соціально відповідальні медіа можуть забезпечити об'єктивну інформацію, захист прав громадян і конструктивний громадський дискурс.

Соціально відповідальна журналістика є невід'ємною складовою зміцнення демократичного суспільства. Медіа, які дотримуються етичних принципів та орієнтуються на суспільне благо, сприяють підвищенню рівня обізнаності громадян, стимулюють інформований діалог і забезпечують прозорість влади через механізм громадського контролю. Дотримання високих журналістських стандартів та активна позиція у відстоюванні прав людини допомагають ЗМІ виступати проти несправедливості, викривати зловживання та об'єднувати громаду навколо спільних цінностей. Така журналістика будує довіру в суспільстві та легітимність демократичних інститутів. Натомість невідповідальні медіапрактики можуть призводити до дезінформації, поляризації та підриву суспільної стабільності. Отже, утвердження культури соціальної відповідальності серед ЗМІ – через освіту, саморегуляцію та публічний діалог – напряду сприяє розвитку зрілого громадянського суспільства. Журналістика, що усвідомлює свою соціальну місію, стає дієвим інструментом зміцнення демократії, верховенства права і прав людини.

Як в Україні, так і в США попереду стоїть завдання формування нового балансу сил в інформаційному просторі, де держава, громадянське суспільство та технологічні компанії спільно визначатимуть «правила гри». Можливі напрямки змін включають:

1. Створення ефективних регуляторів цифрових платформ. Вважаємо, що в Україні вже виникла потреба заснувати спеціальний орган, який здійснюватиме моніторинг діяльності соцмереж і онлайн-сервісів, щоб оперативно реагувати на інформаційні загрози. Такий регулятор міг би аналізувати алгоритми, виявляти скоординовані кампанії дезінформації, потребувати прозорості від глобальних компаній. Водночас важливо, щоб до його роботи були залучені незалежні експерти, медіаспільнота та академічні інституції, для громадського контролю і запобігання зловживанням владою.

2. Боротьба з дезінформацією і підвищення медіаграмотності. Держава і громадські організації мають об'єднати зусилля для просвіти населення. В Україні вже діють проекти з медіаграмотності (курси в школах, кампанії з виявлення фейків). Пропонуємо розробити стратегію масштабування зазначених проєктів, щоб кожен громадянин критично оцінював інформацію з соцмереж.

3. Саморегуляція та відповідальність технологічних гігантів. Як українська, так і американська влада дедалі наполегливіше закликають такі компанії, як Meta (Facebook), Google, X(Twitter) бути відповідальними учасниками інформаційного простору. Йдеться про вдосконалення алгоритмів, щоб ті не просували умисно деструктивний контент заради залучення уваги; швидке реагування на координацію ботів та фейкових акаунтів; співпрацю з правоохоронцями щодо ворожої пропаганди. У перспективі можливе створення галузевих стандартів, наприклад, кодексу поведінки соцмереж, який визначатиме базові принципи (прозорість, недопущення маніпуляцій, захист приватності). В Україні такий механізм вже частково закладено законом (співрегулювання за участю індустрії).

4. Зміцнення суспільного мовлення та незалежних медіа. Для здорового інформаційного простору потрібні сильні інституції, яким довіряє суспільство. В Україні перспективним шляхом є розбудова суспільного мовника (НСТУ) як

джерела неупереджених новин, невідконтрольного олігархам чи владі. Держава та фонди можуть інвестувати у відновлення локальних новинних видань, щоб протистояти «новинним пустелям» (регіонам без якісних ЗМІ), адже їхнє зникнення теж сприяє поляризації (люди звертаються до соцмереж замість місцевих новин).

5. Міжнародна співпраця і стандарти. Інформаційні загрози не знають кордонів, тож Україна і США мають продовжувати співпрацювати у цій сфері. Український досвід протидії російській пропаганді та кіберзагрозам вже вивчають партнери по НАТО і ЄС. Спільні навчання, обмін даними про ворожі кампанії, координація в межах глобальних ініціатив (як-то East StratCom Task Force в ЄС чи офіс з кібербезпеки в НАТО) будуть набувати ваги. Водночас, варто просувати універсальні стандарти для інтернет-платформ – можливо через ООН чи Велику сімку, аби врегулювати найнебезпечніші прояви (тероризм онлайн, державна пропаганда, втручання у вибори) при збереженні відкритості мережі.

І Україна, і США стоять на порозі нового етапу розвитку медіасфери, де старі моделі взаємодії суспільства, медіа і влади вже не діють ефективно. Попередні роки висвітлили ризики – від поляризації та масових фейків до цензури під прикриттям національної безпеки. Водночас з'явилися і нові можливості: технології дають інструменти для ширшої участі громадян, для викриття маніпуляцій (аналітика даних, OSINT) та об'єднання зусиль різних акторів. Перспективи інформаційного простору залежать від того, наскільки мудро суспільства зуміють інтегрувати ці уроки: запровадити сучасні регуляції, що захищають від найгірших зловживань, але не душать вільну пресу; виховати критично мислячу аудиторію; притягнути технологічні компанії до відповідальності як повноцінних «громадян» інформаційного простору. Успішна реалізація цих завдань зміцнить демократію і в Україні, і в США, забезпечивши стійкість до викликів цифрової ери та відкриваючи нові горизонти для розвитку плюралістичного й освіченого суспільства.

3.2. Діяльність засобів масової інформації по формуванню держави в Україні та США

У сучасному державотворчому процесі України та США засоби масової інформації відіграють ключову роль комунікативного посередника між владою та суспільством. Вільні та незалежні медіа помітно впливають на політичну стабільність: підвищують рівень довіри громадян до влади, забезпечують прозорість державних процесів та оперативно інформують громадян про діяльність уряду [69]. Відкритість влади через ЗМІ є підґрунтям підзвітності посадовців і зміцнює демократичні інститути, що врешті підвищує стабільність державного управління.

Медіа відіграють важливу роль у розвитку державних інституцій через механізми громадського контролю. Журналістські розслідування та критичне висвітлення роботи органів влади виконують охоронну функцію, викриваючи зловживання і порушення та змушуючи посадовців відповідати за свої дії [304]. Оприлюднення фактів корупції чи неефективності через ЗМІ часто стає каталізатором позитивних змін. Таким чином, медіа сприяють підзвітності влади та модернізації державних інституцій, слугуючи важелем їх розвитку.

Незалежність медіа безпосередньо впливає на легітимність влади. Вільні засоби масової інформації забезпечують платформу для відкритих дискусій і суспільних дебатів, через які формується суспільне схвалення або критика політики – важливий чинник демократичної легітимації. Теоретики демократії зазначають, що наявність незалежної, саморегульованої преси є необхідною передумовою легітимності демократичного уряду [213]. Саме тому незалежні ЗМІ підвищують довіру до уряду, тоді як цензура та пропаганда здатні суттєво її підірвати.

Вільне та плюралістичне медіасередовище підтримує діалог між громадянами і державою, що є особливо важливим для демократії в Україні та США. Через різноманіття незалежних медіа суспільство може вільно висловлювати свої погляди і потреби, а влада – отримувати зворотний зв'язок та

довіру громадян. Демократія – це не лише вибори, а й захист відкритого, плюралістичного суспільства, в якому кожен має голос [115]. Врешті, преса об'єднує нас і надає інформацію, на яку ми покладаємося, щоб брати участь у суспільному житті, забезпечуючи комунікацію між громадськістю та владними інституціями і тим самим зміцнюючи принципи народовладдя.

Медіа виступають як агент політичної соціалізації. Політична соціалізація – це процес, у ході якого люди навчаються розуміти свою політичну систему та набувають переконань, цінностей і моделей поведінки, необхідних для усвідомленої участі в ній [36]. Засоби масової інформації виступають одним із ключових агентів цього процесу поряд із сім'єю, освітою та оточенням. Через медіа громадяни отримують політичні знання, переймають певні цінності та бачать приклади політичної поведінки. Дослідження послідовно показують, що люди, які активно стежать за новинами та медіа, мають значно вищі шанси бути громадянсько свідомими і політично залученими [173]. Медіа не лише інформують, а й формують політичну культуру – від розвитку почуття громадянської відповідальності до засвоєння норм демократії та участі у виборах.

Щоденні новини і політичні програми виступають важливим джерелом знань про суспільно-політичне життя. Через них громадяни дізнаються про діяльність влади, виборчі кампанії, суспільні проблеми, успіхи чи скандали політиків. Таким чином медіа підвищують політичну свідомість суспільства, пояснюючи складні події зрозумілою мовою. Наприклад, аналітичні ток-шоу або дебати за участю експертів допомагають аудиторії розібратися в різних точках зору, що сприяє формуванню критичного мислення та власної позиції. Окрім новинних форматів, існують і освітні медіапроекти, спеціально спрямовані на підвищення громадянської компетентності. У США показовим є проект Kids Voting USA (започаткований у 1988 році), що залучає школярів до моделювання виборчого процесу: учні досліджують політичні питання, пишуть статті до газет, виступають як репортери на місцевому телебаченні, а в день виборів супроводжують батьків на дільниці та беруть участь у символічному голосуванні [229]. У результаті такі учасники в дорослому віці більш охоче ходять на вибори,

а їхні батьки під впливом дітей також активніше цікавляться політикою. Таким чином, новини і спеціальні проєкти через медіа підвищують громадянську обізнаність, навчають політичних навичок (як-от голосування) та заохочують участь у житті громади.

Традиційні медіа десятиліттями були головним каналом політичної соціалізації. Через газети, радіо та телебачення люди вперше долучалися до національної політики, отримуючи спільний інформаційний простір. Телебачення особливо вплинуло на формування політичної культури, зробивши політику «видовищем» для масової аудиторії. Знаковою подією стали перші теледебати кандидатів у президенти США 1960 року між Джоном Кеннеді та Річардом Ніксоном: їх дивилися в прямому ефірі близько 70 мільйонів американців, і вперше виборці мали змогу особисто побачити і порівняти кандидатів у форматі живого діалогу [275]. Теледебати перенесли політичне змагання з газетних шпальт просто до віталень громадян, підсилюючи їхню обізнаність і емоційну залученість. Так само і радіо в попередні десятиліття (наприклад, через бесіди Франкліна Рузвельта [277]) згуртовувало суспільство навколо важливих питань, формуючи спільні цінності та довіру до інституцій. Друкована преса історично виконувала просвітницьку функцію (від часів брошур епохи незалежності США до сучасних розслідувань у газетах), закладаючи підвалини демократичної культури участі і контролю влади.

У багатьох країнах традиційні медіа досі зберігають значний вплив, особливо серед старшого покоління. Телебачення залишається одним із найпотужніших каналів комунікації. Для прикладу, в Україні близько 70% населення використовує телебачення (нарівні із соціальними мережами) як основне джерело інформації [17]. Завдяки своїй масовості традиційні ЗМІ можуть як сприяти консолідації суспільства навколо демократичних ідеалів, так і бути інструментом маніпуляції. Недемократичні режими часто прагнули контролювати телебачення та пресу, розуміючи їхню роль у формуванні поглядів громадян. У США розвиток кабельного телебачення привів до появи 24-годинних новинних каналів (CNN, Fox News, MSNBC тощо), кожен з яких виборював свою

аудиторію. З часом деякі з них набули виразного ідеологічного забарвлення: консервативний Fox News та ліберальний MSNBC пропонують протилежні інтерпретації подій, і дослідження показують, що такі канали радше радикалізують свою аудиторію, ніж урізноманітнюють її погляди. Так, глядачі Fox під впливом контенту стають ще більш правоорієнтованими, тоді як MSNBC «відтягує» свою публіку далі вліво [183]. Отже, традиційні ЗМІ здатні як поширювати політичні знання й об'єднувати громадян довкола спільних цінностей, так і посилювати розкол та недовіру – все це суттєво впливає на політичну соціалізацію громадян.

У кінці XX – на початку XXI ст. цифрова революція докорінно змінила середовище мас-медіа. Онлайн-медіа стали потужним агентом політичної соціалізації завдяки величезному обсягу доступної інформації та можливості негайної участі користувачів. Кожен може читати новини на вебсайтах чи блогах і тут же залишати коментарі, дискутувати на форумах, об'єднуватися в групи за інтересами. Соцмережі спрощують громадянам шлях від отримання політичної інформації до безпосередньої дії (наприклад, підтримка петицій, участь в флешмобах чи приєднання до протестних акцій). Особливо це помітно серед молоді, яка все більше черпає знання про політику онлайн і використовує цифрові інструменти для самовираження та волевиявлення.

Цифрові платформи суттєво підвищили політичну мобілізацію. Інформація тепер поширюється миттєво, минаючи традиційні «фільтри» цензури чи редакторського відбору. Яскравий приклад – роль соцмереж у виборчих кампаніях та громадянських рухах. Дослідження показали, що навіть невеликі стимули у соцмережах можуть мати відчутний ефект на політичну активність. Так, експеримент із залученням 61 мільйона користувачів Facebook продемонстрував, що спеціальні повідомлення у стрічках новин здатні прямо збільшити явку виборців (у США) на приблизно 60 тисяч осіб та додатково залучити ще приблизно 280 тисяч через ефект «соціального поштовху» від друзів, тобто сумарно понад 340 тисяч нових голосів [161]. Цей випадок підтверджує, що

соціальні медіа можуть не лише інформувати, а й стимулювати конкретні політичні дії (наприклад, піти на вибори).

Водночас цифрове середовище має і виклики. Соцмережі часто створюють ефект ехокамер, коли користувачі бачать переважно ті думки, які збігаються з їхніми власними, що може посилювати поляризацію. Вірусність контенту означає, що як правдива інформація, так і дезінформація здатні блискавично охопити мільйони. Це ставить нові завдання перед суспільством – формувати критичне мислення у медіаспоживанні, розвивати навички цифрової медіаграмотності як частини політичної соціалізації.

Історія незалежної України дає багато прикладів того, як медіа формували політичну культуру громадян і впливали на перебіг подій. Після здобуття незалежності в 1991 році український медіапростір поступово звільнявся від державної монополії, виникли перші недержавні телеканали, газети і радіостанції. Протягом 1990-х з'явилися незалежні видання, які почали виконувати роль «четвертої влади», інформуючи громадян про політичні процеси та здійснюючи контроль над владою. Зокрема вже у 2000 році створено інтернет-видання «Українська правда» для викриття корупції у вищих ешелонах – сміливий крок у той час, коли за критику влади в країні було вбито кілька журналістів [136]. Нові медіа ініціативи сприяли зростанню громадянської свідомості: люди бачили приклади незалежної журналістики, що відстоює правду, і переймали цю цінність. Паралельно розвивався і громадянський сектор, який через медіа доносив до суспільства ідеї демократії та прав людини.

Медіа відіграли ключову роль у найбільших політичних зрушеннях новітньої історії України. Революція на граніті (студентське голодування 1990 року) відбулася ще за радянських умов обмеженої гласності, проте інформація про протест все одно поширилася і «захопила увагу» широкої громадськості – десятки тисяч людей по всій Україні вийшли на підтримку студентів [150]. Це був перший приклад, коли медіа змогли мобілізувати громадян на масову акцію, закладаючи основи нової політичної культури протесту. Після здобуття незалежності саме тиск громадськості та журналістів сприяв поступовому

послабленню цензури. На початку 2000-х розгорівся скандал у зв'язку з убивством Г. Гонгадзе (редактора «Української правди»), що викликало «революцію журналістів» – хвилю протестів медійників проти цензури і маніпуляцій. Це стало прологом до подій «Помаранчевої революції» 2004 року [22].

Під час «Помаранчевої революції» 2004 незалежні ЗМІ та Інтернет стали інструментом об'єднання суспільства навколо ідеалів чесних виборів. Незважаючи на тиск влади того часу на центральні телеканали, опозиції вдалося донести свій голос через альтернативні канали, зокрема через кабельні та супутникові трансляції незалежних медіа, а також через інтернет-форуми й розсилки. Аналітики зазначають, що український протест 2004 року став першою революцією, організованою та промотованою через Інтернет [23]. На той момент доступ до мережі мали лише близько 200 тисяч українців, але саме онлайн-координація через електронну пошту, чати і перші соціальні мережі допомогла швидко зібрати людей для акцій протесту по всій країні. Онлайн-видання оперативно публікували викривальні матеріали про фальсифікації виборів, підриваючи довіру до офіційної пропаганди та надихаючи громадян відстоювати свій вибір. У результаті масового тиску за підтримки незалежних медіа вдалося домогтися переголосування другого туру виборів і перемоги демократичних сил.

Через десять років Україна пережила ще більш драматичний підйом громадянської активності – «Революцію Гідності» 2013–2014 років. І тут роль медіа (особливо цифрових) стала визначальною. Соціальні мережі виявилися інструментом миттєвої мобілізації: саме пост журналіста на Facebook увечері 21 листопада 2013 року фактично запустив масові протести. Журналіст написав: «Зустрічаємось о 22:30 під монументом Незалежності. Вдягайтесь тепло, беріть парасолі, чай, каву, хороший настрій та друзів» – і вже за кілька годин після цього заклику тисячі людей зібралися на Майдані Незалежності в Києві [73]. Надалі через Facebook, Twitter та ВКонтакте координувалися дії активістів, призначалися зустрічі, поширювалися новини з місця подій. Кожен учасник міг стати репортером – стрімити відео з протестів, писати пости, що негайно розходилися

на тиражі в сотні тисяч переглядів. Значною мірою завдяки соцмережам світ оперативно дізнавався правду про події в Україні, попри намагання влади обмежити висвітлення. Символом впливу новітніх медіа став емоційний відеоролик «I am a Ukrainian», в якому англійською мовою пояснювалось міжнародній спільноті, чому українці вийшли на Майдан. Це відео менш ніж за місяць набрало близько 8 мільйонів переглядів на YouTube, продемонструвавши потужний вплив соціальних медіа у поширенні меседжів революції [242]. «Революція Гідності» завершилася зміною влади – і знову значну заслугу в цьому мала незалежна журналістика та активність громадян у соцмережах, які не дали загасити протест.

Український досвід виразно показує здатність медіа прискорювати політичну соціалізацію суспільства. За три десятиліття після незалежності в Україні сформувалося покоління громадян, для яких свобода слова і доступ до правди стали базовими політичними цінностями – значною мірою через пережитий досвід «медіареволюцій». Від студентів на граніті до цифрових активістів Майдану, медіа було інструментом, який навчав громадян відстоювати свої права та визначати власне політичне майбутнє. Зазначене стало можливим, насамперед завдяки закріпленню відповідних гарантій у Конституції України, а саме свободі слова та заборони цензури.

Нині в країні діє багато незалежних медіа і журналістських колективів, які слугують інтересам суспільства та контролюють владні структури, привчаючи політиків до підзвітності. Хоча виклики (наприклад, олігархічний вплив чи зовнішня дезінформація) залишаються, українське суспільство вже не раз довело, що завдяки вільним медіа може згуртуватися для захисту демократичних цінностей.

У Сполучених Штатах мас-медіа історично відіграють вирішальну роль у політичній соціалізації громадян і зміцненні демократії. Перші поправки Конституції гарантували свободу преси, що створило умови для розвитку активної газетної культури ще з XVIII–XIX ст. Газети, а згодом радіо і телебачення, стали носіями демократичних цінностей, інструментом просвіти й

контролю влади. Через медіа американці засвоювали такі фундаментальні принципи, як свобода слова, права людини, необхідність участі у виборах тощо.

У ХХ ст. вплив американських медіа на політичну культуру лише зріс. Національні новинні канали на кшталт CBS, NBC, ABC з післявоєнних років щовечора збирали мільйони глядачів перед екранами, формуючи загальнонаціональний порядок денний. Журналісти-репортери стали впливовими персонами, які своїми репортажами могли змінити суспільне ставлення до подій. Достатньо згадати репортажі з руху за громадянські права 1960-х або критичне висвітлення В'єтнамської війни, що поступово схилило громадську думку проти конфлікту [245]. Медіа в США отримали неформальний статус «четвертої влади», привчаючи громадян оцінювати політиків за їх діями та відповідальністю перед суспільством.

Телебачення запровадило нові формати політичної комунікації, які підвищили залученість громадян у державне життя. Окрім згаданих вище теледебатів 1960 року, що відкрили еру політики в телевізійному форматі, згодом стали традиційними прямі теледебати кандидатів на всіх виборах, які американці дивляться, роблячи висновки про програми та особистості претендентів. Політики почали використовувати телебачення для звернень до народу: від регулярних звернень президентів до екстрених пресконференцій у прямому ефірі. Усе це підвищувало прозорість влади і зміцнювало відчуття співучасті громадян у державних справах. Водночас політична реклама на ТБ перетворилася на впливовий засіб агітації. Рекламні ролики дали змогу кандидатам безпосередньо звертатися до виборців з екрана, апелюючи до їхніх емоцій і цінностей. В історії США відомий приклад політичного телеролика «Дейзі» 1964 року, у якому маленька дівчинка рахує пелюстки ромашки, а потім на екрані вибухає ядерна бомба – натяк на небезпеку обрання агресивного кандидата. Цей 60-секундний кліп справив приголомшливий ефект та, за висловом істориків, «назавжди змінив американську політику» [230], започаткувавши еру емоційно зарядженої, навіть негативної політичної реклами. Відтоді медіакампанії стали невід'ємною

частиною виборчого процесу, а громадяни – їх активними адресатами, навченими сприймати політичні повідомлення через яскраві образи та гасла.

Сьогодні американський медіаландшафт надзвичайно різноманітний, і громадяни соціалізуються політично під впливом як традиційних, так і новітніх медіа. Окрім загальнонаціональних телемереж, з 1980-х з'явилися цілодобові новинні канали (першим був CNN у 1980 р.), які принесли формат «новини 24/7». Це дало можливість глядачам постійно стежити за подіями в реальному часі (наприклад, трансляції з місця воєнних дій, дебатів у Конгресі тощо), що підвищило поінформованість, але й створило умови для інформаційного перенасичення. У 1990-х – 2000-х роках у США виникла також виразна ніша партійно орієнтованих ЗМІ: так, вже згадані Fox News (заснований у 1996 р.) та MSNBC (заснований у 1996 р.) стали асоціюватися відповідно з консервативним та ліберальним спектром. Вони пропонували альтернативні одна одній картини дня, що вплинуло на політичну соціалізацію різних груп населення. Виборці почали обирати ті канали, які підтверджують їхні існуючі погляди. Отже, ЗМІ частково спричинили поляризацію американського суспільства [183]. Ця тенденція викликає занепокоєння, адже надмірна сегментація медіапростору підриває спільний інформаційний ґрунт для діалогу. Втім, слід зазначити, що американські медіа продовжують відігравати й об'єднуювальну роль у критичні моменти – наприклад, під час терактів 11 вересня 2001 року чи надзвичайних ситуацій, коли всі канали транслюють офіційну інформацію і звернення до нації, консолідуючи суспільство.

Цифрова епоха додала новий вимір до американської політичної соціалізації. Соціальні мережі та інтернет-платформи стали аренами як для офіційної політики, так і для громадянської активності. Більшість американських політиків нині мають аккаунти у Twitter [313], Facebook [203], Instagram [219], де безпосередньо спілкуються з виборцями, оголошують рішення або критикують опонентів. Цей прямий канал комунікації змінює традиційну роль медіа-посередників і впливає на те, як громадяни сприймають владу – ближче і особистіше, хоча інколи й через призму популізму. Виборчі кампанії активно

освоїли цифрові інструменти. З часу кампанії Барака Обама 2008 року, яку називали «Facebook-виборами» [307], інтернет-сторінки збору пожертв, таргетована реклама в соцмережах і мобільні застосунки стали стандартом. Це навчило виборців нових форм участі – від онлайн-донатів до волонтерства через платформи. Зі свого боку, самі громадяни використовують соцмережі для самоорганізації та просування ініціатив «знизу». Останнє десятиріччя дало приклади масових рухів, що народилися саме в онлайні. Рух #BlackLivesMatter, який виник у 2013 році після резонансного судового виправдання у справі про вбивство темношкірого підлітка, почався з хештегу в Twitter і Facebook. Через 10 років його вже називають «моделлю нового покоління соціальних рухів, тісно пов'язаних із соціальними медіа». Після трагічної загибелі Джорджа Флойда в 2020 році цей рух мобілізував мільйони американців на протести по всій країні – багато в чому завдяки величезному охопленню соцмереж: лише за кілька місяців 2020-го хештег #BlackLivesMatter опублікували мільйони нових користувачів, для багатьох з яких це була перша участь у політичному дискурсі онлайн. Цей випадок продемонстрував, як Інтернет може сприяти активізму навіть раніше аполітичних груп населення. Інші приклади – кампанія #MeToo проти сексуального насильства [239], масові марші жінок і молоді, організовані через Facebook після виборів 2016 року, тощо – усе це стало новою школою політичної соціалізації, де громадяни вчаться використовувати цифрові медіа для відстоювання своїх переконань. На нашу думку, відсутність цензури в США дала змогу американській пресі (включаючи соціальні мережі) вільно висвітлювати рух за громадянські права, що підштовхнуло реформи.

Американський досвід наочно показує дві сторони впливу мас-медіа на політичну соціалізацію. З одного боку, вільні медіа історично сприяли утвердженню демократичних цінностей – інформованості, плюралізму думок, підзвітності влади, участі громади у державних справах. Без незалежної преси, відкритих дебатів та доступу до інформації американська демократія не набула б нинішньої стійкості. З іншого боку, медіа, особливо в умовах комерціалізації та цифрової фрагментації, можуть викликати і негативні ефекти – поляризацію,

поширення упереджень або зневіру в політичних інститутах (коли контент занадто сенсаційний чи негативний). Втім, навіть ці виклики стали частиною політичної соціалізації: американці вчаться критичніше ставитися до джерел інформації, перевіряти факти, розпізнавати маніпуляції, що само по собі є цінною навичкою громадян. Таким чином, роль медіа в політичній соціалізації громадян і США, і України залишається визначальною. Медіа формують політичний ландшафт, на якому громадяни набувають своїх переконань і рішучості діяти. І від того, наскільки свідомо суспільство використовує цей інструмент як джерело знань і платформи для діалогу, залежить якість політичної культури та демократії в обох країнах.

Сучасні медіа відіграють ключову роль у державотворчих процесах, впливаючи на формування суспільної думки, перебіг виборів, референдумів і контроль за владою. Розглянемо, як ЗМІ сприяють становленню державних інститутів в Україні та США через їхню роль у виборах і референдумах, правове регулювання медіасфери, а також порівняємо висвітлення процесів розбудови інституцій у двох країнах.

Медійний простір є головним джерелом інформації про вибори як в Україні, так і в США. В Україні телебачення залишається найвпливовішим джерелом новин, тож телекомпанії, висвітлюючи програми кандидатів та перебіг кампаній, мають фундаментальний вплив на популярність політиків. Наприклад, під час президентських виборів 2019 року основні телеканали країни висвітлювали передвиборчі обіцянки, дебати та скандали, формуючи думку виборців.

У США медіа також забезпечують виборців необхідною інформацією про кандидатів. За даними опитування 2020 року, американці активно стежили за національними новинами під час кампанії і почувалися добре поінформованими щодо виборів – це дало їм упевненість у прийнятті рішень на виборах [323]. Виборці у 2020 році масово дивилися випуски новин, читали пресу та користувалися онлайн-джерелами, що призвело до рекордної явки і залученості громадян.

Засоби масової інформації забезпечують платформу для прямих дискусій між кандидатами. В Україні виборче законодавство навіть передбачає обов'язкові теледебати кандидатів перед другим туром виборів, які фінансуються державою і транслюються наживо [14]. Хоча у 2019 році офіційні дебати відбулися в студії Суспільного мовника, найрезонанснішою стала організована кандидатами неформальна зустріч на стадіоні «Олімпійський», яку транслювали провідні телеканали. Це шоу-дебати привернули величезну аудиторію і вплинули на імідж обох кандидатів у фіналі перегонів. У США теледебати також були невід'ємною частиною виборів: їх проводять великими мовними мережами під егідою незалежної Комісії з президентських дебатів, а глядацька аудиторія сягає десятків мільйонів. Медіа не лише транслюють дебати, а й аналізують виступи, перевіряють факти та висвітлюють реакцію суспільства. Таким чином, медіа допомагають виборцям оцінити програми і компетентність претендентів.

Важливою функцією ЗМІ є контроль за чесністю кампанії та надання рівних можливостей кандидатам. В Україні закон потребує рівного доступу кандидатів до державних медіа: усі претенденти на пост Президента отримують безкоштовний ефірний час на державному телебаченні і радіо та шпальти у державних газетах для представлення програм [14]. Крім того, телеканали мають дотримуватися нейтральності в новинах. За цим стежать як Національна рада з питань телебачення і радіомовлення, так і громадські монітори. Однак на практиці український медіаринок довгий час контролювався олігархами, чії телеканали відстоювали власні політичні інтереси. Під час виборів 2019 року окремі канали відкрито піарили «своїх» кандидатів або дискредитували опонентів [53].

У США закон також потребує певного балансу на телебаченні. Діє правило рівного часу (equal-time rule), що зобов'язує радіо- і телекомпанії надавати рівні умови для всіх кандидатів на посаду [298]. Наприклад, якщо телеканал погоджується продати ефірний час одному кандидату, він зобов'язаний запропонувати такий самий час його конкурентам. Хоча інформаційні та аналітичні програми на комерційних каналах США можуть мати політичні уподобання, загалом медіасередовище є достатньо плюралістичним, щоб виборці

могли отримати різнобічну інформацію. Під час проміжних виборів 2022 року, американські ЗМІ широко висвітлювали ключові теми кампанії – від інфляції до права на аборти – і тим самим впливали на пріоритети виборців. Таким чином, медіа виконують роль посередника між кандидатами і суспільством, інформуючи та орієнтуючи виборців, а також стежать за дотриманням правил демократичного виборчого процесу.

Крім того, ЗМІ впливають на волевиявлення виборців шляхом висвітлення інформації про референдуми та інші механізми волевиявлення. Засоби масової інформації можуть як підвищити обізнаність громадян про референдуми, так і вплинути на їхню думку щодо питань, що виносяться на всенародне голосування. В Україні за роки незалежності загальнонаціональні референдуми проводились рідко, однак медіа активно обговорюють ініціативи прямої демократії. Приміром, у 2020 році команда Президента організувала опитування громадян у день місцевих виборів як пробу референдуму, що широко висвітлювалося в новинах і ток-шоу, викликавши дискусії про доцільність і законність такого кроку. У 2021 році, прийнято Закон «Про всеукраїнський референдум» [85], що відновив механізм референдумів в Україні. Цей закон активно обговорювався в медіа: журналісти аналізували його положення, наводили експертні думки щодо ризиків маніпуляцій та перспектив залучення громадян до прямого волевиявлення. Таким чином, хоча останнім часом реальних референдумів не проводилося, українські медіа все більше формують суспільне розуміння прямих демократичних інструментів, підвищуючи вимогливість громадян до прозорості та чесності можливих плебісцитів.

У Сполучених Штатах референдуми і плебісцити відбуваються переважно на рівні окремих штатів у формі *ballot initiatives*, або конституційних поправок. Медіа тут відіграють вирішальну роль в інформуванні виборців про зміст питань та наслідки вибору. Яскравим прикладом є референдуми щодо абортів у 2022 році. Після того, як Верховний суд США скасував конституційний захист права на аборт (рішення *Dobbs v. Jackson Women's Health Org.* [197]), декілька штатів винесли це питання на голосування. Зокрема у штаті Канзас у серпні 2022 року

відбувся референдум щодо виключення права на аборт із конституції штату. До цього безпрецедентного голосування була прикута увага не лише американських, а й світових ЗМІ [238]. Медіа детально пояснювали виборцям суть поправки, надавали слово як прихильникам, так і противникам права на аборт, повідомляли про хід голосування. У результаті явка виборців була надзвичайно високою для проміжних виборів, а жителі консервативного Канзасу несподівано проголосували проти заборони абортів, зберігши чинні права. На думку аналітиків, потужна інформаційна кампанія в ЗМІ та соціальних мережах мобілізувала прихильників прав жінок, продемонструвавши силу впливу медіа на підсумки референдуму. Восени 2022 року подібні референдуми відбулися ще в кількох штатах (Мічиган, Кентуккі, Каліфорнія тощо), і скрізь медіа слугували головною платформою боротьби аргументів, що значною мірою визначило настрої виборців.

Слід зазначити, що медіа можуть як просвітлювати, так і вводити в оману щодо референдумів. Небезпечним є поширення пропаганди або маніпулятивно нейтральний тон у висвітленні сумнівних «волевиявлень». Прикладом є так звані «референдуми» на окупованих територіях України, організовані Росією у вересні 2022 року для спроби анексії областей. Українські та західні медіа одностайно назвали ці голосування фіктивними та незаконними, проте деякі великі міжнародні агенції спочатку висвітлили їх без належного контексту, лише констатуючи заявлені росіянами цифри. Це могло надати кремлівським фейковим плебісцитам оманливий «ореол» легітимності [34]. Згодом, після хвилі критики, ті ж ЗМІ скоригували заголовки та подання матеріалу, чітко вказавши на незаконність і примусовий характер «референдумів». Цей випадок демонструє, наскільки важливою є відповідальна позиція медіа під час висвітлення подібних подій: коректне інформування здатне убезпечити громадськість від дезінформації та зберегти довіру до державних інститутів, тоді як некритичне ретранслявання фальшивих наративів несе ризик викривлення демократичних процесів.

Для XX та XXI ст. характерним стало використання інформаційних війн та медіа як інструментів геополітичного впливу. Інформаційна війна – це

цілеспрямоване використання інформації як зброї для досягнення геополітичних цілей [274]. Держави або недержавні актори організовано збирають, маніпулюють і поширюють відомості, щоб отримати перевагу над противником і вплинути на сприйняття подій цільовою аудиторією. До арсеналу інформаційної війни входять дезінформація – свідоме поширення неправдивих відомостей, та пропаганда – подання упередженої чи викривленої інформації під виглядом новин. Мета таких кампаній – сформувати у суспільства потрібну думку або поведінкову реакцію, часто для підриву довіри до уряду чи дестабілізації ситуації в іншій країні.

Хоча інформаційні впливи існували завжди, цифрова ера багаторазово посилила їхній ефект. Соціальні мережі та онлайн-медіа дають змогу фейкам і викривленим наративам миттєво охоплювати мільйонні аудиторії. Прикладом є діяльність екстремістських угруповань. Наприклад, терористична організація ІДІЛ створювала спеціальні додатки і ботоферми для автоматичного поширення своїх меседжів у Twitter, що сприяло масовому тиражуванню пропаганди в режимі реального часу [189]. Таким чином, інформаційна війна стала невід’ємним елементом сучасних конфліктів – битви точаться не лише на землі чи в кіберпросторі, а й у медійному полі, де формуються погляди мільйонів людей.

Україна з 2014 року є одним з ключових прикладів країни, що змушена активно оборонятися на фронті інформаційної війни. Після російської агресії (анексії Криму і війни на Донбасі) українська влада вжила безпрецедентних кроків для захисту свого інформаційного простору. У серпні 2014 року Україна заборонила ретрансляцію 14 російських телеканалів, звинувативши їх у трансляції воєнної пропаганди та розпалюванні ворожнечі. Пізніше цей підхід продовжився: у 2015 році було ухвалено закон про заборону демонстрації в Україні російських фільмів, що прославляють силові структури РФ [84], а у 2017 році під санкції потрапили і популярні російські інтернет-платформи. Так, указом Президента було заблоковано доступ до соцмереж «ВКонтакте» та «Однокласники», російських пошуковиків і поштових сервісів. Цей крок пояснили необхідністю обмежити вплив кремлівської дезінформації через онлайн-канали.

Паралельно держава та громадянське суспільство розгорнули боротьбу з фейками на просвітницькому та аналітичному рівнях. Вже у березні 2014 року українські журналісти і викладачі заснували незалежну фактчекінгову ініціативу StopFake, покликану виявляти і спростовувати брехню російських медіа про події в Україні [291]. Проєкт швидко здобув міжнародне визнання як один з перших прикладів організованого спротиву пропаганді: команда StopFake регулярно публікує викриття поширеніших дезінформаційних сюжетів, навчила тисячі українців медіаграмотності і навіть веде власну передачу про фейки. За його моделлю згодом з'явилися й інші фактчек-проєкти, зокрема VoxCheck, що займається перевіркою заяв політиків та виявленням маніпуляцій у економічній і соціальній сферах. Завдяки таким ініціативам українське суспільство поступово підвищує свою стійкість до фейкових новин. Як зазначають оглядачі, StopFake став прикладом того, як можна успішно адаптувати міжнародні методики фактчекінгу для відбиття саме проросійської пропаганди в національному інформаційному просторі [209]. Влада також співпрацює з цими організаціями. Отже, досвід України демонструє комплексний підхід – від заборон і санкцій проти пропагандистських ресурсів до розбудови власних медіа та фактчек-платформ, які мають на меті викриття брехні та просвіту громадян.

Сполучені Штати Америки широко використовують медіа як інструмент «soft power» (м'якої сили) для просування своїх цінностей та інтересів за кордоном. Ще під час «холодної війни» США створили мережу міжнародних мовників, найвідоміші з яких є заснована у 1942 р. Voice of America (VOA) [318], та Radio Free Europe/Radio Liberty (RFE/RL) [267], що почала мовлення у 1949 р. Ці канали стали важливою зброєю в ідеологічному протистоянні зі СРСР: вони доносили мешканцям соціалістичного табору цензуровану правду про події у світі, спростовуючи радянську пропаганду, та плекали надії на демократію по той бік «залізної завіси». Історично VOA та RFE/RL відігравали роль своєрідних «голосів свободи», пропонуючи альтернативне джерело новин там, де місцеві медіа контролювались авторитарною владою. У результаті в багатьох суспільствах заборонені іноземні радіохвилі ставали рятівним колом правдивої

інформації: мільйони людей за допомогою цих радіостанцій дізнавалися про реальний стан справ у світі, незважаючи на спроби режимів ізолювати їх від зовнішнього впливу [293].

У сучасному світі американські міжнародні мовники продовжують бути важливим геополітичним інструментом. Попри розвиток інтернету і нових платформ, радіо і телебачення США для зарубіжної аудиторії все ще мають значний вплив, особливо в країнах з цензурованим медіапростором (Іран, Китай, Росія та ін.). Вашингтон розглядає їх як частину публічної дипломатії. Через ці канали США просувають ідеї свободи слова, прав людини та демократичних реформ, сподіваючись мирно впливати на суспільну думку за кордоном. Водночас самі мовники юридично зобов'язані подавати об'єктивну і збалансовану інформацію, що відрізняє їх від відвертої пропаганди. Отже, міжнародні ЗМІ в руках США – це інструмент геополітичного впливу, здебільшого спрямований на підтримку позитивного іміджу Америки та поширення західних цінностей, що доповнює інші важелі зовнішньої політики (дипломатію, економічну допомогу тощо).

Отже, засоби масової інформації відіграють ключову роль як «четверта влада» у розбудові державних інституцій. Вільна і незалежна преса є фундаментом демократії, оскільки забезпечує прозорість влади, викриває корупцію та тримає посадовців підзвітними перед суспільством. Медіа формують суспільний дискурс навколо державних рішень, сприяючи поширенню демократичних цінностей і принципів верховенства права. Через журналістські розслідування та публічну критику ЗМІ здійснюють громадський контроль за владою, стимулюючи ефективне врядування і реагування держави на потреби громадян. Таким чином, сильні незалежні медіа зміцнюють державотворчі процеси, інформуючи громадян і залучаючи їх до активної участі у політичному житті.

Попри відмінності контекстів, медіасередовища України та США мають низку спільних рис, характерних для демократичних країн. По-перше, в обох державах закріплено принцип вільної преси, що розглядається як гарант

прозорості влади і чесного виборчого процесу. І українські, і американські журналісти історично прагнули викривати зловживання посадовців та корпорацій, викликаючи суспільний резонанс і реформи. Така роль медіа як watchdog (наглядача) проявляється через розслідування (від американського Вотергейту до українських антикорупційних розслідувань), що підсилює громадський контроль та активізм. По-друге, ЗМІ виконують функцію політичної соціалізації громадян. Саме через телебачення, пресу та онлайн-ресурси люди отримують основну інформацію про політику і вибори; медіа значною мірою формують політичні знання, установки і поведінку виборців. Вільний доступ до різних точок зору через медіа забезпечує обізнаність виборців та усвідомлений вибір на виборах. По-третє, як в Україні, так і в США журналістика підтримує громадянський активізм, висвітлюючи суспільно важливі проблеми і надихаючи людей на дії. Наприклад, незалежні українські медіа (такі як Українська правда, проєкт «Наші гроші», Слідство.Інфо) відіграли головну роль у викритті корупції режиму Януковича, що стало одним із тригерів масових протестів Євромайдану. У США медіа також неодноразово ставали каталізатором змін – від руху за громадянські права у 1960-х, широко висвітлюваного пресою, до сучасних кампаній #MeToo або BLM, які отримали розголос через новини та соцмережі. Отже, спільною рисою є те, що вільні медіа в обох країнах є платформою для інформування громадян і стимулювання їх участі в демократичних процесах, діючи як інструмент політичної соціалізації та соціального контролю.

Підсумовуючи, засоби масової інформації в Україні та США виконують життєво важливу функцію у формуванні державності через забезпечення прозорості і підзвітності влади, інформування та мобілізацію громадян. Вільна преса є спільною цінністю обох народів, що зміцнює демократичний лад. Разом з тим історичний шлях і сучасні обставини визначили різні проблеми: Україна продовжує звільнятися від тіні тоталітарного минулого, протистоїть інформаційній агресії та шукає шляхи зменшення олігархічного впливу, тоді як США зосереджені на подоланні внутрішньої поляризації медіапростору та викликів цифрової епохи. Для обох держав актуальним є зміцнення незалежності

журналістики, підвищення довіри аудиторії та адаптація до нових загроз (кібератак, діпфейків, глобальних дезінформаційних кампаній). Статистичні показники – рейтинги свободи преси (в Індексі свободи преси RSF 2024 США посідають 55-те місце, Україна – 61-ше) чи рівень довіри до медіа – свідчать, що попереду ще багато роботи. Втім, поступ уже є: зростає нове покоління журналістів-розслідувачів, суспільство усвідомлює цінність фактів і якісної інформації, впроваджуються реформи. Надалі успіх державотворення значною мірою залежатиме від успіху медіареформ: чи зможуть Україна та США забезпечити такі умови, за яких медіа будуть максимально незалежними, професійними і стійкими до тиску – аби виконувати свою місію в ім'я демократії і добробуту громадян.

Висновки до розділу 3

Проведений аналіз ролі засобів масової інформації у процесі розвитку суспільства та держави в Україні й США дає змогу зробити низку узагальнюючих висновків. Засоби масової інформації виступають потужним соціальним інститутом, який суттєво впливає на перебіг суспільних процесів. Медіа формують порядок денний і характер публічної дискусії, здатні програмувати увагу аудиторії та визначати акценти. Таким чином, ЗМІ не лише інформують населення, а й скеровують суспільну думку та поведінкові установки.

Проведений історичний аналіз показує, що за роки незалежності українські ЗМІ пройшли шлях від фактичної цензури та залежності до значно вільнішого статусу нині. Цьому сприяли і конституційні гарантії, і тиск громадськості під час революцій. Американська преса з часів заснування держави відіграла важливу роль «сторожового пса» (watchdog) демократії: від викриття корупції (справа Вотергейт у 1970-х) до сучасних журналістських розслідувань. Це стало можливим завдяки міцним конституційним гарантіям і суспільній повазі до свободи слова.

Виконуючи інформаційну, комунікаційну, контролюючу та мобілізаційну функції, мас-медіа забезпечують базові потреби громадянського суспільства: доступ до правдивих новин, відкритий обмін думками, громадський контроль над владою та згуртування громади для вирішення спільних питань. Без активної участі медіа широкомасштабна громадська активність була б практично неможливою, адже саме через ЗМІ громадяни отримують знання про навколишні події і мотивацію до суспільної діяльності. У цифрову епоху вплив медіа ще більше зріс: Інтернет і соціальні мережі розширили можливості масової комунікації, надавши голос мільйонам користувачів і прискоривши поширення інформації. З одного боку, це посилило плюралізм думок та оперативність новин, а з іншого – принесло виклики дезінформації та інформаційної ізоляції. Втім, незмінним залишається одне: без вільних і незалежних медіа неможливий сталий розвиток демократичного суспільства.

Важливою є роль ЗМІ у державотворенні – формуванні і розвитку інституцій держави та відносин між владою і громадянами. Мас-медіа є комунікативним посередником між суспільством та державними органами, забезпечуючи прозорість державних процесів і підзвітність посадовців. У демократичній державі медіа виконують функцію «четвертої влади»: здійснюють нагляд за діями уряду, викривають зловживання та корупцію, тим самим стримують владні апетити й запобігають порушенням закону. Преса як сторожовий пес демократії зміцнює легітимність влади, адже відкритий медіадіалог дає змогу суспільству оцінювати політичний курс. Відтак політичні рішення отримують або суспільне схвалення, або обґрунтовану критику. Саме тому влада змушена враховувати реакцію громадськості. Наявність незалежних, саморегульованих медіа є необхідною передумовою демократичного урядування: у США це гарантовано Першою поправкою до Конституції, а в Україні вільна преса утверджується як ключовий елемент побудови правової держави. Історичний досвід показує, що там, де ЗМІ підконтрольні владі, виникає дефіцит плюралізму і діалогу, що властиво авторитарним режимам. Натомість незалежні медіа підвищують рівень довіри до державних інституцій і сприяють модернізації

держави, оскільки висвітлені у пресі проблеми стають рушієм реформ. Таким чином, через вільні ЗМІ суспільство реалізує право знати правду про дії влади, а держава отримує зворотний зв'язок і легітимність, необхідну для стабільного розвитку.

Окремим аспектом, розглянутим у розділі, є вплив медіа на інформаційну безпеку держави і суспільства. Широкі комунікаційні можливості мас-медіа роблять їх не тільки інструментом просвіти, а й потенційною зброєю дезінформації та пропаганди. В умовах глобальної мережевої взаємодії як Україна, так і США стикаються з викликами інформаційних воєн, кібератак, іноземного втручання у медіапростір. Негативні інформаційні впливи здатні маніпулювати громадською думкою, сіяти паніку чи недовіру, поляризувати суспільство та навіть дестабілізувати політичну систему. Аналіз показав, що Україна і США, захищаючи свій інформаційний суверенітет, змушені застосовувати комплекс заходів для нейтралізації інформаційних загроз. Так, обидві країни розбудовують спеціалізовані центри стратегічних комунікацій та кібербезпеки, покликані виявляти ворожі впливи та координувати протидію дезінформації. Україна, маючи досвід протистояння російській пропаганді, вдалася до блокування відверто пропагандистських медіаресурсів і санкцій проти їхніх організаторів, що скоротило масштаб ворожої брехні в інформаційному полі. Так само США запровадили правові механізми (як-от реєстрація іноземних державних ЗМІ як «іноземних агентів») і точкові санкції щодо осіб, причетних до іноземного втручання у вибори, аби убезпечити свою демократію. Важливо наголосити, що такі кроки мають здійснюватися з дотриманням принципів верховенства права та свободи слова: боротьба з дезінформацією не повинна перетворитися на цензуру. Крім захисних заходів, вагому роль відіграють просвітницькі ініціативи – розвиток фактчекінгових проєктів, підвищення медіаграмотності населення, міжнародна співпраця у викритті фейків. Лише поєднанням законодавчих, технічних і освітніх інструментів можливо зміцнити інформаційну безпеку, зберігши при цьому відкритість медіасередовища.

Забезпечуючи право суспільства на правдиву інформацію і захищаючи його від маніпуляцій, держава тим самим захищає власний демократичний лад.

Таким чином, мас-медіа у ХХІ ст. виконують комплексну місію у розвиткові українського й американського суспільства та держави. Вони одночасно є джерелом інформації та платформою для суспільного діалогу, інструментом контролю влади і двигуном соціальних змін, чинником національної безпеки і каналом політичної просвіти. Свобода та відповідальність засобів масової інформації визначально впливають на ефективність демократичних перетворень: без незалежних і професійних медіа неможливо побудувати зріле громадянське суспільство та правову державу. Досвід України і США підтверджує, що підтримка плюралістичного медіасередовища, підзвітності влади, високих журналістських стандартів і стійкості до інформаційних загроз є необхідною умовою поступального розвитку. Розвинуті та вільні ЗМІ підвищують політичну культуру населення, зміцнюють інститути державної влади та забезпечують прозорий зв'язок між народом і урядом. Отже, засоби масової інформації відіграють визначальну роль у формуванні сучасного демократичного суспільства, виступаючи гарантом його поступу та безпеки як в Україні, так і в Сполучених Штатах Америки.

Аналіз ролі ЗМІ у розвитку суспільства та держави в Україні та США показав, що за умов забезпечення конституційних гарантій свободи медіа стають потужним чинником демократичних перетворень. Україна, переймаючи позитивний американський досвід (у частині незалежності медіа від урядового контролю, високих стандартів журналістики, судового захисту преси), водночас повинна врахувати власну специфіку (необхідність захисту інформаційного простору від агресії, становлення суспільного мовника). Пропонується розвивати інституційні механізми взаємодії ЗМІ і держави, зокрема створити постійно діючі платформи діалогу між владою, медіа та громадськістю щодо питань інформаційної політики.

ВИСНОВКИ

Узагальнивши порівняльний аналіз конституційно-правового статусу засобів масової інформації в Україні та США, маємо всі підстави запропонувати такі підсумкові положення, узагальнення, висновки, рекомендації та пропозиції:

1. Проаналізовано вітчизняний та зарубіжний досвід доктринальних досліджень, що засвідчують різноманітні підходи щодо конституційно-правового статусу засобів масової інформації. Наявні теоретичні напрацювання на досліджувану тематику встановлюють, що засоби масової інформації в межах визначення їх конституційно-правового статусу потребують чітко сформульованої визначеної доктрини, що сприятиме формуванню базових засад для розроблення та прийняття необхідних нормативно-правових актів у сфері медіа.

2. Встановлено, що в наукових дослідженнях конституційно-правового статусу засобів масової інформації в Україні найчастіше лише фрагментарно досліджуються питання статусу засобів масової інформації. Наявні теоретичні напрацювання, які пов'язані з дослідженням конституційно-правового статусу засобів масової інформації дають можливість систематизувати й умовно розділити згадані наукові роботи на такі групи: 1) дослідження конституційно-правового статусу як такого; 2) дослідження місця та ролі засобів масової інформації в державі та суспільстві (в Україні та США); 3) дослідження безпосередньо конституційно-правового статусу засобів масової інформації; 4) дослідження окремих складових конституційно-правового статусу засобів масової інформації.

3. Встановлено, що нормативна регламентація конституційного статусу засобів масової інформації в Україні забезпечується різними видами нормативних актів. Проведений аналіз змісту нормативно-правових актів, які визначають правовий статус засобів масової інформації в Україні, дає змогу поділити їх на міжнародні та національні. Міжнародні нормативно-правові акти включають чинні міжнародні договори та міжнародно-правові зобов'язання України. Досліджені міжнародно-правові акти закладають основи в сфері засобів масової інформації та містять найбільш загальні норми, що регулюють такі питання:

незалежність засобів масової інформації від держави, заборона цензури, неприпустимість монополізації засобів масової інформації, спонсорство, неприпустимість зловживань свободою масової інформації, відповідальність за правопорушення в цій сфері, рекламу, свободу професійної діяльності журналіста тощо. Національні нормативно-правові акти включають: Конституцію України, закони, укази Президента України, нормативні акти Кабінету Міністрів України, нормативні акти центральних органів виконавчої влади, акти Конституційного Суду України, акти органів судової системи України та інші засоби правового захисту.

4. Доведено, що є слушним запозичення окремих аспектів американського законодавства для вдосконалення системи регулювання медіа в Україні. Наприклад, доречно посилити правовий захист свободи слова за допомогою конституційних змін, аналогічних до Першої поправки США. Це дасть змогу уникнути урядового втручання в діяльність медіа та забезпечити незалежність журналістів.

5. Запропоновано суб'єктам законодавчої ініціативи в Україні врахувати деякі положення Декларації про засоби масової інформації й права людини 1970 року під час розроблення нових і перегляду діючих нормативно-правових актів, що дає змогу проголосити принципи функціонування засобів масової інформації та захистити індивіда від втручання преси в його приватне життя. Крім того, розроблення та дотримання кодексів професійної етики журналістів, що передбачено зазначеною Декларацією, допоможе уникнути зловживань свободою масової інформації.

6. Проведено історичний аналіз конституційно-правового статусу засобів масової інформації в Україні та США, який демонструє вплив різних політичних, культурних та соціально-економічних чинників на його розвиток. Ця історична перспектива є важливою для розуміння сучасних правових викликів, з якими стикаються обидві країни, та підкреслює важливість контексту у формулюванні медіарегулювання.

7. Визначено концептуальні засади конституційно-правового статусу засобів масової інформації в Україні та США. Обґрунтовано доцільність застосування діяльнісного підходу до визначення правового статусу засобів масової інформації, що допомогло врахувати реальну роль медіа у правовій системі та суспільних процесах. Ураховуючи діяльнісний підхід, запропоновано визначення конституційно-правового статусу засобів масової інформації, з'ясовано низку специфічних ознак, які відрізняють його від інших видів правового статусу, визначено основні структурні елементи цього статусу та проаналізовано їх зміст в умовах двох правових систем. Сформульовані теоретичні положення поглиблюють доктрину конституційного права щодо особливого статусу мас-медіа.

8. Проведено порівняльний аналіз конституційних засад та законодавчої регламентації статусу засобів масової інформації в Україні та США, який виявив як спільні, так і відмінні риси. Встановлено, що Україна та Сполучені Штати гарантують основоположні демократичні принципи діяльності медіа. В Україні стаття 34 Конституції закріплює право на свободу думки і слова, на вільне вираження поглядів та переконань, а стаття 15 забороняє цензуру і гарантує інформаційний плюралізм. У США конституційною гарантією правового статусу ЗМІ є Перша поправка до Конституції, яка проголошує неприпустимість ухвалення законів, що обмежують свободу слова та преси. Таким чином, свобода слова і незалежність медіа, заборона цензури, плюралізм інформації – спільні конституційні засади, що є основою правового статусу засобів масової інформації цих країн. Окрім того, до спільних принципів належать прозорість медіавласності, достовірність та об'єктивність інформації, гарантії захисту журналістів та міжнародне співробітництво у сфері інформації. Закріплення цих засад на найвищому правовому рівні підкреслює особливу суспільну значущість мас-медіа як інституту, покликаного служити інтересам демократії.

У дослідженні продемонстровано суттєві відмінності в підходах до нормативно-правового регулювання статусу засобів масової інформації в Україні та США. Зазначене зумовлено історичними, політичними та правовими

особливостями розвитку. Українська модель характеризується детальним законодавчим регулюванням прав та обов'язків засобів масової інформації, наявністю спеціалізованого державного регулятора у медійній сфері, активнішою роллю державних органів у формуванні інформаційного простору. Американська модель ґрунтується на мінімальному втручанні держави у діяльність ЗМІ, потужних конституційних запобіжниках проти цензури та розвиненій судовій практиці. У США регулювання медіа багато в чому віддано саморегуляції та ринковим механізмам, що інколи дає змогу засобам масової інформації уникати відповідальності за спірний контент, проте загалом забезпечує високий рівень незалежності журналістики.

Порівняльний аналіз підтвердив, що кожна із зазначених моделей має свої переваги та недоліки. Україна має більше правових важелів для впорядкування інформаційної сфери, США – більше свобод для медіасередовища. Зроблено висновок, що ефективне та демократичне регулювання медіа повинно поєднувати переваги обох підходів. Україні необхідно забезпечити верховенство права, прозорість власності та процесів регулювання, пропорційність обмежень свободи слова суспільним інтересам, а також урахувати найкращі міжнародно-правові стандарти (зокрема, практику Європейського суду з прав людини, рекомендації ООН та ОБСЄ щодо свободи медіа).

9. Проведено аналіз чинного законодавства України та США в сфері гарантій реалізації конституційно-правового статусу засобів масової інформації та відповідальності, який демонструє, що обидві країни декларують високі стандарти свободи медіа відповідно до міжнародних зобов'язань. При цьому визначено напрями, за якими необхідно проводити подальше вдосконалення правового регулювання. Для України – це забезпечення реальної дії прогресивних норм на практиці. Необхідно зміцнити гарантії захисту журналістів від незаконного втручання (у тому числі політичного тиску чи цензури) та неухильно притягувати до відповідальності осіб, винних у порушеннях прав журналістів. Важливо забезпечити належне правозастосування законів про медіа та приведення нормативної бази у повну відповідність до європейських стандартів, зокрема до

практики ЄСПЛ і рекомендацій ОБСЄ. Для США актуальним залишається виклик збереження балансу між свободою слова та інформаційною безпекою в умовах сучасних загроз. Американська система потребує уваги до проблем дезінформації, екстремістського контенту, концентрації медіавласності та політичної поляризації суспільства. Розроблені у США механізми реагування (наприклад, вимога реєстрації іноземних державних медіа як «іноземних агентів», посилення відповідальності за наклеп в Інтернеті, точкові санкції проти іноземного втручання у вибори) покликані нейтралізувати інформаційні загрози. Однак надзвичайно важливо, щоб такі заходи не підривали саму основу Першої поправки.

10. Розкрито громадську роль засобів масової інформації та їх значення у процесах розвитку суспільства і державотворення в Україні та США. Підтверджено, що сучасні ЗМІ є одним із ключових інститутів громадянського суспільства, через який реалізується право громадян на отримання інформації, здійснюється зв'язок між владою і народом та формується публічний дискурс. Мас-медіа виконують такі функції: інформаційну (оперативно поширюють відомості про події); комунікаційну (є майданчиком для обміну думками й обговорення суспільно важливих питань); контрольну або наглядову (виступають незалежним спостерігачем за діяльністю влади, викриваючи зловживання, корупцію, порушення прав людини) та мобілізаційну (об'єднують громадян навколо вирішення суспільних проблем, стимулюють громадську активність). Без активної участі медіа демократичне життя суспільства практично неможливе: саме через ЗМІ громадяни дізнаються про стан справ у країні, отримують можливість висловити свої погляди та вплинути на прийняття рішень. У цифрову епоху, з розвитком Інтернету і соціальних мереж, інформаційний вплив медіа зріс у рази. З'явилися нові канали донесення інформації, розширився доступ до аудиторії, що, з одного боку, посилило плюралізм та оперативність медіа, а з іншого – створило нові виклики, пов'язані з лавиноподібним поширенням дезінформації, маніпуляцій та мовою ворожнечі. Встановлено, що за відсутності належної

системи противаг ці негативні явища можуть суттєво спотворювати громадську думку та підривати довіру до інститутів влади.

11. У процесі державотворення роль засобів масової інформації в обох країнах проявляється через забезпечення прозорості та підзвітності влади, інтеграцію суспільства в політичний процес. Український і американський досвід одноставно доводить, що незалежна преса, що діє як «четверта влада», є дієвим механізмом стримування владних зловживань і гарантією реалізації конституційного принципу народовладдя. Публічність, яку забезпечують медіа, підвищує рівень довіри громадян до державних інституцій та легітимність ухвалених рішень, адже влада змушена зважати на реакцію суспільства, відкрито обґрунтовувати свої дії та виправляти помилки, оприлюднені в пресі. Навпаки, підконтрольність ЗМІ владі породжує дефіцит плюралізму і зворотного зв'язку, що характерно для авторитарних режимів. Таким чином, наявність у країні вільних, саморегульованих і професійних медіа є необхідною передумовою становлення правової держави та зрілого громадянського суспільства. Для України це означає подальше утвердження свободи преси як одного з пріоритетів європейського розвитку, а для США – збереження високих стандартів журналістики, вироблених за більш ніж двохсотлітню історію демократії.

12. Приділено увагу впливу мас-медіа на інформаційну безпеку держави. Показово, що в умовах ХХІ ст. засоби масової інформації можуть бути не лише засобом інформування, а й інструментом інформаційних війн та маніпуляцій. Як Україна, так і США зіштовхнулися з масштабними кампаніями дезінформації, кібернетичними атаками на інформаційні ресурси, спробами зовнішнього втручання у внутрішній інформаційний простір (особливо під час виборчих процесів). Аналіз практики обох держав показує, що для нейтралізації загроз інформаційній безпеці залучається весь арсенал засобів: від створення спеціалізованих центрів стратегічних комунікацій та кібербезпеки до вдосконалення законодавства і міжнародної співпраці. Так, в Україні в умовах протидії гібридній агресії було впроваджено блокування відверто пропагандистських медіаресурсів, санкції проти юридичних та фізичних осіб,

причетних до поширення деструктивної пропаганди, активне інформування населення про ворожі інформаційні впливи. У США після втручання у вибори законодавчо посилено вимоги до прозорості фінансування політичної реклами, запроваджено статус «іноземного агента» для іноземних державних ЗМІ, а також висунуто низку обвинувачень та санкцій проти осіб, які брали участь у кіберопераціях з дестабілізації американської демократії. Важливо, що обидві країни намагаються боротися з дезінформацією, не порушуючи свободи слова: подібні заходи впроваджуються через правові механізми і під контролем громадянського суспільства, що запобігає їх переростанню в цензуру. Досвід України і США демонструє необхідність комплексного підходу до гарантування інформаційної безпеки: поєднання правових інструментів (оновлення законів, судове переслідування за кібервтручання), технологічних рішень (моніторинг інтернет-простору, кіберзахист) та освітніх ініціатив (масштабне підвищення медіаграмотності населення, підтримка незалежних фактчекінгових проєктів). Тільки такий багаторівневий підхід допоможе захистити суспільство від деструктивних інформаційних впливів та одночасно зберегти відкритий характер медіасередовища, що є фундаментом демократичного ладу.

Таким чином, на основі узагальнення доктринальних підходів, аналізу конституційно-правових норм України та США і сучасних викликів інформаційного суспільства сформовано цілісне бачення правового статусу засобів масової інформації. Отримані результати дають змогу зробити низку науково обґрунтованих висновків, що мають значення для конституційно-правової науки та практики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Баймуратов М. О., Кофман Б. Я. Поведінково-діяльнісна складова муніципальної свідомості (правосвідомості): до розуміння та визначення ролі і значення біхевіористично-мотиваційних настанов життєдіяльності в локальній людській спільноті. *Collection of Scientific Papers «ΛΟΓΟΣ»*, (October 18, 2024; Cambridge, UK). С. 103–109. DOI: doi.org/10.36074/logos-18.10.2024.025
2. Барнич К. І., Бисага Ю. М., Берч В. В., Дешко Л. М., Фрідманський Р. М. Реалізація конституційного права на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань: монографія. Ужгород: ТОВ «РІК-У», 2021. 220 с.
3. Білоусов Є. М., Кахнова М. Г. Застосування статті 10 конвенції про захист прав людини і основоположних свобод у практиці Європейського суду з прав людини. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. № 4. С. 276–282. DOI: doi.org/10.32849/2663-5313/2021.4.43
4. Білоусов Ю. В., Феннич В. П. Доказові презумпції у цивільному судочинстві: монографія. Хмельницький : Хмельницький університет управління та права, 2012. 280 с.
5. Білозьоров Є. В. Діяльнісний підхід як об'єкт гносеології правничої науки. *Київський часопис права*. 2022. № 1. С. 7–11. DOI: doi.org/10.32782/klj/2022.1.1
6. Білограць Х. Р., Оличенко О. Маніпуляції в медіа: на прикладі телеефірів «1+1» та «Рада». *Інновації та особливості функціонування ЗМІ в демократичному суспільстві* : зб. матеріалів VI Міжнар. наук.-практ. конф., (Львів, Україна, 23 трав. 2023). Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2023. С. 7–8. URL: <https://www.uzhnu.edu.ua/uk/infocentre/get/85239>
7. Борисенко Ю. В. Особливості використання потенціалу соціальних мереж у процесах формування мережевих систем місцевого розвитку. *Держава і регіони. Серія: Державне управління*. 2017. № 2. С. 127–131. URL: http://pa.stateandregions.zp.ua/archive/2_2017/25.pdf

8. Бойчук І. М., Копистинська І. М. Правове регулювання засобів масової інформації в Україні. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького: Журнал. Серія Право*. 2017. № 3(15). С. 138–145. URL: <https://visnyk.iful.edu.ua/wp-content/uploads/2019/02/15-21-17.pdf>
9. Бойчук І. В. Засоби масової інформації як інститут громадянського суспільства в Україні (на прикладі західних областей): монографія. Івано-Франківськ: Симфонія форте, 2016. 172 с.
10. Буданова О. Б. Політична комунікація в інтернет-просторі: український контекст : автореф. дис... канд. соціол. наук : 22.00.04. Харків, 2015. 18 с.
11. Бугера О. І. Проблеми використання засобів масової інформації для запобігання злочинів серед неповнолітніх : автореф. дис... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2006. 22 с.
12. Бурлаков С. В. Роль засобів масової інформації у розвитку національної інформаційної політики. *Юридична наука*. 2020. № (7 (109)). С. 45–51. DOI: doi.org/10.32844/10.32844/2222-5374-2020-109-7.06
13. Васильєва Н., Ящук Т. Формування механізмів саморегулювання професійної діяльності телерадіоорганізацій для забезпечення їх суспільної відповідальності. *Науковий вісник: Державне управління*. 2021. № 1. С. 26–39. DOI: [doi.org/10.32689/2618-0065-2021-1\(7\)-26-39](https://doi.org/10.32689/2618-0065-2021-1(7)-26-39)
14. Виборчий кодекс України : Закон України від 19 грудня 2019 року № 396-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20#Text>
15. Віткова В. С., Чупрова К. О. До питання конституційно-правового регулювання статусу засобів масової інформації в Україні. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2018. № 3(24). С. 14–18. URL: http://www.pjv.nuoua.od.ua/v3_2018/6.pdf
16. Войчук В. Роль ЗМІ у демократичному політичному режимі. *Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Філологія*. 2024. № 2. С. 17–21. DOI: doi.org/10.32689/maup.philol.2024.2.2

17. Вплив джерел інформації на ментальну стійкість українців. *Громадська організація Український Центр економічних і політичних досліджень ім. О. Разумкова*. Київ. с. 43. URL: https://drive.google.com/file/d/1HT0lzFoxq9kAATxU_VmDD9YpZeCuP5q/view

18. Гаврада І. Цензура як прояв недемократичності державної політики України у сфері засобів масової інформації. *Політичний менеджмент*. 2006. № 5. С. 95–106. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/havrada_tsenzura.pdf

19. Гарус А., Яніцький А. Бізнес-моделі медіа на прикладі українських онлайн-видань суспільно-політичної та економічної тематики. *Центр вдосконалення економічної журналістики при Київській школі економіки*. 2019. 32 с. URL: https://voxukraine.org/wp-content/uploads/2020/02/CEEJ_policy-brief-1.pdf

20. Гецько Г. І., Русинко-Бомбик Л. М. Медіа та мовна політика в Україні: вплив мовних законів на медіа простір. *Держава та регіони. Серія: Соціальні комунікації*. 2023. № 4. С. 120–125. URL: https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/68240/1/drsk_2023_4_16.pdf

21. Гільбурт А. М. Конституційно-правові засади політичної системи України : дис... канд. юрид. наук : 12.00.02 / Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна. Харків, 2019. 243 с.

22. Гончаренко Р. Убивство Гонгадзе: історія справи, що сколихнула Україну. *Deutsche Welle*: [сайт]. URL: <https://www.dw.com/uk/убивство-гонгадзе-історія-справи-що-сколихнула-україну/a-6003624>

23. Гоцур О. І. Сучасна українська преса як чинник формування геополітичної стратегії України (2000–2014 рр.): проблематика, концептуально-змістове навантаження : дис... канд. наук із соц. комунікацій : 27.00.04 / Львівський національний університет імені Івана Франка. Львів, 2016. 239 с.

24. Данилішина К. О. Американський чинник в процесі інформаційної глобалізації : автореф. дис... канд. політ. наук : 23.00.04. Одеса, 2004. 17 с.

25. Декларація Комітету міністрів Ради Європи «Про свободу вираження поглядів та інформації» від 29 квітня 1982 року № 994_885. *Верховна Рада України*: [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_885#Text

26. Декларація про основні принципи, що стосуються внеску засобів масової інформації у зміцнення миру та міжнародного взаєморозуміння, у розвиток прав людини та боротьбу проти расизму й апартеїду та підбурювання до війни. Проголошена Генеральною Конференцією ЮНЕСКО 28 листопада 1978 року. *yak.koshachek*: [сайт]. URL: <https://yak.koshachek.com/articles/deklaracija-pro-osnovni-principi-shho-stosujutsja.html>

27. Декларація про універсальність і право свободу вираження поглядів. *Organization for Security and Co-operation in Europe*: [сайт]. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/f/e/118298.pdf>

28. Директива Європейського Парламенту і Ради 2010/13/ЄС про координацію певних положень, встановлених законами, нормативно-правовими або адміністративними актами в державах-членах стосовно надання аудіовізуальних медіапослуг (Директива про аудіовізуальні медіапослуги) від 10 березня 2010 року № 984_022-10. *Верховна Рада України*: [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_022-10#Text

29. Європейська конвенція про транскордонне телебачення (ETS N 132) від 17 грудня 2008 року № 994_444. *Верховна Рада України*: [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_444#Text

30. Жаровська І. Правова соціалізація на сучасному етапі розвитку правової науки. *Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Серія: Юридичні науки*. 2016. вип. 855. С. 193–198.

31. Жеребятнікова І. Вплив недержавних акторів міжнародних відносин на світову політику. *Актуальні проблеми сучасних міжнародних відносин* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Дніпро 17–23 листоп. 2023 р.). Дніпро, 2023. С. 59–62. URL: <https://www.dnu.dp.ua/docs/ndc/2023/materiali%20konf/23.pdf>

32. Загальна декларація прав людини : прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року. *Верховна Рада України*: [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text

33. Звіт Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення за 2024 рік. *Звіти Національної ради*: [сайт]. URL: https://webportal.nrada.gov.ua/wp-content/uploads/2025/02/20250218_Zvit.pdf

34. Зубченко О. С. Дисфункції соціальних інститутів за умов окупації. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2022. вип. 36. С. 103–109. DOI: doi.org/10.32837/apfs.v0i36.1120

35. Індекс фізичної безпеки журналістів України – 2021 рік. *Національна спілка журналістів України*: [сайт]. URL: <https://safety.nsju.org/indeks-fizychnoyi-bezpeky-2021/>

36. Ісхакова Н. Г. Політична соціалізація як складова демократизації сучасного суспільства : дис... канд. політ. наук : 23.00.02 / Київський національний університет ім. Тараса Шевченка. Київ, 2006. 190 с.

37. Каплій О. В. Конституційно-правові засади організації та діяльності засобів масової інформації в Україні : автореф. дис... канд. юрид. наук : 12.00.02. Одеса, 2014. 23 с.

38. Каплій О. В. Конституційно-правові засади організації та діяльності ЗМІ в Україні : дис... канд. юрид. наук : 12.00.02 / Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса, 2014. 237 с.

39. Катеринич П. В. Соціальна відповідальність журналістики в умовах інформаційної війни. *European Cooperation*. 2017. 4(23). С. 73–82. URL: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/91812.pdf>

40. Китайка О. В. Конституційно-правовий статус дитини в Україні та міжнародні ювенально-правові стандарти : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02 / Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса, 2018. 230 с.

41. Кодекс етики. *Комісія з журналістської етики*: [сайт]. URL: <https://cje.org.ua/ethics-codex/>

42. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 1 жовтня 1996 року № 80731-Х. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>

43. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : Конвенція Ради Європи від 4 листопада 1950 року. *Верховна Рада України*: [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

44. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>

45. Кормич Б. А. Правове регулювання інформаційної діяльності: навчально-методичний посібник (для здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії в аспірантурі Національного університету «Одеська юридична академія», галузь знань – 08 «Право», спеціальність – 081 «Право» (спеціалізація – «Публічне право»)/ Б.А. Кормич, О.П. Федотов, Т.В. Аверочкіна. 2018. 150 с.

46. Костирев А. Г. Роль засобів масової інформації в процесі демократичного розвитку суспільства : дис... канд. політ. наук : 23.00.02 / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2003. 205 с.

47. Костецька Т. А. Актуальні питання взаємовідносин органів публічної влади та інститутів громадянського суспільства (комунікативні аспекти). *Правова держава*. 2017. вип. 28. С. 188–198.

48. Костирев А. Г. Суспільно-політичні функції засобів масової інформації в демократичному суспільстві. *Вісник Київського Національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Філософія. Політологія*. 2002. С. 230–234.

49. Кофман Б. Я. Актуальні питання нормопроекування правового статусу людини і громадянина в конституційному праві України: до формування парадигми процесуально-стадійного забезпечення. *Часопис Київського університету права*. 2020. вип. 2. С. 123–129. DOI: doi.org/10.36695/2219-5521.2.2020.20

50. Красноступ Г. М. Правове регулювання професійної діяльності журналістів та інших медіа-учасників в Україні. *Інформація і право*. 2023. № 4(47). С. 72–83. DOI: [doi.org/10.37750/2616-6798.2023.4\(47\).291587](https://doi.org/10.37750/2616-6798.2023.4(47).291587)

51. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квітня 2004 року № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
52. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>
53. Кузнецова О. Д. Порухення у мас-медіа права людей на правду під час виборної кампанії Президента України 2019 року. *Захист прав і свобод людини та громадянина в умовах формування правової держави* : збірник тез VIII Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Львів, 30 травня 2019 р.) Львів, 2019. С. 6–12. URL: <https://ena.lpnu.ua:8443/server/api/core/bitstreams/a20c9b8f-a71d-405a>
54. Кулеба Д. І. Війна за реальність: як перемагати у світі фейків, правд і спільнот. Київ : Книголав, 2019. 384 с.
55. Кушакова Н. В. Конституційне право на інформацію в Україні (порівняльний аналіз): автореф. дис... канд. юрид. наук : 12.00.02. Київ, 2003. 21 с.
56. Лебедева-Гулей О. З. Тенденції розвитку української газетної публіцистики 1991–2006 рр. *Електронна бібліотека Інституту журналістики*: [сайт]. URL: <http://journalib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=2169>
57. Легеза Ю. О. Відомчі засоби масової інформації в механізмі формування правосвідомості співробітників органів внутрішніх справ України: автореф. дис... канд. юрид. наук : 12.00.01. Харків, 2005. 18 с.
58. Логвіненко Є. С., Коршикова В. О. Міжнародне співробітництво у протидії поширенню фейків як складова російсько-української війни. *Протидія дезінформації в умовах російської агресії проти України: виклики і перспективи* : тези доп. учасників міжн. наук.-практ. конф. (м. Харків, 12-13 груд. 2023р.). Харків, 2023. С. 102–103 DOI: doi.org/10.32782/PPSS.2023.1.25
59. Людвик І. В. Конституційно-правовий статус ЗМІ: поняття, структура та юридичні ознаки. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2011. № 1. С. 111–116.
60. Людвик І. В. Засоби масової інформації як інститут громадянського суспільства: конституційно-правові аспекти. *Вісник ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка*. 2016. № 4. С. 25–30.

61. Людвик І. В. Конституційно-правовий статус ЗМІ в Україні: теоретико-методологічні аспекти. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія ПРАВО*. 2010. Випуск 14. С. 142–145.
62. Макеєва О. М. Засоби масової інформації як суб'єкти правової комунікації. *Юридичний вісник*. 2019. № 1 (50). С. 30–36.
63. Марків М. Правові основи розвитку і захисту прав іноземних та українських журналістів в Україні під час російської агресії. *Вісник Львівського університету. Серія: Журналістика*. 2024. Випуск 54–55. С. 75–85. DOI: doi.org/10.30970/vjo.2024.54-55.12149
64. Медіарух закликає громадян і бізнес підтримати незалежні медіа через припинення фінансування програм USAID. *Zmina*: [сайт]. URL: <https://zmina.info/news/mediaruh-zaklykaye-gromadyan-i-biznes-pidtrymaty>
65. Миколаєнко А. Ю. Фейкова журналістика в Україні як елемент сучасної шоу-цивілізації. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Соціальні комунікації»*. 2019. №14. С. 4–8. ISSN 2078-2551
66. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права : Пакт Організації Об'єднаних Націй від 16 грудня 1966 року № 995_043. *Верховна Рада України*: [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text
67. Міжнародна конвенція про використання радіомовлення в інтересах миру від 23 вересня 1936 року № 995_229. *Zakon online*: [сайт]. URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/141016__141016
68. Мілінчук С. В. Історико-правова характеристика діяльності Національної ради з питань телебачення та радіомовлення. *Proceedings of the international scientific conference “Scientific innovations in law amidst the impact of the Russian-Ukrainian war on the legal system”*, Riga, the Republic of Latvia, February 7–8, 2024. Riga : Publishing House “Baltija Publishing”, 2024. P. 214–217. DOI: doi.org/10.30525/978-9934-26-409-2-50.
69. Міщенко А., Теремко В. Вплив медіа на формування довіри громадян до влади в період війни. *Український інформаційний простір*. 2023. № 1(11). С. 301–312. DOI: [doi.org/10.31866/2616-7948.1\(11\).2023.279723](https://doi.org/10.31866/2616-7948.1(11).2023.279723)

70. Мороз Н. О. Роль засобів масової інформації у формуванні громадянського суспільства України. *Гуманітарний журнал*. 2012. № 2–3. С. 205–210.
71. Наші гроші. *Наші гроші*: [сайт]. URL: <https://nashigroshi.org>
72. Нестеренко О. В. Право на доступ до інформації в Україні: конституційно-правовий аспект: автореф. дис... канд. юрид. наук : 12.00.02. Харків, 2008. 21 с.
73. Николенко О. 7 українських подій, які почалися з допису на Facebook. *Суспільне новини*: [сайт]. URL: <https://suspilne.media/4322-7-ukrainskih-podij-aki-ropcalisa-z-dopisu-na-facebook/>
74. Ніцевич О. В. Адміністративно-правовий статус журналіста в умовах воєнного стану. *Вісник Луганського навчально-наукового інституту імені Е.О. Дідоренка*. 2024. № 1. С. 186–194. DOI: doi.org/10.33766/2786-9156.105.186-194
75. Остапа С. Суспільне – це не тільки «UA:Перший». Пояснюємо мовою фактів і цифр. *ДМ Суспільного*: [сайт]. URL: <https://stv.detector.media/finansuvannya/read/6920/2021-10-31-suspilne-tse-ne-tilky>
76. Пазюк А. В. Міжнародно-правове регулювання інформаційної сфери (теоретичні і практичні аспекти) : автореф. дис... д-ра юрид. наук : 12.00.11. Київ, 2016. 38 с.
77. Палагнюк Ю. В. Державне регулювання аудіовізуальних засобів масової комунікації : європейський досвід та Україна: монографія. Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2012. 236 с.
78. Панчишин А. В. Поняття, ознаки та структура категорії "правовий статус". *Часопис Київського університету права*. 2010. № 2. С. 95–98. URL: <http://dspace.nbu.gov.ua/handle/123456789/23529>
79. Парубець О. Функції преси в умовах трансформації медіасистеми. *Освіта регіонів*. 2014. № 4. С. 55–60. URL: <https://social-science.uu.edu.ua/article/1279>

80. Пахнін М. Л. Принципи, завдання та інструменти державної інформаційної політики України в сучасних умовах. *Теорія та практика державного управління*. 2014. № 3. С. 87–95.

81. Перелік суб'єктів у сфері медіа станом на 01.02.2025. Реєстр суб'єктів у сфері медіа. *Національна рада України з питань телебачення і радіомовлення*: [сайт]. URL: <https://webportal.nrada.gov.ua/derzhavnyj-reyestr-sub-yektiv-informatsijnoyi-diyalnosti-u-sferi-telebachennya-i-radiomovlennya/>

82. Петров С. В. Адміністративно-правове забезпечення реалізації права громадян на інформацію : автореф. дис... канд. юрид. наук : 12.00.07. Запоріжжя, 2013. 21 с.

83. Приступенко Т. О. Свобода слова в Україні. *Science and Education a New Dimension. Humanities and Social Sciences*. 2018. VI(28). С. 42–45. DOI: doi.org/10.31174/SEND-HS2018-169VI28-09

84. Про внесення змін до деяких законів України щодо захисту інформаційного телерадіопростору України : Закон України від 5 лютого 2015 року № 159-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/159-19#Text>

85. Про всеукраїнський референдум : Закон України від 26 січня 2021 року № 1135-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1135-20#Text>

86. Про державну підтримку медіа, гарантії професійної діяльності та соціальний захист журналіста : Закон України від 23 вересня 1997 року № 540/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/540/97-вр#Text>

87. Про доступ до публічної інформації : Закон України від 13 січня 2011 року № 2939-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17#Text>

88. Про друковані ЗМІ (пресу) в Україні : Закон України від 16 листопада 1992 року № 2782-XII (втратив чинність). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2782-12#Text>

89. Про інформаційні агентства : Закон України від 28 лютого 1995 року № 74/95-ВР (втратив чинність). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/74/95-вр#Text>

90. Про інформацію : Закон України від 2 жовтня 1992 року № 2657-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text>

91. Про медіа : Закон України від 13 грудня 2022 року № 2849-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2849-20#Text>

92. Про нас. *Незалежна медійна рада*: [сайт]. URL: <https://mediarada.org.ua/about-us/>

93. Про підсумки парламентських слухань «Суспільство, засоби масової інформації, влада: свобода слова і цензура в Україні» : постанова Верховної Ради України від 16 січня 2003 року № 441-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/441-15#Text>

94. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 травня 2015 року № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>

95. Про правовий режим надзвичайного стану : Закон України від 16 березня 2000 року № 1550-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1550-14#Text>

96. Про Рекомендації парламентських слухань на тему: «Безпека діяльності журналістів в Україні: стан, проблеми і шляхи їх вирішення» : постанова Верховної Ради України від 14 січня 2020 року № 456-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/456-IX#Text>

97. Про Рекомендації парламентських слухань на тему : «Законодавче забезпечення розвитку інформаційного суспільства в Україні» : постанова Верховної Ради України від 3 липня 2014 року № 1565-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1565-VII#Text>

98. Про Рекомендації парламентських слухань на тему : «Про стан свободи слова у регіональних засобах масової інформації» : постанова Верховної Ради України від 13 травня 2010 року № 2253-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2253-VI#Text>

99. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 жовтня 2021 року "Про Стратегію інформаційної безпеки" : Указ Президента України від 28 грудня 2021 року № 685/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/685/2021#Text>

100. Про санкції : Закон України від 14 серпня 2014 року № 1644-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1644-18#Text>

101. Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи : Постанова Пленуму Верховного суду України від 27 лютого 2009 року № 1. *Верховна Рада України*: [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v_001700-09#Text

102. Про суспільні медіа України : Закон України від 17 квітня 2014 року № 1227-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1227-18#Text>

103. Про телебачення і радіомовлення : Закон України від 21 грудня 1993 року № 3759-XII (втратив чинність). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3759-12#Text>

104. Проценко О. Право та гарантії свободи думки і свободи масової інформації. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. №4. С. 156–160.

105. Про центр. *Центр стратегічних комунікацій*: [сайт]. URL: <https://spravdi.gov.ua>

106. Резолюція Консультативної асамблеї Ради Європи "Стосовно Декларації про засоби масової інформації та права людини" від 23 січня 1970 року №428. *Ligazakon*: [сайт]. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU70024>

107. Резолюція ПАРЄ «Про стосунки парламентів держав-членів Ради Європи із засобами масової інформації» від 01 січня 1984 року № 820. *Iplex360*: [сайт]. URL: https://iplex360.com.ua/ukr/doc?d=10&code=994_120

108. Рекомендація Комітету міністрів для держав-членів «Про доступ до інформації, що знаходиться у розпорядженні державних органів» від 25 листопада 1981 року № R(81)19. *Центр демократії та верховенства права*: [сайт]. URL: <https://cedem.org.ua/library/rekomendatsiya-r-81-19-pro-dostup-do-informatsiyi-shho-znahodytsya-u-rozporядzhenni-derzhavnyh-organiv/>

109. Рекомендація Комітету міністрів Ради Європи «Про заходи щодо сприяння плюралізму в ЗМІ» від 19 січня 1999 року N R(99)1. *Верховна Рада України*: [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_095#Text

110. Рекомендація CM/Rec(2011)7 Комітету міністрів державам-членам про нове поняття ЗМІ (Прийнята Комітетом міністрів 21 вересня 2011 року на 1121-му засіданні постійних представників міністрів). *Refworld*: [сайт]. URL: <https://www.refworld.org/ru/legal/resolution/coeministers/2011/ru/137823>

111. Рекомендація «Про заходи щодо сприяння прозорості ЗМІ» від 22 листопада 1994 року № R (94)13. *Центр демократії та верховенства права*: [сайт]. URL: <https://cedem.org.ua/library/rekomendatsiya-r-94-13-pro-zahody-shhodospruyannya-prozorosti-zmi/>

112. Різун В. В. Ідея журналістської освіти в контексті дискурсу про університет. Університети Володимира Різуна: слово на пошану з нагоди 60-річчя та праці ювіляра / Ю. В. Бондар, В. М. Корнєєв. Одеса : Астропринт, 2017. С. 308–323.

113. Різун В. В. Журналістика майбутнього: європейські стандарти журналістської освіти в Україні. *Журналістика майбутнього: виклики, тенденції, перспективи розвитку* : збірник матеріалів Міжн. наук.-практ. конф. (м.Львів, 18–19 жовтня 2022 р.). Львів : Простір-М, 2022. С. 7–12. URL: <https://mu.edu.ua/storage/MSU/pages/destin/Журналістика%20майбутнього%20виклики,%20тенденції,%20перспективи%20розвитк.pdf>

114. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Сердюка Валерія Анатолійовича про офіційне тлумачення положення частини першої статті 7 Цивільного кодексу Української РСР (справа про поширення відомостей) : Рішення Конституційний Суд України від 10 квітня 2003 року № 8-рп/2003. *Верховна Рада України*: [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v008p710-03#Text>

115. Роговський О. М. Політanalіз форм демократії: український вибір. *Сучасне суспільство*. 2020. № 20. С. 165–175. DOI: doi.org/10.34142/24130060.2020.20.1.15

116. Ромашко А. О. Дотримання принципу пропорційності в умовах надзвичайних ситуацій. *Альманах права*. 2022. № 13. С. 406–411.

117. Середюк-Буз В. В. Європейська парадигма обмеження свободи масової інформації. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. 2011. № 5. С. 104-107.

118. Середюк-Буз В. В. Американська парадигма обмеження свободи масової інформації. *Форум права*. 2011. № 3. С. 717–721.

119. Сичик К. Б. Політичний дискурс демократії в умовах соціокультурних трансформацій інформаційного суспільства : дис... канд. політ. наук : 23.00.01 / Львівський національний університет імені Івана Франка. Львів, 2017. 207 с.

120. Сікорський А. К. Засоби масової інформації як суб'єкти досягнення суспільно-державного консенсусу: аналіз законодавчих та доктринальних підходів. *Молодий вчений. Юридичні науки*. 2021. № 5 (93). С. 128–133. DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2021-5-93-25>

121. Слінько Т. М. Гарантування свободи слова як елемент сучасного конституціоналізму. *Право України*. 2018. № 4. С. 108–125.

122. Слінько Т. М. Конституційно-правові гарантії свободи слова. *Наше право*. 2014. № 9. С. 11–16.

123. Справа «Газета «Україна-центр» проти України : Рішення ЄСПЛ від 15 липня 2010 року № 16695/04. *Верховна Рада України*: [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_594#Text

124. Справа «Редакція газети «Правое дело» та Штекель проти України» : Рішення ЄСПЛ від 05 травня 2011 року № 33014/05. *Верховна Рада України*: [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_807#Text

125. Справа «Українська Прес-Група» проти України» : Рішення ЄСПЛ від 29 березня 2005 року № 72713/01. *Верховна Рада України*: [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_382#Text

126. Справа «Швидка проти України» : Рішення ЄСПЛ від 30 жовтня 2014 року № 17888/12. *Верховна Рада України*: [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_a40#Text

127. Стан прозорості медіа власності в Україні. *Центр демократії та верховенства права*: [сайт]. URL: <https://cedem.org.ua/analytics/stan-prozorosti-media-vlasnosti-v-ukrayini/>

128. Стан українських регіональних медіа 2024 року. *Media Development Foundation*: [сайт]. URL: <https://research.mediadevelopmentfoundation.org/index.html#intro>

129. Стеценко Ю. В. Науково-методичні засади використання засобів масової інформації при розслідуванні злочинів : автореф. дис... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2006. 18 с.

130. Стопченко М. І. Конституційно-правовий статус голови парламенту в Україні та зарубіжних країнах: порівняльний аналіз : дис... канд. юрид. наук : 12.00.02 / Національна академія внутрішніх справ. Київ, 2015. 240 с.

131. Судакова В. М. Інтерактивна природа соціальних медіа: соціокультурна ідентифікація функціональних критеріїв. *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки*. 2015. № 2. С. 26–32.

132. Терехова Т. А. Міжнародно-правове регулювання діяльності засобів масової інформації в європейському інформаційному просторі : автореф. дис... канд. юрид. наук : 12.00.11. Київ, 2018. 20 с.

133. Терехова Т. А. Міжнародно-правове регулювання діяльності засобів масової інформації в європейському інформаційному просторі: дис... канд. юрид. наук : 12.00.11. Київ, 2017. 241 с.

134. Турченко Ю. ЗМІ як впливовий чинник реалізації політичного процесу. *Політичний менеджмент*. 2009. № 4. С. 115–118. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/turchenko_zmi.pdf

135. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 16 вересня 2014 року. *Верховна Рада України*: [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text

136. Українська правда. *Українська правда*: [сайт]. URL: <https://www.pravda.com.ua/>

137. Улибін В. Етичні аспекти роботи журналіста в умовах воєнного стану. *Інтегровані комунікації*. 2023. № 1(15). С. 95–103. DOI: <https://doi.org/10.28925/2524-2644.2023.15>

138. Улянченко Ю. О. Роль медіа у формуванні державності в Україні та США. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2024. № 1(27). С. 125–132. DOI: doi.org/10.33270/01242702.125

139. Улянченко Ю. О. Сутність і зміст принципів конституційно-правового статусу засобів масової інформації в Україні та США. *Київський часопис права*. 2023. № 1. С. 58–63. DOI: doi.org/10.32782/klj/2023.1.9

140. У справі за конституційним поданням 46 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» : Рішення Конституційний Суд України від 16 липня 2019 року № 9-р/2019. *Верховна Рада України*: [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v009p710-19#Text>

141. Фарбота М. Р. Правовий статус засобів масової інформації в Інтернет-середовищі. *Інформація і право*. 2015. № 2. С. 92–97.

142. Харенко О. В. Правове регулювання інформаційної діяльності друкованих засобів масової інформації : автореф. дис... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2016. 21 с.

143. Хартія основних прав Європейського Союзу: міжнародний документ від 07 грудня 2000 року. *Верховна Рада України*: [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_524#Text

144. Хоменко Т. Культурозберігаючі та культуротвірні функції ЗМІ. *Актуальні проблеми сучасного журналістикознавства* : збірник матеріалів звітної наукової конференції за 2021 рік (секція «Журналістики») (м. Львів, 23 серпня 2022 р.), Львів : Простір-М, 2022. С. 54–56. URL: <https://journ.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2022/10/Zbirnyk-tez-zvitnoi-konferentsii-za-2021-rik.pdf#page=54>

155. A database of press freedom incidents in the United States. *U.S. Press Freedom Tracker*: [site]. URL: <https://pressfreedomtracker.us>
156. Alexander L. Is Freedom of Expression a Universal Right?. *San Diego Law Review*. 2013. No. 50. P. 707–720. URL: <https://digital.sandiego.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1226&context=sdlr>
157. Amodu L., Usaini S., Ige O. The Media as Fourth Estate of the Realm. Ota : Covenant University, 2014. 13 p. DOI: doi.org/10.13140/RG.2.2.19311.02720
158. Ardan M. The Media System of Ukraine and its Transformation in the Context of the Russian-Ukrainian War. Prague : Charles University in Prague, 2024. 68 p. URL: <https://dspace.cuni.cz/bitstream/handle/20.500.11956>
159. Arias E. How Does Media Influence Social Norms? Experimental Evidence on the Role of Common Knowledge. *Political Science Research and Methods*. 2019. Vol. 7. Issue 3. P. 561–578. DOI: doi.org/10.1017/psrm.2018.1
160. Asp D. Espionage Act of 1917. *Free Speech Center*: [site]. URL: <https://firstamendment.mtsu.edu/article/espionage-act-of-1917/>
161. Bond, R., Fariss, C., Jones, J. et al. A 61-million-person experiment in social influence and political mobilization. *Nature*. 2012. No. 489. P. 295–298. DOI: doi.org/10.1038/nature11421
162. Balkin J. M. Digital Speech and Democratic Culture: a Theory of Freedom of Expression for the Information Society. *New York University Law Review*. 2004. Vol. 79. C. 55 p.
163. Baran S. J., Davis D. K. Mass Communication Theory: Foundations, Ferment, and Future. Seventh edition. Wadsworth Publishing Co Inc, 2014. 432 p. URL: https://www.ucg.ac.me/skladiste/blog_609338/objava_169943
164. Barendt E. Freedom of the Press. London : Routledge, 2009. 524 p.
165. Bates S. An Aristocracy of Critics: Luce, Hutchins, Niebuhr, and the Committee That Redefined Freedom of the Press. Yale University Press, 2020. 288 p.
166. Baum M., Zhukov Y. Media Ownership and News Coverage of International Conflict. *Political Communication*. 2018. Vol. 36. P. 36–63. DOI: doi.org/10.1080/10584609.2018.1483606

167. Benson R., Powers M. Public Media and Political Independence : research report. *Free Press and the Open Society Foundation*. 2011. 88 p. URL: <https://www.freepress.net/sites/default/files/stn-legacy/public-media>
168. Bihus.Info. *Bihus.Info*: [сайт]. URL: <https://bihus.info>
169. Blasi V. The Checking Value in First Amendment Theory. *American Bar Foundation Research Journal*. 1977. Vol. 2. No. 3. P. 521–649. DOI: doi.org/10.1111/j.1747-4469.1977.tb01008.x
170. Bloch-Wehba H. Policing Press Freedom. The future of press freedom: democracy, law & the news in changing times / R. A. Jones, S. West. Cambridge University Press, 2024. C. 1–27. URL: <https://doi.org/10.2139/ssrn.4989656>.
171. Bocandé A. 2024 World Press Freedom Index – journalism under political pressure. *Reporters Without Borders (RSF)*: [site]. URL: <https://rsf.org/en/index?year=2024>
172. Bollinger L. C. Images of a Free Press. University of Chicago Press, 1991. 209 p.
173. Boulianne S. Twenty Years of Digital Media Effects on Civic and Political Participation. *Communication Research*. 2018. Vol. 47. Issue 7. P. 947–966. DOI: doi.org/10.1177/0093650218808186
174. Brandenburg v. Ohio : U.S. Supreme Court Decided June 9, 1969. No. 395 U.S. 444. *Justia U.S. Supreme Court Center*: [site]. URL: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/395/444/>
175. Branzburg v. Hayes : U.S. Supreme Court Decided June 29, 1972. No. 408 U.S. 665. *Justia U.S. Supreme Court Center*: [site]. URL: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/408/665/>
176. Broadcast Decency Enforcement Act of 2005. *U.S. Congress*: [site]. URL: <https://www.congress.gov/bill/109th-congress/senate-bill/193/text/pl>
177. Broussard M. More than a Glitch. The MIT Press, 2023. 248 p.
178. Campbell J. Natural Rights and the First Amendment. *The Yale Law Journal*. 2017. Vol. 127. No. 2. P. 246–324. URL: <https://www.yalelawjournal.org/article/natural-rights-and-the-first-amendment>

179. Case of Handyside v. The United Kingdom (5493/72). *European Court of Human Rights*: [site]. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{\"itemid\":\[\"001-57499\"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{\)

180. Castells M. *The Rise of the Network Society (Information Age Series)*. Wiley-Blackwell, 2009. 656 p. DOI: doi.org/10.1002/9781444319514

181. Caterino B. Federal Communications Commission. *Free Speech Center*: [site]. URL: <https://firstamendment.mtsu.edu/article/federal-communications-commission-fcc/>

182. Central Hudson Gas & Elec. v. Public Svc. Comm'n : U.S. Supreme Court Decided June 20, 1980. No. 447 U.S. 557. *Justia U.S. Supreme Court Center*: [site]. URL: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/447/557/>

183. Changing channels? A comparison of Fox and MSNBC in 2012, 2016, and 2020 / K. Lanning and others. *Analyses of Social Issues and Public Policy*. 2021. No. 21(1). P. 149–174. URL: https://eprints.lancs.ac.uk/id/eprint/157304/1/Lanning_et_al._in_press_Changing_channels_A_comparison_of_Fox_and_MSNBC_in_2012_2016_and_2020.pdf

184. Christine Goodwin v. United Kingdom (№ 28957/95). *European Court of Human Rights*: [site]. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{\"itemid\":\[\"001-60596\"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{\)

185. Civil Rights Act : U.S. Congress of July 2, 1964. URL: <https://www.govinfo.gov/content/pkg/STATUTE-78/pdf/STATUTE-78-Pg241.pdf>

186. Coffey J. Milton, Locke and the new history of toleration. *Modern Intellectual History*. 2008. Vol. 5. Issue 3. P. 619–632. DOI: <https://doi.org/10.1017/S1479244308001820>

187. Constitution of the United States of September 17, 1787. URL: https://www.senate.gov/civics/resources/pdf/US_Constitution-Senate_Publication_103-21.pdf

188. Couldry N., Mejias U. *The Costs of Connection: How Data Is Colonizing Human Life and Appropriating It for Capitalism (Culture and Economic Life)*. Stanford University Press, 2019. 352 p.

189. Counter-Radicalization Bot Research / W. Marcellino, etc. RAND, 2020. 155 p. URL:

https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/research_reports/RR2700/RR2705/RAND_RR2705.pdf

190. Crimes against journalists and the media committed by Russia in half a year of the invasion. Інститут масової інформації: [сайт]. URL: <https://imi.org.ua/en/monitorings/435-crimes-against-journalists-and-the-media-committed-by-russia-in-half-a-year-of-the-invasion-imi-i47316>

191. Critics Are Not Criminals. Comparative Study of Criminal Defamation Laws in the Americas / C. Lauría, S. Rafsky. *Committee to protect journalists*. 2016. 132 p. URL: https://cpj.org/wp-content/uploads/2016/03/critics_are_not_criminals-english.pdf

192. Crone T. Law and the Media / T. Cassels, E. Overs. 4th Edition. Routledge, 2016. 412 p.

193. Croteau D., Hoynes W., Childress C. Media/Society: Technology, Industries, Content, and Users. Seventh Edition. SAGE Publications, Inc, 2025. 520 p.

194. Curtis Publishing Co. v. Butts : U.S. Supreme Court Decided June 12, 1967, No. 388 U.S. 130. *Justia U.S. Supreme Court Center*: [site]. URL: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/388/130/>

195. Dawes S. Press Freedom, Privacy and The Public Sphere. *Journalism Studies*. 2013. Vol. 15. Issue 1. P. 17–32. DOI: doi.org/10.1080/1461670X.2013.765637

196. Diaz A. Retrovision: how America’s iconic sitcoms reflect & yet subvert contemporary norms. California State University, 2023. 93 p. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.8066998>

197. Dobbs v. Jackson Women’s Health Organization : U.S. Supreme Court Decided Jun 24, 2022. No. 19-1392. *Oyez*: [site]. URL: <https://www.oyez.org/cases/2021/19-1392>

198. Duan F. The Universal Declaration of Human Rights and the Modern History of Human Rights. *Center for Open Science*. 2017. 54 p. DOI: dx.doi.org/10.2139/ssrn.3066882

199. Dutton W. H. The Fifth Estate. New York : Oxford University Press Inc, 2023. 288 p.

200. Ekezie B., Okon P., Amadi P. Determinants of online newspaper readership in port harcourt metropolis. *BW Academic Journal*. 2024. Vol. 13. No. 3. P. 113–132. URL: <https://mail.bwjjournal.org/index.php/bsjournal/article/view/2492/2120>
201. Epstein L., McGuire K. T., Walker T. G. *Constitutional Law for a Changing America: Rights, Liberties, and Justice*. SAGE Publications, Inc, 2025. 697 p.
202. European Media Freedom Act : European Parliament of 13 March 2024, No. P9_TA(2024)0137. URL: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2024-0137_EN.pdf
203. Facebook. *Facebook*: [сайт]. URL: <https://www.facebook.com>
204. Fargo A. L. Analyzing Federal Shield Law Proposals: What Congress Can Learn from the States. *Communication Law and Policy*. 2006. Vol. 11. Issue 1. P. 35–82. DOI: dx.doi.org/10.1207/s15326926clp1101_2
205. Fischer D. D., Hannum H. *U.S. Ratification of the International Covenants on Human Rights*. Martinus Nijhoff, 1993. 356 p.
206. Fourteenth Amendment : U.S. Congress of June 09, 1868. No. 14. *Constitution annotated. Analysis and Interpretation of the U.S. Constitution*: [site]. URL: <https://constitution.congress.gov/constitution/amendment-14/>
207. Fukuyama F., Grotto A. *Comparative Media Regulation in the United States and Europe*. Social Media and Democracy /N. Persily, J. A. Tucker. Cambridge University Press, 2020. P. 199–219. DOI: doi.org/10.1017/9781108890960
208. Gade P., Blevens F. R., Merrill J. C. C. *Twilight of press freedom : the rise of people’s journalism*. Routledge, 2001. 244 p.
209. Galus A., Nesteriak Y. Digital media in a contemporary conflict – example of Ukraine. *Środkowoeuropejskie Studia Polityczne*. 2019. No. 4. P. 27–44. DOI: dx.doi.org/10.14746/ssp.2019.4.2
210. Garrison v. Louisiana : U.S. Supreme Court Decided November 23, 1964. No. 379 U.S. 64. *Justia U.S. Supreme Court Center*: [site]. URL: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/379/64/>

211. Gertz v. Robert Welch, Inc. : U.S. Supreme Court Decided June 25, 1974. No. 418 U.S. 323. *Justia U.S. Supreme Court Center*: [site]. URL: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/418/323/>

212. Getting SLAPPED around by the TCPA. *TLR*: [site]. URL: <https://www.tortreform.com/our-mission-3/>

213. Girard C. Making democratic contestation possible: public deliberation and mass media regulation. *Policy Studies*. 2015. Vol. 36. Issue 3. P. 283–297. DOI: doi.org/10.1080/01442872.2015.1065968

214. Hallin D. C., Mancini P. Comparing Media Systems: Three Models of Media and Politics. Cambridge University Press, 2004. 342 p. DOI: doi.org/10.1017/CBO9780511790867

215. Hasan M. Digital multitasking and hyperactivity: unveiling the hidden costs to brain health. *Annals of Medicine & Surgery*. 2024. Vol. 86(11). P. 6371–6373. DOI: doi.org/10.1097/MS9.0000000000002576

216. Higgins D. The Evolution of Media Development: the Media Development model in a Changing World. *Technological University Dublin*. 2013. 18 p. DOI: doi.org/10.21427/D7G780

217. Holmes O. W. The Common Law (The Complete 11 Lectures). CreateSpace Independent Publishing Platform, 2018. 210 p.

218. Hustler Magazine, Inc. v. Falwell : U.S. Supreme Court Decided February 24, 1988. No. 485 U.S. 46. *Justia U.S. Supreme Court Center*: [site]. URL: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/485/46/>

219. Instagram. *Instagram*: [сайт]. URL: <https://www.instagram.com/>

220. International Broadcasting Act : U.S. Congress of Apr 29, 1994, No. 103-236. URL: <https://www.usagm.gov/who-we-are/oversight/legislation/international-broadcasting-act/>

221. Iosifidis P. Global Media and Communication Policy. New York, USA : Palgrave Macmillan, 2011. 288 p. DOI: doi.org/10.1057/9780230346581

222. Jenkins H. Convergence Culture: Where Old and New Media Collide. NYU Press, 2006. 368 p. URL: <http://www.jstor.org/stable/j.ctt9qffwr>

223. Jenkins J., Powers E. Listening, Reflecting, and Protecting: Empathy as a Priority for Local Journalists *Covering Underserved Communities. Journalism Practice*. 2023. Vol. 19. Issue 4. P. 709–726. DOI: doi.org/10.1080/17512786.2023.2202648

224. Journalist Protection on the Battlefield Under the International Humanitarian Law: Russia-Ukraine War / Y. Gunawan, etc. *JURNAL HUKUM UNISSULA*. 2023. Vol. 39. No. 1. 11 p. DOI: dx.doi.org/10.26532/jh.v39i1.24685

225. Kalogeropoulos A., Toff B., Fletcher R. The Watchdog Press in the Doghouse: A Comparative Study of Attitudes about Accountability Journalism, Trust in News, and News Avoidance. *The International Journal of Press/Politics*. 2022. Vol. 29. Issue 2. P. 485–506. DOI: doi.org/10.1177/19401612221112572

226. Karakoz O. The art of the book: history and present. Culture, art, education in the space of the 21st century: interdisciplinary discourse : collective monograph / M. Poplavskyi, I. Kostyrya, N. Korniienko, Yu. Horban, etc. – Lviv-Toruń : Liha-Pres, 2020. P. 124–141. DOI: doi.org/10.36059/978-966-397-225-1-7

227. Karpchuk N., Fedoniuk S. Response of Media to the War: the Case of Ukraine's United News Telethon. *Codrul Cosminului*. 2024. Vol. 30. Issue 1. P. 143–170. DOI: doi.org/10.4316/CC.2024.01.07

228. Kemp G. Freedom of expression, the Enlightenment and the liberal tradition. *The Routledge Companion to Freedom of Expression and Censorship* / J. Steel, J. Petley. Routledge, 2023. P. 1–13. DOI: doi.org/10.4324/9780429262067

229. Kids Voting USA. *Kids Voting USA*: [site]. URL: <https://kidsvotingusa.org>

230. Killough A. Lyndon Johnson's 'Daisy' ad, which changed the world of politics, turns 50. *CNN Politics*: [site]. URL: <https://edition.cnn.com/2014/09/07/politics/daisy-ad-turns-50/>

231. Kotišová J. The epistemic injustice in conflict reporting: Reporters and 'fixers' covering Ukraine, Israel, and Palestine. *Journalism*. 2024. Vol. 25. Issue 6. P. 1290–1309. DOI: doi.org/10.1177/14648849231171019

232. Kovach B., Rosenstiel T. The elements of journalism: what newspeople should know and the public should expect. New York : Three Rivers Press, 2021. 432 c.

233. Krattenmakert T., Powe L. Converging First Amendment Principles for Converging Communications Media. *The Yale Law Journal*. 1995. Vol. 104. P. 1719–1741. URL:

<https://scholarship.law.wm.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1932&context=facpubs>

234. Lasswell H. D. Propaganda Technique in the World War. Martino Fine Books, 2013. 244 p.

235. Lasswell H. D. The Political Writings of Harold D. Lasswell: Psychopathology and Politics; Politics: Who Gets What, When, How; Democratic Character (Classic Reprint). Forgotten Books, 2018. 546 p.

236. Lebediuk V. Political Dynamics in Ukraine After Russia's Full-Scale Invasion. *Studia Europejskie – Studies in European Affairs*. 2023. No. 4. C. 93–107. DOI:doi.org/10.33067/SE.4.2023.6

237. Lemos L. Social Media Regulation in the United States, Comparative Law, and Constitutional Rights – Can the Law Regulate Social Media, and Should It?. George Washington University. 2022. DOI: doi.org//10.2139/ssrn.4143412

238. Levy R. E. The right to life as a source of abortion rights: lessons from Kansas. *Boston university law review*. 2024. Vol. 104. P. 87–107. URL: <https://www.bu.edu/bulawreview/files/2024/05/LEVY.pdf>

239. Lindgren S. Bots in progressive politics: the cases of #blacklivesmatter and #metoo. Handbook of Progressive Politics / A. Mattoni. Edward Elgar Publishing Ltd, 2025. P. 423–433. DOI: doi.org/10.4337/9781800880641.00035

240. Lingens v. Austria : ЄСПЛ від 08.07.1986, № 12/1984/84/131. *Центр демократії та верховенства права*: [сайт]. URL: <https://cedem.org.ua/library/sprava-lingens-proty-avstriyi/>

241. Lippmann W. Public Opinion. Transaction Publishers, 1998. 427 p.

242. Marushevska Y. I Am a Ukrainian. *YouTube*: [сайт]. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=Hvds2AIiWLA>

243. Mary A. "OFF THE PIG!": The Black Panther Coloring Book and the Art of COINTELPRO. *OhioLINK Electronic Theses and Dissertations Center*. 2023. 63 p. URL:

https://etd.ohiolink.edu/acprod/odb_etd/etd/r/1501/10?clear=10&p10_accession_num=kent1714419295916458

244. McChesney R. W. *The Political Economy of Media: Enduring Issues, Emerging Dilemmas*. New York : Monthly Review Press, 2008. 589 p.

245. McChesney R. W. *Rich Media, Poor Democracy: COMMUNICATION POLITICS IN DUBIOUS TIMES (History of Communication)*. University of Illinois Press, 1999. 448 p.

246. McLuhan M. *Understanding Media: The Extensions of Man (Mit Press)* / L. H. Lapham. The MIT Press, 1994. 392 p.

247. McQuail's D. *Mass Communication Theory*. SAGE Publications Ltd, 2010. 621 p.

248. *Miami Herald Pub. Co. v. Tornillo* : U.S. Supreme Court Decided June 25, 1974. No. 418 U.S. 241. *Justia U.S. Supreme Court Center*: [site]. URL: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/418/241/>

249. Miller K. C., Kocan S. Taking to the streets: The effects of in-the-field harassment against journalists covering protests. *Journalism*. 2024. Vol. 25. Issue 2. P. 275–294. DOI: doi.org/10.1177/14648849221138429

250. *Miller v. California* : U.S. Supreme Court Decided June 21, 1973. No. 413 U.S. 15. *Justia U.S. Supreme Court Center*: [site]. URL: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/413/15/>

251. Mindich D. T. *Just the Facts: How «Objectivity» Came to Define American Journalism*. New York, USA : New York University Press, 1998. 220 p. DOI: doi.org/10.18574/nyu/9780814763094.001.0001

252. Morgan S. Fake news, disinformation, manipulation and online tactics to undermine democracy. *Journal of Cyber Policy*. 2018. Vol. 3. Issue 1. P. 39–43. DOI: doi.org/10.1080/23738871.2018.1462395

253. Murphy M. C. *Natural Law in Jurisprudence and Politics*. Cambridge University Press, 2006. 188 p. DOI: doi.org/10.1017/CBO9780511663772

254. Mustafa Öztunc, Marc-Henry P. Analysis of the Obstacles to the Freedom and Independence of the Media in the World and Turkey. *Turkish Online Journal of*

Educational Technology. 2021. Vol. 20. Issue 1. P. 1–9. URL: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1290795.pdf>

255. Naseer S. Most Americans continue to say media scrutiny keeps politicians from doing things they shouldn't. Pew Research Center. *News Habits & Media*: [site]. URL: <https://www.pewresearch.org/short-reads/2024/12/02/most-americans-continue-to-say-media>

256. National Geographic. *National Geographic*: [site]. URL: <https://www.nationalgeographic.com>

257. *Near v. Minnesota* : U.S. Supreme Court Decided June 1, 1931. No. 283 U.S. 697. *Justia U.S. Supreme Court Center*: [site]. URL: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/283/697/>

258. Nerone J. *The Media and Public Life: A History : new directions in media history*. Cambridge : Polity Press, 2015. 248 p.

259. *New York Times Co. v. Sullivan* : U.S. Supreme Court Decided March 9, 1964. No. 376 U.S. 254. *Justia U.S. Supreme Court Center*: [site]. URL: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/376/254/>

260. *New York Times Co. v. United States* : U.S. Supreme Court Decided June 30, 1971. No. 403 U.S. 713. *Justia U.S. Supreme Court Center*: [site]. URL: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/403/713/>

261. *Obsidian Finance Group, LLC v. Cox* : U.S. Supreme Court of January 17, 2014. No. 12-35238. *Justia U.S. Supreme Court Center*: [site]. URL: <https://law.justia.com/cases/federal/appellate-courts/ca9/12-35238/12-35238-2014-01-17.html>

262. Oster J. *Media Freedom as a Fundamental Right*. Cambridge University Press, 2015. 338 p.

263. Overbeck W., Belmas G. *Major Principles of Media Law*. Cengage Learning, 2019. 680 p.

264. *Packingham v. North Carolina* : U.S. Supreme Court of June 19, 2017. No. 15–1194. URL: https://www.supremecourt.gov/opinions/16pdf/15-1194_0811.pdf

265. Perrotta K. The 50th Anniversary of Nixon's Resignation and Pardon: A Historical Inquiry. *Social Education*. 2024. No. 88(4). P. 213–218. URL: https://www.studentleadershipnorth.com/fileadmin/files/SLJC_2024-25

266. Pickard V. *Democracy without Journalism? Confronting the Misinformation Society*. New York : Oxford University Press, 2020. 264 p. DOI: doi.org/10.1093/oso/9780190946753.001.0001

267. Radio Free Europe/Radio Liberty. *Radio Free Europe/Radio Liberty*: [site]. URL: <https://www.rferl.org>

268. Ratnapala S. *Jurisprudence*. Cambridge University Press, 2017. 470 p.

269. *R.A.V. v. City of St. Paul* : U.S. Supreme Court Decided June 22, 1992. No. 505 U.S. 377. *Justia U.S. Supreme Court Center*: [site]. URL: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/505/377/>

270. Reddit. *Reddit*: [site]. URL: <https://www.reddit.com/>

271. *Red Lion Broadcasting Co., Inc. v. FCC* : U.S. Supreme Court Decided June 9, 1969. No. 395 U.S. 367. *Justia U.S. Supreme Court Center*: [site]. URL: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/395/367/>

272. Reservations and Declarations for Treaty No.005 - Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (ETS No. 005). *Concil of Europe portal*: [site]. URL: <https://www.coe.int/en/web/conventions/by-non-member-states-of-the-coe-or-the-european-union>

273. *Reno v. ACLU* : U.S. Supreme Court Decided June 26, 1997. No. 521 U.S. 844. *Justia U.S. Supreme Court Center*: [site]. URL: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/521/844/>

274. Rid T. Cyber War Will Not Take Place. *Journal of Strategic Studies*. 2011. Vol. 35. Issue 1. P. 5–32. DOI: doi.org/10.1080/01402390.2011.608939

275. Rorabaugh W. J. *The Real Making of the President: Kennedy, Nixon, and the 1960 Election (American Presidential Elections)*. University Press of Kansas, 2009. 260 p.

276. Ryabinska N. The Media Market and Media Ownership in Post-Communist Ukraine. *Problems of Post-Communism*. 2014. Vol. 58. Issue 6. P. 3–20. DOI: doi.org/10.2753/PPC1075-8216580601
277. Ryfe D. M. Franklin Roosevelt and the Fireside Chats. *Journal of Communication*. 1999. Vol. 49. Issue 4. P. 80–103. DOI: doi.org/10.1111/j.1460-2466.1999.tb02818.x
278. Sambrook R. Delivering Trust: Impartiality and Objectivity in the Digital Age. University of Oxford, 2012. 44 p. DOI: doi.org/10.60625/risj-atssc-8h23
279. Sarikakis K., Ganter S. Priorities in global media policy transfer: Audiovisual and digital policy mutations in the EU, MERCOSUR and US triangle. *European Journal of Communication*. 2014. Vol. 29. Issue 1. P. 17–33. DOI: doi.org/10.1177/0267323113509360
280. Schauer F. Free Speech, the Search for Truth, and the Problem of Collective Knowledge. *SMU Law Review*. 2017. Vol. 70. P. 231–252. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3080453
281. Schenck v. United States : U.S. Supreme Court Decided March 3, 1919. No. 249 U.S. 47. *Justia U.S. Supreme Court Center*: [site]. URL: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/249/47/>
282. Schonrock J., Sands S. Freedom of the Press. FindLaw. First Amendment. *FindLaw*: [site]. URL: <https://constitution.findlaw.com/amendment1/first-amendment-freedom-of-the-press.html>
283. Schouls P. A. Reasoned Freedom. John Locke and Enlightenment. Cornell University Press, 2018. 258 p. DOI: doi.org/10.7591/9781501718342
284. Schulz W., Valcke P., Irion K. The Independence of the Media and its Regulatory Agencies. Intellect, 2014. 406 p. DOI: doi.org/10.2307/j.ctv36xvtk9
285. Sesame street. *Sesame street*: [site]. URL: <https://www.sesamestreet.org>
286. Shapira R. Law As Source: How the Legal System Facilitates Investigative Journalism. *Yale Law & Policy Review*. 2018. No. 37. P. 153–225. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3281573

287. Sobirovich T. B. Socio-Philosophical Analysis Of Society's Ideosphere. *Indonesian Journal of Social Development*. 2024. Vol. 2. No. 1. P. 1–8. DOI: doi.org/10.47134/jsd.v2i1.3195

288. Spano R. The concept of media pluralism under the European Convention on Human Rights – substantive principles and procedural safeguards. *Journal of Media Law*. 2023. Vol. 15. Issue 2. P. 168–178. DOI: doi.org/10.1080/17577632.2024.2305419

289. State-by-State Guide to the Reporter's Privilege for Student Media. *Student Press Law Center*: [site]. URL: <https://splc.org/knowledge-base/?id=60>

290. Stone G. R., Volokh E. Freedom of Speech and the Press. *National Constitution Center*: [site]. URL: <https://constitutioncenter.org/the-constitution/amendments/amendment>

291. StopFake. *StopFake*: [сайт]. URL: <https://www.stopfake.org>

292. SPJ Code of Ethics. *Society of Professional Journalists*: [site]. URL: <https://www.spj.org/spj-code-of-ethics/>

293. Sukhobokova O. "We shall tell you the truth": "Voice of America" in the global information space (1940-ies – beginning of the XXI century). *IHTEPMAPYB: історія, політика, культура*. 2019. № 7. С. 136–153. DOI: doi.org/10.33287/112008

294. Taddicken M. The People's Choice. How the Voter Makes Up His Mind in a Presidential Campaign. *Schlüsselwerke der Medienwirkungsforschung*. 2015. P. 25–36. ISSN 978-3-658-09922-0. DOI: doi.org/10.1007/978-3-658-09923-7_3

295. Tedford T. L., Herbeck D. A. Freedom Of Speech In The United States. Strata Publishing, 2024. 480 p.

296. Terebus O., Rozhylo M., Zhvania L. Regulation of the journalists' professional activity: ukrainian and european experience. New challenges in the professional competence development of future specialists. Theoretical and practical features of conducting a legal experiment on the territory of Ukraine / Berdychenko I., Y. Dorogy. Galati University Press, 2022. P. 98–111.

297. The Bill of Rights: A Transcription. *National Archives. America's Founding Documents*: [site]. URL: <https://www.archives.gov/founding-docs/bill-of-rights-transcript>

298. The Communications Act : The 73rd United States Congress of June 19, 1934 No. 47 U.S.C. URL: <https://transition.fcc.gov/Reports/1934new.pdf>

299. The FCC's Rules and Policies Regarding Media Ownership, Attribution, and Ownership Diversity. *U.S. Congress*: [site]. URL: <https://www.congress.gov/crs-product/R43936>

300. 2023 Country Reports on Human Rights Practices: Ukraine. *U.S. Department of State*: [site]. URL: <https://www.state.gov/reports/2023-country-reports-on-human-rights-practices/ukraine>

301. The Freedom of Information Act : U.S. Congress of July 05, 1967. No. 5 U.S.C. § 552. *Office of information Policy U.S. Department of Justice*: [site]. URL: <https://www.justice.gov/oip/freedom-information-act-5-usc-552>

302. The Public and Broadcasting. *Federal Communications Commission*: [site]. URL: <https://www.fcc.gov/media/radio/public-and-broadcasting#>

303. The role and place of Ukraine in modern international information policy: modern challenges and strategic imperatives of cooperation / A. Liubchenko etc. *Salud, Ciencia y Tecnología – Serie de Conferencias*. 2024. Vol. 3. P. 1–12. DOI: doi.org/10.56294/sctconf20241131

304. The Role of the Media and Investigative Journalism in Combating Corruption / Organisation for Economic Co-operation and Development. OECD, 2018. 20 p. URL: <https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/topics/policy-sub-issues>

305. The Sedition Act, 1918. Ruhr-uni-bochum. In *Weltpolitik und Erstem Weltkrieg*: [site]. URL: https://www.ruhr-uni-bochum.de/gna/Quellensammlung/07/07_theseditionact_1918.htm

306. Thrall A. T., Stecula D., Sweet D. May We Have Your Attention Please? Human-Rights NGOs and the Problem of Global Communication. *The International Journal of Press. Politics*. 2016. P. 1–25. DOI: doi.org/10.1177/1940161213519132

307. Thomas E. M., Bugrov M. The Hateful Eight as a Contemporary Allegory of Anti-Blackness and Postracial Rifts. *Rupturing Rhetoric: The Politics of Race and Popular Culture since Ferguson* / ред.: S. E. Rahko, P. G. Davis, B. B. Craig. University Press of Mississippi, 2024. P. 199–218.

308. Tiazhkorob K. Legal regulation of online publications in Ukraine: challenges and development prospects. *Legal Horizons*. 2024. Tom 20. №1 20. C. 37–48. DOI: doi.org/10.54477/LH.25192353.2024.1.pp.37-48

309. Trends in media development in Ukraine: Social communication and legal aspects / V. Georgiievska etc. *Social and Legal Studios*. 2023. Vol. 6. No. 3. P. 32–42. DOI: doi.org/10.32518/sals3.2023.32

310. Tuccillo D. Activity-Based Costing in Public Services. *Global Encyclopedia of Public Administration, Public Policy, and Governance* / A. Farazmand. Springer, 2023. P. 219–224. DOI: doi.org/10.1007/978-3-030-66252-3_2318

311. Turner S. B. Protecting Citizen Journalists: Why Congress Should Adopt a Broad Federal Shield Law. *Yale Law & Policy Review*. 2012. No. 2. P. 503–519. URL: https://openyls.law.yale.edu/bitstream/handle/20.500.13051/17187/17_30YaleL_PolyRev503_2011_2012_.pdf?sequence=2&isAllowed=y

312. Turner Broadcasting System, Inc. v. FCC : U.S. Supreme Court Decided June 27, 1994. No. 512 U.S. 622. *Justia U.S. Supreme Court Center*: [site]. URL: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/512/622/>

313. Twitter (X). *Twitter (X)*: [сайт]. URL: <https://x.com>

314. Ukraine media: defiance and truth-telling. ethical journalism network, 2023. 52 p. URL: <https://ethicaljournalismnetwork.org/wp-content/uploads/2023/07/EJN-Final-Report-Ukraine.pdf>

315. Ukraine rises in Press Freedom Index - Reporters Without Borders. *The Odessa Journal*: [site]. URL: <https://odessa-journal.com/ukraine-rises-in-press-freedom-index---reporters-without-borders>

316. United States v. Progressive, Inc. : U.S. Supreme Court of March 28, 1979. No. 467 F. Supp. 990. *Justia U.S. Supreme Court Center*: [site]. URL: <https://law.justia.com/cases/federal/district-courts/FSupp/467/990/1376343/>

317. Understanding Alternative News Media and Its Contribution to Diversity / K. A. Ihlebæk, etc. *Digital Journalism*. 2022. Vol. 10. Issue 8. P. 1267–1282. DOI: doi.org/10.1080/21670811.2022.2134165

318. Voice of America. *Voice of America*: [site]. URL: <https://www.voanews.com>

319. Vorderer P., Halfmann A. Why Do We Entertain Ourselves with Media Narratives? A Theory of Resonance Perspective on Entertainment Experiences. *Annals of the International Communication Association*. 2019. Vol. 43. Issue 2. P. 79–96. DOI: doi.org/10.1080/23808985.2019.1599298

320. Ward K. Mass Communications and the Modern World : themes in comparative history. London : Red Globe Press, 1989. 224 p. (Themes in Comparative History). DOI: doi.org/10.1007/978-1-349-19771-2

321. Westin A. F. Social and Political Dimensions of Privacy. *Journal of Social Issues*. 2003. Vol. 59. Issue 2. P. 431–453. DOI: doi.org/10.1111/1540-4560.00072

322. YouTube. *YouTube*: [сайт]. URL: <https://www.youtube.com/>

323. Zichettella B., Weeks B. E., Hasell A. The Blame Game: The Role of Media Environments and Political Discussion in Americans' Attribution of Blame for Interparty Hostility. *International Journal of Public Opinion Research*. 2024. Vol. 36. Issue 4. P. 1-7. DOI: doi.org/10.1093/ijpor/edae051

ДОДАТКИ

Додаток А

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ,

в яких висвітлено основні наукові результати:

Публікація у виданні, яке включено до наукометричної бази Scopus

Onishchuk Y., Golovko L. L., Ostapiak V. I., Belichenko O. V., Ulianchenko Y. O. International Experience of Legal Regulation of Freedom of Speech in the Global Information Society. *International Journal for the Semiotics of Law*. 2023. Issue 36. P. 1325–1339. DOI: doi.org/10.1007/s11196-023-10007-0

Публікації у фахових періодичних виданнях України (категорія «Б»)

1. Tarasenko K. V., Ulianchenko Y. O. Scientific studies of the constitutional and legal status of mass media. *Entrepreneurship, Economy and Law*. 2023. № 7. С. 91–95. DOI: doi.org/10.32849/2663-5313/2022.7.13

2. Улянченко Ю. О. Сутність і зміст принципів конституційно-правового статусу засобів масової інформації в Україні та США. *Київський часопис права*. 2023. № 1. С. 58–63. DOI: doi.org/10.32782/klj/2023.1.9

3. Возник М. В., Улянченко Ю. О. Роль засобів масової інформації в умовах воєнного стану щодо протидії Російській Федерації. *Київський часопис права*. 2023. № 2. С. 15–20. DOI: doi.org/10.32782/klj/2023.2.2

4. Улянченко Ю. О. Роль медіа у формуванні державності в Україні та США. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2024. № 1 (27). С. 125–132. DOI: doi.org/10.33270/01242702.125

Список праць, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації.

1. Улянченко Ю. О. Щодо проблем реалізації та захисту прав і свобод людини. *Права людини та сучасний світ – виклики сьогодення: матеріали наук.-практ. круглих столів* (Київ, 10 грудня 2021 р.). Київ: НАВС кафедра конституційного права та прав людини, 2021. С. 117–120.

2. Улянченко Ю. О. Актуальні аспекти забезпечення прав свободи слова в сфері засобів масової інформації та їх гарантії. *Україна і світ: правові питання регіональної та глобальної безпеки*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 18 травня 2022 р.). Київ: КНЕУ, Юридичний інститут кафедри адміністративного та фінансового права, 2022. С. 119–121.

3. Улянченко Ю. О. Щодо проблем інформаційної війни в умовах військового стану. *Розвиток громадянського суспільства як необхідна складова європейської інтеграції України*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 06 жовтня 2022 р.). Львів-Торунь: КРЦНАПНУ Інститут держави і права ім. М. Корецького НАН України, 2022. С. 305–308.

4. Возник М. В., Улянченко Ю. О. Конституційно-правовий статус засобів масової інформації в Україні. *Людина і війна: соціально-правові аспекти сьогодення*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 13 жовтня 2022 р.). Київ: ККІБП кафедра права ЮК Громадська приймальня, 2022. С. 10–13.

5. Улянченко Ю. О. Актуальні питання кримінально-правового захисту професійної діяльності журналістів. *Актуальні проблеми кримінального права*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 30 листопада 2022 р.). Київ: НАВС кафедра кримінального права, 2022. С. 280–282.

6. Возник М. В., Улянченко Ю. О. Поняття та характеристика структурних елементів конституційно-правового статусу ЗМІ. *Актуальні питання юридичної науки в дослідженнях молодих вчених*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. до Дня науки та 30-річчя НАПрН України (Київ, 18 травня 2023 р.). Київ: Науково-дослідний інститут правотворчості та науково-правових експертиз НАПрН України, Рада молодих вчених, 2023. С. 142–145.

7. Улянченко Ю. О. Актуальні питання реформування галузі медіа в умовах Євроінтеграції України та вступу в НАТО. *Реалізація конституційного курсу України на членство в ЄС та НАТО*: матеріали круглого столу (Київ, 26 червня 2023р.). Київ: НАВС кафедра конституційного права та прав людини, 2023. С. 127–132.

Акти впровадження

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор
Національної академії
внутрішніх справ
доктор юридичних наук, професор
полковник поліції

Олег ТАРАСЕНКО

2025 року

АКТ

07.02.2025

м. Київ

№ 10-110

Впровадження результатів дисертації
Улянченка Юрія Олександровича
«Конституційно-правовий статус засобів
масової інформації в Україні та США:
порівняльно-правовий аналіз»
в наукову діяльність НАВС

Уклала експертна комісія з виявлення, узагальнення та впровадження позитивного досвіду роботи у складі:

- т.в.о. начальника відділу організації наукової діяльності, кандидата юридичних наук старшого лейтенанта поліції Горбенко Дар'ї Андріївни;
- т.в.о. завідувача кафедри конституційного права та прав людини, доктора юридичних наук, доцента підполковника поліції Халюка Сергія Олександровича;
- начальника відділу аспірантури (ад'юнктури) і докторантури, доктора юридичних наук, професора підполковника поліції Тихонової Олени Вікторівни;
- завідувача загальної бібліотеки Гайдар Людмили Георгіївни.

Комісія розглянула й узагальнила матеріали дисертації, поданої на здобуття ступеня доктора філософії зі спеціальності 081 «Право», наукові праці ад'юнкта денної форми навчання кафедри конституційного права та прав людини Національної академії внутрішніх справ Улянченка Юрія Олександровича «Конституційно-правовий статус засобів масової інформації в Україні та США: порівняльно-правовий аналіз» та на основі проведеного аналізу зробила висновок, що надана робота містить необхідний теоретичний та методологічний рівень, а також практичну значимість і використовуються у науково-дослідній роботі Національної академії внутрішніх справ під час проведення загальнотеоретичних і галузевих досліджень з питань удосконалення та реформування конституційно-правового статусу органів державної влади та інститутів громадянського суспільства та забезпечення прав людини.

Проаналізовано основні результати дослідження Улянченка Ю.О., зокрема наукові праці, в яких опубліковані теоретичні положення дисертації:

Onishchuk Y., Golovko L. L., Ostapiak V. I., Belichenko O. V., Ulianchenko Y. O. International Experience of Legal Regulation of Freedom of Speech in the Global Information Society. *International Journal for the Semiotics of Law*. 2023. Issue 36. P. 1325-1339. (Нідерланди). DOI 10.1007/s11196-023-10007-0. URL: <https://link.springer.com/article/10.1007/s11196-023-10007-0>

Tarasenko K. V., Ulianchenko Y. O. Scientific studies of the constitutional and legal status of mass media. *Entrepreneurship, Economy and Law*. 2023. № 7. С. 91-95. DOI <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2022.7.13>. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2022/7/13.pdf>

Улянченко Ю. О. Сутність і зміст принципів конституційно-правового статусу засобів масової інформації в Україні та США. *Київський часопис права*. 2023. № 1. С. 58-63. DOI <https://doi.org/10.32782/klj/2023.1.9>. URL: <http://kyivchasprava.kneu.in.ua/index.php/kyivchasprava/article/view/253/240>

Возник М. В., Улянченко Ю. О. Роль засобів масової інформації в умовах воєнного стану щодо протидії Російській Федерації. *Київський часопис права*. 2023. № 2. С. 15-20. DOI <https://doi.org/10.32782/klj/2023.2.2>. URL: <http://kyivchasprava.kneu.in.ua/index.php/kyivchasprava/article/view/311/297>

Улянченко Ю. О. Роль медіа у формуванні державності в Україні та США. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2024. № 1(27). С. 125-132. DOI <https://doi.org/10.33270/01242702.125> URL: <https://philosophy.naiu.kiev.ua/index.php/philosophy/article/view/1629/1618>

Улянченко Ю.О. Щодо проблем реалізації та захисту прав і свобод людини. *Права людини та сучасний світ – виклики сьогодення: матеріали наук.- практи. круглих столів* (Київ, 10 грудня 2021 р.). Київ: НАВС кафедра конституційного права та прав людини, 2021. С. 117-120.

Улянченко Ю.О. Актуальні аспекти забезпечення прав свободи слова в сфері засобів масової інформації та їх гарантії. *Україна і світ: правові питання регіональної та глобальної безпеки: матеріали Міжнар. наук.-практи. конф.* (Київ, 18 травня 2022 р.). Київ: КНЕУ Юридичний інститут кафедри адміністративного та фінансового права, 2022. С. 119-121.

Улянченко Ю.О. Щодо проблем інформаційної війни в умовах військового стану. *Розвиток громадянського суспільства як необхідна складова європейської інтеграції України: матеріали Всеукр. наук.-практи. конф.* (Київ, 06 жовтня 2022 р.). Львів - Торунь: КРЦНАПНУ Інститут держави і права ім. М. Корецького НАН України, 2022. С. 305-308.

Улянченко Ю.О. Конституційно-правовий статус засобів масової інформації в Україні. *Людина і війна: соціально-правові аспекти сьогодення: матеріали Міжн. наук.- практи. конф.* (Київ, 13 жовтня 2022 р.). Київ: ККІБІП кафедра права ЮК Громадська приймальня, 2022. С. 10-13.

Улянченко Ю.О. Актуальні питання кримінально-правового захисту професійної діяльності журналістів. *Актуальні проблеми кримінального права: матеріали Всеукр. наук.- практи. конф.* (Київ, 30 листопада 2022 р.). Київ: НАВС кафедра кримінального права, 2022. С. 280-282.

Улянченко Ю.О. Поняття та характеристика структурних елементів конституційно-правового статусу ЗМІ. *Актуальні питання юридичної науки в дослідженнях молодих вчених: матеріали Всеукр. наук.-практи. конф. до Дня науки*

та 30-річчя НАПрН України (Київ, 18 травня 2023 р.). Київ: Науково-дослідний інститут правотворчості та науково-правових експертиз НАПрН України, Рада молодих вчених, 2023. С. 142-145.

Улянченко Ю.О. Актуальні питання реформування галузі медіа а умовах Євроінтеграції України та вступу в НАТО. *Реалізація конституційного курсу України на членство в ЄС та НАТО: матеріали круглого столу* (Київ, 26 червня 2023р.). Київ: НАВС кафедра конституційного права та прав людини, 2023. С. 127-132.

На основі проведеного аналізу комісія зробила висновок про те, що вищезазначені матеріали дисертаційного дослідження Улянченка Ю.О. застосовуються під час підготовки монографій, підручників, навчальних посібників, методичних рекомендацій, проведення досліджень з питань удосконалення та реформування конституційно-правового статусу органів державної влади та інститутів громадянського суспільства та забезпечення прав людини.

Члени комісії:

Дар'я ГОРБЕНКО

Сергій ХАЛЮК

Олена ТИХОНОВА

Людмила ГАЙДАР

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор Національної
академії внутрішніх справ
доктор юридичних наук, професор
полковник поліції

Станіслав МОЗОЛЬ

2025 року

АКТ07.02.2025

м. Київ

№ 9-017

Впровадження результатів дисертації
Улянченка Юрія Олександровича
«Конституційно-правовий статус засобів
масової інформації в Україні та США:
порівняльно-правовий аналіз»
в освітній процес НАВС

Уклала експертна комісія з виявлення, узагальнення та впровадження позитивного досвіду роботи у складі:

– т.в.о. начальника відділу організації освітнього процесу лейтенанта поліції Бойчук Вікторії Олександрівни;

– т.в.о. начальника відділу організації наукової діяльності, кандидата юридичних наук старшого лейтенанта поліції Горбенко Дар'ї Андріївни;

– т.в.о. завідувача кафедри конституційного права та прав людини, доктора юридичних наук, доцента підполковника поліції Халюка Сергія Олександровича;

– начальника відділу аспірантури (ад'юнктури) і докторантури, доктора юридичних наук, професора підполковника поліції Тихонової Олени Вікторівни;

– завідувача загальної бібліотеки Гайдар Людмили Георгіївни.

Комісія розглянула й узагальнила матеріали дисертації, поданої на здобуття ступеня доктора філософії зі спеціальності 081 «Право», та наукові праці ад'юнкта денної форми навчання кафедри конституційного права та прав людини Національної академії внутрішніх справ Улянченка Юрія Олександровича «Конституційно-правовий статус засобів масової інформації в Україні та США: порівняльно-правовий аналіз».

Проаналізовано основні результати дослідження Улянченка Ю.О., зокрема наукові праці, в яких опубліковані теоретичні положення дисертації:

Onishchuk Y., Golovko L. L., Ostapiak V. I., Belichenko O. V., Ulianchenko Y. O. International Experience of Legal Regulation of Freedom of Speech in the Global

Information Society. *International Journal for the Semiotics of Law*. 2023. Issue 36. P. 1325-1339. (Нідерланди). DOI 10.1007/s11196-023-10007-0. URL: <https://link.springer.com/article/10.1007/s11196-023-10007-0>

Tarasenko K. V., Ulianchenko Y. O. Scientific studies of the constitutional and legal status of mass media. *Entrepreneurship, Economy and Law*. 2023. № 7. С. 91-95. DOI <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2022.7.13>. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2022/7/13.pdf>

Улянченко Ю. О. Сутність і зміст принципів конституційно-правового статусу засобів масової інформації в Україні та США. *Київський часопис права*. 2023. № 1. С. 58-63. DOI <https://doi.org/10.32782/klj/2023.1.9>. URL: <http://kyivchasprava.kneu.in.ua/index.php/kyivchasprava/article/view/253/240>

Возник М. В., Улянченко Ю. О. Роль засобів масової інформації в умовах воєнного стану щодо протидії Російській Федерації. *Київський часопис права*. 2023. № 2. С. 15-20. DOI <https://doi.org/10.32782/klj/2023.2.2>. URL: <http://kyivchasprava.kneu.in.ua/index.php/kyivchasprava/article/view/311/297>

Улянченко Ю. О. Роль медіа у формуванні державності в Україні та США. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2024. № 1(27). С. 125-132. DOI <https://doi.org/10.33270/01242702.125> URL: <https://philosophy.naiiu.kiev.ua/index.php/philosophy/article/view/1629/1618>

Улянченко Ю.О. Щодо проблем реалізації та захисту прав і свобод людини. *Права людини та сучасний світ – виклики сьогодення: матеріали наук.- практ. круглих столів* (Київ, 10 грудня 2021 р.). Київ: НАВС кафедра конституційного права та прав людини, 2021. С. 117-120.

Улянченко Ю.О. Актуальні аспекти забезпечення прав свободи слова в сфері засобів масової інформації та їх гарантії. *Україна і світ: правові питання регіональної та глобальної безпеки: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф.* (Київ, 18 травня 2022 р.). Київ: КНЕУ Юридичний інститут кафедри адміністративного та фінансового права, 2022. С. 119-121.

Улянченко Ю.О. Щодо проблем інформаційної війни в умовах військового стану. *Розвиток громадянського суспільства як необхідна складова європейської інтеграції України: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф.* (Київ, 06 жовтня 2022 р.). Львів - Торунь: КРЦНАПНУ Інститут держави і права ім. М. Корецького НАН України, 2022. С. 305-308.

Улянченко Ю.О. Конституційно-правовий статус засобів масової інформації в Україні. *Людина і війна: соціально-правові аспекти сьогодення: матеріали Міжн. наук.- практ. конф.* (Київ, 13 жовтня 2022 р.). Київ: ККІБП кафедра права ЮК Громадська приймальня, 2022. С. 10-13.

Улянченко Ю.О. Актуальні питання кримінально-правового захисту професійної діяльності журналістів. *Актуальні проблеми кримінального права: матеріали Всеукр. наук.- практ. конф.* (Київ, 30 листопада 2022 р.). Київ: НАВС кафедра кримінального права, 2022. С. 280-282.

Улянченко Ю.О. Поняття та характеристика структурних елементів конституційно-правового статусу ЗМІ. *Актуальні питання юридичної науки в дослідженнях молодих вчених: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. до Дня науки та 30-річчя НАПрН України* (Київ, 18 травня 2023 р.). Київ: Науково-дослідний інститут правотворчості та науково-правових експертиз НАПрН України, Рада

молодих вчених, 2023. С. 142-145.

Улянченко Ю.О. Актуальні питання реформування галузі медіа а умовах Євроінтеграції України та вступу в НАТО. *Реалізація конституційного курсу України на членство в ЄС та НАТО: матеріали круглого столу* (Київ, 26 червня 2023р.). Київ: НАВС кафедра конституційного права та прав людини, 2023. С. 127-132.

На основі проведеного аналізу комісія зробила висновок, що праці Улянченка Ю.О., містять науково обґрунтовані теоретичні положення і практичні рекомендації, що дає підстави запровадити їх для використання в освітньому процесі Національної академії внутрішніх справ, зокрема при викладанні навчальних дисциплін «Конституційне право», «Конституційна реформа в Україні», «Публічне право: практика тлумачення і застосування», «Забезпечення прав людини в професійній діяльності» під час підготовки навчально-методичних та дидактичних матеріалів, а також рекомендувати їх до вивчення під час самостійної роботи здобувачів вищої освіти.

Члени комісії:

Вікторія БОЙЧУК

Дар'я ГОРБЕНКО

Сергій ХАЛЮК

Олена ТИХОНОВА

Людмила ГАЙДАР

В. Гладков
14.03.25

ДОВІДКА

**про впровадження результатів дисертаційної роботи
ст. лейтенанта поліції Улянченка Юрія Олександровича на тему:
«Конституційно-правовий статус засобів масової інформації в Україні та
США: порівняльно-правовий аналіз»**

Видана ст. лейтенанту поліції Улянченку Ю.О. про те, що результати його дисертаційної роботи на тему: «Конституційно-правовий статус засобів масової інформації в Україні та США: порівняльно-правовий аналіз» за спеціальністю 081 Право були використані в практичній діяльності Головного управління Національної гвардії України, зокрема, при:

проведенні юридичної експертизи проектів законодавчих актів з питань свободи слова, діяльності засобів масової інформації та інформаційної безпеки;

розробці проектів підзаконних нормативно-правових актів Кабінету Міністрів України, Національної гвардії України з питань доступу до інформації.

Перший заступник командувача (начальник штабу)
бригадний генерал

Вадим ГЛАДКОВ